

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยและพัฒนา
ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

เล่มที่ 2

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน :
แนวคิดและประสบการณ์

โดย

สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม
มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

มกราคม 2547

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน :
แนวคิดและประสบการณ์

โดย

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์
และคณะ

โครงการวิจัย : ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยการศึกษาครั้งนี้ได้รับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์จาก ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้อำนวยการฝ่ายชุมชน คณะผู้วิจัยขอขอบคุณคณะที่ปรึกษา ได้แก่ คุณวรเทพ ไวยาวิทยาโรจน์ ธนาคารแห่งประเทศไทย ดร.เอกนิติ นิติธรรมประกาศ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง ดร.ปริยานุช พินุลสรารูห์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นพ.พลเดช ปิ่นประทีป สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา คุณชนิศา จรรยาเพศ โครงการศึกษาและปฏิบัติงานการพัฒนา (FOCUS) Mr. Alec Bamford องค์การอาสาสมัครแคนาดา(CUSO) คุณจารุวรรณ เสงตระกุล สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา คุณธวัชชัย ไตสีตระกูล มูลนิธิสายใยแผ่นดิน และคุณมัน สามสี ผู้นำชุมชนบ้านโสกชุมปูน อ.กุดชุม จ.ยโสธร ที่ได้ให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์กับงานวิจัยนี้เป็นอย่างมาก ขอขอบคุณ คุณพิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์ บริษัทชื่อไทย.คอม Mr.Stephen De Meulenaere Strohal Organization Mr.Koichi Sato Wopack Co.,Ltd. ที่ร่วมเป็นวิทยากรในการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งแรกเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากต่างประเทศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณกลุ่มชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศในการให้ข้อมูล ร่วมพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนบ้านสันติสุข อ.กุดชุม จ.ยโสธร กลุ่มผู้ผลิตกรรنگและหัวกรรنگ อ.จะนะ จ.สงขลา ที่เป็นกลุ่มต้นแบบของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณสำหรับการแสดงความคิดเห็นของทุกกลุ่มในการสัมมนา รวมถึงการรับรองดูแล เป็นการให้น้ำใจและความเป็นมิตรตามแบบของชาวชนบทไทย แก่คณะนักวิจัยเมื่อลงพื้นที่ และที่สำคัญยิ่งขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัยซึ่งประกอบด้วย คุณจตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร คุณเสื่อ อภิชาติเกรียงไกร คุณจารุภา โสคารักษ์ คุณมนัสวัลย์ พัฒนวิบูลย์ คุณวราวุธ สิทธิถาวร คุณประจิตร ขาวสabay คุณจันทร์พิไล ล้อคุณอรอนงค์ อินทรหะ คุณมณีนันท์ จริยธรรมวัติ คุณกฤตยา ศรีสรรพกิจ คุณสุระชัย มาลีแย้ม คุณจิม พันธเสน คุณเรือง พุทธะพันธ์ คุณศศิธร กาญจนทัต คุณทองชัย บุรณพิสุทธิ์ คุณปาริชาติ จงทรัพย์ และน.ส.กรรณิการ์ บุญหนู เลขาอนุการ

การศึกษานี้เป็นโครงการระยะที่หนึ่ง ซึ่งถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการทดลองปฏิบัติหาแนวทางเพื่อพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่เหมาะสมกับสังคมไทย เป็นภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชน คณะผู้วิจัยหวังว่างานนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ภาคปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและมีการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป ความผิดพลาดใดๆ ที่ยังปรากฏในงานวิจัยนี้เป็นความรับผิดชอบของคณะผู้วิจัย

คณะผู้วิจัย

มกราคม 2547

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ในรายงานวิจัยนี้ได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสี่ภาค ภาคที่หนึ่ง ว่าด้วยการทดลองในชุมชนโลกตะวันตก ภาคที่สอง ว่าด้วยแนวคิดและประสบการณ์การทดลองในชุมชนเอเชีย-แปซิฟิกและชุมชนอื่นๆ ภาคที่สาม กล่าวถึงการประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนในประเทศไทย ภาคที่สี่ ศึกษาเรื่องการกระจายอำนาจ เศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นปัจจัยเสริมการพัฒนา รวมทั้งการวิเคราะห์ประเด็นทางกฎหมาย

ในภาคที่หนึ่ง ได้มีการสำรวจแนวคิดและประสบการณ์ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนภายใต้บริบทเศรษฐศาสตร์ใหม่ นั่นคือเศรษฐศาสตร์ชุมชนที่มีความหมายครอบคลุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกประเภทที่ส่งเสริมความเป็นชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยเน้นการสะสมทุนทางสังคมมากกว่าการสะสมทุนทางกายภาพ ภายใต้แนวคิดเช่นนี้ เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของเศรษฐศาสตร์ชุมชน โดยมีปัจจัยร่วมสำคัญคือการสะสมทุนทางสังคม ซึ่งแตกต่างกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ให้ความสนใจแก่ทุนที่เป็นวัตถุเป็นหลัก โดยมีระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสะสมทุนทางสังคมพร้อมกันไปด้วย

ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่มีชื่อแพร่หลายมากที่สุดเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองเล็กๆ ในประเทศแคนาดา มีชื่อว่า LETS หรือ Local Exchange Trading System ในต้นทศวรรษ 1980 ซึ่งเป็นรูปแบบของระบบการให้สินเชื่อแก่สมาชิกเริ่มต้นเท่ากันและมีการหักบัญชีระหว่างกันเมื่อมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเกิดขึ้น โดยมีสาเหตุสำคัญจากการสังเกตว่าชุมชนประสบปัญหาความยากจน ทั้งๆ ที่มีแรงงานและทรัพยากรแต่ขาดแคลนเงินตราในฐานะที่เป็น “สื่อแลกเปลี่ยน” ดังนั้นทางแก้ก็คือชุมชนควรสร้างสื่อดังกล่าวขึ้นมาใช้เองจะทำให้ปัญหาดังกล่าวหมดไป แต่ผลที่ได้ตามาคือ สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสค้นพบศักยภาพของตนเองมากขึ้น ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนสิ่งอื่นตามมา ที่สำคัญที่สุดคือการแลกเปลี่ยนความรู้ และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้นเป็นการเพิ่มทุนทางสังคมที่สำคัญ

ได้มีการศึกษาการแพร่กระจายของ LETS จากประเทศแคนาดาไปยังประเทศในกลุ่มเครือจักรภพอังกฤษอื่นๆ เป็นต้นว่า ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และประเทศอังกฤษเอง งานวิจัยได้ศึกษาถึงจุดแข็งจุดอ่อนของ LETS ในฐานะที่เป็นการแลกเปลี่ยนสินเชื่อร่วมของชุมชน (Community Mutual Credit Exchange) นอกจากประเด็นการสร้างทุนทางสังคมแล้ว ในประเทศที่มีความก้าวหน้าทางวัตถุที่กล่าวมาแล้วจะพยายามใช้ LETS เป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมด้วย เหตุผลสำคัญที่ LETS สามารถมีส่วนช่วยฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเพราะประการแรก การใช้ระบบแลกเปลี่ยนแบบนี้ไม่เน้นการสะสมเพราะเป็นระบบเงินตราที่ไม่มีดอกเบี้ยจึงไม่มีประโยชน์อะไรที่

จะหาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมแล้วเปลี่ยนมาเป็นโภคทรัพย์หรือเงิน ในขณะที่ตัวกันชุมชนเหล่านี้ที่มีความห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อมมักมีกฎกติกาที่จะใช้ทรัพยากรร่วมที่ได้จากระบบนี้ไปฟื้นฟูสภาพแวดล้อมโดยตรงอีกทางหนึ่งด้วย ส่วนจุดอ่อนที่สำคัญเกิดจากระบบดังกล่าวมีความสลับซับซ้อนเกินกว่าจะจัดการได้ในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบท นอกจากนั้นถ้าหากมีสินค้าและบริการเพื่อการแลกเปลี่ยนไม่มากพอก็จะทำให้ความนิยมลดลงได้

นอกจากระบบ LETS แล้วยังมีระบบที่เรียกว่า ระบบสินเชื่อเพื่อการบริการ (แรงงาน) หรือ Service Credit System (SCS) ซึ่งเน้นการใช้แรงงานในลักษณะต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยให้ความสำคัญแก่แรงงานของทุกคนให้มีความเท่าเทียมกัน มีการใช้หน่วยนับเป็นเวลาการทำงานหนึ่งชั่วโมง ซึ่งสามารถแปลงค่าเป็นค่าจ้างแรงงานต่อหน่วยเวลาของค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำของเงินตรากระแสหลัก ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีระบบดังกล่าวเรียกว่า Time Dollars โดยเน้นสิ่งที่เรียกว่าเป็นแกนกลางของเศรษฐกิจ นั่นก็คือพื้นฐานของความรัก ความห่วงใย วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ ระบบที่ทำหน้าที่คล้ายกับ Time Dollars คือ Ithaca HOURS ซึ่งเกิดขึ้นที่เมือง Ithaca รัฐนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกาในปี 1991 โดยที่มีการกำหนดค่า Ithaca HOURS ในขณะนั้นเท่ากับ 10 เหรียญดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งก็คืออัตราค่าจ้างขั้นต่ำต่อหนึ่งชั่วโมงในประเทศสหรัฐอเมริกาในขณะนั้น

จากระบบดังกล่าวอาจจะมีรูปแบบบริการชุมชนในรูปคูปอง (Community Service Coupons) เป็นการว่าเสริมให้สมาชิกชุมชนให้บริการที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนและได้รับคูปองเป็นสินน้ำใจที่จะนำไปแลกสินค้าและบริการอื่นๆ ได้ ในประเทศสวีเดนแลนด์มีวงจรร่วมมือทางเศรษฐกิจ (WIR หรือ Wirtschaftsring Economic) เป็นการตกลงร่วมมือกันในลักษณะเครือข่ายนักธุรกิจขนาดย่อมที่จะแลกเปลี่ยนสินค้ากัน

ตัวอย่างทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นการใช้ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น/ระบบเงินตราชุมชน ในฐานะที่เป็นกลไกที่จะช่วยผลักดันให้เศรษฐกิจท้องถิ่นและสังคมชุมชนให้มีการเคลื่อนไหวไปสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอย่างรอบด้านแบบองค์รวม เพื่อสร้างระบบใหม่ที่ให้ผลประโยชน์แก่ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ภาคที่สอง เป็นการศึกษาประสบการณ์ที่มีการทดลองในประเทศอื่นๆ ประกอบด้วยประสบการณ์ของประเทศออสเตรเลีย ญี่ปุ่น ประเทศไทย ในกรณีของบุญฤกษ์ และประสบการณ์ของประเทศเม็กซิโกและอาเจนตินาเป็นต้น จะเห็นได้ว่าถึงแม้จะมีการทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศต่างๆ ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ในฐานะที่เป็นกรณีศึกษามาก่อนที่จะเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในประเทศเหล่านั้น แต่การขยายตัวของระบบดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะสั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลจากวิกฤติทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีใช้กรณี Time Dollars หรือ Ithaca HOURS ในประเทศสหรัฐอเมริกา

ในประเทศออสเตรเลียมีวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี 1993 ทำให้เกิดระบบแลกเปลี่ยนทั้งในระดับชุมชนและในระดับธุรกิจ โดยมีจุดเริ่มต้นครั้งแรกที่เมืองมาเลนี รัฐควีนส์แลนด์ในปี 1987

เนื่องจากมีชุมชนที่มีความกระตือรือร้นที่จะแสวงหารูปแบบทางเลือกเหมือนเมืองอิฐากะ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยใช้หน่วยของตนเองเรียกว่า Bunyas ที่น่าสนใจในกรณีของออสเตรเลียก็คือมีการนำระบบ LETS ไปใช้และประสบความสำเร็จในระดับกว้าง ทั้งระดับชุมชนและระดับประเทศ อันเนื่องมาจากการตระหนักถึงความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจหลัก การแลกเปลี่ยนชุมชนที่เกิดขึ้น ปรากฏทั้งในรูปการแลกเปลี่ยนระหว่างธุรกิจและธุรกิจและการแลกเปลี่ยนในระดับชุมชน มีการตอบสนองในทางบวกของรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นของออสเตรเลีย โดยที่รัฐบาลกลางยอมรับการแลกเปลี่ยนเชื่อจากการให้บริการแก่ผู้ค้าโอกาสในสังคมด้วย ซึ่งมีส่วนช่วยให้บริการดังกล่าวไปถึงผู้ค้าโอกาสโดยตรง ถือได้ว่าเป็นระบบการให้สวัสดิการแก่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพระบบหนึ่ง

ในประเทศญี่ปุ่นมีระบบ LETS ซึ่งเป็นรูปแบบของการหักบัญชีและรูปแบบของเงินตรากระดาษ (Paper Currency) นอกจากนั้นยังมี Eco-money ซึ่งเป็นการผสมผสานแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาเศรษฐกิจและชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีการแลกเปลี่ยนบริการที่เป็นการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ เงินในลักษณะคล้ายๆ กันนี้อีกชนิดหนึ่งในประเทศญี่ปุ่นมีชื่อว่า Earth day Money โดยจะออกให้แก่ผู้กระทำความดีแก่ชุมชน เช่น โครงการทำความสะอาดแม่น้ำ ลำคลอง โครงการเก็บขยะ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการใช้ WAT-system ในปี 2000 เพื่อประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่ม

ในกรณีของญี่ปุ่นก็เช่นเดียวกับหลายประเทศ การแพร่หลายของระบบแลกเปลี่ยนเหล่านี้มีผลจากการที่เศรษฐกิจฟองสบู่ของญี่ปุ่นแตกตั้งแต่ปี 1989 และไม่เคยฟื้นตัวหลักจากนั้นทำให้ชุมชนต่างๆ ต้องหาทางเลือกเพื่อลดความกดดันจากวิกฤติดังกล่าว โดยมีกลุ่มที่ดำเนินการในเรื่องนี้สองกลุ่มหลัก คือ กลุ่มประชาสังคมและรัฐบาลท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูชุมชนในลักษณะถนนเพื่อการจับจ่ายซื้อสินค้า (Shopping Street) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือภายในชุมชน ปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชน และส่งเสริมกิจกรรมอาสาสมัครและการรักษาสิ่งแวดล้อม

สำหรับประเทศไทย การเกิดขึ้นของเบี้ยกุดชุมในปี 2540 ส่วนหนึ่งก็เป็นผลจากวิกฤติเศรษฐกิจของไทยที่เกิดขึ้นในปีนั้น ทั้งนี้โดยได้รับความช่วยเหลือจากโครงการระบบเงินตราชุมชนประเทศไทย (Thai Community Currency Systems Project-TCCS) ภายใต้การดำเนินการของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากมูลนิธิญี่ปุ่น หน่วยงานอาสาสมัครนานาชาติ (CUSO) และหน่วยงานอาสาสมัครอังกฤษ (VSO) และโครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (Focus on the Global South) เมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านในอำเภอกุดชุมได้พยายามหาทางออกด้วยการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนซึ่งมีอยู่เดิมในชุมชนอีสาน เมื่อได้รับคำแนะนำจากกลุ่มดังกล่าวทำให้กลุ่มพัฒนาระบบเงินตราชุมชนในประเทศไทยขึ้นเป็นแห่งแรกในชื่อว่า “เบี้ยกุดชุม” โดยประกอบด้วยสมาชิกจากห้าหมู่บ้าน คือ หมู่บ้านสันติสุข โสภกุ่มปุ่น ท่าลาด กุดหิน และ โคกกกลาง

จุดประสงค์สำคัญคือสร้างระบบแลกเปลี่ยนเพื่อกระตุ้นการแลกเปลี่ยนและการผลิตทรัพยากรภายในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกสามารถออมเงินบาทเพิ่มมากขึ้นเป็นการลดภาระหนี้สินที่มีต่อภายนอก และเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน เบี้ยกุดชุมอยู่ในรูปแบบของเงินกระดาษเป็นเงินตราชุมชนที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้ในกลุ่มของสมาชิกเท่านั้น ภายหลังจากที่มีการใช้เบียดังกล่าวเพียง 15 วัน ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนทำให้เกิดมีประเด็นการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางนำไปสู่การต่อต้านและไม่เห็นด้วยจากหน่วยงานของรัฐ เป็นผลให้องค์กรเครือข่ายคณะทำงานตัดสินใจระงับใช้เบี้ยกุดชุม

ประมาณปลายเดือนมกราคม 2545 ได้มีการเสวนาระหว่างนักวิชาการเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน กับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ธนาคารแห่งประเทศไทย กระทรวงการคลังและนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และได้ข้อสรุปว่าถ้าหากไม่ใช่คำว่า “เบี้ย” และถ้าไม่เทียบเคียงกับค่าเงินบาท และถ้าไม่มีธนาคารที่ออกบัตรก็จะไม่ผิดกฎหมาย นอกจากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2545 ได้มีการจัดประชุมทางวิชาการในระดับภูมิภาคภายใต้ชื่อว่า “Alternative Economic Systems in Asia : Challenges of Community Currency Systems” จนในที่สุดได้พัฒนาสู่งานวิจัยเรื่องระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองภายใต้การสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) เมื่อเดือนตุลาคม 2545 ถึง 31 มกราคม 2547 ผลจากงานวิจัยดังกล่าวทำให้มีการเปลี่ยนชื่อจาก “เบี้ยกุดชุม” มาเป็น “บุญกุดชุม” และสามารถดำเนินการมาได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ในประเทศเม็กซิโกได้เกิดโครงการ Promotion of Popular Development (PdP) นำโดยสถาบันที่มีชื่อว่าหลุยส์ โลเปซเลรา เมนเดซ ในปี 1987 วิฤติเศรษฐกิจในเม็กซิโกในปี 1995 มีส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบทาลอค (Tlalo) ซึ่งเป็นระบบสินเชื่อร่วมกัน (Mutual Credit) ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ระบบนี้ตั้งเป้าว่าจะมีการใช้ทาลอคให้เพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 50 ของปริมาณเงินที่ใช้หมุนเวียนภายในประเทศเม็กซิโกในที่สุด ระบบนี้มีชื่อเดิมว่าไทเอกิส ทาลอค ไทยเอกิส แปลว่าตลาดนัด ส่วนทาลอคเป็นชื่อเทพเจ้าแห่งใน น้ำ สายฟ้า และชีวิต ทั้งหมดจึงมีความหมายว่าเป็นตลาดที่ให้ชีวิตและความชุ่มฉ่ำต่างกับตลาดที่มีการแข่งขันอย่างเชือดเฉือนแบบใครดีใครอยู่

ในอาเจนตินามีจุดเริ่มแรกในปี 1985 ในกรุงบุนอสไอเรสในรูปแบบของชมรมแลกเปลี่ยน (Exchange Club) เมื่อมีปริมาณสินค้าเพิ่มมากขึ้นจึงได้มีการคิดค้นระบบแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า “โนคาร์น” และ “อาโบโร” ซึ่งนำไปใช้กว่า 500 ระบบทั่วประเทศ เช่นเดียวกับในกรณีของประเทศเม็กซิโก การแพร่หลายของระบบดังกล่าวในอาเจนตินาส่วนหนึ่งเป็นผลจากวิฤติเศรษฐกิจ แต่ที่น่าสนใจในทั้งกรณีของประเทศเม็กซิโกและอาเจนตินาก็คือ ทั้งสองประเทศนี้มีกลุ่มและเครือข่ายที่เข้มแข็ง และมีการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายด้วย

ดังนั้นจึงอาจจะสรุปได้ว่า ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในเอเชียและแปซิฟิก ส่วนใหญ่แพร่หลายอย่างรวดเร็วในฐานะที่เป็นปฏิกิริยาโต้กลับของวิฤติเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลทำให้ระบบ

ดังกล่าวออกมาเป็นภูมิคุ้มกันวิกฤติทางเศรษฐกิจในอนาคต ในหลายประเทศระบบดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลท้องถิ่นและ/หรือรัฐบาลกลางด้วย ยกเว้นกรณีของประเทศไทยที่ถูกต่อต้านโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับต้น ถ้าหากมีความเข้าใจโดยเจ้าหน้าที่มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ระบบดังกล่าวควรจะได้รับ การสนับสนุนจากรัฐมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะจะมีผลดีกับประเทศในระยะยาวในแง่ของการสร้างภูมิคุ้มกันให้เศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับประเทศมากยิ่งขึ้นในอนาคต

ภาคที่สาม การประยุกต์ใช้ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนในประเทศไทย นอกจากกรณีของบุญฤกษ์แล้ว ได้มีการก่อตั้งของกลุ่มต่างๆในพื้นที่ภาคต่างๆ ของไทยดังต่อไปนี้ กลุ่มผลิตกรรณกและหัวกรรณก หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านนา อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา กลุ่มศูนย์การเรียนรู้พลังชุมชน ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นบ้าน บ้านวังดอด้ง ตำบลนางแดด อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มอนุเยาวชนฮักคันน้ำชี บ้านโหล่น ตำบลนางแดด อำเภอหนองบัวแดงจังหวัดชัยภูมิ กลุ่มเกษตรกรศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านหนองสะพังทอง ตำบลโพรงงาม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน(กลุ่มอีโต้น้อย) ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร กลุ่มบ้านเขาน้อย ตำบลดงประคำ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มเกษตรอินทรีย์เมืองปราสาท บ้านโนนตากกลาง อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา และกลุ่มทอผ้าวังทอง ตำบลจรเข้สามพัน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ระหว่างการก่อตั้งและยังไม่มี การแลกเปลี่ยนที่เป็นรูปธรรมประมาณ 10 กลุ่ม และมีกลุ่มที่แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่มที่มีชื่อว่า เพื่อน เลี้ยว เกล็ด

กลุ่มทั้งหมดยกเว้นกรณีบุญฤกษ์จังหวัดชัยภูมิและกลุ่มผู้ผลิตกรรณกและหัวกรรณก จังหวัดสงขลา เป็นกลุ่มที่ก่อตั้งจากการสนับสนุนของโครงการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่มีระยะของโครงการในช่วงแรก 15 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2545 ถึง 31 มกราคม 2547

กลุ่มทั้งหมดนับได้ว่าเพิ่งเริ่มต้น ยังต้องได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพื่อสามารถดำเนินการได้อย่างเข้มแข็งเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีของกลุ่มอื่นต่อไป ในจำนวนทั้งหมดเป็นกลุ่มที่แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่ม หนึ่งกลุ่มได้แก่ เพื่อน เลี้ยว เกล็ด ซึ่งจะได้รับ การสนับสนุนอย่างจริงจังในระยะที่สองของการวิจัยที่จะเริ่มในเดือนมีนาคม 2547 เป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 3 ปี ที่เหลืออีกสี่กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ผลิตกรรณกและหัวกรรณก กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา กลุ่มทอผ้าวังทอง และกลุ่มอนุเยาวชนฮักคันน้ำชี ใช้ระบบหักบัญชี มีจำนวนสามกลุ่ม คือ กลุ่มบุญฤกษ์

กลุ่มเกษตรกรศูนย์รวมน้ำใจเกษตรกรรุ่นใหม่ และกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เมืองปราสาทใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ที่เหลือเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของและบริการกันโดยตรง

ในการวิจัยระยะที่สองกลุ่มเหล่านี้จะได้รับการส่งเสริมให้มีความเข้มแข็งสามารถเป็นต้นแบบให้แก่กลุ่มอื่นๆ ต่อไป อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องมีการลองผิดลองถูกและใช้เวลา เนื่องจากจะต้องเป็นการต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น ดังนั้นความหวังที่จะเห็นการพัฒนากลุ่มเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วคงจะไม่ใช่ความจริง ที่สำคัญก็คือกลุ่มจะต้องมีวิธีการได้เรียนรู้และแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างต่อเนื่อง

ภาคที่สี่ การกระจายอำนาจ เสริมธุรกิจชุมชนและความเข้มแข็งชุมชน : ปัจจัยเสริมการพัฒนากระบวนการแลกเปลี่ยนชุมชนและประเด็นทางกฎหมาย ในภาคนี้มีการพิจารณาความหมาย ประวัติความเป็นมาของการกระจายอำนาจและผลต่อการพัฒนาประเทศไทยระยะยาว มีการวิเคราะห์ความหมาย ความเป็นมาของเศรษฐกิจชุมชนและความสำคัญของธุรกิจในฐานะเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และท้ายที่สุดเป็นการศึกษากลยุทธ์ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศในระยะยาว

ทั้งสามประเด็นไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกระจายอำนาจ เสริมธุรกิจชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชนเป็นความสัมพันธ์ที่จะช่วยเสริมกัน เพราะการกระจายอำนาจจะมีส่วนสำคัญในการช่วยเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง พร้อมทั้งสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในขณะเดียวกันถ้าเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง การกระจายอำนาจก็จะลงไปถึงชุมชนได้มากขึ้น ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ทั้งสามประเด็นนี้สามารถที่จะเชื่อมร้อยกันได้ด้วยระบบแลกเปลี่ยนชุมชน เพราะนอกจากจะเป็นการสร้างทุนทางสังคมช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็งแล้วยังเป็นการหนุนช่วยเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น และยังเป็นการกระจายอำนาจบริหารจัดการต่อจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นลงไปสู่ชุมชนโดยตรงได้มากขึ้น จากประสบการณ์ที่ได้มีการทดลองในต่างประเทศและกรณีตัวอย่างโดยสังเขปที่เกิดขึ้นในประเทศไทยโดยการสนับสนุนของโครงการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองในระยะแรก การส่งเสริมให้ระบบนี้ดำเนินต่อไปน่าจะเป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจส่งออกของไทยในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ประเทศไทยจะมีการเปิดการค้าเสรีกับกลุ่มประเทศเอเปค ซึ่งจะมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชนในทางลบในหลายพื้นที่ ถ้าหากไม่มีการเตรียมการสร้างภูมิคุ้มกันให้ดีพอแต่แรกเริ่ม อย่างไรก็ตาม มีเงื่อนไขที่สำคัญที่จะต้องสามารถก้าวข้ามพ้นไปได้ ประการแรกคือทัศนคติที่ยังไม่เป็นบวกอย่างชัดเจนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมาในอดีตและยังคงเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประการที่สองจะต้องมีการสานเครือข่ายให้เป็นระบบใหญ่อย่างเช่นกรณีกลุ่มประเทศลาตินอเมริกา มิฉะนั้นระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนจะมีจำกัดอยู่เพียงเฉพาะภายในชุมชนและยากที่จะสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดขึ้น

แก่ประเทศในภาพรวมได้ เพราะความจำกัดของสินค้าและบริการที่มีอยู่ภายในชุมชนเอง และท้ายที่สุดต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่มีผลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศด้วย

ในที่สุดหลังจากที่งานวิจัยได้ดำเนินต่อไปอีกระยะหนึ่ง ควรจะมีการทำความเข้าใจในประเด็นทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นประโยชน์แก่ประเทศในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้แก่ประเทศในระยะยาว แต่อย่างน้อยกลไกตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในส่วนของสิทธิมนุษยชนและแนวนโยบายแห่งรัฐทางด้านเศรษฐกิจและการฟื้นฟูวัฒนธรรม ย่อมจะเป็นหลักประกันไม่ให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายประกอบในทางลบแก่ประชาชนที่มีความตั้งใจจะฟื้นฟูศักยภาพของตนเองและศักยภาพของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เป็นประโยชน์แก่การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศในระยะยาว ด้วยเหตุนี้ระบบกฎหมายของไทยต้องทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อผลของการวิจัยทั้งของไทยและของต่างประเทศปรากฏชัดว่าระบบดังกล่าวมีผลดีต่อประชาชนและระบบเศรษฐกิจของประเทศ โดยที่รัฐบาลของหลายๆ ประเทศก็ได้ให้ความสำคัญสนับสนุนกับระบบดังกล่าวโดยตรง การพัฒนาในแนวทางดังกล่าวจึงน่าจะเป็นผลดีต่อความรู้ความเข้าใจทางด้านกฎหมายและการพัฒนาประเทศในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในระยะยาว

คำนำ

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ทุกหนแห่งทั่วโลกผู้คนทำการแลกเปลี่ยนค้าขายกันเสมอโดยไม่ต้องใช้ “เงิน” หรือบางทีเงินก็ปรากฏอยู่ในรูปของสินค้า (ข้าวปลาเกลือ) เมื่อเศรษฐกิจเริ่มมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ในยุคปัจจุบัน เงินได้กลายเป็นบางสิ่งบางอย่างที่สร้างปัญหาให้แก่ปัญหาประชาชน บางกลุ่มมีมาก บางกลุ่มมีน้อย บางกลุ่มไม่มีเลย และบางทีเราก็พบเห็นมลภาวะของเงิน ในรูปแบบของเงินเฟ้อ การเป็นหนี้สิน การล้มละลาย ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้จึงมีการตั้งคำถามกันขึ้น เป็นไปได้ไหมที่จะแลกเปลี่ยนกันโดยไม่ต้องใช้เงิน? หรือเราควรจะแสวงหาเงินตราทางเลือกแบบใหม่?

ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาในหลายชุมชนของพื้นที่หลากหลายแห่งทั่วโลก เริ่มมีขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่เกิดขึ้นโดยมีจุดหมายเพื่อสร้าง “ระบบเงินตรา” ขึ้นมาใช้ในท้องถิ่นของตนเอง เงินตราชุมชนไม่ได้มีไว้เพื่อเป็น “สื่อแลกเปลี่ยน” สินค้า/บริการของท้องถิ่นเท่านั้น หากยังเป็น “เครื่องมือ เพื่อสร้างชุมชน” ให้พึ่งตนเองและให้เข้มแข็งอีกด้วย ทุกวันนี้ “ระบบเงินตราชุมชน” มีรูปแบบและวิธีการทำงานที่หลากหลายซึ่งกันไปตามธรรมชาติและสัญญาประชาคมของแต่ละท้องถิ่น แต่สิ่งที่เหมือนกันก็คือ ความใฝ่ฝันที่จะมี “เศรษฐศาสตร์ชุมชน” ของตนเองที่เน้นการแลกเปลี่ยนโดยท้องถิ่นเพื่อท้องถิ่น

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งที่เราควรศึกษาแนวคิดและประสบการณ์ของระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและระบบเงินตราชุมชนที่กำลังทดลองทำกันในระดับสากล ท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์ของปลายทศวรรษที่ 20 และคาดว่าในศตวรรษที่ 21 ระบบนี้จะกระจายกว้างขวางยิ่งขึ้น

จุดมุ่งหมายของรายงานฉบับนี้ คือ ต้องการที่จะรู้วาระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น (Local Exchange System) หรือระบบเงินตราชุมชน (Community Currency System) คืออะไร และมีประโยชน์อย่างไรในการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ การศึกษาวิเคราะห์ ในระยะขั้นต้นของการวิจัยทั้งหมดมี 3 ประการ คือ

ประการแรก ต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ซึ่งค่อนข้างเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย (แม้ว่า เราจะมีการแลกเปลี่ยนกันมานานแล้วในบางเรื่อง เช่น Barter Exchange ในชนบท)

ประการที่สอง ต้องการแสดงให้เห็นถึงถึงแนวคิดทฤษฎี และประสบการณ์เกี่ยวกับการทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ยิ่งในปัจจุบันเป็นโครงการที่แพร่กระจายไปทั่วโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ในโลกตะวันตกในชุมชนสังคมอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้ารวมไปถึงประสบการณ์ในโลกที่กำลังพัฒนา
นี่คือ จุดหนักของรายงานฉบับนี้

ประการที่สาม ต้องการประเมินเกี่ยวกับศักยภาพ (Potential Value) ของระบบการแลกเปลี่ยน
ท้องถิ่น ว่าจะเป็นนวัตกรรมที่ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้มากน้อยแค่ไหน ท่ามกลางอิทธิพล
ของทุนนิยมโลกในยุคโลกาภิวัตน์

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิเคราะห์เรื่องดังกล่าวก็คือ เราจะได้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ
กลไกการทำงานของระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น รู้ถึงจุดอ่อน จุดแข็งของระบบ ยังจะเป็นสิ่งสำคัญ
อย่างยิ่ง ถ้าเรานำเอาบทเรียนบางประการจากประสบการณ์การทดลองของโลกตะวันตกมาสังเคราะห์
เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานต่อไปในการพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นเพื่อสังคมไทย ซึ่งมีเงื่อนไขทาง
เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีแตกต่างไปจากสังคมอุตสาหกรรมของโลกตะวันตกอย่างมาก

หนึ่งในรายงานฉบับนี้ มีการใช้คำ “Community Currency” ในที่นี้ “เงินตราชุมชน” จะหมายถึง
กลไกบางอย่างที่อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้นในชุมชน ยังจะมีการใช้กลไกนี้เป็นเครื่องมือในการ
แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของชุมชน โดยไม่ต้องใช้เงินของทางการ (เงินบาท ดอลลาร์ เยน ฯลฯ)
ในบริบทนี้ คำว่า “Community” หรือ “ชุมชน” ก็หมายถึง การรวมตัวของบุคคล กลุ่มและธุรกิจซึ่ง
เชื่อมโยงกันภายใต้ข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการใช้กลไกแลกเปลี่ยนบางอย่าง เพื่อใช้จ่ายภายในชุมชน
(Greco, 2001)

ภายใต้คำนิยามเช่นว่านี้ “ชุมชน” ไม่จำเป็นต้องหมายถึงพื้นที่แคบๆ ทางด้านกายภาพทาง
ภูมิศาสตร์ แต่หมายถึง “ชุมชนของผู้คนที่ทำการแลกเปลี่ยนสินค้าบริการกัน” อาจจะมีพื้นที่เดียวหรือ
อาจครอบคลุมหลายพื้นที่ บางทีอาจจะเป็นชุมชนที่มี Internet เป็นพื้นฐานก็ได้ ซึ่งทำการแลกเปลี่ยนกัน
โดยไม่ได้อยู่ใกล้กัน โดยใช้ระบบ Cyber cash

นอกจากนี้ “เงินตราชุมชน” ไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบเป็นกระดาษธนบัตรที่เรารู้จักกัน เงินตรา
ชุมชนอาจปรากฏในรูปร่างของสมุดบัญชี บันทึกมูลค่าการซื้อขาย สมุดบัญชีนี้เราเรียกว่า Ledger และ
ตัวเลขที่ปรากฏในสมุดบัญชีเราเรียกว่า “เงินตรา”

ในเชิงความคิด “เงินตราชุมชน” มีความหมายว่า สมาชิกของชุมชนกำลังสร้างพลังอำนาจในแก่
ตนเอง โดยการสร้าง หรือ ผลิต “เงินตราของตนเอง” เพื่อที่จะแลกเปลี่ยนกันในท้องถิ่นใช้จ่ายใน
ท้องถิ่น ออมทรัพย์ในท้องถิ่นและลงทุนในท้องถิ่น (Community Currency=Community
Empowerment) นั่นคือ ความหมายของ “เงินตราชุมชน” (Greco, 2001)

รายงานฉบับนี้ไม่ใช่เป็นการสดุดีระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ดังที่ปรากฏอยู่ใน “คัมภีร์”
ทั่วไปในหมู่นักทฤษฎี และนักเคลื่อนไหวเงินตราชุมชนที่เรารู้จักทั่วโลก ในการนำเสนอเราจะมอง

ระบบนี้ในเชิงวิพากษ์เพื่อให้เห็นจุดแข็งและจุดอ่อน อันจะเป็นประโยชน์ในการประเมินคุณค่าของระบบนี้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่จะพาเราไปสู่ความเข้มแข็ง การพึ่งตนเองและความยั่งยืนยาวนาน

ปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังการวิเคราะห์ในรายงานฉบับนี้ คือ ปรัชญาของ “เศรษฐศาสตร์ชุมชน” (Community Economics) อันเป็นเศรษฐศาสตร์แนวใหม่ ซึ่งกำลังก่อตัวทางความคิดท่ามกลางกระแสของทุนนิยมโลกและโลกาภิวัตน์ เศรษฐศาสตร์ชุมชนต้องการชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่เราจะมีหนทางการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐศาสตร์ของตนเองโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความเข้มแข็งในแก่ชุมชน (Community Empowerment) ที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐ อำนาจทุนนิยมและการครอบงำของบรรษัทข้ามชาติ

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	i
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ii
คำนำ	ix
สารบัญ	xii
สารบัญภาพ	xiv
สารบัญตาราง	xv
 ภาค 1 การทดลองในชุมชนโลกตะวันตก	 1
บทที่ 1 ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น : บทวิเคราะห์แนวเศรษฐศาสตร์ชุมชนภาพรวม	2
บทที่ 2 ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแบบ LETS	11
บทที่ 3 LETS การประเมินแนวคิดและผลกระทบในภาคปฏิบัติ	19
บทที่ 4 ความหลากหลายของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น	26
บทที่ 5 ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น - แบบจำลองผสมเพื่อสร้างพลังอำนาจของชุมชน	39
 ภาค 2 แนวคิดและประสบการณ์การทดลองในชุมชนเอเชีย-แปซิฟิก และ ชุมชนอื่น ๆ	 46
บทที่ 6 ประสบการณ์การทดลองในชุมชนเอเชีย-แปซิฟิก	47
ประเทศออสเตรเลีย	47
ประเทศญี่ปุ่น	53
1. รูปแบบของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่น	53
2. ประมวลสรุประบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่น	61
3. บทเรียนจากประสบการณ์ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของประเทศญี่ปุ่น	62
ประเทศไทย	62
1. ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทย	62
2. ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน : กลไกเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจแห่งความเท่าเทียม (กรณีศึกษาของบุญฤๅช)	66

	หน้า
ประมวลสรุปประสบการณ์ของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในเอเชีย-แปซิฟิก	68
บทที่ 7 สบการณ์การทดลองในประเทศเม็กซิโก และ อาร์เจนตินา	71
ประเทศเม็กซิโก	71
ภาค 3 การประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น และเงินตราชุมชนในประเทศไทย	76
บทที่ 8 การประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนประเทศไทย	77
บทที่ 9 บทสรุปเทียบเคียงของแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติในประเทศไทย	98
บทที่ 10 ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับ ความขัดแย้งทางความคิด	101
ภาค 4 การกระจายอำนาจ เศรษฐกิจชุมชน และความเข้มแข็งชุมชน : ปัจจัยเสริมการพัฒนา ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน และ ประเด็นทางกฎหมาย	107
บทที่ 11 การกระจายอำนาจ เศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งชุมชน: ปัจจัยเสริม การพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชน	108
บทที่ 12 ประเด็นทางกฎหมายกรณีเบี้ยกุดชุม	151
ภาคผนวก	165
ภาคผนวก 1 แผนภูมิ : เศรษฐกิจแข่งขันกับเศรษฐกิจร่วมมือ ผสมผสานกับระบบเสริม ของเงินตราชุมชนท้องถิ่น	166
ภาคผนวก 2 ตารางเปรียบเทียบระบบเงินตราชุมชน	167
ภาคผนวก 3 เบี้ยกุดชุม	169
ภาคผนวก 4 ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น การเปรียบเทียบระหว่างโลกอุตสาหกรรม กับโลกที่กำลังพัฒนา	193
ภาคผนวก 5 สัญญาประชาคมในระบบ Economy of Solidarity	194
บรรณานุกรม	196

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ตัวอย่างการทำบัญชีแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ ในธุรกิจชุมชน (Community Mutual Credit Exchange)	18
2 แผนภูมิวงจรแลกเปลี่ยนเครดิตหรือเงินตราชุมชน	20
3 ระบบการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน HOURS	32
4 แผนภูมิระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแบบ “วิถีชุมชน” (Community Way)	34
5 แผนภูมิการระดมทุนเพื่อการพัฒนาชุมชน – บทบาทของเงินตราชุมชน	36
6 ตัวอย่างการเสนอขายสินค้าและบริการในระบบ LETSsystem ของประเทศออสเตรเลีย	49
7 รูปแบบเช็คของระบบแลกเปลี่ยน Peanuts LETS	54
8 สมุดบันทึกการแลกเปลี่ยนของระบบแลกเปลี่ยน Peanuts LETS	54
9 ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่น	56
10 ตัวอย่างเงินตราชุมชน Earthday money	57
11 ความสัมพันธ์ของ 3 ภาคส่วนสำคัญในระบบแลกเปลี่ยนชุมชน Earthday Money	58
12 ตัวอย่างบัตรระบบแลกเปลี่ยนชุมชน WAT-System (ด้านหน้า)	60
13 ตัวอย่างบัตรระบบแลกเปลี่ยนชุมชน WAT-System (ด้านหลัง)	60
14 ตัวอย่างเบี้ยกดชุมชน (บุญกดชุมชน) ในประเทศไทย	64
15 ตัวอย่างของเงินตราชุมชน ไทแองกิส ทาลาลอคในประเทศเม็กซิโก	72
16 ตัวอย่างของ Credito ในระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนของประเทศอาร์เจนตินา	75
17 การกระจายของลักษณะทางการเมืองการบริหารของแต่ละประเทศ	113
18 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างการกระจายอำนาจ เศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งชุมชนกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน	145

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 สรุประบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น และเงินตราชุมชน	89

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน :
แนวคิดและประสบการณ์ระดับสากล

ภาค 1
การทดลองในชุมชนโลกตะวันตก

บทที่ 1

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น : บทวิเคราะห์แนวเศรษฐศาสตร์ชุมชนภาพรวม

เงินตราชุมชน-ก้าวข้ามพ้นความโลภและความขาดแคลน

David Korten (ผู้เขียนหนังสือ When Corporations Rule the World, 1995 และ The Post-Corporate World : Life After Capitalism 1999 และยังเป็นประธานชมรม People-Centered Development Forum) เสนอความคิดว่า ขณะนี้เรากำลังมาถึงทางตันแล้ว ที่มีปรากฏการณ์ 2 ข้ออยู่ตรงกันข้ามกันในระบบ “ทุนนิยมการเงิน” (Finance Capitalism) เศรษฐกิจเจริญเติบโตขยายตัวสูง แต่เราไม่มี “เงิน” เพียงพอที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เป็นไปได้อย่างไร? ปัญหาคือระบบการเงินโลกที่มีลักษณะเหมือนสุนัขไล่ล่าเหยื่อ มีหลักการที่เน้นการสร้าง “เงิน” ให้แก่กลุ่มที่มี “เงิน” มากอยู่แล้ว ระบบนี้กำลังทำลาย “ทุนที่แท้จริง” (real capital) อย่างมาก (หมายถึงทุนมนุษย์ ธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม) ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์

Korten บอกว่าในระบบเศรษฐกิจที่ดี “เงิน” ไม่ได้เป็น “สื่อแลกเปลี่ยน” อย่างเดียวที่สำคัญในระบบแบบนี้ ผู้คนแลกเปลี่ยนหลายสิ่งหลายอย่างแก่กันและกันโดยไม่หวังว่าจะได้ประโยชน์ทางการเงิน ความเชื่อใจ ความรัก และความห่วงใย บนพื้นฐานของเศรษฐกิจชุมชน เป็นสิ่งที่สำคัญกว่า (Korten, Post-Corporate World, Chapter 6. Embracing Life's Wisdom)

ในที่นี้คำว่า “ชุมชน” หรือ “Community” มาจากภาษาละติน หมายความว่า “การให้ซึ่งกันและกัน” ทุนนิยมการเงินเป็นระบบที่อยู่บนพื้นฐานของความโลภและความขาดแคลน แต่ชุมชนอยู่บนพื้นฐานของการให้ซึ่งกันและกัน ชุมชนคือกลุ่มคนที่ให้สิ่งของและแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันท่ามกลางเศรษฐกิจที่มีความพอเพียงและความอุดมสมบูรณ์

Bernard Lietaer ปรมาจารย์ทางเรื่อง “เงินตราทางเลือก” มีความเห็นว่าระบบทุนนิยมการเงินและสถาบันธนาคารชาติ มีภารกิจสำคัญในการทำเงินให้เป็นสิ่งที่ขาดแคลน (Currency Scarcity) ด้วยเหตุนี้ ประชาชนจึงต้องทำงานเหนื่อยมากในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ประชาชนเราจึงต้องแสวงหาหนทางใหม่ เพื่อสร้างเงินของเราเอง อนาคตของเงินต้องไม่อยู่บนพื้นฐานของความโลภและความขาดแคลน (หนังสือของ Lietaer ใช้ชื่อว่า The Future of Money : Beyond Greed and Scarcity)

Lietaer พยายามแบ่งแยกประเภทเงินตราแบบใหม่ :

- Alternative Currencies (AC)
- Complementary Currencies (CC)

เงินตราของประชาชาติ (เงินบาท/เยน/ดอลลาร์ ฯลฯ) ยังคงจะต้องใช้กันอยู่ต่อไป ในตลาดระดับชาติ/โลกที่มีการแข่งขันแต่ในระดับท้องถิ่น “เงินตราท้องถิ่น” และ “เงินตราชุมชน” เหมาะสมมากกว่าสำหรับการสร้าง/พัฒนา เศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น แต่ก็ควรเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ไม่ไปเสริมควบคู่กับเงินตราทางการ (CC) ถ้าเป็นไปได้ เศรษฐกิจของชุมชนก็ควรจะใช้ AC เลข (ไม่ต้องมีเงินตราทางการ)

จุดมุ่งหมายของระบบเงินตราชุมชน

“ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น” และ “เงินตราชุมชน” มีหลายประเภท ตั้งแต่แบบคลาสสิก (พื้นบ้าน โบราณ/ประเพณีนิยม) ไปจนถึงแบบ Cybereconomy ในชนบทยุโรป เช่น ฝรั่งเศส มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นมากกว่า 300 ชุมชน ทำการแลกเปลี่ยนกันทุกรูปแบบตั้งแต่ค่าเช่านาไปจนถึงผลิตผลการเกษตร และยังมีการแลกเปลี่ยนบริการที่ใช้แรงงานตอบแทนกันด้วย นาย ก. สอนดนตรีให้นาย ข. สองชั่วโมง นาย ข. ตอบแทนด้วยการสอนภาษาต่างประเทศให้นาย ก. สองชั่วโมง

กรณีนี้ นับว่าเป็นตัวอย่างคลาสสิก ทันทีที่มีการตกลงระหว่างคน 2 คน ที่จะแลกเปลี่ยนกัน โดยใช้ “เงินเวลา” (สองชั่วโมง) ถือได้ว่าคนสองคนนี้ได้สร้าง “เงินตรา” ของพวกเขาเองขึ้นมาแล้ว โดยไม่ต้องไปถามหาเงินบาท เงินยูโร เงินปอนด์/ดอลลาร์ เงินไม่ใช่เป็นปัจจัยที่ขาดแคลนต่อไปแล้ว

ในบทวิเคราะห์ Money versus Wealth, D. Korten ยอมรับว่าจนถึงวันนี้ เรายังไม่ค่อยมีประสบการณ์มากนักในการค้นคิดสร้างเงินตราชุมชนที่ให้ประโยชน์แก่นมนุษย์และธรรมชาติ เราจึงต้องอาศัยจินตนาการให้มาก เพื่อที่จะรักษาเยียวาสังคม โดยต้องเริ่มต้นด้วยการรักษาเยียวาระบบการเงินก่อน กล่าวคือ

1. ต้องลดความสำคัญของ “เงิน” ลงไปเป็นการให้ “เงิน” มารับใช้เราในเชิงสร้างสรรค์ มากกว่าทำลายล้าง นั่นแปลว่า ต้องแยกให้ชัดเจนระหว่าง “เงิน” กับ “ความมั่งคั่ง” (การสร้าง/หาเงิน การสร้างความมั่งคั่ง) และระหว่างการลงทุนที่สร้างความหายนะกับการลงทุนที่สร้างสรรค์
2. ต้องฟื้นฟูวิถีชุมชน นั่นคือ สร้างชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการให้ซึ่งกันและกัน ไม่ต้องพึ่งพาเงินของทางการ แต่ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่ต้องใช้เงิน (แลกเปลี่ยนแบบธรรมชาติ) หรืออาจให้เงินตราท้องถิ่นของชุมชนที่ไม่มีดอกเบี้ย

เงินตราชุมชนหรือเงินตราท้องถิ่น (Community Currency / Local Currency) หมายถึง สื่อแลกเปลี่ยน ซึ่งหมุนเวียนอยู่ภายในพื้นที่ท้องถิ่น หรือพื้นที่ชุมชนที่จำกัดวงเฉพาะเท่านั้น ซึ่งทำหน้าที่แลกเปลี่ยนสินค้า / บริการ / การใช้แรงงานสมัครใจ โดยไม่มีการคิดดอกเบี้ย

เงินตราชุมชน มีวัตถุประสงค์ร่วมกันดังต่อไปนี้

- มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างระบบการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง
- เพื่อให้ชุมชนและสมาชิก สามารถควบคุมการตัดสินใจทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง
- เพื่อให้เงินตรา เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน ระดับชุมชนอย่างแท้จริง
- เพื่อให้มีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนกันมากขึ้นในการสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน โดยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน
- เพื่อสนับสนุนให้คนยากจนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความทุกข์ยาก และปัญหาของคนชายขอบในชุมชน

เงินตราชุมชน ไม่ได้มีไว้เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจชุมชน หรือปัญหาความยากจนในชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่เป็น “สื่อแลกเปลี่ยน” เท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องมือ เป็น “สื่อของการสื่อสาร” เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือ ความไว้วางใจกัน ระหว่างผู้คนในชุมชน(สิ่งที่เราเรียกว่า “Social Capital”) ไม่ใช่กระตุ้นเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการกระตุ้นการสื่อสารของ ผู้คนอีกด้วย ซึ่งมีหลายมิติและเปิดกว้าง ไม่ใช่สำหรับผู้คนที่มีความร่ำรวยเท่านั้น ผู้คนที่ไม่มีเงินก็มีโอกาสเข้าสู่ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนด้วย

สิ่งที่สำคัญคือ เงินตราชุมชน เป็นเงินตราแห่งภาษาท้องถิ่นด้วย (Virtual /Semantic Local Currency) ซึ่งอยู่ติดกับ “ชุมชนทางความคิด” อย่างแน่นแฟ้น (Virtual Community) “บุญคุณชุม” อาจมีความหมายลึกซึ้งกว่า “เงินบาท” วิเคราะห์ในแง่นี้แล้ว เงินตราชุมชน คือ สื่อทางวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยง วัฒนธรรมพื้นบ้าน ค่านิยมท้องถิ่นและความคิดความรู้สึกของชุมชน

รูปแบบที่หลากหลายของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

กล่าวโดยสรุปเงินตราชุมชน (Community Currency) เป็นการริเริ่มของท้องถิ่นที่ดำเนินการความพยายามให้ประชาชนแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยไม่ต้องใช้เงินทางการ (หรือ Conventional Money) เงินตราชุมชนที่ทดลองใช้กันในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลกมี 3 ประเภท :

1. ประเภทแรก เป็นรูปแบบแผ่นกระดาษที่ท้องถิ่นผลิตขึ้นมาเอง (Local Currency) ตัวอย่างที่รู้จักดีที่สุด คือ ระบบที่เรียกว่า HOURS พัฒนาขึ้นมาเป็นครั้งแรกที่ Ithaca (NY State) เวลานี้ใช้กัน 20 เมืองในสหรัฐและชุมชนอื่นหลายแห่งของโลก ธนบัตร HOURS ใช้กันแบบ ธนบัตรของรัฐบาล เพื่อซื้อสินค้า/บริการในพื้นที่ท้องถิ่น ประชาชนเข้าร่วมชมรมเพื่อแลกเปลี่ยนกัน โดยมีสำนักงานกลางคอยทำหน้าที่ประสานงาน แจกจ่ายซื้อร้านค้าที่รับธนบัตร HOURS ทั้งหมด หรือบางส่วนของราคาสินค้า วัตถุประสงค์หลักของระบบนี้มีไว้เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่น

อัตราแลกเปลี่ยน คือ หนึ่ง HOURS = 10 ดอลลาร์สหรัฐ ถ้าสินค้าราคา 20 ดอลลาร์ เราก็อาจจ่าย สอง HOURS หรือ หนึ่ง HOURS + 10 ดอลลาร์ได้ ระบบ HOURS เป็นเงินตราแบบเงินที่มีการจัดการ (Fiat Currency) นั่นคือ มีสำนักงานกลางคอยทำหน้าที่จัดการบริหารทางด้านสภาพคล่องและการหมุนเวียน ในพื้นที่ Ithaca (ปี 1998) มีธนบัตร HOURS หมุนเวียนคิดเป็นมูลค่า 6,700 HOURS (= 67,000 ดอลลาร์)

ระบบเงินที่มีการจัดการแบบ HOURS มีมานาน ในประวัติศาสตร์ของเงินตราท้องถิ่นซึ่งมักนิยมใช้กันในช่วงเศรษฐกิจวิกฤติ ตัวอย่าง หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในประเทศออสเตรีย เมืองชื่อ WORGL ก็เคยพิมพ์ธนบัตรท้องถิ่นมาใช้เองเพื่อสร้างโครงการพื้นฐาน และทั่วเมืองนี้ก็มี การแลกเปลี่ยนโดยใช้เงินตราท้องถิ่น ก่อนที่จะระบาคไปยังเมืองอื่นๆ แต่รัฐบาลกลางได้สั่งห้ามใช้ ในที่สุด ในสหรัฐอเมริกายุคเศรษฐกิจตกต่ำก็เคยมีการใช้เงินตราท้องถิ่นเช่นกัน

2. ประเภทที่ 2 (Community Barter Currency) เป็นเงินตราชุมชนในรูปแบบการทำบัญชี Credits/Debits ซึ่งแสดงการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ ระหว่างสมาชิกของชมรม ระบบนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของ Mutual Credit (MCS) ในที่นี้ MCS คือ ระบบการแลกเปลี่ยนชนิดหนึ่ง เงินตราที่จะใช้ในการแลกเปลี่ยนจะถูกสร้างขึ้นในช่วงของการแลกเปลี่ยนและจะปรากฏในบัญชีรายรับรายจ่ายของทั้ง 2 ฝ่ายที่แลกเปลี่ยนกัน เงินตราชุมชนประเภทนี้ที่รู้จักกันดีที่สุดคือ ระบบ LETS (Local Exchange Trading Schemes) ใช้กันแพร่หลายใน อังกฤษ แคนาดา ฝรั่งเศส (SEL) และชมรม Green Dollar Exchanges ในออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ระบบนี้เกิดขึ้นท่ามกลางขบวนการเคลื่อนไหว NEW ECONOMICS ในทศวรรษที่ 1980 แพร่หลายมากในช่วง 1990 ชมรม LETS ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากอาสาสมัครที่มีจิตใจทางด้านการพัฒนาชุมชน (เน้นการสร้างทุนสังคม Social Capital) และการแสวงหาระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบใหม่ (Green Economy)

ในระบบ LETS สมาชิกชมรมแต่ละคนจะเสนอความต้องการของตนใน Directory ส่วนกลางว่าสินค้า/บริการอะไรบ้างที่ตนเองต้องการซื้อ/ขาย การแลกเปลี่ยนจะทำกันตามราคาที่ตกลงกัน โดยใช้เงินตราท้องถิ่นที่ทั้ง 2 ฝ่ายคิดกันขึ้นมา (Local Virtual Currency) สมาชิกทั้ง 2 ฝ่ายติดต่อพบกัน จัดการแลกเปลี่ยนและบันทึกรายละเอียดลงในบัญชีของตน (ซึ่งหน่วยงานบัญชีส่วนกลางเป็นผู้ดูแล) ด้วยวิธีการนี้ประชาชนสามารถแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการกันตามความรู้ความสามารถและเวลาที่ตนมี โดยไม่ต้องใช้เงินทางการเลย ในอังกฤษมีการใช้ระบบ LETS ประมาณ 350 ชมรม สมาชิก 30,000 คน (ชมรมละไม่เกิน 100 คน)

ระบบ LETS มีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูท้องถิ่น แต่ขอบเขตเล็กมากและไม่ค่อยจะตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชมรมมากนัก ระบบนี้ยังไม่กระจายในพื้นที่ที่ยากจนและคนยากจนก็

ไม่ได้เข้าร่วมโครงการด้วย อาจเป็นเพราะว่า ปรัชญาของ LETS ต้องการสร้างสายใย ความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน มากกว่าที่จะส่งเสริมธุรกิจชุมชน

3. ประเภทที่ 3 ของเงินตราชุมชน คือ Volunteer Service Credit เป็นรูปแบบของสินเชื่อ บริการแรงงาน (Service Credits) หรือ “ธนาคารเวลา” (Time Banks) ระบบนี้ใช้เวลาเป็นเงินตรา ทางเลือกเช่น ระบบ TIME DOLLAR ในสหรัฐ ถ้าคนหนึ่งทำงานให้คนอื่นหนึ่งเป็นเวลา 1 ชั่วโมง เขาก็จะได้ 1 TIME DOLLAR ซึ่งจะเก็บไว้ในอนาคตก็ได้ หรือบริจาคให้คนอื่นในชมรมหรือเอาไป ใช้ซื้อสินค้า/บริการ ที่มีการเสนอขายกันในชมรม ในระบบนี้จะมีธนาคารเวลาคอยทำหน้าที่ ประสานงานด้านอุปสงค์/อุปทานสำหรับสินค้า/บริการให้แก่สมาชิกในชมรม ระบบนี้พัฒนาใน ประเทศสหรัฐอเมริกา กลางทศวรรษที่ 1980 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างระบบสวัสดิการสังคม ให้แก่ผู้ยากไร้ในประเทศสหรัฐอเมริกามี 200 ธนาคารเวลา/ชมรม เยอรมัน สวีเดน ญี่ปุ่น สหราชอาณาจักรอังกฤษ ก็มีระบบนี้เช่นกัน โดยเน้นรับสมาชิกที่มีจิตใจสร้างสรรค์ชุมชน

TIME BANKS เป็นระบบประเภท “เงินตราอาสาสมัคร” (Volunteer Currency) ที่ต้องการ ลดช่องว่างระหว่างการบริการของรัฐและภาคเอกชน เป็นระบบที่ต้องการสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) โดยสนับสนุนให้ผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นและช่วยเหลือกัน

ระบบการแลกเปลี่ยนในประเทศที่กำลังพัฒนา

ถ้าเราใช้เงินเป็นเพียง “สื่อแลกเปลี่ยน” เงินก็จะมีความหมายใหม่ คือ ไม่ได้มีไว้เพื่อสร้างความร่ำรวย แต่มีไว้เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญทฤษฎีการพัฒนาของ University of Leeds, Ruth Pearson ทำการวิเคราะห์ระบบ แลกเปลี่ยน (Barter System) ที่มีการใช้เงินตราชุมชนที่ Buenos Aires (อาร์เจนตินา) พบว่า เครือข่าย ที่ชื่อ Global Exchange Network ประสบความสำเร็จพอสมควร เครือข่ายนี้ มีสมาชิกถึง 2 แสน 5 หมื่นคน และมีการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนกันในปริมาณเงินประมาณหนึ่งพันล้านดอลลาร์สหรัฐ

Pearson เชื่อว่า วิถีเศรษฐกิจและการล่มสลายของระบบสวัสดิการสังคม ได้ทำให้ ประชาชนเป็นจำนวนมาก หลุดจากกระแสหลักของการพัฒนา ไร้งานไร้เงิน ไม่มีความมั่นคงทาง สังคม ไม่มีสวัสดิการของทางราชการ เครือข่ายแลกเปลี่ยน กลายเป็นทางออกเดียวเพื่อความอยู่รอด จึงแพร่หลายกระจายไปทั่วประเทศ

Pearson¹ มีความคิดว่า กลุ่มชุมชนใน Leeds น่าจะจัดตั้งเครือข่ายแบบเดียวกันบ้าง ดังนั้น Community Action Link ใน Chapel Allerton จึงได้เริ่มโครงการไปแล้ว Pearsonให้ข้อคิดว่า

¹ คำสัมภาษณ์ของ Prof. Pearson ใน The Reporter, U. of Leeds, Newsletter ฉบับที่ 473, 19 NOV 2001.

<http://www.leeds.ac.uk/report>

ในการนำเอาระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นไปใช้ เราไม่อาจลอกเลียนแบบกันได้ สิ่งที่ได้ก็คือ การได้รับแรงกระตุ้นและจินตนาการ ระบบที่ใช้จะต้องสอดคล้องกับบริบททางสังคม ชุมชน ท้องถิ่นของแต่ละแห่ง ที่อาร์เจนตินาระบบมีไว้เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม การว่างงาน ความยากจน Global Exchange Network ของอาร์เจนตินา เป็นระบบ “เงินตราสังคม” (Social Currency) แต่ใน อังกฤษ เครือข่ายมีไว้เพื่อสร้าง ความสามัคคีชุมชนและความร่วมมือร่วมใจกัน

ในประเทศอาร์เจนตินาแต่ละภูมิภาคหรือจังหวัด มีการพิมพ์ธนบัตรของตนเอง ในเมือง หลวง เรียกว่า “Credito” แต่ละกลุ่มท้องถิ่น (เรียกว่า nodo) จะทำการเปิดตลาดชุมชน อาทิตย์ละ ครั้งและบางครั้งก็มีการเปิดตลาดใหญ่ระดับภูมิภาค ทุกคนสามารถเข้าร่วมชมรม nodo ได้ โดยจะต้องผ่านการอบรม 2 ครั้ง เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับเกี่ยวระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและตกลงใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบของระบบนี้ ประชาชนจะตั้งราคาของตนเอง ส่วนเงินตราชุมชนมีไว้ สำหรับการแลกเปลี่ยนไม่ใช่เพื่อการสะสมความมั่งคั่ง สมาชิกใหม่ของ nodo แต่ละคนได้รับเงิน 50 Credito (= 50 ดอลลาร์สหรัฐ) เพื่อเป็นทุนในการทำการค้า

จากคำบอกเล่าของ Pearson : รัฐบาลบางประเทศพิจารณาว่าเงินตราชุมชนเป็นเรื่อง อันตรายคุกคามอำนาจอธิปไตยทางการเงิน แต่รัฐบาลอาร์เจนตินากลับมีความเห็นว่า นี่เป็น ทางเลือกที่เหมาะสมในยามวิกฤติ อีกทั้งยังได้ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนธุรกิจบางอย่างของ เครือข่ายด้วย ในบางท้องถิ่นทางการอนุญาตให้ประชาชนเสียภาษีโดยใช้เงินตราชุมชน Credito ด้วย ธุรกิจเอกชนบางแห่งก็ช่วยบริจาคสิ่งของ/อาหารให้เครือข่ายและรับเงินตราชุมชนเป็นค่าชำระ สินค้า/บริการ

ประโยชน์ของระบบเงินตราชุมชน

ในอดีต กลุ่มผู้สนับสนุนเงินตราชุมชน มักจะเน้นแต่เรื่องเกี่ยวกับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ของท้องถิ่น แต่ในปัจจุบัน ได้มีการนำเอาสองเรื่องใหม่ๆ เข้าเชื่อมโยงด้วย นั่นคือ ชุมชนท้องถิ่นกับ นิเวศวิทยา ในขณะที่มีการทดลองใช้ระบบเงินตราชุมชนกันมากขึ้นทั่วโลก บรรดานักวิจัยและกลุ่ม ผู้ทดลองใช้ระบบนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ในด้านต่างๆ ของเงินตราชุมชน ซึ่งอาจสรุปได้ ดังนี้

- การหมุนเวียนของเงินตราในท้องถิ่นมีปริมาณมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันเงินก็มี สภาพคล่องมากขึ้น เพราะเงินท้องถิ่นไม่ไหลหายไปไหน
- เงินตราชุมชน ช่วยให้มีตลาดใหม่ๆเกิดขึ้นอย่างมั่นคงในท้องถิ่น นอกจากนี้ ชุมชนก็สามารถเริ่มผลิตสินค้า/บริการได้เอง โดยไม่ต้องนำมาจากภายนอก ซึ่งจะช่วยให้มีการจ้างงานมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำงานใน อุตสาหกรรมขนาดเล็กของหมู่บ้าน

- กิจกรรมหลายอย่างไม่เคยมีค่าตอบแทน เริ่มความหมายเพิ่มขึ้นมา เช่น งานเลี้ยงดูลูกหลาน งานทั่วไปของผู้หญิง งานหัตถกรรม งานชุมชนต่างๆ
- เงินตราชุมชน ไม่มีคอกเบี้ย จึงไม่มีแรงจูงใจที่จะกระตุ้นให้ผู้คนดำเนินการลงทุนในกิจกรรมที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
- ระบบเงินตราชุมชน เป็นเครือข่ายทางเศรษฐกิจที่มีความหมายต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น สนับสนุนการช่วยเหลือกันและกัน อันนำไปสู่การลดช่องว่างทางรายได้และทรัพย์สินในชุมชน
- ในยามเศรษฐกิจตกต่ำ ระบบเงินตราชุมชนจะเป็นทางเลือกที่สำคัญในการบรรเทาความเดือดร้อนของชุมชน

ปัญหาที่น่าวิตกเกี่ยวกับระบบเงินตราชุมชน

กลุ่มธุรกิจภาคเอกชน (ขนาดใหญ่) ธุรกิจต่างชาติและรัฐบาลกลาง มักมีข้อโต้แย้งว่าการทดลองใช้ระบบเงินตราชุมชน อาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพของเศรษฐกิจ ทำลายเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และอาจเป็นภัยต่อชุมชนก็ได้ นอกจากนี้อาจไม่บรรลุจุดหมายที่เคยใฝ่ฝันกัน ข้อวิตกที่สำคัญๆ มีดังต่อไปนี้

- ในระบบเงินตราชุมชน ไม่มีการแข่งขัน เศรษฐกิจไม่มีประสิทธิภาพ ผู้บริโภคเสียประโยชน์
- ถ้ามีเงินตราชุมชนมากเกินไป โดยที่ปริมาณสินค้าบริการและการแลกเปลี่ยนมีน้อย ภาวะเงินเฟ้ออาจเกิดขึ้นได้
- ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน เกิดขึ้นในรูปแบบที่รัฐบาลกลางไม่สามารถเรียกร้องเก็บภาษีได้
- ระบบเงินตราชุมชน ไม่มีคอกเบี้ย ดังนั้นจึงไม่มีแรงจูงใจที่จะให้มีการออมทรัพย์และการลงทุน
- เงินตราชุมชน เป็นสิ่งที่ปลอมแปลงกันง่าย และไม่มีระบบป้องกันที่มีประสิทธิภาพ จากประสบการณ์ สิ่งนี้ก็เกิดขึ้นอยู่เสมอ (แม้ไม่มีจำนวนมาก)

เรื่องที่ภาคธุรกิจเอกชนวิตกมากที่สุด เห็นจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาที่เรียกว่า การทำให้เศรษฐกิจมีสถานะภาพที่ไม่เป็นทางการ (Informalization of the Economy) ถ้าระบบเงินตราชุมชนแพร่หลายมากขึ้น เศรษฐกิจท้องถิ่นก็จะขยายตัวพร้อมกับระบบการผลิตท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจภาคที่มีใช้ทางการที่มีต้นทุนต่ำ มีการจ้างแรงงานโดยใช้เงินตราท้องถิ่น ไม่ต้องเสียภาษีผลผลิตสินค้าและบริการขายในราคาที่ต่ำกว่าธุรกิจในภาคทางการ (Formal Sector) ซึ่งไม่อาจแข่งขันกัน

ได้ ธุรกิจท้องถิ่นที่เป็นแบบทางการ จึงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบพอสมควร นี่อาจเป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการต่อต้านระบบเงินตราท้องถิ่น

นักทฤษฎีของเงินตราชุมชนยอมรับว่า ผลกระทบต่อชุมชนของระบบนี้อาจมีน้อยมาก แต่อาจแก้ไขได้ กล่าวคือ เพื่อส่งเสริมการลงทุนขนาดย่อมให้กว้างขวาง ควรจะมีการนำเอา “ระบบเงินตราชุมชน” ไปเชื่อมโยงกับแนวคิดการให้สินเชื่อขนาดเล็ก (Micro credit) ซึ่งนำเอาเงินทุนมาจากภายนอก หรือระดมทุนภายในชุมชนด้วยตนเองแล้วปล่อยสินเชื่อให้แก่สมาชิกที่ต้องการลงทุน

ข้อควรคำนึงในการการนำเอาระบบเงินตราชุมชนมาทดลองใช้

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบเงินตราชุมชนหรือระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นเป็นผลผลิตของโลกตะวันตกอย่างแท้จริง นอกจากนี้การทดลองใช้ระบบนี้ส่วนใหญ่ก็เกิดขึ้นในโลกตะวันตกซึ่งเป็นพื้นที่ของชุมชนภายในประเทศอุตสาหกรรมที่มีการพัฒนาระดับสูงพอสมควร ความสำเร็จและความล้มเหลวจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขเฉพาะของระบบและชุมชนในประเทศนั้น การนำเอาแนวคิดทฤษฎีระบบเงินตราชุมชน มาทดลองใช้ในบริบทของโลกตะวันออก อย่างเช่น ประเทศไทยจึงเป็นเรื่องที่ต้องทำด้วยความระมัดระวัง

สิ่งที่สำคัญคือ เราไม่ได้เลียนแบบหรือยกเอาแบบจำลองมาใช้ทั้งหมด แนวคิดระบบเงินตราชุมชนของโลกตะวันตก เป็นเพียงแรงกระตุ้นเท่านั้น เพื่อให้เราแสวงหาทางเลือกในการสร้างระบบแลกเปลี่ยนชุมชนแบบใหม่ (หรือแบบโบราณดั้งเดิม) ตัวอย่างตะวันตกเป็นเพียงแนวทางเพื่อให้เกิดจินตนาการใหม่ๆ ที่เป็นของชุมชนพื้นบ้านเอง

นอกจากนั้น ยังมีข้อคิดคำนึงอีกประการหนึ่ง จากประสบการณ์ของโลกตะวันตก เป็นที่ประจักษ์แน่ชัดว่า ธุรกิจชุมชนของเศรษฐกิจท้องถิ่น ไม่ค่อยจะให้ความสนใจเท่าใดนักเกี่ยวกับการใช้ระบบเงินตราชุมชน (อย่างเช่น ระบบ LETS ซึ่งมีการบันทึก แต่เพียงรายรับรายจ่ายที่สำนักงานกลาง โดยไม่เห็นตัวเงินในรูปแบบธนบัตร ธุรกิจรู้สึกว่าเป็นระบบที่สลับซับซ้อนเกินไป ดูเหมือนจะง่าย แต่ใช้ยากในการแลกเปลี่ยนประจำวัน) ดังนั้น ถ้าหากประเทศไทยจะนำเอาระบบนี้มาใช้กับธุรกิจชุมชน จึงจะต้องมีจินตนาการเพิ่มขึ้นอีกสองเท่าในการแสวงหารูปแบบที่ง่าย มีประสิทธิภาพและคำนึงถึงธุรกิจชุมชนที่ยึดหลักการเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนและการให้ประโยชน์แก่กลุ่มผู้ยากไร้ในสังคมชนบทของเรา

ข้อสรุปเบื้องต้น

เมื่อมีการทดลองใช้ระบบเงินตราชุมชนในระยะเริ่มต้น ได้พบว่า บรรดาผู้สนับสนุนโครงการ/แนวคิดแบบนี้หรือผู้ที่อยู่ในเครือข่าย มีแนวโน้มที่จะพิจารณาเรื่องนี้ ด้วยสายตาที่นิยมชมชอบโดยไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหลายพื้นที่ที่มีการกระตุ้นให้พิมพ์ธนบัตร

ชุมชนของตนเอง กลุ่มผู้สนับสนุนมีความรู้สึกว่า ตนเองมีพลังอำนาจแล้ว ในการเป็นเจ้าของเงินตราของตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งเงินตราของทางการต่อไป

อย่างไรก็ตาม อาจจะมีการตั้งข้อสงสัยในประเด็นเหล่านี้

1. เมื่อปฏิเสธเงินตราของทางการแล้ว อาจมีแนวโน้มที่จะยังยึดติดในเงินตราชุมชนทำให้มีพฤติกรรมแสวงหาความมั่งคั่งจากเงินตราเหมือนที่เคยเป็นมา
2. ระบบเงินตราชุมชน ปฏิเสธระบบการเก็บเงินไว้เฉยๆ การออมทรัพย์เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนามีการกระตุ้นให้ใช้เงินมากๆ เพื่อที่จะมีเงินหมุนเวียนในชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ความคิดแบบนี้อาจจะเข้าข่ายอยู่ในจิตสำนึกแบบบริโภคนิยม ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับจิตสำนึกในการมีเงินตราชุมชน
3. เงินตราชุมชนบางประเภท มีหลักว่า งานของทุกคนมีค่าเท่ากัน แต่บางคนในชุมชนอาจไม่เห็นด้วย และอาจจะมีการตั้งคำถามว่าเพราะเหตุใดงานของนาย ก. จะต้องมียค่าเท่ากับงานนาย ข. ?
4. ค่าของเงินตราชุมชนควรจะกำหนดอย่างไร? จะยึดถือเงินทางการ (บาท) หรือจะเอา “เวลาการทำงาน” เป็นบรรทัดฐาน?
5. ชุมชนที่ทำการทดลองระบบเงินตราชุมชน ควรมีขนาดไหน? ระดับพื้นบ้าน 10 ครัวเรือน หรือระดับ 100 ครัวเรือน? ธุรกิจชุมชนที่ทดลองใช้ระบบนี้ ควรจะมีขนาดไหน?

ทางฝ่ายที่นิยมอุดมการณ์อนาธิปไตย อาจจะบอกว่า สิ่งที่เราควรทำการทดลองน่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ “ชุมชนไร้เงินตรา” ซึ่งก็ไม่ใช่ “เงินตราทางเลือก” หรือเงินตราแบบใหม่ หากแต่เสนอทางเลือกใหม่ ให้แก่เศรษฐกิจชุมชนที่สามารถแลกเปลี่ยนกันโดยไม่ใช้เงินตราเลย (Moneyless Community Economy) ซึ่งก็เป็นสิ่งที่น่าจะได้สำหรับชุมชนขนาดเล็กตามแบบอุดมการณ์อนาธิปไตย แต่ถ้าหากยังต้องอิงอยู่กับเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์อาจจะต้องมีมาตรการเสริมอีกหลายมาตรการประกอบด้วย

ข้อสำคัญคือ ชุมชนและสมาชิกจะต้องมีความชัดเจนในจุดมุ่งหมายว่า จะทดลองใช้ระบบเงินตราชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์ใดกันแน่ เช่น เพื่อแสวงหาสื่อแลกเปลี่ยนแบบใหม่ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจการค้าท้องถิ่นของตนเป็นหลัก หรือเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการการสร้างชุมชน สร้างพลังอำนาจ สร้างความความยั่งยืนและการพึ่งตนเอง ให้แก่ชุมชนเป็นหลักใหญ่ ถึงแม้ทั้งสองวัตถุประสงค์จะไม่มีลักษณะที่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน อย่างน้อยชุมชนจะต้องมีความเข้าใจดีพอในระดับหนึ่งว่าจะให้วัตถุประสงค์ใดมีน้ำหนักมากกว่าในขณะใดขณะหนึ่ง

บทที่ 2

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแบบ LETS

ความนำ

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงที่สุดและแพร่หลายมากที่สุดในพื้นที่ต่างๆ ของโลกเห็นจะเป็นระบบที่เรียกกันว่า LETS หรือ Local Exchange Trading Systems แต่ในประเทศไทยดูเหมือนว่าไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกัน ดังนั้นจึงมีเหตุผลอย่างยิ่งที่เราจะมาทำความเข้าใจกันเกี่ยวกับระบบนี้ เพื่อที่จะนำมาเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นหรือระบบเงินตราชุมชน

บุคคลสำคัญที่มีส่วนพัฒนาแนวคิดใหม่เกี่ยวกับ LETS คือ Michael Linton ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้าน Systems Analysis ในบริษัทที่เขาตั้งขึ้นมาเอง Landsman Community Services Ltd. ในเมืองเล็กๆ แห่งหนึ่งในหุบเขา Comox Valley ใกล้ Vancouver (Canadian British Columbia) เขาวิเคราะห์ว่าปัญหาความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม และสังคมในชุมชนของเราเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจท้องถิ่นซึ่งต้องพึ่งพากระบวนเงินตราของชาติเป็นอย่างมาก เมื่อกระแสของเงินตราของชาติมีระดับลดลงปัญหาต่างๆ ของชุมชนก็มีความรุนแรงมากขึ้น เขาสังเกตดูต่อไปว่าในความเป็นจริงในชุมชนของเขา หลายสิ่งหลายอย่างไม่มีความขาดแคลนอะไรเลย ศักยภาพในการพัฒนาท้องถิ่นมีอยู่มาก แต่สิ่งที่ขาดแคลนก็คือ เงินตรา ผู้คนในชุมชนขาดอย่างเดียวคือ “สื่อแลกเปลี่ยน” ดังนั้นปัญหาที่จะต้องแก้ไขก็คือ ค้นหาเงินตราแบบใหม่ที่จะเข้ามาสนับสนุนเงินตราของชาติ ในการแก้ไขปัญหามาของชุมชน นี่คือการมาของคำถามว่า ทำไมเราต้องมี “เงินตราชุมชน” (Seron, 1995)

ทางเลือกหลายทาง

ถ้าเราต้องพึ่งพาเงินตราของชาติเพียงประเภทเดียว เราจะไม่ค่อยมีทางเลือกเลย ถ้าไม่มีเงินเราก็ทำการแลกเปลี่ยนไม่ได้ หรือต้องแลกเปลี่ยนกันระหว่างสินค้า/สินค้า หรือต้องสร้างโครงการช่วยเหลือกันและกันขึ้นมา ถ้าเรามี “เงินตราชุมชน” ทางเลือกก็จะมีมากขึ้น กล่าวคือ

ก. การแลกเปลี่ยนสินค้ากัน(BARTER)

นับว่าเป็นรูปแบบที่เก่าแก่ที่สุดของโลกที่ผู้คนแลกเปลี่ยนสิ่งของและบริการโดยไม่ต้องใช้เงิน ระบบนี้ไม่ต้องมีองค์กรและการจัดระบบอะไรทั้งสิ้น จุดอ่อนคือ ระบบนี้มีศักยภาพน้อยมากในการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนให้ขยายตัว จุดแข็งคือ มีความสำคัญในยามวิกฤตเศรษฐกิจ

ข. เครือข่ายการค้าแบบแลกเปลี่ยนสินค้า (Commercial – Barter – Networks)

ในประเทศสหรัฐอเมริกา คานาดา ยุโรปและออสเตรเลีย มีบริษัทธุรกิจจำนวนมากทำการแลกเปลี่ยนสินค้าอยู่ในเครือข่ายของ International Reciprocal Trade Association ในประเทศยุโรปตะวันออกและประเทศที่กำลังพัฒนาหลายแห่งก็ใช้ระบบ Counter trade ซึ่งเป็นการลดการใช้เงินดอลลาร์ของประเทศที่ยากจน แม้ว่าจะมีจุดอ่อนบ้าง มี Counter trade ก็ยังดีกว่าไม่มี Trade เลย

ค. เงินตราชุมชน/ท้องถิ่น (Local Community Currencies)

ได้รับการพิจารณาว่าเป็นทางเลือกที่สำคัญและเป็นระบบที่จะมาเสริมเงินตราของชาติ LETS เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดตัวอย่างหนึ่งที่น่าจะนำไปประยุกต์ใช้ทั่วโลก

หลักการพื้นฐานของ LETS

เงินตราท้องถิ่นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ “ชุมชน” (Community) และ “เงินส่วนตัว” (Personal Money) ชุมชนในที่นี้ หมายถึง กลุ่มคนที่รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกันและสนับสนุนซึ่งกันและกัน LETS คือ ชุมชนเช่นว่านี้ สมาชิกของ LETS มีจุดมุ่งหมายเดียวกันที่จะรับใช้ซึ่งกันและกันและรับใช้ชุมชนของตนโดยไม่แสวงหากำไรหรือดอกเบี้ย (Nishibe , 2001)

เงินตราท้องถิ่นเป็น “เงินส่วนตัว” หมายความว่าสมาชิกของ LETS จะทำการแลกเปลี่ยนกันโดยใช้เงินตราท้องถิ่นและสมาชิกแต่ละคนจะผลิตเงินตราท้องถิ่นของตนเองขึ้นมาโดยไม่จำกัดปริมาณ โดยต้องทำให้สอดคล้องกับความต้องการของตน การแลกเปลี่ยนจะเริ่มต้นจาก 0 และติดลบไปเรื่อยๆ Negative Balance โดยที่ผู้ซื้อผู้นั้นมีพันธกิจที่จะต้องชำระหนี้ ณ เวลาที่เหมาะสมตามที่ตกลงกันในอนาคต LETS เป็นระบบปิด และดุลบัญชีโดยรวมจะอยู่ในระดับ 0 ตลอดเวลา ซึ่งหมายความว่า LETS เป็นระบบที่เลี้ยงตัวเองและไม่ต้องมีการผลิตเงินตัวจริงขึ้นมาเลย

LETS ในแนวคิดของ Linton มีหลักการพื้นฐานห้าประการ (Linton, Soutar, 1994) ในการสร้างระบบเงินตราท้องถิ่นในพื้นที่อื่นๆ ของโลก บางระบบอาจไม่มีหลักการทั้งห้านี้ก็ได้ ซึ่งไม่ใช่ประเด็นที่สำคัญนัก

สำหรับสมาชิกของ LETS พวกเขาจะต้องยึดถือหลักการทั้งห้าข้อดังต่อไปนี้

1. LETS เป็นระบบที่ไม่แสวงหากำไร มีจริยธรรมเศรษฐกิจที่ไม่ยึดมั่นในเรื่องกำไรและค่าคอมมิชชั่น แต่การทำงานบริหารโครงการต้องมีประสิทธิภาพและมีการตอบแทนด้วยเงินตราท้องถิ่น
2. สมาชิกของ LETS ต้องมีความเชื่อใจกันและกันในการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ และมีพันธกิจที่จะต้องชำระหนี้เมื่อดุลบัญชีของตนติดลบ
3. เพื่อให้ระบบ LETS ทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกต้องมีความเชื่อมั่นในระบบ จะเป็นเช่นนี้ได้จะต้องทำให้ระบบมีความโปร่งใส นั่นคือ มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร/ตัวเลข ซึ่งกัน

และกัน สมาชิกชมรมแต่ละคนสามารถรู้ข้อมูลของสมาชิกอื่นๆได้ เกี่ยวกับดุลบัญชีการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ

4. เงินตราท้องถิ่นมีค่าเท่ากับเงินตราของชาติ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการง่ายทางปฏิบัติสำหรับสมาชิกซึ่งคุ้นเคยกับเงินตราของชาติอยู่แล้ว
5. LETS เป็นระบบเงินตราซึ่งมีหน้าที่เพื่อเป็นสื่อแลกเปลี่ยนเท่านั้น LETS ไม่ใช่เป็นสื่อเพื่อทำกำไร ในระบบนี้ ไม่มีคำว่า “ดอกเบี้ย” ในดุลบัญชีไม่มี “ดอกเบี้ย” ซึ่งหมายถึง “ Interest-Free Credit”

ระบบบริหารของ LETS

การใช้ระบบเงินตราท้องถิ่นแบบ LETS ก่อนข้างมีเงื่อนไขทางด้านสถาบันมากพอสมควร เพื่อให้การแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการเป็นไปอย่างราบรื่น มีประสิทธิภาพและมีความโปร่งใส ผู้คิดระบบ LETS ชี้แจงว่า จำเป็นต้องมีการสร้างสถาบันบางอย่างขึ้นมาซึ่งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

- หน่วยงานทะเบียนกลาง (Recording Coordinator หรือ Registry)
  - หน่วยงานพิทักษ์กฎระเบียบ (Steward หรือ Trustee)
  - หน่วยงานฝ่ายที่ปรึกษา (Aduisory Group)
- ก. หน่วยงานทะเบียนกลาง : สมาชิกของ LETS บางคนต้องมาทำหน้าที่ในหน่วยงานนี้ เพื่อบันทึกการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการและดูแลเรื่องบัญชีของสมาชิกทั้งหมด รวมทั้งเปิดเผยข้อมูลทั้งหมดให้สมาชิกรับรู้เพื่อความโปร่งใส
- ข. หน่วยพิทักษ์กฎระเบียบ : มีหน้าที่เพื่อดูแลตรวจตราให้ทุกอย่างเป็นไปตามกฎระเบียบและอุดมการณ์ของระบบ LETS ที่เน้นการรับใช้สังคมและพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน
- ค. หน่วยงานที่ปรึกษา : มีหน้าที่กำกับดูแลติดตามการทำงานของระบบ LETS และให้คำปรึกษาแก่หน่วยงาน ก. และ ข. นอกจากนี้ ยังทำงานด้านสื่อสารขององค์กร เพื่อคอยรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิก เกี่ยวกับประสิทธิภาพของการบริหารงาน

ระบบ LETS ต้องมีหน่วยงานกลางเหล่านี้เพื่อประสานงานการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยใช้ต้นทุนต่ำสุดในการบริหารงาน บุคลากรของหน่วยบริหารทำงานด้วยความสมัครใจ และรับค่าตอบแทนต่ำ ในรูปแบบของเงินตราชุมชน

ผู้คิดระบบ LETS มีความเห็นว่า ค่าใช้จ่ายในการบริหารระบบควรจะถูกจำกัดให้อยู่ระดับต่ำสุด กองทุนบริหารกับกองทุนพัฒนาระบบควรจะถูกแยกจากกันเด็ดขาด และถ้าเป็นไปได้สมาชิกของชมรม LETS ก็ควรจะจ่ายค่าธรรมเนียมเล็กน้อย เพื่อเข้ากองทุนบริหาร(เกี่ยวกับรายละเอียดดูได้จาก LETSystem Design Manual , Linton , Soutar , 1994)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบ LETS

Linton และบริษัทของเขา Landsman Community Services มีความเชื่อมั่นว่า ระบบ LETS สามารถเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งทั่วโลก และปรับใช้ให้เข้ากับชุมชน องค์การการกุศลหรือธุรกิจชุมชน ยุทธศาสตร์การพัฒนานั้นเรื่องการปรับปรุงระบบ LETS ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีความหลากหลายมากขึ้น และมุ่งไปในการปรับใช้ การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น (Seron , 1995)

ระบบพื้นฐานของ LETS ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเน้นเรื่องการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ โดยไม่หวังผลกำไรและดอกเบี้ย ลักษณะดังกล่าวเป็นหลักจริยธรรมของ LETS ในการพัฒนาระบบนี้ปัจจุบันมีการบรรจุ มิติจริยธรรมด้านต่างๆ เพิ่มเข้าไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง :

- EthicalLETS : ระบบนี้ใช้หลักการ Time Dollar System แรงงานทุกคนมีค่าเท่ากันหมด นอกจากนั้น อาจจะส่งเสริมหรือปฏิเสธพฤติกรรมบางอย่างของสมาชิก (เช่น ส่งเสริมการอนุรักษ์ แต่ปฏิเสธการทำลายสิ่งแวดล้อม)

- LETSupport : สมาชิกของ LETS จะต้องบริจาคส่วนหนึ่งให้แก่กิจกรรมการกุศล หรือเพื่อพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม

- LETShare : สมาชิกของ LETS จะอุทิศเงิน/เวลา อย่างเท่าเทียมกัน ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น

- CapitaLETS : สมาชิกบางคนจะเสนอบริการ สินค้า หรือการทำงานฟรี ให้แก่โครงการพัฒนาชุมชน โดยที่ตนเองไม่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงก็ได้ เพียงแต่จ่ายเงินให้กลุ่มคนจำนวนมากได้ทำงานในโครงการพัฒนาท้องถิ่นก็ได้

- MultiLETS : ระบบ LETS พื้นฐานอาจเพิ่มเสริม LETS ให้มีมิติต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว พร้อมๆ กัน

ถ้าธุรกิจชุมชนมีความสนใจที่จะสนับสนุนกิจกรรมทางสังคมของ LETS ดังกล่าว ระบบ LETS ก็พร้อมที่จะยินดีรับกองบริจาคจากข้างนอกเพื่อนำมาใช้ในโครงการพัฒนาท้องถิ่น (Contribution to Community)

การแพร่กระจายของระบบ LETS

LETS มีถิ่นกำเนิดที่คานาดา และแพร่กระจายไปยังพื้นที่หลายแห่งทั่วโลกอย่างรวดเร็ว จนถึงปัจจุบัน โครงการแรก ริเริ่มโดย Linton ในปี 1983 ที่ Comox Valley แต่ก็ดำรงอยู่ได้เพียงห้าปี เพราะว่ามีต้นทุนสูงในการบริหารงาน นอกจากนั้น สมาชิกของชมรมก็เริ่มไม่มีความเชื่อมั่นในระบบ โครงการ LETS ในพื้นที่อื่นๆ ของคานาดาก็ประสบชะตากรรมเช่นเดียวกัน

การพัฒนาในระยะต่อมา เกิดขึ้นที่ British Columbia อีกครั้ง ตามมาด้วยการขยายตัวไปยังออสเตรเลีย แคนาดา นิวซีแลนด์ โดยที่องค์การบริหารท้องถิ่นของประเทศเหล่านั้นให้การสนับสนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปี 1994 ชมรม LETS ที่ใหญ่ที่สุดในโลก อยู่ที่ Australian Blue

Mountains มีสมาชิก 2,000 คน แลกเปลี่ยนสินค้า/บริการกัน ในมูลค่า \$ 40,000 ต่อเดือน รัฐบาลท้องถิ่นของ Western Australia ให้เงินสนับสนุน \$ 60,000 เพื่อการพัฒนาชุมชนของ LETS

ในปี 1985 ระบบ LETS เริ่มเข้ามาในสหราชอาณาจักร ตั้งแต่ปี 1991 เป็นต้นมา LETS แบบอังกฤษที่ใช้ชื่อว่า Letslink UK เริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันมีประมาณ 400 ชุมชม และสมาชิก 20,000 คน ในพื้นที่บางแห่ง องค์การท้องถิ่นของรัฐบาลกลางและพรรคการเมืองได้ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของ LETS

ในภาคพื้นยุโรป คาดว่า มีระบบ LETS แพร่กระจายประมาณ 100 แห่ง ใน 16 ประเทศ เช่นเดียวกับกลุ่มประเทศในโลกที่สามก็ให้ความสนใจแก่โครงการการจัดตั้งระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นมากขึ้น (Seron , 1995)

ประโยชน์ของ LETS

ใน “คัมภีร์” ของ LETS เราจะได้ยินเสมอว่า LETS มีเอกลักษณ์สองด้าน คือ ระบบนี้ทำงานในชุมชนและเพื่อชุมชน โดยผ่านการใช้สื่อของเงินส่วนตัว ระบบ LETS อาจมีจุดอ่อน เพราะจำกัดวงอยู่แต่ภายในชุมชนเท่านั้น แต่ก็อาจจะเป็นจุดแข็งด้วยก็ได้ เพราะการเน้นชุมชนก่อให้เกิดประโยชน์หลายด้านด้วยกัน ดังจะเห็นได้จาก “เอกสารโฆษณา” ของ LETS ที่มักกล่าวว่า LETS มีระบบวงจรปิดในระดับชุมชน ที่จะเข้ามาเสริมเงินตราของชาติ โดยให้ประโยชน์ที่ชัดเจนหลายด้าน (De Meulenaere , 1998)

- เงินตราชุมชน จะอยู่ในชุมชน ไม่หายไปไหน การแลกเปลี่ยนมีวงจำกัดภายในชุมชน ผลประโยชน์จะตกอยู่ในชุมชน
- เงินตราชุมชน ใช้กันภายในชุมชน กระตุ้นธุรกิจชุมชนให้ขยายตัวโดยมีต้นทุนต่ำสุด
- เงินตราชุมชน ใช้กันภายในกลุ่มสมาชิก ซึ่งรู้จักกันดี บรรยากาศแลกเปลี่ยนไม่มีความตึงเครียด อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นให้แก่เครือข่ายสังคมของชุมชน
- ธุรกิจชุมชนที่เข้าร่วมระบบ LETS จะบริจาคเงินจำนวนหนึ่งให้แก่การกุศลหรือการพัฒนาชุมชน สมาชิกของระบบ LETS ก็บริจาคเงินตราชุมชนให้แก่ชุมชนเช่นกัน
- การพัฒนาระบบเงินตราชุมชน มีบทบาทสำคัญในการลดมลภาวะ กล่าวคือ หลักการพอเพียง (Self-Sufficiency) สามารถทำให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองมากขึ้น ไม่ต้องอาศัยการขนส่งมากมาย อันเป็นการลดมลภาวะทางอากาศ เราไม่อาจเอาเงินตราชุมชนไปเก็งกำไรเพื่อสนับสนุนธุรกิจบางอย่างที่อาจสร้างมลภาวะให้แก่ชุมชน

นอกจากนี้ การมีเงินตราชุมชน ก็เหมือนกับการมีเงินของตนเอง ซึ่งสามารถผลิตและเอาออกมาใช้ได้ตลอดเวลาตามความต้องการ เราสามารถตกลงแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการได้โดยไม่ต้องใช้เงินที่ผลิตโดยทางการ

จุดอ่อนของ LETS

ในเชิงทฤษฎี LETS นับว่าเป็นแนวคิดที่น่าสนใจ และกระตุ้นให้ที่น่าจะนำไปทดลองปฏิบัติ แต่ในภาคปฏิบัติ อาจมีปัจจัยหลายอย่างที่ไม่เอื้ออำนวยให้ระบบนี้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง ดังจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้ (Seron, 1995) :

1. ในยุโรป ดังเช่นในสหราชอาณาจักร ที่ระบบ LETS เริ่มเข้าไปปรากฏตัว จะเห็นได้ว่าการแพร่กระจายมีขีดจำกัดอย่างมาก ทั้งนี้เพราะ LETS ไม่มีเงิน อำนาจ อิทธิพล มีแต่ความคิด มีแต่ข้อเสนอทางเลือก ชุมชนไม่ค่อยจะเข้าใจว่า เงินตราชุมชน/ท้องถิ่นคืออะไรกันแน่ LETS มีระบบทำงานอย่างไร เศรษฐกิจแบบ LETS แตกต่างไปจากเศรษฐกิจแบบกระแสหลักของชาติอย่างไร ในภาคปฏิบัติ หน่วยงานที่ส่งเสริมการก่อตั้ง LETS เช่น Landsman Community Services หรือ LetsLink UK ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จในการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับระบบเงินตราชุมชน
2. นักทฤษฎีของ LETS (รวมทั้ง ระบบเงินตราชุมชนอื่นๆ) มีแนวโน้มในการพัฒนาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกใหม่ ที่มีหลักการ แนวคิด และตรรกวิทยา ที่ค่อนข้างแตกต่างไปจาก ทฤษฎีกระแสหลัก อย่างมาก โดยที่คนทั่วไปอาจไม่เข้าใจ เช่น มีการกล่าวถึง การต่อต้านเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจที่ไม่ต้องมีการคิดกำไร สิ้นเชื่อที่ปลอดจากดอกเบี้ย การเปิดบัญชีแลกเปลี่ยนมีคุณประโยชน์คิดลบ ฯลฯ
3. นักทฤษฎีของ LETS อ้างว่า ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นไม่มีอะไรยุ่งยาก เพียงแต่ต้องรู้บัญชีทั้งหมดของสมาชิกแต่ละคน จะช่วยให้เข้าใจระบบการแลกเปลี่ยนทั้งหมด ระบบ LETS เป็นระบบเครือข่ายสังคมที่สมาชิกมีจิตสำนึกรับใช้ชุมชน ชื่อสัตย์ โปร่งใส ไม่มีการฉ้อฉล แต่ในภาคปฏิบัติ ไม่มีหลักประกันเลยว่า จะไม่มีการทำผิด เช่น แลกเปลี่ยนสินเชื่อโดยไม่มีการชำระหนี้แล้วหนีออกจากชมรมไปในระบบ LETS ไม่มีการบอกชัดเจนว่า ในอนาคต คนผู้นั้นจะไม่มีโอกาสเข้ามาอยู่ในชมรมของ LETS ได้อีกหรือไม่
4. จากประสบการณ์ในสหราชอาณาจักร ระบบ LETS ยังไม่มีสถานภาพทางกฎหมายที่ชัดเจน Letslink UK พยายามรวบรวมข้อมูลทางกฎหมาย ติดต่อกับหน่วยงานทางกฎหมาย และนักการเมือง และพยายามป้อนข้อมูลกลับมาให้สมาชิกของโครงการ LETS ต่างๆ ได้รับรู้ทั่วราชอาณาจักร แต่จนบัดนี้ ก็ยังไม่สามารถบอกได้ว่า LETS เป็นระบบที่สอดคล้องกับกฎหมายมากน้อยแค่ไหน? ปัญหากฎหมายในสหราชอาณาจักรเกี่ยวกับ LETS ยังคงคลุมเครือมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ กรณีตัวอย่าง LETSgo ในนครแมนเชสเตอร์ ที่มีระบบ LETS ใหญ่โตที่สุดในสหราชอาณาจักร สะท้อนให้เห็นว่า ในภาคปฏิบัติ สมาชิกของชมรมส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจปรัชญาของ LETS และไม่ซาบซึ้งถึงวัตถุประสงค์ของโครงการและพันธกิจต่างๆ ที่จะต้องทำเพื่อแสดงความรักใคร่ชอบต่อระบบและชุมชน ปัญหาสำคัญอยู่ที่ระบบการบริหารและระบบข้อมูลข่าวสารที่ไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ รวมทั้งระบบการสื่อสารระหว่างสมาชิกของระบบ LETSgo ด้วยกัน ประการสุดท้าย ถ้าจะให้ระบบนี้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต้องมีการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องเพื่อฝึกอบรมผู้คนให้เข้าใจในระบบ LETS อย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งจะต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานของโครงการวิจัยและการพัฒนาระบบ LETS

LETS-ระบบแลกเปลี่ยนสินเชื่อเพื่อธุรกิจชุมชน

ระบบแลกเปลี่ยนแบบ LETS อาจเรียกชื่ออีกอย่างได้ว่าเป็นระบบแลกเปลี่ยนสินเชื่อ (Credit Exchange System) ในระบบนี้ ผู้ซื้อ/ผู้ขาย ทำการค้าธุรกิจกันโดยไม่ต้องใช้เงินทางการเงิน (เงินบาท) พวกเขาไม่ต้องคิดว่า จะมีเงินพอไหม จะต้องไปกู้เงินหรือไม่ การซื้อขายสามารถเริ่มต้นได้โดยไม่มีเงิน ในประวัติศาสตร์โลกตะวันตก ตัวอย่างการแลกเปลี่ยนแบบนี้อยู่ในรูปแบบของสมาคมหักสินเชื่อทางบัญชี Credit Clearing Society หรือ (Credit Clearing Exchanges) ซึ่งก่อนเกิดสงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกา ในยุคปัจจุบันก็มีธุรกิจหลายประเภท การได้ชื่อ Barter Exchanges หรือ Reciprocal Trade Associations ซึ่งใช้หลักการหักสินเชื่อทางบัญชี (Greco, 2001)

ในระบบหักสินเชื่อทางบัญชีการทำบัญชีจะมีลักษณะคล้ายๆ กับกระบวนการที่ทำกันในธนาคารพาณิชย์ ระบบนี้เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับธุรกิจชุมชนในระดับท้องถิ่น ในชมรมแลกเปลี่ยนสินเชื่อ สมาชิกแต่ละคนจะเปิดบัญชีพร้อมกับกำหนดวงเงินสินเชื่อไว้อย่างชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกนั้นๆ สามารถซื้อสินค้า/บริการ จากสมาชิกอื่นๆ ในชมรมได้ โดยไม่ต้องกังวลว่าจะหาเงินมาจากไหน เมื่อมีการซื้อขายเกิดขึ้น ผู้ซื้อจะมอบเช็คเครดิตให้ผู้ขายและผู้ขายจะลงบันทึกไว้ในสมุดบัญชีของเขา ในขณะเดียวกัน ผู้ซื้อ จะบันทึกจำนวนเงินเดียวกันไว้ในสมุดบัญชีของเขา ผู้ซื้อจะดำเนินการซื้อไปเรื่อย ๆ ภายในวงเงินที่กำหนดไว้ในบัญชี

อาจจะแสดงตัวอย่างได้ดังต่อไปนี้ วิสาหกิจชุมชน กขค. เปิดบัญชีในชมรมแลกเปลี่ยนสินเชื่อแห่งหนึ่งในท้องถิ่นชนบท เงินค้ำประกันเริ่มต้นทั้งหมดมี 10,000 บัญ (ใช้เงินตราชุมชน) วิสาหกิจ กขค. ได้วงเงินสินเชื่อ 7,000 บัญ ในเดือนแรก กขค. ได้ซื้อสินค้า/บริการ จากสมาชิกต่างๆ ของชมรม เป็นมูลค่า 8,000 บัญ ในขณะเดียวกันก็ขายสินค้า/บริการ ให้แก่สมาชิกชมรมดังกล่าว เป็นมูลค่า 6,000 บัญ เมื่อถึงสิ้นเดือนที่หนึ่ง วิสาหกิจ กขค. มีดุลการค้าติดลบเท่ากับ -2,000 บัญ (ซึ่งนับว่าต่ำกว่าวงเงิน 7,000 บัญ)

ในเดือนที่สอง วิสาหกิจ กขค. มียอดซื้อสินค้ามูลค่า 6,000 บัญ ยอดขาย 9,000 บัญ ดุลบัญชีมีมูลค่า + 3,000 บัญ (Credit Balance) เมื่อถึงสิ้นเดือนที่สอง ดุลบัญชีสุทธิจะเท่ากับ +3,000 -2,000

+1,000 บัญ ในเดือนที่ 3 วิสาหกิจ กขค. ซื้อสินค้าต่างๆ จากสมาชิกเป็นมูลค่า 10,000 บัญ และมีรายได้จากการขาย เป็นมูลค่า 8,000 บัญ คุลบัญชีสุทธิของเดือนนี้เท่ากับ $- 2,000 + 1,000 = -1,000$ บัญ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า วิสาหกิจ กขค. ไม่ได้ใช้เงินที่เป็นทางการแม้แต่น้อย แต่ก็สามารถทำการซื้อขายได้ ภายใน 3 เดือน ได้ซื้อสินค้ามูลค่า 24,000 บัญ และขายไปได้ 23,000 บัญ (ขาดดุล 1,000 บัญ)

ในระบบนี้ สมาชิกของชมรมอาจตกลงกันเองเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดดุล ด้วยวิธีต่างๆ เช่น ชำระด้วยเงินบาท เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถ้าระบบแลกเปลี่ยนมีหลักค้าประกันที่ดี มีความมั่นคงก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการหักบัญชีกันบ่อยๆ ข้อสำคัญคือ จะต้องไม่มีการซื้อเกินมูลค่าวงเงินสินเชื่อที่กำหนดไว้

ในระบบนี้ไม่มีการคิดดอกเบี้ย แต่อาจมีการคิดค่าธรรมเนียม ซึ่งจะสูงต่ำแค่ไหนขึ้นอยู่กับมูลค่า + หรือ - ของคุลบัญชี ค่าธรรมเนียมจะกระตุ้นให้สมาชิกที่มีคุลบัญชีติดลบ เร่งจำหน่ายสินค้ามากขึ้น และสมาชิกที่มีคุลบัญชีบวกเร่งซื้อสินค้ามากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้ระบบมีการหมุนเวียนสินเชื่ออย่างต่อเนื่อง และป้องกันไม่ให้ธุรกิจชุมชนเกิดความชะงักงัน นอกจากนั้น ในช่วงที่มีการตกลงค้าขายกัน ก็ควรจะมีการคิดค่าธรรมเนียมด้วย เพื่อเอารายได้ส่วนนี้มาตั้งเป็นกองทุนป้องกันการล้มละลาย

ระบบหักสินเชื่อทางบัญชีไม่ได้จำกัดวงอยู่ภายในชมรมเท่านั้น หากแต่ยังสามารถขยายวงหรือแลกเปลี่ยนกันระหว่างชมรมต่างๆ ในชุมชนได้ด้วย

ภาพที่ 1 ตัวอย่างการทำบัญชีแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ ในธุรกิจชุมชน (Community Mutual Credit Exchange)

* ชื่อสมาชิก.....

* หมายเลข.....

วันที่	ขายให้แก่	ซื้อ มาจาก	สินค้า/ บริการ	Debit สำหรับการซื้อ มูลค่า(-)	Credit สำหรับการขาย มูลค่า(+)	คุลบัญชี

บทที่ 3

LETS การประเมินแนวคิดและผลกระทบในภาคปฏิบัติ

ระบบ LETS และ โครงการ LETS ในภาคทดลอง

วรรณกรรมและเอกสารของสถาบันหรือของบุคคลที่เสนอเรื่องระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงประโยชน์และคุณค่าของระบบเพียงด้านเดียว ทำให้เข้าใจว่าระบบนี้เปรียบเสมือนยาวิเศษที่สามารถแก้ไขปัญหของชุมชนได้ทุกเรื่อง กลไกอื่นๆ เช่น ระบบเงินตราทางการและสถาบันหลักต่างๆ ของทุนนิยม ก็ไม่อาจมีประสิทธิภาพเท่ากับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นได้ จนบางคนกล่าวว่า ระบบเงินตราชุมชนกำลังจะกลายเป็นเครื่องมือใหม่สำหรับการแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนในศตวรรษที่ 21 (Lietaer, 2002)

อย่างไรก็ตาม เราต้องขอย้ำว่า ระบบ LETS กับโครงการ LETS ในภาคปฏิบัติที่กำลังทำการในพื้นที่ต่างๆ ของโลกนั้นไม่เหมือนกับระบบ LETS เป็นเรื่องที่ไม่เหมือนกัน ระบบ LETS เป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิดทางทฤษฎีและความฝัน ส่วนโครงการ LETS ที่เกิดขึ้นจริงในภาคปฏิบัติอาจจะแตกต่างไปจากแบบจำลองในอุดมคติ จำเป็นต้องมีการประเมินทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติเพื่อให้เข้าใจถึงจุดแข็ง จุดอ่อนในการนำเอาแนวคิดระบบนี้มาใช้ในโลกแห่งความเป็นจริง (Seyfang, 1997)

● การประเมินเชิงเศรษฐศาสตร์ชุมชน

ในเชิงเศรษฐศาสตร์ LETS เป็นระบบที่ทำหน้าที่หลัก 3 ประการ คือ

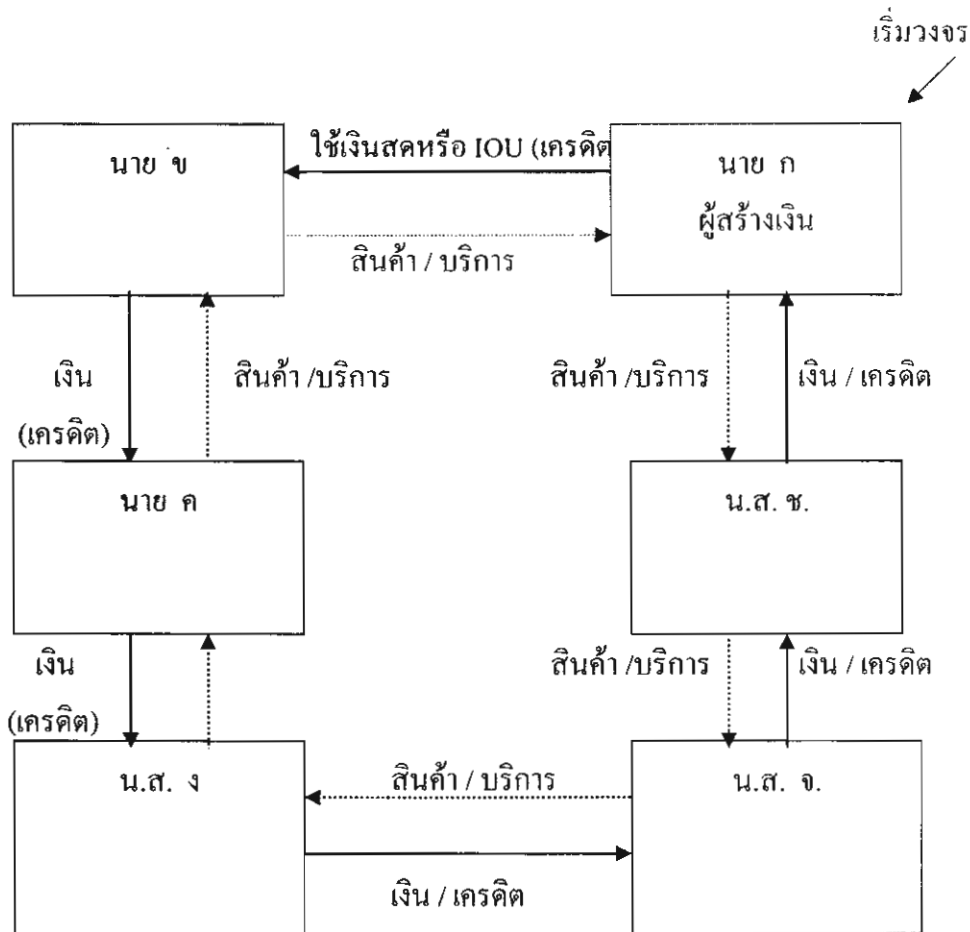
- จัดระบบการจัดการเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า / บริการ
- เป็นธนาคารให้เครดิตแก่สมาชิก
- เป็นตัวกลางจัดให้อุปสงค์ / อุปทาน มาพบกัน

ทั้งสามหน้าที่รวมกันแล้ว ทำให้ LETS กลายเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพในฐานะที่เป็น “สื่อการแลกเปลี่ยน” เพื่อชุมชนท้องถิ่น แม้ว่าทั่วโลกปัจจุบัน LETS ในภาคปฏิบัติจะมีหลายรูปแบบ แต่ส่วนใหญ่จะยึดหลักการพื้นฐานของ Linton ซึ่งเป็นผู้คิดค้นระบบนี้

“LETSystem คือ เครือข่ายเศรษฐกิจที่มีกลไกควบคุมตนเอง ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกของเครือข่าย ผลิตเงินด้วยตนเองและจัดการดูแล สร้างของเงินด้วยตนเอง ภายในเครือข่ายพิเศษที่มีขอบเขตจำกัด” (Linton, Souter, 1994)

ในระบบนี้ สมาชิกของ LETS จะมีบัญชีของตนเองโดยมีหน่วยงานกลางเป็นผู้บริหารระบบบัญชีทั้งหมด ถ้ามีการบริหารที่ดีทุกบัญชีจะมีดุล = 0 ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ ตามที่กล่าวมาแล้ว LETS เป็นระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนที่ใช้กลไกแบบที่เราเรียกว่าการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน ดังจะเห็นได้จากภาพที่ 2 แสดงกระแสไหลเวียนของเงินตราชุมชนเป็นวงจร

ภาพที่ 2 แผนภูมิวงจรแลกเปลี่ยนเครดิตหรือเงินตราชุมชน

ที่มา : T.H.GRECO, Money : Understanding and Creating Alternatives to Legal Tender, (Chelsea Green Publishing Company, Vermont, 2002)

ในวงจร จะเห็นได้ว่า นาย ก. เป็นผู้ริเริ่มการสร้าง “เงินตราชุมชน” โดยซื้อสินค้า / บริการบางอย่างจาก นาย ข. โดย นาย ก. ให้เงิน หรือสินเชื่อกับนาย ข. เพื่อแสดงว่าสินค้านี้มีมูลค่าเท่าใด นาย ข. ก็ใช้เงิน “ฉันทเป็นหนี้เธอ” (IOU) นี้เพื่อได้สินค้าบางอย่างจากนาย ค. IOU นี้จะเปลี่ยนมือไปหลายมือ หลายครั้ง จนในที่สุด IOU ก็กลับมาหานาย ก. ซึ่งเป็นผู้สร้างเงิน / IOU ในจุดนี้นาย ก. จะต้องใช้หนี้ที่เขาสร้างขึ้นมา โดยการขายสินค้า / บริการ ซึ่งมีมูลค่าเท่ากับสินค้า / บริการ ที่เขาได้รับ เมื่อตอนเริ่มต้นวงจร และเขายินดีที่จะรับ IOU เป็นค่าจ้าง โดยที่ IOU นี้ก็คือ สิ่งที่เขาสร้างขึ้นมานั่นเอง ณ จุดนี้ นาย ก. ได้ทำให้เงินหมดสภาพลงเมื่อครบวงจร

กล่าวโดยสรุป ถ้าไม่มีการยอมรับในการแลกเปลี่ยน เงินก็ไม่มี ความหมาย ถ้ามีการยอมรับกันไม่ว่าจะเป็นเงินบาท หรือเงินที่ชุมชนผลิตขึ้นมา เงินนั้นก็มีความหมาย จึงกล่าวได้ว่า เงินเกิดขึ้นมาจากการให้ผลประโยชน์กันและกันและการร่วมมือทำงานซึ่งกันและกัน เงินถูกสร้างขึ้น

โดยผู้ซื้อและผู้ซื้อจะเป็นผู้ขายในที่สุด เพื่อที่จะได้เงินกลับคืนมา เป็นเช่นนี้จึงจะครบวงจร นั่นคือ มีการแลกเปลี่ยนสินค้าบริการในตลาด โดยผู้ผลิตเงินจะเป็นผู้ซื้อจากคนอื่น ๆ ในขั้นสุดท้าย ผู้ผลิตเงินก็จะเป็นผู้ผลิตสินค้า/บริการให้แก่ผู้อื่นด้วย นี่คือการสำคัญของเงินที่สอดคล้องกับระบบวงจรของเงินอุดมคตินี้

● ประโยชน์ในเชิงศักยภาพของ LETS

การวิจัยซึ่งมีอยู่ไม่มาก บ่งชี้ว่ากลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมโครงการ LETS ในสหราชอาณาจักร เยอรมนี และออสเตรีย (Innsbruck) ส่วนใหญ่ไม่ใช่คนแบบที่จะมุ่งหาผลประโยชน์ส่วนตน (หรือ Homo Economicus) แรงกระตุ้นจึงไม่ใช่การแสวงหาผลประโยชน์ทางวัตถุเพื่อตนเอง หากแต่เป็นเรื่องของอุดมการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับความปรารถนาที่ต้องการเข้าไปร่วมกันสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเอง อันจะเป็นหนทางที่จะหลุดพ้นจากการครอบงำของเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้ (Schroeder, 2002; Schraven, 2000)

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากไม่พิจารณาด้านอุดมการณ์ของชุมชนและเศรษฐกิจทางเลือกใหม่ที่เน้นท้องถิ่นเป็นสำคัญแล้ว นักเศรษฐศาสตร์บางคนมีความเห็นว่า แรงกระตุ้นบางอย่างอาจเกี่ยวข้องกับมิติทางเศรษฐกิจ (ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ) ก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน้าที่หลักของระบบ LETS อย่างหนึ่งก็คือ นำเอาอุปสงค์ / อุปทาน ในระดับท้องถิ่นมาพบกัน หน่วยงานบริหารส่วนกลางของ LETS จะพิมพ์เอกสารแจกจ่ายให้สมาชิกของระบบรับรู้เป็นระยะๆ ว่า สมาชิกผู้ใดต้องการซื้อ / ขาย อะไรบ้าง ในกรณีนี้ สมาชิกจะมีข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับโอกาสทางตลาดท้องถิ่น นับว่าเป็นระบบที่ให้ข้อมูลที่มั่นคงทุนธุรกรรมต่ำ สมาชิกไม่ต้องเสียเงิน/เวลามากในการแสวงหาตลาดเพื่อสินค้าหรือบริการของตน ในระบบนี้ทุกคนมีโอกาที่จะใช้กำลังแรงงานหรือเวลาทำงานของตนให้เกิดประโยชน์กลายเป็น “อำนาจการซื้อ” (Purchasing Power) โดยไม่ต้องไปเป็นลูกจ้างใครหรือต้องไปขอกู้เงินจากใคร ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ (เพราะนอกจากข้อมูลท้องถิ่นสำหรับการแลกเปลี่ยนแล้ว ยังมีเงินตราชุมชนของตนเองด้วยที่มีลักษณะเป็นสินเชื่อกันที่ยึดหยุ่นและไม่มีดอกเบี้ย)

ระบบข้อมูลข่าวสารของ LETS ช่วยส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของแก่กันและกัน เป็นกิจกรรมที่สังคมท้องถิ่นพื้นบ้านทำกันอยู่แล้วมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน แบบที่เรียกกันว่า “การแลกเปลี่ยนของขวัญซึ่งกันและกัน” (Economics of Gift-Exchange) เป็นการแลกเปลี่ยนเชิงประเพณีนิยม ไม่ใช่เชิงการค้าที่มีข้อผูกมัดทางกฎหมาย ระบบการแลกเปลี่ยนดั้งเดิมเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่มีกฎระเบียบบังคับว่า “การให้จะต้องเท่ากับการรับ” แต่เงื่อนไขข้อหนึ่งในหลายๆ ข้อของระบบ LETS มีข้อบังคับดังกล่าว นี่คือการแตกต่างระหว่าง LETS กับระบบ Barter ดั้งเดิม

● การทดแทนการนำเข้าระดับท้องถิ่น

วัตถุประสงค์หลักทางเศรษฐกิจข้อหนึ่งของการก่อตั้งระบบ LETS คือ ต้องการกระตุ้นให้มีสภาพการณ์ที่เรียกว่า “การทดแทนการนำเข้า” ระดับท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีเศรษฐกิจท้องถิ่นของตนเอง จะได้ไม่ต้องพึ่งพาสินค้า บริการและเงินทุนจากแหล่งข้างนอก ถ้าหากทำเช่นนี้ได้ย่อมหมายความว่าชุมชนนั้นๆ จะมีความสามารถในการยืดหยุ่นต่อสู้กับความผันแปรทางเศรษฐกิจอันเกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจของชาติท่ามกลางยุคโลกาภิวัตน์

ประโยชน์เช่นนี้เกิดขึ้นได้ ไม่ใช่เพราะว่าการค้าภายในชุมชนขยายตัวมากขึ้น หากแต่เป็นเพราะมีการโยกย้ายการค้ามากกว่าจากการค้ากับภายนอกชุมชนในระดับชาติ มาเป็นการค้าภายในชุมชน จากการนำสินค้าเข้า กลายเป็นการผลิตสินค้าภายในชุมชนและขายภายในชุมชนด้วยกัน ระบบ LETS บีบบังคับโดยอัตโนมัติให้สมาชิกของชมรมผลิต ซื้อมาแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกภายในชมรม (Schraven, 2000)

หลักการทดแทนการนำเข้าไม่ได้แปลว่า จะมีการพึ่งตนเองแบบเบ็ดเสร็จ สินค้า/บริการส่วนใหญ่ ก็ยังคงมาจากเศรษฐกิจสาขาทุนนิยมนอกชุมชน LETS เป็นเพียงสาขาเสริมเท่านั้น เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองในการผลิต/การขายสินค้าและบริการบางชนิดที่เคยซื้อมาจากภายนอก

ประโยชน์ที่แท้จริงของ LETS อยู่ที่การแลกเปลี่ยนสินค้าที่ผลิตในท้องถิ่น ใช้ในท้องถิ่นซึ่งเป็นสินค้าที่ไม่สามารถส่งไปขายที่อื่นได้ LETS จะช่วยให้มีการค้าขายสินค้าที่ไม่สามารถส่งไปขายที่อื่นได้ LETS จะช่วยให้มีการค้าขายประเภทนี้มากขึ้นในชุมชนที่ยากจน เป็นระบบที่นำเอาอุปสงค์ / อุปทาน มาพบกันจนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนขึ้นโดยสรุปก็คือ ถึงแม้ไม่มีอำนาจการซื้อแต่ถ้ามี “สื่อแลกเปลี่ยน” ที่มีประสิทธิภาพ เราก็อาจกระตุ้นการค้าระดับท้องถิ่นขยายตัวได้ (Schraven, 2000)

● เงินตราทางเลือกคืออะไร

ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น มักจะได้รับการอธิบายว่าเป็นระบบเงินตราชุมชน (Community Currency System) โดยให้ความสำคัญกับคำว่า “เงินตรา” หรือ “เงิน” ในเวลาที่มีการอภิปรายทางทฤษฎีในหมู่นักกิจกรรมเรื่องนี้ มักจะมีการอ้างถึงแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์เยอรมันที่ชื่อ Silvio Gesell ซึ่งเขียนตำรา “Die natürliche Wirtschaftsordnung” (ปี 1920) ในความจริง Gesell ไม่ค่อยจะให้ความสนใจเกี่ยวกับแนวทางชุมชนหรือแนวทางสหกรณ์เท่าใดนัก เขาเพียงแค่เสนอว่า เราควรจะมีการปฏิรูปเศรษฐกิจใหม่ที่ไม่ต้องมีการคิดดอกเบี้ยและค่าเช่านา อันจะเป็นการกระตุ้นไม่ให้ผู้คนสะสมเงินหรือที่ดิน การนำเอาเงินหรือที่ดินมาเป็นเครื่องมือการขูดรีด ไม่ควรเป็นสิ่งที่ถูกต้อง (Gesell, 1929) (เนื่องจากการศึกษานี้เน้นเรื่องชุมชน จึงไม่อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับข้อเสนอในการปฏิรูประบบเศรษฐกิจของ Gesell)

ในระบบเศรษฐกิจทางเลือกใหม่ที่ไม่มีการติดดอกเบี้ย อาจมีสิ่งที่อยู่ตรงกันข้าม นั่นคือ ต้องมีการเก็บ “ภาษี” หรือ “ค่าธรรมเนียม” สำหรับผู้ที่มีเงินตราอยู่ในมือ ในระบบเงินตราชุมชน นักทฤษฎี อย่างเช่น Bernhard Lietaer เสนอให้มีการเก็บค่าธรรมเนียมที่เรียกว่า “Demurrage” จากสมาชิกของระบบ LETS นั้นหมายความว่า แต่ละคนจะต้องจ่ายค่าธรรมเนียมในอัตราที่กำหนดไว้คงที่ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกักตุนเงินตราและเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกนำเงินตราออกมาใช้อยู่ตลอดเวลา อันจะทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความคล่องตัวอย่างต่อเนื่อง(Lietaer,2003)แต่จากประสบการณ์ของ TTH (Talente Tauschring Hannover หรือGerman Exchange Ring) ปรากฏว่า ไม่มีการใช้ระบบ Demurrage การแลกเปลี่ยนก็ดำเนินไปอย่างราบรื่นเหมือนกัน (Schroeder,2002)

กล่าวโดยสรุป ประสบการณ์ทั่วโลกเกี่ยวกับ LETS ได้ชี้ว่าแนวคิด“เศรษฐกิจปลอดดอกเบี้ย” เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในภาคปฏิบัติ ระบบเศรษฐกิจที่มีเงินตราชุมชนแบบ LETS ก็สามารถทำได้โดยไม่ต้องมีดอกเบี้ย และไม่ต้องมีการเก็บภาษีแบบ Demurrage ด้วย

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นไม่ได้อยู่ที่เรื่อง “เงินตราชุมชน” เท่านั้น การวิเคราะห์ทางทฤษฎีควรจะนำเรื่องเงินตราชุมชนไปเชื่อมโยงติดอยู่กับภาพใหญ่ของระบบเศรษฐกิจ สังคมด้วย ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ของนักทฤษฎีบางคน เช่น :

- T.Greco ศึกษาความแตกต่างของระบบเงินตราของชาติกับเงินตราชุมชนในบริบทของโลกาภิวัตน์ (Greco,1994)
- J.Schraven ศึกษาปัญหาเสถียรภาพของระบบเงินตราชุมชน โดยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับปัญหาระบบกรรมสิทธิ์เปิด(Open-Access System) (Schraven,2000)

การได้ตอบกับอำนาจครอบงำของทุนนิยมโลกในกระแสโลกาภิวัตน์ การสร้างระบบเงินตราชุมชนได้รับการพิจารณาว่า เป็นทางเลือกที่ทรงพลังที่จะช่วยให้ชุมชนหลุดพ้นจากการพึ่งพาภายนอกได้ระดับหนึ่ง อันนำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง (Community Empowerment) แต่ในขณะเดียวกัน ระบบเงินตราชุมชนแบบ LETS ก็เป็นระบบที่เราเรียกว่า การแลกเปลี่ยนสินเชื่อซึ่งกันและกัน (Mutual Credit System) ในระบบนี้ ทุกคนมีพันธกิจที่จะต้องชำระหนี้ที่ก่อไว้ แต่บางคนก็มีแนวโน้มที่จะเป็นผู้โดยสารที่ไม่ยอมชำระเงิน (Free Rider) ตลอดกาล

● การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ใน “คัมภีร์” ของนักทฤษฎีเงินตราชุมชน เราจะเห็นได้เสมอว่า ระบบ LETS สามารถแก้ไขปัญหาก็ได้เกือบหมด ในที่นี้เราจะหยิบยกปัญหาหลักเพียงสามประการ

1. วัตถุประสงค์หลัก ในการคิดค้นระบบ LETS และการนำมาทดลองใช้ คือ ต้องการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น เพื่อได้ตอบกระแสครอบงำของเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ นอกจากนั้นจะเห็นได้ว่า ในแนวคิดที่กำลังได้รับความนิยมแพร่หลาย เช่น เศรษฐกิจท้องถิ่น

หรือเศรษฐกิจชุมชน (Local Economy) ระบบเงินตราชุมชนนับว่ามีบทบาทสำคัญ แต่ในภาคปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นประเทศในยุโรป หรือสหรัฐอเมริกา/แคนาดา การแลกเปลี่ยนในชมรมต่างๆ ของ LETS มีมูลค่าค่อนข้างต่ำมาก จนกล่าวได้ว่าไม่ค่อยมีความสำคัญสำหรับชุมชนเลย นอกจากนั้น ความพยายามที่จะนำธุรกิจชุมชน (หรือของภาคเอกชน) มาผสมผสานกับชมรมการแลกเปลี่ยนแบบ LETS ก็ไม่ประสบความสำเร็จไม่ว่าจะเป็นที่สหราชอาณาจักรหรือเยอรมนี จากลักษณะดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า LETS เป็น “ระบบปิดที่มีขีดจำกัด” นั่นคือ จำกัดวงแคบภายในพื้นที่และภายในกลุ่มคนเล็กๆ ในชุมชนเท่านั้น (Schroeder, 2002; Seron, 1905; AES, 1997)

2. ในสังคมตะวันตกยุคใหม่ แม้ว่าจะมีความเจริญก้าวหน้าระดับหนึ่ง แต่ก็ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาการว่างงานเรื้อรัง ท่ามกลางการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ การผลิต/การบริการ นักทฤษฎีทางเลือกเสนอว่าการทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น อาจช่วยให้มีการแก้ไขปัญหาการว่างงานได้ แต่ในภาคปฏิบัติประสบการณ์จากโครงการ LETS เช่น ในอังกฤษ หรือ German Tauschring สะท้อนความจริงที่ว่า LETS ไม่ได้ช่วยให้มีการจ้างงานใหม่ๆ ขึ้นเลย แต่ที่ควรเน้นก็คือ LETS จะเป็นสะพานเชื่อมโยงจากการว่างงานไปสู่การทำกิจกรรมอาสาสมัครได้ระดับหนึ่ง (เช่น เมื่อตอกงานจากโรงงานก็ได้กลายเป็นช่างตัดผมในโครงการ LETS) สำหรับคนว่างงานในเยอรมัน ซึ่งได้เงินประกันการว่างงาน 600 ยูโร มาทำอาสาสมัครในโครงการ Tauschring ได้เงินเพิ่มอีก 100 Talent ต่อเดือน ก็นับว่าเพียงพอสำหรับการดำรงชีพ (Schroeder, 2002)

3. เมื่อไม่นานมานี้ได้มีการนำเอาเศรษฐศาสตร์การแลกเปลี่ยนท้องถิ่นมาเชื่อมโยงกับนิเวศวิทยา โดยมีการกล่าวว่า ระบบเงินตราชุมชนมีบทบาทสำคัญในการรักษาสีเขียวและทรัพยากรธรรมชาติ (Seyfang, 2001) ในระบบ LETS หรือ German Tauschring หลายแห่ง สมาชิกของชมรมมีจิตสำนึกทางอนุรักษ์ธรรมชาติค่อนข้างแพร่หลาย อย่างไรก็ตาม งานวิจัยหลายแห่งเกี่ยวกับ German Tauschring ชี้ให้เห็นว่า ในภาคปฏิบัติเรายังไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่าง “ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม” (Environmental Sustainability) กับการก่อตั้งระบบแลกเปลี่ยนชุมชนท้องถิ่น (Schroeder, 2002)

ในยุโรปตะวันตก นักทฤษฎียุคใหม่พยายามพัฒนาแนวคิด “แนวทางโดยภาคที่สาม” (Third Sector Approach) ขึ้นมา ซึ่งยังไม่มีนิยามที่ชัดเจนว่ามีความหมายว่าอย่างไร ด้านหนึ่งอาจหมายถึง ความพยายามที่จะสร้างระบบใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองในการช่วยเหลือกันและกัน LETS ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของ Community Self-Help อีกด้านหนึ่ง คงจะหมายถึง การสร้างเศรษฐกิจ (การผลิต/การบริการ) สาขาที่สาม (Third Sector) เพื่อปูหนทางไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ที่เรียกกันว่า “The Third Way” (ปรมาจารย์ของแนวคิด “หนทาง” คือ A. Giddens ที่ปรึกษาใหญ่ของ Tony Blair) ในเยอรมนีสมัยก่อน หนทางที่สาม จะหมายถึง เศรษฐกิจท้องถิ่น (Lokale Ökonomie) ซึ่งไม่ใช่อยู่ระหว่าง รัฐ-กับ-ตลาดทุนนิยม หากแต่เป็นหนทางที่จะมาเสริมบทบาท

ให้แก่รัฐและตลาด ระบบเงินตราชุมชน ในความหมายนี้ ก็คือ สิ่งที่จะเข้ามาเสริมการทำงานของเงินตราและการแลกเปลี่ยนแบบทุนนิยมพาณิชย์ (Schroeder,2002) เมื่อพิจารณาจากแง่มุมนี้แล้ว ระบบเงินตราชุมชนไม่ใช่เป็นทางเลือกใหม่ หากเป็นเพียงระบบเสริมที่ดำรงอยู่ควบคู่ไปกับระบบเศรษฐกิจการค้ากระแสหลักของทุนนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็คงจะไม่มีพลังศักยภาพที่จะแก้ไขปัญหามากมายได้เบ็ดเสร็จตามที่นักทฤษฎีเงินตราชุมชนได้ฝันเอาไว้ใน “คัมภีร์” ของตน

สรุปแล้ว เราต้องแยกให้ชัดเจนระหว่างระบบ LETS ซึ่งเป็นแนวคิดทฤษฎีแบบที่เป็นอุดมคติกับโครงการ/ชมรมที่พยายามทดลองใช้หลักการของ LETS ในภาคปฏิบัติ ความแตกต่างที่สำคัญของหลักการที่เป็นอุดมคติกับผลที่เกิดขึ้นจริงนั้นเป็นผลมาจากของเขตที่จำกัดในการใช้ LETS ที่เกิดขึ้นจริง ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยที่เป็นรายละเอียดจำนวนมากที่มีผลกระทบต่อการทำงานของ LETS ที่ทฤษฎีไม่ได้นำมาพิจารณาด้วยอย่างรอบด้าน เมื่อไม่สามารถแก้ปัญหาที่เป็นปัจจัยปลีกย่อยเหล่านี้ได้ทั้งหมดก็มีผลให้ทฤษฎีหรือภาพในอุดมคติไม่เป็นความจริง

บทที่ 4

ความหลากหลายของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น

● ปัญหาพื้นฐานของเงินตราชุมชนและระบบ LETS

นักทฤษฎีทั่วไปของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น มักจะกล่าวว่าสาเหตุที่ต้องพึ่งพาทุนภายนอกชุมชนอย่างไม่อาจถอนตัวให้เป็นอิสระได้นั้น เป็นเพราะชุมชนต้องใช้เงินตราทางการ (เช่นเงินบาท) ซึ่งชุมชนไม่สามารถควบคุมได้ ทำให้ไม่สามารถเป็นอิสระได้ เพราะฉะนั้นก้าวแรกทีเดียวที่จะไปสู่การพึ่งตนเองก็คือ เราต้องมีเงินตราชุมชนของตนเอง ผลิตเองใช้กันเองภายในชุมชน

ในความเป็นจริง เงินตราชุมชนไม่ใช่เป็น “เงิน” ตามความเข้าใจทั่วไป แต่ก็ทำหน้าที่อย่างเดียวกันเหมือนกับเงิน คือเป็นหน่วยวัดมูลค่าและเป็นสื่อเพื่อการแลกเปลี่ยน “สินเชื่อ” ในระบบการแลกเปลี่ยนแบบใช้สมุดบัญชี หรือ “ธนบัตรชุมชน” ในรูปร่างของแผ่นกระดาษก็เป็นเงินตราชุมชน ในความหมายนี้ นั่นคือ เป็นเครื่องมือที่สร้างสินเชื่อ (Credit Instrument) ซึ่งแปลว่าเงินตราชุมชนคือใบแสดงการเป็นหนี้ (นั่นเป็นหนี้เธอ) I.O.U. แต่ปัญหาคือ “ใครเป็นหนี้อะไรแก่ใคร?” และ “ใครหรืออะไรอยู่ข้างหลัง I.O.U.?”

ถ้าเราขอรับ “เงินตราชุมชน” (ที่มีผู้เอามาให้เรา) ก็แสดงว่าเรามีความเชื่อใจว่า ผู้ที่ให้นั้นจะชำระหนี้ให้เราในภายภาคหน้า ตามมูลค่าที่ปรากฏอยู่ใน I.O.U. อย่างแน่นอน ระบบการแลกเปลี่ยนดำรงอยู่ได้เพราะการใช้หลักการนี้ นั่นคือ แลกเปลี่ยนต่างตอบแทน ซึ่งระบุว่าวันนี้เราได้รับสิ่งของหรือบริการคิดมูลค่าเท่าใด วันหน้าเราต้องให้คืนในจำนวนที่เท่ากัน (Greco , 1998)

ระบบ LETS ใช้หลักการ Reciprocity Exchange เช่นเดียวกัน สมาชิกที่อยู่ในชมรม LETS แต่ละคนจะมีบัญชีของตนเอง ทุกบัญชีเริ่มต้นด้วยดุลบัญชี = 0 ในการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิก ผู้ขายจะได้รับตัวเลข+ ปรากฏอยู่ในบัญชีของเขา ผู้ซื้อจะมีตัวเลขติดลบในระบบการแลกเปลี่ยนแบบลักษณะดังกล่าว ดุลบัญชี+ทั้งหมด จะเท่ากับดุลบัญชีติดลบ นั่นคือระบบแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในอุดมคติ แต่ในความเป็นจริง อาจเป็นไปได้ว่า สมาชิกบางคนจะมีดุลบัญชีติดลบ ตลอดเวลา และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ซึ่งหมายความว่า สมาชิกคนนั้นล้มเหลวที่จะทำการผลิต ขายสินค้า / บริการให้แก่สมาชิกอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ ระบบ LETS จึงต้องมีหน่วยงานทะเบียนกลาง ซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะมีหน้าที่ที่จะต้องบันทึกการทำธุรกรรมทุกชนิดของสมาชิกรวมทั้งติดตามการเปลี่ยนแปลงตัวเลขในสมุดบัญชีอย่างใกล้ชิด เพื่อนำมาเปิดเผยให้เป็นที่รับรู้แก่สมาชิก ถ้าระบบการบริหารงานส่วนกลางไม่มีประสิทธิภาพหรือล้มเหลว ก็มีแนวโน้มว่าระบบ LETS จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน

LETS เป็นระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่แพร่หลายมากที่สุดในโลก เป็นที่น่าสังเกตว่า เพราะความนิยมอย่างมากระบบนี้เองทำให้มีการดัดแปลงบางสิ่งบางอย่างที่เป็นหลักการพื้นฐานของ

ระบบดั้งเดิม บางทีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมีมากจนไม่อาจแน่ใจได้ว่า โครงการที่นำไปทดลองกันนั้นเป็นแบบ LETS มากน้อยเพียงใด เราขอยกตัวอย่าง Talente Tauschring Hannover (TTH) ซึ่งเรียกตัวเองว่า เป็นกลุ่มแลกเปลี่ยนของเยอรมันตามแบบฉบับของ LETS (Schroeder, 2002)

ลักษณะเด่นของ TTH คือ สมาชิกจะไม่สามารถรู้ข้อมูลในสมุดบัญชีของผู้อื่นได้ ไม่รู้ว่ามี การซื้อขายอะไร มูลค่าเท่าใด คูณบัญชีเป็นอย่างไร หลักการนี้ผิดแปลกไปจากหลักการดั้งเดิมของ LETS ที่เน้นความโปร่งใสของข้อมูลข่าวสารของสมาชิกทุกคน (เพื่อที่จะได้ระมัดระวังเกี่ยวกับ สมาชิกที่มีคูลบัญชีติดลบที่สูงมากและเรื้อรัง) ทางฝ่ายเยอรมันอ้างว่า ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นของเขา ตั้งขึ้นมาก็เพื่อที่จะเป็นเวทีของการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในเวทีนี้ สถานภาพของบุคคลไม่ควรถูกกำหนดด้วยตัวเลขทางการค้าและคูลบัญชีของแต่ละคน

เกี่ยวกับหน่วยวัดมูลค่า มีการใช้เงินตราชื่อ Talent (1 ยูโร = 2 Talents) แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริการจะมีการใช้หน่วยวัดแบบ Time Dollars คือ 1 ชั่วโมง = 15-20 Talents อาจสรุปได้ว่า หลักการแลกเปลี่ยนของ TTH เป็นการผสมผสานระหว่าง LETS กับ Time Dollars

● SCS และ Time Dollars

อีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในพัฒนาการของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน คือระบบที่เราเรียกว่า SCS หรือ Service Credit System (ระบบเครดิตเพื่อบริการแรงงาน) ซึ่งมาจากแนวคิดของ Edgar Cahn เขาวิจารณ์ว่า รัฐบาลกลาง (ของสหรัฐหรือโลกตะวันตก) มักไม่ค่อยสนใจแก้ไขปัญหาสังคม จึงมีความจำเป็นที่น่าจะต้องค้นคิดเงินตราแบบใหม่ ที่ไม่ต้องพึ่งพารัฐบาลและธนาคารชาติ ประชาชนควรจะคิดเงินตราของตนเองเพื่อใช้ระบบนี้ช่วยเหลือกันและกัน (Cahn, 1999,2001)

แนวคิดพื้นฐานคือ บุคคลใดใช้แรงงานช่วยเหลือคนอื่นแทนที่จะได้ค่าจ้างเป็นดอลลาร์สหรัฐ เขาจะได้รับค่าจ้างในรูปแบบของ “สินเชื่อจากบริการ” (มูลค่าหนึ่ง Time Dollars = หนึ่ง ชั่วโมงของการใช้แรงงาน) ในภายหลังเมื่อเขาต้องการความช่วยเหลือ โดยการจ้างให้ผู้อื่นมาทำงาน ให้เขาและเขาก็จ่ายสินเชื่อจากบริการที่มีอยู่เป็นค่าตอบแทน

ระบบนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะให้มีการแลกเปลี่ยนบริการแรงงานบนพื้นฐานของหนึ่งชั่วโมงต่อ หนึ่งชั่วโมง ตัวอย่างเช่น นาย ก. ทำงานให้ผู้สูงอายุ คือ นาย ข. เป็นเวลาสองชั่วโมง เขาได้รับค่าตอบแทนสอง Time Dollars ต่อมา นาย ก. เองต้องการความช่วยเหลือเช่นกัน เขาก็จะให้คนที่ม ีงานช่วยเขาสอง Time Dollars

ในสหรัฐอเมริกา หลายเมืองได้ให้ความสนใจแก่ระบบการแลกเปลี่ยนแบบ Service Credit System ของ Cahn ในรัฐมิสซูรี รัฐบาลท้องถิ่นประกาศให้การสนับสนุนโครงการนี้ โดยบอกว่าถ้า ไม่มีใครยอมรับ Time Dollars รัฐบาลจะเป็นผู้จัดซื้อบริการให้แก่คนที่ม Time Dollars อยู่ในมือ นั่นก็ คือการประกันค่า Time Dollars นั้นเอง เป็นการประกันสังคมให้แก่ผู้ทุกข์ยากไปในตัวด้วย

โดยทั่วไปบุคคลที่อาสาสมัครทำงานรับใช้สังคมจะไม่ได้รับค่าตอบแทน แต่ระบบ SCS นี้ต้องการให้คนทำงานได้รับการยอมรับจากสังคม ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือก็จะมีความรู้สึกด้วยว่า ไม่ใช่เป็นคนที่ได้รับบริการจากการกุศล หากแต่พวกเขามีส่วนเป็นผู้สร้างสรรค์และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมด้วย

Cahn ย้ำว่าการจ่าย/การรับค่าตอบแทนในรูปแบบเครดิต เป็นกระบวนการที่ทรงพลังในการฝึกความเป็นปึกแผ่นให้แก่ชุมชน การเชื่อมโยงกันโดยระบบเครดิตบริการแรงงาน ทำให้ชุมชนร่วมมือกันอย่างแน่นแฟ้นในกิจกรรมหลายด้าน นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการสร้างชุมชน (Cahn, 1999)

เงินที่เป็นทางการ เช่น เงินบาท เป็นสิ่งที่เราเอาไปใช้แลกเปลี่ยนซื้อสินค้าบริการทั่วไปได้ แต่ Time Dollars สามารถซื้อได้เฉพาะบางสิ่งบางอย่างเท่านั้นที่มีคุณค่าพิเศษ เช่น ความเป็นเพื่อน ความรักและความห่วงใย Time Dollars กับ LETS มีข้อแตกต่างกันมากทางด้านอุดมการณ์และวัตถุประสงค์ LETS จะเน้นการกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยการเสนอทางเลือกใหม่แทนระบบเศรษฐกิจตลาดแบบเก่า นั่นก็คือ สร้างตลาดชุมชนขึ้นมาโดยใช้กลไกการแลกเปลี่ยนแบบ LETS ส่วน Time Dollars ไม่เสนอทางเลือกใหม่ให้แก่เศรษฐกิจแบบตลาด หากแต่เน้นการสนับสนุนในสิ่งที่ไม่ใช่ทางเลือก เราทุกคนต้องมี ครอบครัว เพื่อนบ้าน มีบ้าน มีชุมชน สิ่งเหล่านี้ไม่มีทางเลือกอย่างแน่นอน

ในอุดมการณ์ของ E.S.CAHN ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มโครงการ Time Dollars ย้ำว่า เงินตราเป็นสิ่งสำคัญแต่มีอย่างอื่นสำคัญกว่าเขาเรียกว่า “เศรษฐกิจแก่นกลาง” (The Core Economy) อันประกอบด้วย บ้าน ครอบครัว เพื่อนบ้านและชุมชน ซึ่งสำคัญกว่าเศรษฐกิจแบบตลาด โครงการ LETS กระตุ้นเศรษฐกิจการค้าท้องถิ่นแล้วหวังว่า สิ่งนี้จะไปกระตุ้นความเป็นชุมชนต่อไป แต่โครงการ Time Dollars เข้าไปกระตุ้น The Core Economy โดยตรงเพื่อให้ชุมชนได้อยู่บนพื้นฐานของความรัก ความห่วงใย วิถีวัฒนธรรม ชีวิตจิตวิญญาณและความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หลักการของ Time Dollars คือ การผลิตร่วมกัน(Co-Production) หมายความว่า ผู้ที่อยู่ในเศรษฐกิจแก่นกลางจะทำการผลิต/บริโภค ในขณะที่เดียวกันก็ทำงานรับใช้ชุมชนด้วย โดยรับค่าตอบแทนเป็น Time Dollars (Cahn, 1999,2001)

การบริหารจัดการระบบแลกเปลี่ยนแบบ Time Dollars มีลักษณะคล้ายกับ LETS นั่นคือต้องมีหน่วยงานกลาง (TIME BANK) ทำหน้าที่ประสานงานให้อุปสงค์/อุปทานมาพบกัน ข้อแตกต่างคือ หน่วยงานกลางของ Time Dollars จะเข้ามากำหนดโดยตรงว่า อาสาสมัครสังคมจะต้องไปทำงานรับใช้คนกลุ่มไหน ที่ไหนบ้าง ส่วนระบบ LETS จะแนะนำให้ผู้ซื้อ/ผู้ขาย มาพบกัน รู้จักกันและตกลงแลกเปลี่ยนกันเอง เปิดทางให้ผู้คนมีเสรีภาพเต็มที่ในการกำหนดหนทางของตนเอง

กล่าวโดยสรุปแล้วก็คือ LETS เหมาะสมสำหรับการกระตุ้นเศรษฐกิจการค้าท้องถิ่น โดยที่สมาชิกจะต้องมีความสามารถมีฝีมือในการทำธุรกิจจึงจะดำรงอยู่ได้ แต่ระบบแบบ Time Dollars จะเข้าไปช่วยเหลือกลุ่มบุคคลที่ไม่มีโอกาสชีวิต ที่เสียเปรียบ ถูกทอดทิ้ง ถูกตัดขาดจากสังคม ขณะเดียวกันก็ช่วยฟื้นฟูศักยภาพของบุคคลเหล่านี้ด้วยถ้าหากพวกเขาสามารถให้บริการแก่ผู้อื่นเป็นการทดแทนได้ แต่ถ้าหากไม่ได้รู้จักจะเป็นผู้ให้การอุดหนุน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการช่วยเหลือที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด

● Ithaca HOURS

ในสหรัฐอเมริกา ระบบ LETS ไม่ค่อยได้รับความสนใจมากเท่าใดนัก นักวิเคราะห์ในวงการนี้ ยังไม่สามารถหาคำตอบได้ว่าเป็นเพราะเหตุใด อย่างไรก็ตาม ระบบเงินตราท้องถิ่นที่ได้รับความนิยมมากที่สุดที่สุดในสหรัฐเป็นระบบที่เรียกว่า Ithaca HOURS โดยมี Paul Glover เป็นผู้ริเริ่มในเมือง Ithaca, NY โครงการนี้เริ่มเมื่อปลายปี 1991 และขยายตัวอย่างรวดเร็ว ภายในไม่กี่ปีมีผู้สนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ระบบนี้มีการผลิตธนบัตรของตนเอง เรียกว่า HOURS (Glover, 2000)

ส่วนประกอบสำคัญของโครงการนี้ คือ การออกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นฉบับเล็กๆ ชื่อว่า Ithaca MONEY โดยมี Glover เป็นผู้พิมพ์และผู้โฆษณาแจกจ่ายฟรี ในหนังสือพิมพ์มีข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเศรษฐกิจท้องถิ่น โครงการช่วยเหลือตนเองของชุมชน ประโยชน์ของเงินตราท้องถิ่น ฯลฯ วัตถุประสงค์หลักของหนังสือพิมพ์ คือ กระตุ้นให้ธุรกิจเอกชนและกลุ่มบุคคลต่างๆ ให้ยอมรับธนบัตร HOURS เพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้า/บริการ ในหนังสือพิมพ์มีการแจ้งข่าวด้วยว่าใครต้องการซื้อ/ขายอะไร นอกจากนั้น ยังรับลงโฆษณา ซึ่งจะจ่ายเป็นดอลลาร์หรือ HOURS ก็ได้ในขณะเดียวกัน ทางหนังสือพิมพ์ก็แจก HOURS ให้กลุ่มคนที่มาเสนอรายการซื้อ/ขายด้วย รวมทั้งแจก HOURS ให้แก่ร้านค้าที่ยอมรับการจ่ายเงินเป็น HOURS (Glover, 1995) ด้วย

ในบทวิเคราะห์เกี่ยวกับ “เศรษฐศาสตร์รากหญ้า”: Grassroots Economics – ประชาชนชาวอิทาคา กำลังพิมพ์เงินตราของตนเอง เพื่อสร้างชุมชน และความเป็นอิสระ Paul Glover กล่าวตอนหนึ่งว่า

“เราพิมพ์เงินตราของเราเอง ก็เพราะว่า เราเห็นดอลลาร์ของรัฐบาลกลางไหลเข้ามาในมือเรา ผ่านมือคนไม่กี่คน เอาทองงอกจากป่าฝนของเราไปแล้วเราก็เอากำไรไปทำสงครามตรงกันข้ามระบบ Ithaca HOURS เงินตราของเราอยู่ในชุมชนเราเพื่อจ้างเราด้วยกันเอง ดอลลาร์ทำให้เราต้องพึ่งพาบริษัทข้ามชาติและธนาคารพาณิชย์มากขึ้น ส่วน HOURS ของเราส่งเสริมการค้าท้องถิ่นและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตอบสนอง ความห่วงใยของเราเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและ การสร้างความเป็นธรรมในสังคม” (Glover, 1995)

นี่คือปรัชญา ของสิ่งที่เราเรียกว่า Grassroots Economics ที่เน้นว่า การสร้างระบบเงินตราท้องถิ่นของตนเอง ก็คือ การสร้างชุมชนอิสระที่เข้มแข็ง Glover บอกว่า เขาเป็นเพียงผู้พิมพ์ผู้โฆษณาเท่านั้น ไม่ใช่เป็นผู้ผลิตเงินตราเพียงแต่ผู้ ที่สนใจที่จะเข้าร่วมโครงการ ก็จะได้รับเงินตราชุมชนจำนวนหนึ่งเป็นรางวัลตอบแทน และพวกเขาเหล่านั้นซึ่งมีประมาณ 1,000 คน ก็จะนำเงินตราไปหมุนเวียน แลกเปลี่ยนสินค้า / บริการ กันเอง ซึ่งจะทำให้ GDP ของชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างยั่งยืน (ในที่นี้ GNP คือ ผลิตภัณฑ์รวมในระดับรากหญ้า Grassroots Nationals Product)

มิติที่สำคัญของระบบ Ithaca HOURS คือ นอกจากประเด็นของความเป็นชุมชนอิสระที่เข้มแข็งแล้ว ยังให้ความสำคัญสูงในเรื่องความยุติธรรม ซึ่งมีความหมายว่า บุคคลควรจะได้ค่าจ้างอย่างเท่าเทียมกัน ในระบบนี้ หนึ่ง HOURS = 10 ดอลลาร์สหรัฐ (คนงานในชุมชนแถวๆ Ithaca ได้รับค่าจ้าง 10 ดอลลาร์ต่อหนึ่งชั่วโมง) Glover ผู้ค้นพบระบบ HOURS มีแนวคิดที่ว่า ไม่ว่าจะอาชีพอะไร บุคคลควรจะได้รับค่าจ้างเท่ากัน ดังนั้น ในโครงการ Ithaca HOURS ถ้าใครทำงานหนึ่งชั่วโมง ก็จะได้รับค่าตอบแทนหนึ่ง HOURS เท่านั้น หลายคนบอกว่า ไม่ยุติธรรม เพราะฝีมือแรงงานไม่เท่ากัน ปัญญาชนควรจะได้รับมากกว่า แต่บางคนบอกว่า ถ้าเขาทำงานในระบบทุนนิยม เขาจะได้รับค่าจ้างสี่สิบดอลลาร์ต่อชั่วโมง แต่ในระบบ HOURS เขายอมรับเงินตราชุมชน และคิดค่าตอบแทนเพียงหนึ่ง HOURS เท่านั้น เพราะเขาเชื่อในอุดมการณ์ของ HOURS (Ithaca HOURS Local Currency, 2002)

นอกจากนี้ เงินจำนวนหนึ่งของ HOURS (คือประมาณร้อยละ 10) จะถูกนำไปจัดสรรให้องค์กรต่างๆ ในชุมชนได้นำไปใช้เพื่อการพัฒนาสังคมของท้องถิ่น การบริจาค เป็นมิติหนึ่งที่สำคัญทางด้านสังคมของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นทั่วไป (เกี่ยวกับรายละเอียดการบริหารจัดการระบบ HOURS, Glover ได้พิมพ์ คู่มือขึ้นมาเล่มหนึ่งเพื่อแจกจ่ายให้ผู้สนใจทั่วไป Glover, 1995)

● HOURS แบบปฏิรูป

ระบบการแลกเปลี่ยนแบบ Ithaca HOURS ไม่ใช่ระบบสมาชิกอย่างเป็นทางการ ทุกคนหรือธุรกิจชุมชนทุกแห่งสามารถเข้าร่วมได้ ถ้าเข้าใจและยอมรับศักยภาพของระบบนี้ โดยเพียงเข้าไปใช้บริการโฆษณาในจดหมายเหตุน Ithaca MONEY ก็ได้รับเงินตราชุมชน HOURS เป็นรางวัลตอบแทน ซึ่งกระตุ้นให้ผู้คนและธุรกิจจำนวนไม่น้อยเข้าร่วมอย่างคึกคัก ระบบนี้ไม่มีการบันทึกข้อมูลแลกเปลี่ยนใดๆ ไม่มีสมุดบัญชีแสดงรายรับรายจ่าย ดังเช่นที่ทำกันในระบบ LETS ผู้คนและนักธุรกิจที่สนใจจะมาพบปะกันเป็นประจำเพื่อวิเคราะห์แนวโน้มของการค้าขายในชุมชน และเพื่อตกลงกันว่า จะผลิตธนบัตร HOURS เพิ่มขึ้นอีกจำนวนเท่าใด เพื่อนำไปใช้หมุนเวียนแลกเปลี่ยนกัน

ในระบบแบบนี้ ไม่มีใครรู้แน่ชัดว่าการออกธนบัตร HOURS มีปริมาณสอดคล้องกับปริมาณสินค้า/บริการที่มีอยู่มากน้อยแค่ไหน และในระบบนี้ ไม่มีกลไกอะไรเลยที่จะมาควบคุม

อุปสงค์/อุปทานทางการเงิน ถ้าความต้องการลดลง การค้าลดลง เงินตรา HOURS ในปริมาณเท่าเดิมก็ยังคงหมุนเวียนในชุมชนเหมือนเดิม และบางทีอาจเป็นไปได้ว่า มีการออกธนบัตร HOURS เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะระบบนี้ไม่มีการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับปริมาณการค้าขาย ปริมาณเงินที่หมุนเวียน และจำนวนคนที่เข้าร่วมโครงการเงินตรา HOURS

Greco เตือนว่า ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนไม่ใช่การแลกเปลี่ยนของขวัญ Gift Exchange แบบประเพณีนิยม ซึ่งแลกเปลี่ยนสิ่งของกันตามความพอใจ นาย ก. อาจให้ นาย ข. 10 หน่วย แต่นาย ข. อาจตอบแทนนาย ก. มากหรือน้อยกว่านั้นก็ได้ ปริมาณที่แน่นอนไม่ใช่เป็นสิ่งสำคัญ แต่ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นระบบแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนมากกว่า โดยมีกฎว่า ถ้านาย ก. ให้ 10 หน่วย นาย ข. ก็ให้กลับคืน 10 หน่วยเช่นกัน หรือ ถ้าใครได้รับ 10 หน่วย เป็นรูปแบบสินเชื่อจาก “ระบบ” เขาก็ต้องจ่ายคืนให้ “ระบบ” 10 หน่วยเช่นกัน (Greco,1998)

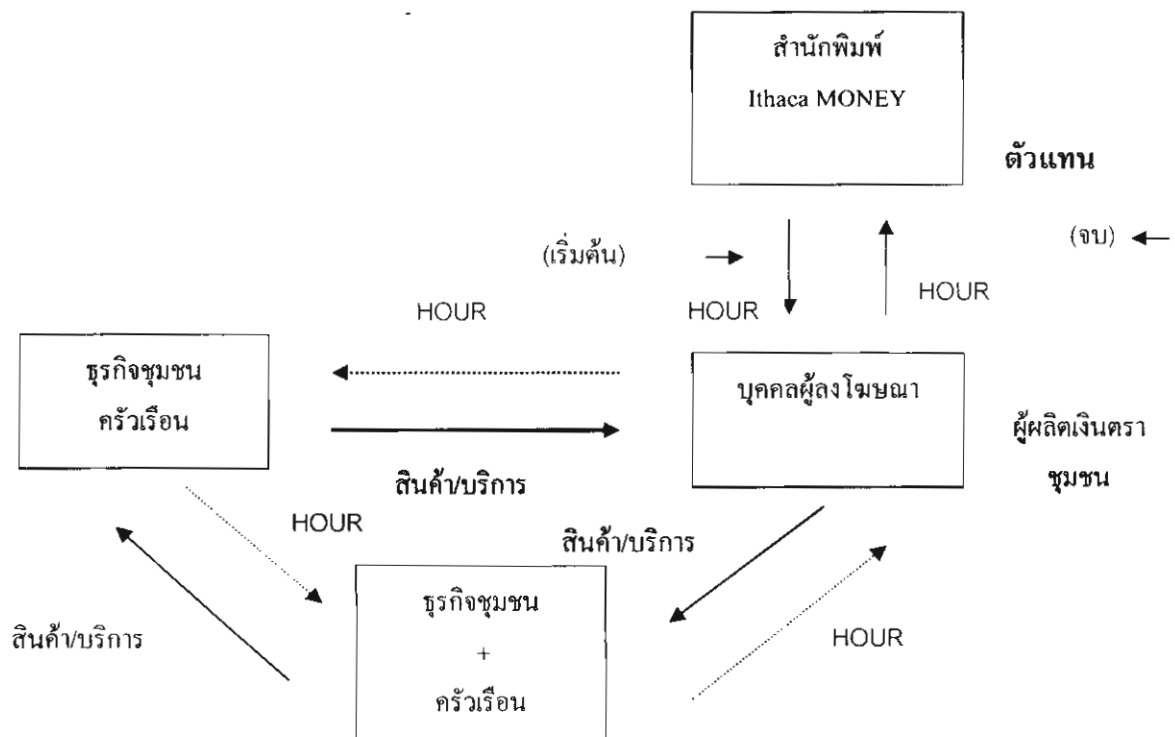
ดูเหมือนว่า ประชาชนและธุรกิจชุมชน ได้รับ “เงินตราชุมชน” Ithaca HOURS จำนวนหนึ่ง และ HOURS นี้ก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ไม่มีความชัดเจนว่า HOURS หมุนเวียนไปเรียบร้อยแล้ว เดินทางกลับเข้า “ระบบ” อย่างไร? การจัดการแบบนี้อาจก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เราเรียกว่า Currency Debasement นั่นคือ มีเงินตรามากไป เมื่อเทียบกับสินค้า/ บริการ ซึ่งมีจำนวนน้อยลงแล้ว ผลสุดท้ายแล้ว HOURS จะไร้ค่า ไม่เป็นที่ยอมรับ และระบบก็จะล่มสลาย

Greco เสนอว่า วิธีการแก้ไขปัญหานี้อย่างง่ายๆ คือ ต้องมีการทำข้อตกลงร่วมกัน(ระบบการแลกเปลี่ยนทุกระบบต้องมีข้อตกลงร่วมกันที่ชัดเจน และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป) นั่นคือ

Ithaca MONEY (สำนักพิมพ์) มีหน้าที่ปฏิบัติงานในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชนที่มาลงโฆษณาในหนังสือพิมพ์ บุคคลใดก็ตามที่รับเงินตราชุมชน HOURS ไปแล้วมีพันธะกิจที่จะต้องส่งคืน HOURS ให้แก่ตัวแทนในจำนวนเดียวกัน เมื่อเขาไม่ต้องการเข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนต่อไปแล้ว (Greco,1998)

เมื่อเป็นเช่นนี้ ระบบการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน HOURS จะมีรูปร่างดังต่อไปนี้ ซึ่งมีจุดเริ่มต้นและจุดจบของ HOURS แบบครบวงจร :

ภาพที่ 3 ระบบการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน HOURS

● Community Way วิธีชุมชน

Michael Linton และ Erine Yacub ผู้นำนวัตกรรมทางด้านระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น พิมพ์บทวิเคราะห์เรื่อง “Community Way” ลงในวารสารของแคนาดาชื่อ Making Waves (1996) โดยเสนอว่า แผนการ Community Way ของพวกเขา จะเป็นทางเลือกใหม่สำหรับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น โดยจะนำเอาแนวคิดเงินตราชุมชนมาเชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชน แนวคิดหลักของแผนการนี้ ปรากฏอยู่ในแผนภูมิข้างล่างนี้ (Ratitor’s Corner, 1999)

Community Way หรือวิธีชุมชน เป็นแนวทางใหม่แนวทางหนึ่งเพื่อกระตุ้นให้มีการระดมทุนในระดับท้องถิ่น การบริจาคในรูปแบบของเงินตราชุมชน (ที่คิดขึ้นมาใหม่) จะไปเชื่อมโยงกับสามองค์กรในชุมชนด้วยกัน :

- องค์กรพัฒนาชุมชน
- องค์กรประชาชนที่อยู่ในชุมชน
- องค์กรธุรกิจชุมชน

แต่ละองค์กรจะได้ประโยชน์จากการหมุนเวียนของเงินตราชุมชนไม่มีใครสูญเสียอะไรในระยะแรก แผนการจะเริ่มต้นด้วยการตั้งเป็นเป้าหมายหลัก นั่นคือจะระดมทุน จำนวนหนึ่งเพื่อนำมาใช้หมุนเวียนในชุมชน

- องค์กรธุรกิจชุมชน จะบริจาคเงินสองล้านบาท CWS (เงินตราชุมชน ชื่อ Community Way Dollars) เพื่อสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชน(แล้วแต่จะเลือกโครงการไหน พร้อมกับสัญญาว่าใครจะซื้อ สินค้า / บริการ สามารถจ่ายเป็นเงิน CW \$ ได้)
- องค์กรประชาชน (หรือประชาชน) จะสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนแบบไหนก็ได้ ข้อสำคัญคือ จะต้องเอาเงินตราทางการไปแลกกับเงินตราชุมชน (ในอัตรา 1: 1)
- เมื่อได้เงินตราชุมชนมาแล้ว ประชาชนก็จะนำไปใช้จ่ายซื้อสินค้า/บริการ จากธุรกิจชุมชน

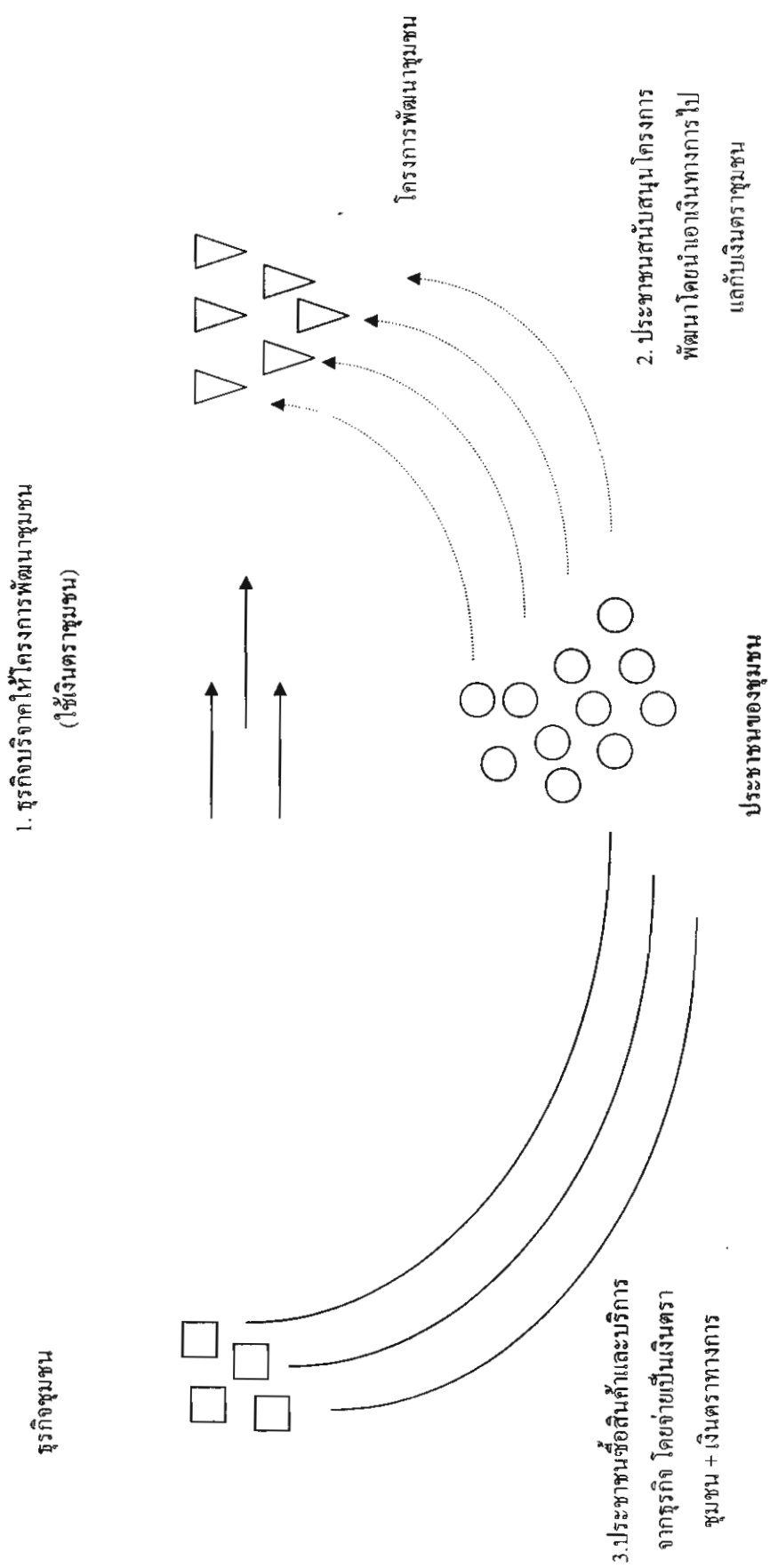
Linton และ Yacub ผู้คิดระบบนี้เชื่อว่า นี่เป็นวิธีการที่ง่ายมากและไม่ต้องใช้เงินสด เพื่อที่จะพัฒนาชุมชน เพิ่มยอดขายและการผลิตของธุรกิจชุมชน ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น ธุรกิจก็มีลูกค้าประจำท้องถิ่น ด้วยวิธีการนี้ เงินตราชุมชนกับเงินตราทางการมีค่าเท่ากัน เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปจากธุรกิจชุมชน ประชาชนใช้เงินได้สะดวกและก็ช่วยพัฒนาชุมชนไปด้วย

นักคิดทั้งสองอธิบายว่า Community Way เป็นแผนการระดมทุนที่มีความยืดหยุ่น สามารถคำนวณได้ว่า ปริมาณเงินจะมีเท่าใด สำหรับโครงการพัฒนาชุมชน และเป็นวิธีการที่มีต้นทุนต่ำ ในการระดมทุน นอกจากนี้ธุรกิจชุมชนก็สามารถพยากรณ์ได้ว่า เงินหมุนเวียนในชุมชน จะมีมากน้อยเพียงใด (Ratitor's Corner, 1999)

Greco นักวิเคราะห์ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น วิเคราะห์ว่า Community Way มีศักยภาพสูง ในการโยกย้ายทรัพยากรท้องถิ่นจำนวนมาก เข้าไปสู่ “สาขาที่สาม” (หมายถึง สาขาที่ไม่แสวงหากำไร นั่นคือ โครงการพัฒนาชุมชน เป็นต้น) ในขณะเดียวกัน ขบวนการส่งเสริมแนวคิดเงินตราชุมชน ก็มีความตึกคักมากขึ้นด้วย วิธีนี้ช่วยให้เงินตราชุมชนมีโอกาสเข้าไปปรับใช้การพัฒนาท้องถิ่นโดยตรง (Greco, 1998)

ในภาคปฏิบัติ ไม่ปรากฏแน่ชัดว่า มีการดำเนินโครงการ Community Way ในพื้นที่ใดบ้าง ในระยะเริ่มต้นเมื่อปี 1996 วางแผนกันไว้ว่า จะปฏิบัติการทดลองในเขต Vancouver, BC และเขต San Francisco Bay

ภาพที่ 4 แผนภูมิระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแบบ “วิถีชุมชน” (Community Way)

● Community Service Coupons

Greco เชื่อว่า ถ้าได้มีการทดลองโครงการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแนวใหม่ๆ อย่างเช่น Community Way และมีผลสำเร็จ โครงการจะมีการขยายตัวไปยังพื้นที่ต่างๆ อย่างรวดเร็ว สำหรับตัวเขาเองก็ได้คิดค้นโครงการใหม่ที่มีหลักการคล้ายๆ กับ Community Way โดยใช้ชื่อว่า “Community Service Coupons” (Greco,1998,1994) กระบวนการตั้งระบบใหม่ มีขั้นตอนดังต่อไปนี้ :

ขั้นที่ 1 ธุรกิจชุมชน ประกาศพร้อมที่จะรับเงินตราชุมชนในการขายสินค้า/บริการของตนให้แก่ลูกค้า (คล้ายๆกับให้คูปองส่วนลด)

ขั้นที่ 2 เงินตราชุมชนมีพันธกิจในการบริจาคเงินเพื่อสร้างกองทุนให้แก่ “ระบบ” (ใช้เงินตราชุมชน) ระบบนำเอาเงินตรานี้ออกมาใช้ (ในรูปแบบของการออกพันธบัตรหรือเครดิต) โดยรู้ว่าในขั้นสุดท้าย ธุรกิจชุมชนจะนำเอาเครดิตนี้มาใช้คืน

ขั้นที่ 3 “ระบบ” จัดสรรพันธบัตร/เครดิต ให้แก่องค์กรที่ทำงานพัฒนาที่ไม่แสวงหากำไร องค์กรเหล่านี้ก็นำมาใช้ในการจ้างอาสาสมัครหรือซื้อวัสดุอุปกรณ์หรือการบริการต่างๆ

ขั้นที่ 4 แรงงานอาสาสมัคร สามารถนำเงินตราชุมชนมาใช้จ่ายซื้อสินค้า/บริการ จากธุรกิจชุมชน หรืออาจนำเอาเงินตราชุมชน ไปแลกเงินสดทางการ จากกลุ่มผู้ที่มีฐานะดี

ขั้นที่ 5 เมื่อธุรกิจชุมชนนำเงิน/สินเชื่อทั้งหมดที่ได้มา ส่งกลับคืนให้ “ระบบ” ก็แปลว่าเป็นการครบวงจรแห่งการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน เงินทั้งหมดก็จะหยุดพักอยู่ที่กองทุน จนกว่าจะมีผู้บริจาคใหม่ การออกพันธบัตรรอบต่อไป ก็เกิดพร้อมๆ กับการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน

ในการหมุนเวียนนี้ เงินอาจเปลี่ยนมือหลายมือ ก่อนจะถึงธุรกิจชุมชนขั้นสุดท้าย ในระบบนี้ เงินตราชุมชนจะทำหน้าที่สองอย่างคือ รับใช้การระดมทุนเพื่อพัฒนาชุมชน ในขณะเดียวกันก็เป็นสื่อแลกเปลี่ยนด้วย นอกจากนี้ในระบบนี้ จะมีการเพิ่มการระดมทุนตลอดเวลา ปริมาณเงินจะขยายตัวเพิ่มขึ้น จึงไม่เป็นการยากที่ธุรกิจบางราย จะถอนตัวออกจากการเป็นสมาชิกของระบบ เพียงแต่ว่าธุรกิจเหล่านั้น จะต้องส่งคืนเงินตรา/สินเชื่อ ให้แก่ “ระบบ” ตามที่ได้ตกลงกันไว้

ในแผนภูมิ เราจะเห็นได้ว่า ทุกฝ่ายในโครงการได้ประโยชน์กันอย่างถ้วนหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธุรกิจชุมชนที่บริจาคเงินตราท้องถิ่นให้แก่ “ระบบ” (กองทุนชุมชน) ได้ประโยชน์หลายอย่าง คือ

- เพิ่มยอดขาย
- มีบทบาททางสังคมในการพัฒนาชุมชน
- การโฆษณาสินค้า/บริการ
- มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยในการทำธุรกิจ
- ส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นทั่วไป ซึ่งจะเป็นผลดีต่อธุรกิจชุมชน

● วงจรความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (WIR- WIRTSCHAFTSRING ECONOMIC)

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่มีอายุยาวนานที่สุดในโลก เป็นระบบที่มีชื่อเรียกว่า“WIR” เป็นคำเยอรมัน ย่อมาจากคำว่า Wirtschaftsring (อักษร 3 ตัวแรก = WIR) แปลว่า ชมรมเศรษฐกิจ หรือ วงจรทางเศรษฐกิจ (Economic Circle) ซึ่งมีลักษณะคล้ายๆระบบสหกรณ์ ระบบ WIR ก่อตั้งเป็นครั้งแรกที่นคร Zurich ประเทศสวิสแลนด์ เมื่อปี 1934 และยังคงดำรงอยู่มาจนถึงวันนี้ รวมทั้งสิ้นมีอายุ 70 ปี แล้ว (Greco,1994)ในช่วงนั้นผู้ก่อตั้ง (Werner Zimmermann และคณะ) ได้เอาแบบอย่างมาจากแบบจำลองระบบแลกเปลี่ยนแบบวงกลม(Ring Exchange System)ของกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวียและบอลติก ในขณะเดียวกัน กลุ่มนี้ได้ยึดถือเอาแนวคิดของเศรษฐศาสตร์เยอรมัน Silvio Gesell เป็นอุดมการณ์หลักของ WIR ด้วย : แลกเปลี่ยนสินค้า/บริการอย่างอิสระเสรี ไม่ผูกมัดเพื่อนมนุษย์และไม่ต้องการบีบบังคับจากรัฐบาล แนวคิดดังกล่าวมีความเห็นว่าการติดดอกเบี้ยเป็นการทุจริตที่ชั่วร้าย ระบบ WIR จึงไม่มีคำว่า “ดอกเบี้ย” ตามปรัชญาของ Gesell

ในยุคเริ่มต้น WIR คือ เครือข่ายของกลุ่มนักธุรกิจขนาดย่อมและขนาดกลางที่รวมตัวกันเพื่อให้สินเชื่อแก่กัน เพื่อลดการพึ่งพาธนาคารพาณิชย์ที่ติดดอกเบี้ยสูง ในระยะต่อมา WIR เพิ่มมิติในการช่วยเหลือกลุ่มอาชีพที่มีความทุกข์ยากด้วย แต่โดยทั่วไปแล้ว WIR คือ การรวมตัวทางด้านธุรกิจโดยเฉพาะ

WIR เป็นระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น เพื่อธุรกิจโดยเฉพาะสมาชิกของชมรมจะได้รับเงินทุน อัตราดอกเบี้ย = 0 (แต่ต้องมีหลักค้ำประกันตามกฎหมายธนาคารของสวิส) สมาชิกแต่ละคนจะมีสมุดเช็คที่ใช้เงินตราชุมชน WIR พร้อมทั้งจดหมายเหตุที่มีการโฆษณาการซื้อขายสินค้า/บริการมากมาย คล้ายๆกับ LETS (AES Report,1997)

เงินตรา WIR ไม่อาจจะเอาไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินทางการฟรังก์สวิสได้ คณะทำงานด้านเครดิต จะกำหนดวงเงินกู้ไว้ในระดับหนึ่งในสามของยอดซื้อขายทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อรักษาค่าของเงิน WIR ให้มีเสถียรภาพ การชำระหนี้เงินกู้ต้องทำกันโดยใช้เงิน WIR แต่สมาชิกสามารถจ่ายค่าธรรมเนียมเพื่อหน่วยบริหารงานส่วนกลาง เป็นเงินฟรังก์สวิสได้ ถ้าสมาชิกผู้ใดต้องการยุติความเป็นสมาชิก เขาจะต้องละทิ้งเงินส่วนเกิน (ดุลบัญชีที่เป็นบวก)ให้แก่ส่วนกลาง การชำระค่าใช้จ่ายใดโดยทั่วไป สามารถทำได้โดยการผสมผสานระหว่างเงินทางการกับเงิน WIR ในระบบ WIR จะไม่มีการเปิดเผยข้อมูลใดในสมุดเงินบัญชี (ในระบบ LETS ต้องมีการแสดงตัวเลขยอดซื้อขายและดุลบัญชีทั้งหมดของสมาชิก)

เพราะว่า WIR เป็นระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่มีอายุยาวนานที่สุด เราจึงเห็นการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้น และอาจเกิดขึ้นกับระบบแลกเปลี่ยนอื่นๆ ด้วย ถ้าระบบนั้นๆ มีการพัฒนาขึ้น อย่างเช่น WIR ในยุคเริ่มต้น ให้ความสำคัญสูงแก่ชุมชน WIR ภาษาเยอรมัน แปลว่า “เรา” ยิ่งหมายถึง ชุมชน อันเป็นอุดมการณ์ของชาวสวิสที่บ่งว่า แต่ละคนจะรวมพลังกันเป็น

ชุมชน เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง WIR ในยุคบุกเบิกไม่มีเฉพาะกลุ่มธุรกิจชุมชนเท่านั้น ชาวนา กรรมการ ข้าราชการชั้นผู้น้อย ก็เข้ามาเป็นสมาชิกของชมรมได้ โดยมีเงินตราชุมชน WIR ไว้ใช้สำหรับซื้อสินค้าบริการ (ใช้เครดิตที่ปลดคดออกเบี้ย)

ในปัจจุบัน มีการบรรจุข้อความลงในข้อบังคับของ WIR ว่า ธุรกิจของชนชั้นกลางเท่านั้น จะเข้ามาเป็นสมาชิกของ WIR ได้ ชนชั้นกลางในที่นี้ หมายถึง ธุรกิจขนาดย่อมและกลาง (ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่หรือธุรกิจขนาดใหญ่ ไม่เป็นที่ต้อนรับใน WIR ประชาชนทั่วไปก็เข้ามาเป็นสมาชิกไม่ได้ WIR เลยแปรสภาพเป็นองค์กรที่ช่วยเหลือกันเองระหว่างธุรกิจการค้า/บริการ/ผลิต ขนาดเล็กและขนาดกลาง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกันและกัน แปลว่า ผลประโยชน์ของกลุ่มอยู่เหนือผลประโยชน์ของบุคคล) WIR กลายเป็นองค์กรการค้าที่ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนของตนเอง ต่อสู้กับอำนาจอิทธิพลของบริษัทยักษ์ใหญ่ ในสายตาของนักทฤษฎี WIR ข้อสรุปของ WIR คือ ความสำเร็จในเชิงธุรกิจที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างอุดมการณ์กับความเป็นมืออาชีพในการประกอบการ (Greco,1994)

บทที่ 5

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น - แบบจำลองผสมเพื่อสร้างพลังอำนาจของชุมชน

แบบจำลองผสม – ระบบในอุดมคติ

ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นทวีปอเมริกาเหนือ ยุโรปตะวันตก สหราชอาณาจักร ลาตินอเมริกา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ หรือภูมิภาคเอเชีย ได้มีการทดลองหรือกำลังทดลอง ในภาคปฏิบัติเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น (Local Exchange System) หรือ ระบบเงินตราชุมชน (Community Currency System) ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ระบบนี้มีหลายรูปแบบหลายแนวทาง หลายสายพันธุ์ แต่ทั้งหมดก็มีวัตถุประสงค์และหลักการไปในแนวทางเดียวกัน นั่นคือ ต้องการให้ประชาชนในชุมชนผลิตเงินตราของตนเองขึ้นมาเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และมีความเป็นอิสระไม่ต้องพึ่งพาทุนนิยมโลก ลดอำนาจของเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ (Economic Globalization) และหันกลับไปสู่ความเป็นชุมชนท้องถิ่น (Localization) (Seyfang, 2001)

ในภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎี ปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ ท่ามกลางความหลากหลายของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่มีอยู่ ระบบใดเป็นระบบที่ดีที่สุด? ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละระบบจะมีทั้งจุดอ่อนและจุดแข็งดำรงอยู่คู่กันไป เมื่อเป็นเช่นนี้ คำตอบที่ถูกต้องก็คือ ไม่มีระบบไหนเลยที่เราจะเรียกได้ว่าดีที่สุด เราอาจกล่าวได้เพียงแต่ว่า ถ้ามีการนำเอาแนวคิดที่เป็นประโยชน์บางแนวคิดจากหลายระบบ มาผสมผสานกัน เราก็จะได้แบบจำลองผสม ที่เหมาะสม ในการที่จะนำไปทดลองใช้เพื่อสร้างระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงบริบทของสังคมไทย ที่มีเงื่อนไขทางวัฒนธรรม แตกต่างไปจากโลกตะวันตกด้วย

ภายใต้สถานการณ์ทางความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีและการสังเคราะห์จากประสบการณ์ของการทดลอง สามารถสรุปข้อเสนอแนะเบื้องต้นว่า ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสังคมไทยควรมีแนวทางดังต่อไปนี้ :

1. ดำเนินการก่อตั้งองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (Non - Profit Organization) ในรูปแบบของชมรม เครือข่าย กลุ่ม ฯลฯ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีสถานภาพทางกฎหมาย
2. องค์กรนี้เปิดกว้างในการรับสมาชิก ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือธุรกิจชุมชน
3. กลุ่มผู้ก่อตั้งควรจะเป็นบุคคลที่รู้จักกันดีและทำงานร่วมกันมานานพอสมควรและภายหลังในระยะต่อไปจะเปิดโอกาสให้มีการขยายกลุ่มไปในวงกว้างขึ้น
4. องค์กรหรือชมรมนี้ จะทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสะดวกในการจัดการของท้องถิ่นเป็นหลักก่อน ในขณะที่จะต้องมีการปรับปรุงที่

มีประสิทธิภาพให้เพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา มีระบบการทำงานและมีวิธีการปฏิบัติที่ง่ายที่สุด ในลักษณะเป็นการสร้างระบบสินเชื่อร่วมกัน (Mutual Credit System)

ขั้นตอนพื้นฐานในการสร้างสินเชื่อร่วมกัน (MCS)

ในการวิเคราะห์ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแบบ LETS ทำให้ได้ภาพชัดเจนว่า ระบบแลกเปลี่ยนสินเชื่อ หรือ MCS คืออะไร? มีวิธีการทำงานอย่างไร? MCS เป็นระบบแลกเปลี่ยนแบบใช้สมุดบัญชีบันทึกการซื้อขาย (Ledger System) เช่นเดียวกับ LETS แต่รายละเอียดหลายอย่างไม่จำเป็นต้องเป็นแบบ LETS ก็ได้ MCS บางประเภท อาจใช้ระบบบัญชีผสมผสานกับการออกพันธบัตรหรือสินเชื่อให้สมาชิกเพื่อใช้จ่ายก็ได้ (วิธีการแบบเดียวกันกับใช้บัตรเครดิตสมัยใหม่)

โดยการใช้ระบบแลกเปลี่ยนแบบ MCS ประชาชนจะมีพลังอำนาจในตัวเอง เหมือนกับที่ธนาคารพาณิชย์หรือธนาคารชาติมี นั่นก็คือ สามารถผลิตเงินตราของตนเองในรูปแบบของสินเชื่อ โดยไม่ต้องมีการคอกเบี้ย และสามารถใช้จ่ายได้ตามความต้องการทันที ในแบบของ MCS มูลค่า + ที่ปรากฏในดุลบัญชี จะเป็นเครื่องชี้ว่า เราได้มีบทบาททำการผลิต/บริการให้แก่ชุมชนมากน้อยแค่ไหน ส่วนมูลค่า - แปลว่า เรามีพันธกิจที่จะต้องส่งคืนบางอย่างให้แก่ชุมชนในอนาคตอันใกล้ เพราะในวันนี้ เราได้ประโยชน์บางอย่าง (สินค้า/บริการ) จากชุมชนไปแล้ว โดยไม่ได้ชำระเงินสด แต่ชำระด้วยสินเชื่อ ซึ่งจะต้องใช้หนี้ต่อไปในวันข้างหน้า

ในระยะยาว ดุลบัญชีของสมาชิกแต่ละคนอาจจะมีค่าผันแปรตลอดเวลา บางเดือนการแลกเปลี่ยนอาจจบลงด้วย ดุลบัญชี + หรือ - แต่โดยเฉลี่ยแล้วควรจะเท่ากับ 0 ถ้าดุลบัญชีติดลบไม่ร้ายแรงหรือเรื้อรังยาวนาน ระบบทั้งระบบก็ยังคงอยู่ได้ ถ้าบางคนมีปัญหาเกี่ยวกับการติดลบเรื้อรัง สมาชิกของชมรมก็ต้องเข้ามาช่วยเหลือ โดยการกระตุ้นให้เขาขายมากขึ้น หรือ/และ ลดการใช้จ่ายในการซื้อหรือมีหนี้สินนั้นสมาชิกทั้งหมดจะต้องร่วมกันรับภาระหนี้โดยลดยอด + ของแต่ละคนลงไป

ปัญหาที่สำคัญคือ ทำอย่างไรเราจึงจะก่อตั้งระบบการแลกเปลี่ยนสินเชื่อขึ้นมาได้?

Greco มีข้อเสนอว่า เพื่อดำเนินการดังกล่าว จะต้องมีการขั้นตอนพื้นฐานดังต่อไปนี้ (Greco, 2001, 1994)

1. รวบรวมบุคคลที่มีความต้องการเหมือนกันในการสร้างระบบแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยใช้เงินตราชุมชน(รูปแบบสินเชื่อ) เป็นสื่อการแลกเปลี่ยน
2. เลือกชื่อที่จะนำมาใช้เรียก “สินเชื่อ” โดยไม่ให้ซ้ำกับชื่อของเงินตราทางการ เช่น Green Dollars LETS credits บัญชี บัตร ฯลฯ เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา ไม่ควรใช้ชื่อที่คล้ายคลึงกับเงินทางการ
3. สร้างสื่อขึ้นมาเพื่อให้สมาชิกได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับความต้องการของตน (ขาย/บริการอะไร? ต้องการซื้อสินค้าบริการแบบไหน? ฯลฯ) การพิมพ์จดหมายเหตุท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่ใช้กันแพร่หลาย หรืออาจจะใช้วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือในการสื่อสารให้สมาชิกในชุมชนทราบความเคลื่อนไหว

4. วางกฎพื้นฐานที่สำคัญไว้ว่า การซื้อสินค้าของสมาชิกต้องมีขีดจำกัด (ไม่เกินวงเงินที่กำหนดไว้) เริ่มต้น วงเงินอาจกำหนดไว้ต่ำ เมื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าก้าวหน้าไป อาจจะมีการขยายสินเชื่อให้แก่สมาชิกที่มีศักยภาพสูงในการผลิต
5. ระบบ MCS ต้องมีหน่วยงานทะเบียนกลาง เพื่อติดตามดูระบบบัญชีทั้งหมดของชมรม แลกเปลี่ยน สมาชิกจะต้องรายงานการทำธุรกรรมทั้งหมดมายังหน่วยงานนี้เพื่อให้มีการปรับตัวเลขตลอดเวลา
6. นายทะเบียนจะตีพิมพ์รายละเอียดเพื่อเปิดเผยต่อสมาชิกกลุ่ม เกี่ยวกับเอกสารแจ้งยอดเงิน แสดงการซื้อขายของแต่ละคน ในช่วงเวลาที่ผ่านไป(เดือนสุดท้าย) การทำเช่นนี้ จะเป็นการสร้างความโปร่งใสทางด้านข้อมูลข่าวสารเพื่อให้สมาชิกทุกคนได้รับรู้ว่า ระบบมีปัญหาอะไรหรือเปล่า
7. เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างราบรื่น จะมีการเก็บค่าธรรมเนียมจากสมาชิก ซึ่งจะจ่ายเป็นสินเชื่อ หรือเงินสดของทางการก็ได้ เพื่อนำไปซื้อสินค้าหรือบริการบางสิ่งบางอย่างที่ไม่มีในชุมชน (เช่น กระดาษถ่ายสำเนา) นอกจากนั้นยังมีการเก็บค่าสมาชิกรายปีด้วย
8. มีการเก็บค่าธรรมเนียมพิเศษ ทุกๆ ปลายเดือน โดยคิดคำนวณจากดุลบัญชี - และดุลบัญชี + (คิดเป็นร้อยละของมูลค่าดุลบัญชีทั้งสองประเภท) ค่าธรรมเนียมแบบนี้จะกระตุ้นให้สมาชิกเร่งซื้อ/ขาย อย่างต่อเนื่อง เกร็ดคิดหมุนเวียนอย่างสม่ำเสมอ ตัวเลขในบัญชีเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา
9. ค่าธรรมเนียมพิเศษนี้จะถูกนำมาไว้ที่กองทุนส่วนกลาง เพื่อสนับสนุนการบริหารงานของระบบ ถ้ามีเงินเกินค่าใช้จ่ายทั่วไป ส่วนเกินจะกลายเป็นงบเพื่อการพัฒนาชุมชนตามแต่ละสมาชิก จะต้องการ
10. สมาชิกชมรมจะมาพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นตลอดจนการติดต่อเรื่องธุรกิจและการสังสรรค์ทั่วไป

เมื่อ MCS พัฒนาก้าวหน้าไปควรจะมีการนำเอามิติของการพัฒนาสังคมในรูปแบบใหม่ๆ ดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้ว มาเสริมสร้างระบบ เพื่อให้เงินตราชุมชนได้เข้าไปรับใช้การพัฒนาชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ก็เป็นระบบที่เปิดโอกาสให้ผู้คนใช้แรงงานร่วมกันเพื่อความสุขสมบูรณ์ของชุมชน

ขั้นตอนพื้นฐาน 10 ข้อดังกล่าว เป็นหลักการทั่วไปที่สำคัญและจำเป็นจะต้องทำ หากต้องการก่อตั้งระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแบบ MCS ในภาคปฏิบัติของการทดลองแต่ละกลุ่ม และแต่ละแห่งของชุมชน ควรจะแสวงหาหนทางและวิธีการของตนเองในการแลกเปลี่ยน

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการทดลอง จะมีปัญหาพื้นฐานหลายเรื่องเกิดขึ้น ปัญหาเหล่านี้ อาจมีความสลับซับซ้อนและยุ่งยากพอสมควร โดยจะต้องมีกลุ่มบุคคลจากภายนอกเข้ามาช่วยให้

การปรึกษาด้วย การจัดการกับปัญหาเหล่านั้นอย่างไม่ถูกต้อง อาจหมายถึงการล่มสลายของระบบการแลกเปลี่ยน

ข้อคิดเพิ่มเติมบางประการ

เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในระยะเริ่มต้นให้แก่ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น มีข้อคิดเพิ่มเติมบางประการที่ได้จากประสบการณ์ทดลองทั่วโลก และข้อสรุปบางประการจากการวิเคราะห์ทางทฤษฎีดังต่อไปนี้ :

1. ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ไม่ใช่เป็นระบบที่ทำธุรกิจเพื่อกำไร ผู้เข้าร่วมโครงการจะต้องมีความเข้าใจในข้อนี้อย่างแจ่มชัด และพึงรำลึกเสมอว่าระบบนี้คล้ายกับสหกรณ์ที่ต้องทำงานร่วมกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การเปิดกว้างให้ทุกคนเข้าร่วมเป็นสมาชิกได้จะเป็นหลักประกันอย่างดีว่า บุคคลเหล่านี้ เป็นตัวแทนผู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (เช่น กลุ่มอิทธิพลในหมู่บ้านของท้องถิ่น) อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆ อาจเกิดขึ้นได้เสมอ ในระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ถ้าไม่แจ่มชัดในอุดมการณ์ของระบบเงินตราชุมชน ระบบนี้ก็จะอาจจะประสบปัญหา
2. จากประสบการณ์ของ LETS ที่มีแต่กลุ่มบุคคล (ครัวเรือน) โดยไม่มีธุรกิจชุมชนร่วมด้วยมักจะเจริญเติบโตช้า ในอดีตที่ผ่านมา ธุรกิจชุมชนไม่ค่อยให้ความสนใจแก่ LETS เท่าใดนัก ดังนั้นจึงควรหาวิธีการตั้งแต่เริ่มต้นที่จะให้ ในระยะการก่อตั้งทำธุรกิจชุมชนที่มีความสำเร็จให้เข้ามาร่วม เพราะธุรกิจเหล่านี้มีสินค้า/บริการเสนอให้แก่ชุมชนค่อนข้างมาก(กว่าครัวเรือนเอกชน) เนื่องจากธุรกิจชุมชนมีบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจท้องถิ่น ในขณะที่ระบบการแลกเปลี่ยนแบบ Ithaca HOURS สามารถชักชวนธุรกิจเหล่านี้ให้มาเข้าร่วมโครงการได้อย่างกว้างขวางความสำเร็จจึงเกิดขึ้นมากกว่าโครงการใดๆ
3. ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ไม่ว่าจะใช้ระบบบัญชี (Ledger หรือ Bookkeeping System) หรือผสมผสานกับการออกบัตร ย่อมต้องมีหน่วยงานบริหารส่วนกลางเสมอซึ่งมีหน้าที่จัดการปัญหาหลายด้านเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนทั้งหมด หน่วยงานบริหารจำเป็นต้องมีอำนาจและหน้าที่ ซึ่งจะต้องมีการกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน และต้องควบคุมไม่ให้มีการใช้อำนาจในทางที่ผิด อำนาจที่ฉ้อฉลย่อมก่อให้เกิดผลทางลบแก่ระบบ
4. ปัญหาสำคัญที่สุดปัญหาหนึ่งในระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น คือ การกำหนดเพดานสินเชื่อสำหรับสมาชิก (การกำหนดวงเงิน) บุคคลหรือ ธุรกิจชุมชนจะสามารถใช้สินเชื่อซื้อสินค้า/บริการ ได้ภายในวงเงินเท่าใด หรือดุลบัญชีติดลบ จะต้องไม่เกินมูลค่าเท่าใด เกี่ยวกับเรื่องนี้สมาชิกของชมรมจะต้องตอบคำถามหลายเรื่อง
  - จะกำหนดวงเงิน (Credit Limits) กันอย่างไร? ซึ่งแน่นอนจะต้องสอดคล้องกับกำลังการผลิตและความสามารถในการหารายได้ของสมาชิก

- วงเงินมากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสมในการส่งเสริมให้สมาชิกสามารถซื้อสินค้า/บริการ ได้มากที่สุด โดยไม่ทำให้ระบบเกิดปัญหา?
- จะมีวิธีการอย่างไรในการติดตามเฝ้าดูดุลบัญชีของแต่ละคนและแก้ไขการขาดดุล?

การแก้ไขปัญหาล่าช้าอย่างมีประสิทธิภาพเป็นปัจจัยชี้ขาดถึงเสถียรภาพของระบบ แลกเปลี่ยนท้องถิ่น ประสบการณ์บ่งชี้ว่า การปล่อยให้สมาชิกมีดุลบัญชีติดลบอย่างยืดเยื้อและเป็นเวลานานขึ้นย่อมนำไปสู่การล่มสลายของระบบ

5. ปัญหาที่ถกเถียงกันมากที่สุดปัญหาหนึ่ง คือ เรื่องเกี่ยวกับดอกเบี้ย ในระบบทุนนิยม เป็นประเพณีทั่วไปที่จะเรียกเก็บดอกเบี้ยจากผู้ที่ยืมเงินหรือใช้บริการสินเชื่อ (นั่นคือ ผู้มีดุลบัญชีติดลบ) ในระบบเงินตราท้องถิ่น หลักการที่สำคัญคือ ไม่มีการเก็บดอกเบี้ย ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ผู้คนมีอำนาจซื้อได้โดยไม่ต้องมีต้นทุน แต่ควรจะมีการเก็บค่าธรรมเนียมเป็นระยะๆ สำหรับสมาชิกที่มีดุลบัญชี + ค่าธรรมเนียมแบบนี้เราเรียกว่า ค่าธรรมเนียมการสะสม (Demurrage) ซึ่งจะกระตุ้นให้สมาชิกใช้จ่ายมากขึ้น ทำให้ไม่มี “การกักตุนเงินตรา” หรือ “ออมทรัพย์” เมื่อเป็นเช่นนี้ การหมุนเวียนเงินตราทั่วระบบจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและราบรื่น แนวคิดนี้ไม่ได้ต่อต้านการออมทรัพย์ เพียงแต่ต้องการย้ำว่าการออมทรัพย์ควรจะได้มาด้วยวิธีการอย่างอื่น (Lietaer , 2003) เช่น การออมจากเงินตราของชาติ (เงินบาท)

ในสังคมชนบทที่ยากจน มีแนวโน้มที่จะเป็นไปได้ว่าการหมุนเวียนของเงินตราชุมชน อาจหยุดชะงักได้ ในระบบแบบการแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น LETS ปัญหานี้จะปรากฏออกมาในรูปแบบของดุลบัญชีบวก หรือลบ ซึ่งอยู่คงที่ค่อนข้างยาวนาน ถ้าสมาชิกคนใดมีดุลบัญชีลบ ไม่เปลี่ยนแปลง แสดงว่าเขาซื้อสินค้า/บริการในมูลค่าที่มากกว่าการขายของเขา และคงไม่อยู่ในสภาพที่จะสามารถเพิ่มการขาย/รายได้ อย่างแน่นอน ในกรณีนี้ การมีดุลบัญชีติดลบเรื้อรัง คงบ่งชี้บางอย่างว่า สมาชิกผู้นั้นกำลังมีปัญหาความยุ่งยาก ในระบบชุมชนท้องถิ่นที่มีพื้นที่แคบและทุกคนรู้จักกันดี การแก้ไขปัญหานี้ควรจะทำกันอย่างประเพณีนิยม ไม่ใช่ใช้มาตรการทางธุรกิจที่ไร้มนุษยธรรม กลุ่มสมาชิกควรจะช่วยมือกันเข้ามาช่วยเหลือ เพื่อปรับปรุงพลังการผลิต พลังความสามารถของสมาชิกผู้นั้น หรือช่วยกันหาโอกาสใหม่ๆ ในการแสวงหากิจกรรมเศรษฐกิจ และการทำงานที่สร้างสรรค์ อันเป็นที่ต้องการของชุมชน การปฏิบัติเช่นนี้ นับว่าเป็นการสอดคล้องกับอุดมการณ์ของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ที่เน้นเรื่องการช่วยเหลือพึ่งพากัน และเรื่องความเป็นธรรมในสังคม

ข้อสรุปของรายงาน

รายงานฉบับนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความหมายและความสำคัญของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น (Local Exchange System) หรือระบบเงินตราชุมชน (Community Currency System) โดยวิเคราะห์จากจุดยืนของ “เศรษฐศาสตร์ชุมชน” รายงานนี้ได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษในการวิเคราะห์แนวคิด

ทฤษฎีและรูปแบบต่างๆ ของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่กำลังทดลองกันอย่างแพร่หลายในโลก
ยุคปัจจุบัน

ใน “คัมภีร์” ของนักทฤษฎี ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ได้มีการเอ่ยถึงประโยชน์ของ
ระบบไว้อย่างมากมายหลายด้าน ซึ่งอาจสรุปได้ คือ

- ช่วยเสริมสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยการกระตุ้นการค้าขายท้องถิ่น ลดการไหลออกของ
เงินตรา รักษาเงินตราให้หมุนเวียนในท้องถิ่นมากขึ้นและนานขึ้น
- ให้ประโยชน์แก่กลุ่มคนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในเศรษฐกิจท้องถิ่นมากขึ้น ระบบ
เงินตราของทางการมีจุดอ่อนในข้อนี้
- ช่วยแสดงบทบาทเสริมควบคู่ไปกับเงินตราทางการ ทำให้ผู้คนมีโอกาสหลากหลายมากขึ้น
ในการเข้าถึงสินค้า/บริการ ของชุมชน
- มีบทบาทสำคัญในการสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชน ซึ่งทำให้ประชาชนในท้องถิ่นสามารถ
ควบคุมทิศทางการพัฒนาของตนเองได้
- ช่วยเสริมสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจการตลาด ในขณะเดียวกัน ก็ทำให้เครือข่ายสังคม
เข้มแข็งขึ้น
- มีผลกระทบในทางบวกต่อเนื่องหลายด้าน ในการแก้ไขปัญหาสังคม การว่างงาน
ความยากจนและปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม รายงานฉบับนี้ได้ชี้อย่างชัดเจนว่าคุณค่าของศักยภาพของระบบแลกเปลี่ยน
ท้องถิ่น ในแบบจำลองตามทฤษฎี ย่อมแตกต่างไปจากประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงๆ ในโครงการทดลอง
ในพื้นที่ต่างๆ ของโลกตะวันตก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่ยู่ยากสลับซับซ้อนในภาคปฏิบัติ
ด้วยเหตุนี้จึงเป็นคำตอบว่า เหตุใดระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น จึงยังคงจำกัดอยู่ในวงแคบ

รายงานฉบับนี้ มีข้อเสนอว่า

- ควรสนับสนุนให้มีการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและ
กระตุ้นให้วงการต่างๆ นำเอาแนวคิดนี้ไปเป็นแบบจำลองเพื่อการทดลองในพื้นที่ของ
ท้องถิ่นต่าง ๆ
- เราควรค้นหาคำว่า ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่เหมาะสมสำหรับชุมชนของไทย ควรจะ
มีรูปร่างและหลักการอะไรบ้าง แต่ละชุมชนควรจะมีการออกแบบระบบของตนเองที่
สอดคล้องกับเงื่อนไขเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ
- จุดอ่อนของทฤษฎีระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น ข้อหนึ่งคือ ยังไม่ได้คำนึงถึงมิติเพศสภาพ
(Gender) แต่อย่างใด ซึ่งจะต้องมีการศึกษาในเรื่องนี้อย่างเร่งด่วน

ประการสุดท้าย รายงานฉบับนี้ พยายามเสนอเป็นตัวอย่างว่า ถ้าจะออกแบบเพื่อสร้างระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นควรมีหลักการและแนวทางอย่างไรบ้างที่ต้องคำนึงถึงในเบื้องต้น จะมีการจัดการ โครงสร้างทางสถาบันและกลไกสำหรับการแลกเปลี่ยนอย่างไร ประเด็นเหล่านี้ควรจะได้มีการวิเคราะห์อย่างรอบคอบสำหรับการดำเนินการต่อไป ส่งเสริมให้เกิดกลุ่มที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ในอนาคต

สิ่งที่พึงตระหนักก็คือ ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น/ระบบเงินตราชุมชน เป็นเพียงกลไกหนึ่งที่จะช่วยผลักดันให้เศรษฐกิจท้องถิ่นและสังคมชุมชนมีการเคลื่อนไหวไปสู่การพึ่งตนเองเพื่อบรรลุเป้าหมายนี้ การสร้างระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นเพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ เศรษฐศาสตร์ชุมชนมีข้อเสนอว่า การที่จะสร้างชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนนั้น จะต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างอย่างรอบด้านแบบองค์รวม เพื่อสร้างระบบใหม่ที่ให้ผลประโยชน์แก่ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และที่สำคัญที่สุดการมีทุนทางสังคมที่มากพอประกอบกับความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถเป็นที่พึ่งให้แก่สมาชิกแต่ละคนได้ดียอยู่แล้ว ย่อมเป็นพื้นฐานโครงสร้างทางสังคมที่ดีที่จะช่วยให้ระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นมีความมั่นคงตั้งแต่เริ่มต้น

ภาค 2

แนวคิดและประสบการณ์การทดลอง
ในชุมชนเอเชีย-แปซิฟิก
และชุมชนอื่นๆ

บทที่ 6

ประสบการณ์การทดลองในชุมชนเอเชีย-แปซิฟิก

บทนำ

จากภาคที่ 1 อันเป็นการสำรวจถึงแนวคิดและประสบการณ์ของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนและเงินตราชุมชนที่ได้มีการทดลองในชุมชนโลกตะวันตกทำให้เข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้นถึงปรัชญา รูปแบบ และข้อท้าทายของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนแต่ละประเภท ในส่วนของภาคที่ 2 จะเป็นการสำรวจประสบการณ์การใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในเอเชีย-แปซิฟิก โดยในที่นี้จะกล่าวถึงกรณีของประเทศออสเตรเลีย ประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากมีความชัดเจนของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน และมีความหลากหลายของรูปแบบและวิธีการ และประสบการณ์ของประเทศไทย และเพื่อให้สามารถติดตามกระแสการเคลื่อนไหวของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

ประเทศออสเตรเลีย

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน LETSystems

การเกิดขึ้นของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศออสเตรเลียมีความคล้ายคลึงเหมือนกับประเทศอื่นๆ กล่าวคือ การประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจในประเทศออสเตรเลียในช่วงปลายทศวรรษ 1980s (ราวปี 2523-2533) และต้นทศวรรษ 1990s (2533-2543) ทำให้มีความพยายามในการแสวงหาเศรษฐศาสตร์ทางเลือก (Alternative Economics) เพื่อลดภาวะพึ่งพิงต่อระบบเศรษฐกิจหลักและในขณะเดียวกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองให้กับชุมชนในประเทศ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศออสเตรเลียที่นิยมและแพร่หลาย คือ ระบบ LETSystems ที่เน้นการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

พัฒนาการหนึ่งที่น่าสนใจก่อนการเกิดกระแสความนิยมระบบแลกเปลี่ยนชุมชน LETSystems ในประเทศออสเตรเลีย คือ วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วงดังกล่าวได้ทำให้เกิดระบบแลกเปลี่ยนภายในประเทศสองระบบคือ ทั้งในระดับชุมชน (Community-Based LETSystems) และในระดับธุรกิจกับธุรกิจ (Business-to-Business) โดยพบว่าในปี 1993 (พ.ศ.2536) มีการแลกเปลี่ยนในรูปแบบระหว่างธุรกิจกับธุรกิจอย่างน้อย 3,500 บริษัทผ่านเครือข่ายการแลกเปลี่ยนการค้าด้วยระบบคอมพิวเตอร์ (Computerized Trade Exchange) คิดเป็นมูลค่า 60 ล้านดอลลาร์ออสเตรเลีย (AUD) และในปี 1996 (พ.ศ.2539) ก็เพิ่มขึ้นเป็น 12,000 บริษัทด้วยมูลค่าการแลกเปลี่ยนทั้งหมด 350 ล้านดอลลาร์ออสเตรเลีย

ให้เมื่อเข้าสู่ยุคของการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการสื่อสารได้มีการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตในการสร้างเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าอีกช่องทางหนึ่ง ดังปรากฏจากตัวอย่างของเว็บไซต์ <http://www.lets-linkup.com/0001-SwapShop-G&Soffered.htm>

ภาพที่ 6 ตัวอย่างการเสนอขายสินค้าและบริการในระบบ LETSystem ของประเทศออสเตรเลีย

Swap Shop (FREE barter classifieds)

Trade with LETS people all over the world.

Goods & Services OFFERED

[Click here](#) to place your FREE G&S Offered ad,
or to notify me of any trades.

DEB (Kallangur, Queensland, Australia)
President & Office Manager of: Member 206 - Caboolture & Districts LETS
email - deboham@hotmail.net.au
Ph: (07) 3204 5952

SPECIAL OCCASION CAKES

1. Wedding cakes
2. Christening cakes
3. Childrens novelty cakes
4. Christmas cakes
5. Special birthday (21,30,40,50 etc.) cakes
6. Engagement cakes
7. 100% units - (\$cash for delivery if required)

Dark chocolate mud, white chocolate mud, caramel mud, carrot, rich fruit cakes are just some of the flavours available, with fondant icings, creams or ganache coverings.

เมื่อมีการแลกเปลี่ยนสินค้าเกิดขึ้นสมาชิกต้องแจ้งข้อมูลไปที่หน่วยงานกลางที่เรียกว่า LETSoffice ไม่ว่าจะทางโทรศัพท์หรือทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกจะได้รับการบันทึกที่หน่วยงานกลาง จากนั้นหน่วยงานกลางจะทำการปรับบัญชีของสมาชิกแต่ละรายและจัดส่งบัญชีรายรับรายจ่ายให้กับสมาชิกทุกเดือน ในแง่ที่หน่วยงานกลางจึงทำหน้าที่คล้ายกับ

ธนาคาร พนักงานที่ทำงานในสำนักงานกลางเป็นสมาชิกของระบบ LETS ได้รับค่าตอบแทนเป็นหน่วยแลกเปลี่ยน LETS แทนการจ่ายค่าตอบแทนด้วยเงินสดทางการ

ในส่วนของการกำหนดมูลค่าของหน่วยการแลกเปลี่ยน LETSystem จะเป็นการกำหนดมูลค่าที่เป็นอิสระ และสามารถต่อรองได้ระหว่างสมาชิกที่ร่วมทำการตกลงแลกเปลี่ยนกันโดยไม่มีการพิจารณาในเรื่องดอกเบี้ย เนื่องจากระบบแลกเปลี่ยน LETSystem ถือว่าเป็น “พันธสัญญาที่จะตอบแทนกลับสู่ระบบ ณ เวลาใดเวลาหนึ่งในอนาคต” (Liesch และ Birch 2000) ดังนั้นจำนวนของเงินตราชุมชนในระบบ LETSystem ขึ้นอยู่กับปริมาณการค้าขายที่เกิดขึ้น

นอกจากนั้น จากการสำรวจกลุ่มผู้ดำเนินการระบบแลกเปลี่ยน LETSystem พบว่านอกจากระบบแลกเปลี่ยนจะให้ผลดีในทางเศรษฐกิจระบบยังเอื้อให้คนที่ว่างงานได้เข้าร่วมในกิจกรรมในทางการผลิตของชุมชนระบบดังกล่าวเปิดโอกาสให้สมาชิกได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นคนที่เข้าร่วมจะมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง (Self-Esteem) มากขึ้น แทนที่จะได้รับการนิยามและลดทอนโอกาสในฐานะที่เป็นคนว่างงานภายใต้กรอบระบบเศรษฐกิจเดิม (Traditional Economic) มากไปกว่านั้นระบบแลกเปลี่ยนชุมชนช่วยส่งเสริมให้คนในชุมชนได้แสดงความรักเอื้อเฟื้อต่อกัน มีการสื่อสาร การสร้างเครือข่าย ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีภายในและระหว่างชุมชนสมาชิก ไปจนกระทั่งการให้โอกาสและส่งเสริมรูปแบบชีวิตที่ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม Liesch และ Birch (2000) ได้กล่าวถึงข้อจำกัดบางประการของระบบ LETSystem ว่า มีการแลกเปลี่ยนค้าขายกันจำกัดเนื่องจากสินค้าและบริการมีจำกัด รายชื่อสินค้าและบริการในรายการไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนให้ทันกับสถานการณ์จริง การต้องใช้ความพยายามมากขึ้นในการใช้ระบบแลกเปลี่ยน การที่ผู้เข้าร่วมจำเป็นต้องมีความอดทนในการที่จะแลกเปลี่ยนกันเองภายในระบบ และหน้าที่ที่มีจำกัดของระบบแลกเปลี่ยน Williams ประมวลสรุปข้อจำกัดสองประการสำคัญที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของระบบแลกเปลี่ยน LETSystem ประการแรกคือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการสมัครเป็นสมาชิก อีกประการหนึ่งคือปัญหาในเชิงองค์กร

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสมาชิก พบว่ามีปัญหาหลายประการ กล่าวคือ ได้มีความพยายามใช้กลยุทธ์หลากหลายรูปแบบและวิธีการในการกระตุ้นให้คนเข้าร่วมเป็นสมาชิกของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน LETSystem ไม่ว่าจะเป็นวิธีการส่งเอกสารข้อมูลพื้นฐาน แผ่นพับ ตัวอย่างข้อมูลการค้าภายในระบบแลกเปลี่ยน สำเนารายการสินค้าและบริการ บางกลุ่มใช้วิธีการสื่อสารโดยตรงเพื่ออธิบายแนวคิดของระบบ สำหรับบางกลุ่มการแก้ไขปัญหของระดับการแลกเปลี่ยนที่อยู่ในระดับต่ำ โดยการจัดให้มีตลาดเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าโดยเฉพาะ เพื่อที่สมาชิกจะสามารถค้าขายและสามารถสร้างสัมพันธ์ภาพทางสังคมและเศรษฐกิจได้

ปัญหาที่พบอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับสมาชิก คือ การใช้เงินตราชุมชนและเงินตราทางการร่วมกัน กลุ่ม LETSystem บางกลุ่มพยายามแก้ไขปัญหานี้โดยการขอร้องผ่านจดหมายข่าวว่าในนามของ LETS สมาชิกควรทำการค้าด้วยระบบเงินตราชุมชนไม่ใช่ด้วยเงินตราทางการของออสเตรเลีย สำหรับปัญหาเกี่ยวกับหนี้ที่สมาชิกบางคนมีกับระบบนั้น กลุ่ม LETSystem บางกลุ่มใช้วิธีการจำกัดเพดานการเป็นเจ้าหนี้/ลูกหนี้ บางกลุ่มใช้วิธีการกระจายข่าวเกี่ยวกับจำนวนการเป็นเจ้าหนี้/ลูกหนี้ที่สมาชิกแต่ละคนได้รับให้กับสมาชิกทุกคน ดังนั้นสมาชิกจึงสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองว่าจะซื้อสินค้าจากบุคคลที่มีหนี้สูงและเสนอขายให้กับคนที่มียอดความเป็นเจ้าหนี้สูง นอกจากนั้นบางกลุ่มทำการจัดหาเงินทุนจากสมาชิกที่เต็มใจที่จะบริจาคเงินตรา LETSystem ที่สามารถหามาได้ให้กับระบบเพื่อนำไปใช้ในการช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกบางกลุ่ม เช่นในระบบ Blue Mountain LETSystem ได้มีการจัดหาบริการ เช่น การบำรุงรักษา การจ่ายตลาด บริการตัดหญ้า และการเตรียมอาหารให้กับกลุ่มคนพิการ

ปัญหาที่สำคัญมากที่สุดอีกประการหนึ่ง คือ การมีจำนวนและความหลากหลายของสินค้าและบริการน้อย ซึ่งอาจเป็นปัญหาที่นำไปสู่การชะงักงันของการค้าขาย ในการแก้ไขปัญหานี้ได้มีการกระตุ้นให้เหล่าธุรกิจเข้าร่วมเพื่อขยายฐานสินค้าและบริการ ในขณะเดียวกันก็ได้มีการกระตุ้นให้สมาชิกคิดอย่างสร้างสรรค์มากขึ้นเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถเสนอขายได้

สำหรับปัญหาในเชิงองค์กร Williams กล่าวสรุปว่า กลุ่ม LETSystem จำนวนมากได้รวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหากับการระดมเงินทุน ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากต่อจุดประสงค์บางประการ เช่น การจัดหาเงินทุน การได้รับการประกันและการลงนามในสัญญาเช่าซื้อ บางกลุ่มได้รับเงินสนับสนุนจากกรมความมั่นคงทางสังคมในรัฐนั้นๆ คุณภาพของซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ที่ใช้บันทึกและบริหารจัดการข้อมูลการค้าขายที่เกิดขึ้นก็เป็นปัญหาและข้อจำกัดอีกประการหนึ่งที่องค์กร LETSystem บางองค์กรเผชิญอยู่

นอกจากนั้น เว็บไซต์ http://www.mullum.com.au/bmt_lets/PaperCurrency.html กล่าวสรุปถึงข้อจำกัดของระบบ LETS ดังนี้

- คนส่วนใหญ่รับรู้ว่าจะระบบ LETS เสนอสินค้าและบริการเพียงจำกัด และใช้เพียงกลุ่มคนบางกลุ่ม
- สำนักงานกลางของระบบ LETSystem มีภาระงานจำนวนมากที่ต้องบริหารจัดการ และมักจะมีจำนวนเจ้าหน้าที่เพียงจำนวนน้อย
- ระบบแลกเปลี่ยน LETS ไม่ใช่สิ่งที่บริหารจัดการตนเองได้เช่นเดียวกับเงินสด ดังนั้นการค้าขายผ่านระบบแลกเปลี่ยน LETSystem จึงเป็นสิ่งที่คนจำนวนมากไม่คุ้นเคย

- การไม่มีพันธกิจและจุดเน้นร่วมกันระหว่างสมาชิกในระบบ กล่าวคือ สมาชิกแต่ละคนไม่ได้เข้าร่วมกับกิจกรรมการแลกเปลี่ยนในระบบเท่าๆ กัน อันเนื่องมาจากการขาดความศรัทธาและความเชื่อในคุณค่าของLETSsystem นำไปสู่การค้าขายที่ไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดการลดคุณค่าของระบบในภายหลัง
- มีธุรกิจจำนวนน้อยที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของระบบLETSsystem ทำให้มีข้อจำกัดของความหลากหลายของสินค้าและบริการที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนของสินค้าและบริการของสมาชิก
- อำนาจซื้อจำกัด กล่าวคือ ผู้ถือเงินตราชุมชนในระบบLETSsystem(หรือในระบบแลกเปลี่ยนชุมชนอื่น) ไม่สามารถใช้เงินตราชุมชนดังกล่าวซื้อหาสิ่งของที่จำเป็นส่วนใหญ่ได้ ระบบ LETSsystem ยังคงเป็นระบบเศรษฐกิจเสริมที่ต้องพึ่งพิงต่อระบบเศรษฐกิจระดับโลก

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับ LETSsystem ในประเทศออสเตรเลีย คือ ถึงแม้จะเป็นระบบแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน แต่ก็มีความเป็นสถาบันสูงมากโดยปรากฏออกมาในลักษณะการแลกเปลี่ยนระหว่างธุรกิจกับธุรกิจ ที่มีการจัดการโดยสำนักงานกลาง ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้เนื่องจากประเทศออสเตรเลียจัดได้ว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังนั้นรูปแบบของระบบการแลกเปลี่ยนจึงมีลักษณะเฉพาะและแตกต่างจากประสบการณ์ของระบบการแลกเปลี่ยนในบางประเทศ นอกจากนี้รัฐบาลออสเตรเลียมีความสนใจที่จะให้การสนับสนุนLETSsystem โดยไม่ได้คิดว่าจะระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่เกิดขึ้นจะเป็นการทำลายต่อความมั่นคงทางการเงินของประเทศ รัฐบาลออสเตรเลียโดยเฉพาะในส่วนของกรมความมั่นคงทางสังคม (Department of Social Security) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน LETSsystem ทำให้มีการออกกฎหมายความมั่นคงทางสังคมเพื่อสนับสนุนการเข้าร่วมในการแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่มคนว่างงาน สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งที่ Williams กล่าวถึงคือ ถึงแม้ว่าจะมีการออกกฎหมายเพื่อรองรับการเข้าร่วมของกลุ่มคนว่างงานยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงสามประเด็นสำคัญ คือ ประการแรกไม่ควรสร้างLETSsystem ในฐานะที่เป็น "รูปแบบทางเลือก" เท่านั้น แต่ควรมีการจัดการหรือความพยายามที่จะสร้างระบบนี้ในชุมชนที่มีความยากจน ประการที่สอง ควรมีการเปลี่ยนการโฆษณาจากที่ไม่เป็นทางการไปสู่วิธีการที่เป็นทางการมากยิ่งขึ้น ประการที่สาม ผู้ที่ว่างงานบางคนอาจไม่แน่ใจว่า LETSsystem จะเป็นคำตอบจึงทำให้ไม่เข้าร่วม ในส่วนนี้จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง"ภาพลักษณ์" ของLETSsystem เพื่อเอื้อให้คนว่างงานเหล่านั้นรู้สึกได้ว่า LETSsystem เป็นระบบดังกล่าวที่จำเป็นสำหรับพวกเขาและ

สำหรับคนอื่นๆ นโยบายหนึ่งที่อาจเป็นไปได้ คือ การกระตุ้นให้คนว่างงานเหล่านั้นได้สำรวจถึงทักษะที่มีอยู่เพื่ออาจเป็นประโยชน์ต่อระบบ พร้อมทั้งการสร้างทักษะใหม่ๆ ให้พวกเขา

กล่าวโดยสรุป LETSystem ในประเทศออสเตรเลียได้มีการแผ่ขยายและประสบความสำเร็จในวงกว้างทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ อันเนื่องมาจากการตระหนักถึงความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจหลัก การแลกเปลี่ยนชุมชนที่เกิดขึ้นปรากฏทั้งในรูปของการแลกเปลี่ยนระหว่างธุรกิจกับธุรกิจ และการแลกเปลี่ยนในระดับชุมชน ความร่วมมือของสมาชิกและผู้เข้าร่วม การประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มองค์กรLETSystem และการตอบสนองของรัฐบาลออสเตรเลียล้วนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จดังกล่าว

ประเทศญี่ปุ่น

1. รูปแบบของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่น

สำหรับประเทศญี่ปุ่นกระแสของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเริ่มได้รับความสนใจเมื่อมีการนำเสนอรายการ Ende's Last Message ของสถานีโทรทัศน์ NHK ที่กระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการสร้างระบบทางการเงินใหม่ที่สามารถแก้ไขปัญหาทางสังคมโดยมีการกล่าวถึงตัวอย่างของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน เช่น Ithaca Hours, Wirbank แนวคิดดังกล่าวได้รับการตอบรับจากหลายชุมชนในประเทศญี่ปุ่น จนกระทั่งมีการคิดค้นใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน Akio (2-3, 2002) สรุปรูปแบบหรือประเภทของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่นว่ามีอยู่สามระบบสำคัญ คือ

1.1 ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน LETS ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบแลกเปลี่ยนประเภทแรกที่น่าสนใจ ประยุกต์โดย Kazuhiko Murayama เริ่มใช้ในเมือง Chiba เดือนกุมภาพันธ์ ปี 1999 (พ.ศ.2542) โดยใช้ชื่อว่า Peanuts LETS (การใช้ชื่อ Peanut หรือถั่ว เนื่องจากถั่วเป็นผลิตภัณฑ์หลักของเมือง Chiba) ในระยะแรกระบบแลกเปลี่ยน Peanuts เป็นระบบที่การซื้อขายแลกเปลี่ยนจะถูกบันทึกในรูปแบบของเช็คแต่ภายหลังมีการเปลี่ยนเป็นการใช้สมุดบันทึก เหตุผลที่เลิกใช้ระบบเช็คโดยเปลี่ยนมาเป็นการใช้สมุดบันทึกก็เพื่อต้องการเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์ของรัฐบาลกลาง ที่อาจอ้างว่ากระแสของการแลกเปลี่ยนชุมชนที่เกิดขึ้นอาจมีผลกระทบต่อเสถียรภาพของเศรษฐกิจเงินเยน (Hirota 2000) ในระบบ Peanuts หน่วยการแลกเปลี่ยนถูกเรียกว่า Peas โดยเมื่อมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายเกิดขึ้นสมาชิกแต่ละคนต้องนำสมุดบันทึกออกมาบันทึกวันที่ ชื่อคนที่ทำการแลกเปลี่ยนด้วย ชื่อของสินค้าและบริการ ค่าของเงินเยน มูลค่าทั้งหมด และ DISCOUNT ที่หมายถึงหน่วยแลกเปลี่ยน Pea ที่จ่าย และการลงชื่อของแต่ละ

ละฝ่าย สาเหตุที่เลือกใช้คำว่า DISCOUNT เพราะมีนัยยะว่าหน่วยการแลกเปลี่ยน Pea ในที่นี้เป็นเสมือน ส่วนลดในระบบเงินเชน

ภาพที่ 7 รูปแบบเช็คของระบบแลกเปลี่ยน Peanuts LETS

ภาพที่ 8 สมุดบันทึกการแลกเปลี่ยนของระบบแลกเปลี่ยน Peanuts LETS

ที่มา : <http://www.scaple-n.icc.ne.jp/~murayama/letspeanuts.html>

สมาชิกในระบบ Peanuts ที่ประกอบด้วยภาคธุรกิจและชาวบ้านจะได้รับ 1,000 Pea เมื่อทำกิจกรรมอาสาสมัครเป็นเวลา 1 ชั่วโมง หน่วยงานที่ทำการแจกจ่าย Pea คือ Chiba Machizukuri Support Center ที่ควบคุมดูแลบัญชี Pea ของแต่ละสมาชิก ยกตัวอย่างเช่น เมื่อสมาชิกซื้อผักจากร้านค้าสมาชิก สมาชิกก็จะจ่ายด้วย Pea จำนวนร้อยละห้าของมูลค่าทั้งหมด จากนั้นร้านค้าสามารถที่จะบริจาค Pea ที่ได้มาให้กับศูนย์สวัสดิการจำนวนสองแห่งหรือให้กับสมาชิกคนใหม่ หรืออาจใช้ Pea เพื่อซื้อสินค้าและบริการอื่นๆ การทำเช่นนี้ทำให้เงินตราชุมชน Pea หมุนเวียนอยู่ภายในชุมชน

1.2 ระบบเงินตรากระดาษ (Paper Currency) เป็นเงินตรากระดาษที่ชุมชนผลิตออกมาใช้ภายในชุมชนเช่นเดียวกับเงินกระดาษที่ใช้ในระบบเศรษฐกิจหลัก ระบบแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรากระดาษที่เป็นที่รู้จักในประเทศญี่ปุ่นคือระบบ Ohmi ในเมือง Kusatsu, Shiga จุดเริ่มของการคิดค้นระบบ Ohmi เข้าสู่ทางเลือกของระบบการแลกเปลี่ยน คือ การที่ศูนย์ช่วยเหลือชุมชน Kusatsu (Kusatsu Community Help Center) ที่ก่อตั้งขึ้นไม่ได้รับการตอบรับจากชุมชนในการเข้าร่วมมากนัก ทำให้ Hiroshi Uchiyama ที่เป็นบุคลากรผู้ช่วยของศูนย์เห็นช่องทางในการเสนอระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อกระตุ้นการใช้ประโยชน์จากศูนย์มากขึ้น โดยเริ่มต้นใช้ระบบ Ohmi ในปี 1999 (พ.ศ.2542)

หนึ่ง Ohmi มีค่าเท่ากับ 100 เยน และคนที่ต้องการจะเข้าร่วมในระบบแลกเปลี่ยนนี้ต้องบริจาคเงินเพื่อรับ Ohmi ไปใช้ จำนวนของ Ohmi ที่ได้รับขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่บริจาค เงินเยนบริจาคส่วนหนึ่งจะถูกสำรองไว้เพื่อการใช้จ่ายภายในระบบ การใช้ระบบแลกเปลี่ยน Ohmi ส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการซื้อบริการจากศูนย์ดังกล่าว เช่น เมื่อสมาชิกขอใช้บริการห้องประชุมของศูนย์ ก็สามารถนำหน่วยแลกเปลี่ยน Ohmi จ่ายให้กับศูนย์ อย่างไรก็ตามภายหลังส่วนบริการธุรกิจอื่นได้เริ่มให้ความสนใจกับระบบแลกเปลี่ยนดังกล่าวและได้ประกาศให้บริการโดยมี Ohmi เป็นหน่วยกลางของการแลกเปลี่ยน เช่น บริษัทแท็กซี่ โรงภาพยนตร์ เป็นต้น

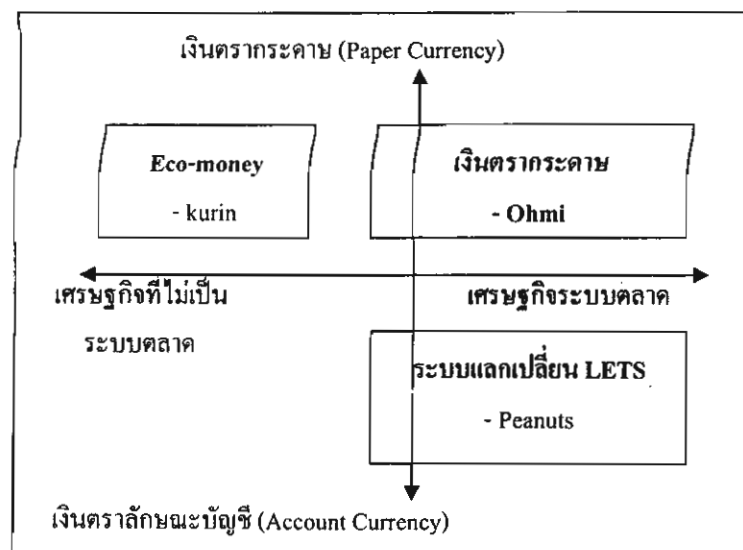
1.3 Eco-money เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากระบบแลกเปลี่ยนสองประเภทข้างต้น โดยเป็นการผสมผสานแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ และชุมชนเข้าด้วยกัน (Yen Rivals: The Rising Popularity of Local Currencies) Eco-money โดยระบบแลกเปลี่ยนดังกล่าวจะหมุนเวียนใช้เฉพาะในระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นระบบตลาดเท่านั้น (Non-Market Eco-money) เช่น สิ่งแวดล้อม สวัสดิการ การศึกษา และวัฒนธรรม โดยไม่สามารถนำไปใช้กับเศรษฐกิจระบบตลาดได้ สมาชิกในระบบจะได้รับ Eco-money เมื่อเริ่มต้นการแลกเปลี่ยนและแจ้งซื้อ/ประเภทของบริการที่จะให้ในรายการงานบริการ (Service Menu) สมาชิกสามารถได้รับ Eco-money จากการให้ความช่วยเหลือผู้อื่น การให้บริการอาจเกิดขึ้นโดยตรงระหว่างสมาชิก หรืออาจเป็นการจัดการโดยมีผู้ประสานงานเป็น

คนกลาง ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของระบบแลกเปลี่ยนนี้ คือ Eco-money จะมีวันหมดอายุ หน่วย
การแลกเปลี่ยนของระบบนี้ คือ การให้บริการหนึ่งชั่วโมง ในส่วนของมูลค่าการแลกเปลี่ยนการบริการ
เป็นไปโดยอิสระเสรี สามารถตกลงต่อรองกันได้ระหว่างสมาชิก Eco-money ไม่สามารถถูกแลกเปลี่ยน
เงินสด ไม่มีดอกเบี้ย และไม่สามารถใช้ซื้อสินค้าหรือบริการจากร้านค้าหรือตลาดในชุมชนได้
ระบบการเปลี่ยนด้วย Eco-money ในญี่ปุ่นที่เป็นที่นิยม คือ Kurin ในเมือง Kuriyama, นคร Hokkaido

บทความข่าวประจำเดือนมีนาคม ปี 2000 ชื่อ Using “Eco-Money” to Deepen Community Ties
ระบุถึงสถานการณ์การใช้เงิน Eco ในนคร Hokkaido ว่ามีรายการที่แสดงถึงการบริการ 200 บริการ
เช่น การให้บริการซ่อมสิ่งของ การกวาดหิมะออกจากหลังคา การให้บริการเฝ้าบ้าน และการให้บริการ
อ่านหนังสือภาพให้เด็ก เป็นต้น เห็นได้ชัดว่าระบบ Eco-money เป็นความพยายามในการสร้างระบบ
ความช่วยเหลือและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกิจการที่เอื้อต่อการ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากการสำรวจระบบแลกเปลี่ยนชุมชนทั้งสามระบบในประเทศญี่ปุ่นข้างต้น สามารถสรุปได้
ดังภาพ

ภาพที่ 9 ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่น

ที่มา : Doteuchi, Akio. Community Currency and NPOs —A Model for solving Social
Issues in the 21st Century. In NLI Research, 163, April, 2002.

Earthday Money

อย่างไรก็ตาม กระแสการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนรูปแบบใหม่ในประเทศญี่ปุ่นที่ควรกล่าวถึงไว้เพิ่มเติม คือโครงการระบบการแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า Earthday Money ในเขต Shibuya (Akio 9, 2002) โดยเป็นโครงการที่ดำเนินการโดย Hakuhodo และสถาบันวิจัยประเทศญี่ปุ่นในปี 2001 (พ.ศ.2544) มีจุดประสงค์เพื่อการสร้างสรรค์ประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมของ Shibuya และต่อระบบสิ่งแวดล้อมโลก เงินกระดาษในระบบนี้ถูกเรียกว่าเงินEarthday มีหน่วยการแลกเปลี่ยนคือ “r” ซึ่งมีมูลค่าเท่ากับหนึ่งเยน เงินกระดาษมีราคาตั้งแต่ 50, 100, และ 500 ที่มีอายุการใช้เป็นเวลาหกเดือน

ภาพที่ 10 ตัวอย่างเงินตราชุมชน Earthday Money

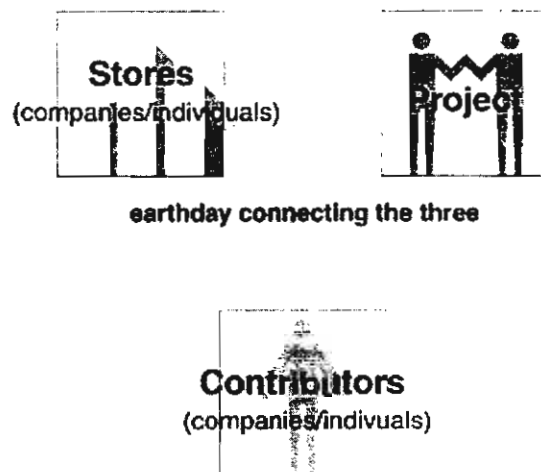

ที่มา : <http://www.earthdaymoney.org/earthdaymoney/01en.html>

การที่จะได้รับ Earthday Money นั้นสมาชิกหรือผู้เข้าร่วมต้องไปที่ธนาคาร Earthday และบริจาคเงินเยน(เงินสด) 500 เยนให้กับองค์กร NPO (องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร Non-Profit Organization) และรับ Earthday Money หรืออาจมีการสมัครเข้าเป็นอาสาสมัครในองค์กร NPO เพื่อรับหน่วยการแลกเปลี่ยน 500r ต่อชั่วโมง เมื่อมีการซื้อขายสินค้า/บริการที่ร้านค้าที่เข้าร่วมในโครงการ ผู้ที่ถือ Earthday Money สามารถจ่าย Earthday Money จำนวนร้อยละ 10-20 ของจำนวนเงินเยน นอกจากนั้นในกรณีที่ร้านค้าบริจาคหน่วยแลกเปลี่ยนชุมชนให้กับองค์กร องค์กรสามารถแลกหน่วยแลกเปลี่ยน “r” เป็นเงินสดจากผู้ที่อยู่ในชุมชนหรือจ่ายให้กับอาสาสมัคร แห่ลงเงินทุนหรือเงินสนับสนุนที่สำคัญขององค์กรจะมาจากสมาชิกในชุมชน องค์กรประกอบสำคัญในระบบเงินตราชุมชน Earthday Money ประกอบด้วยสามภาคส่วนเป็นสำคัญ กล่าวคือ ผู้บริจาค ร้านค้าที่เข้าร่วมบริการ

และโครงการต่างๆ ภายในชุมชน เช่น โครงการทำความสะอาดแม่น้ำลำคลอง โครงการเก็บขยะ เป็นต้น กล่าวได้ว่า Earthday Money จะออกให้กับผู้ที่ได้กระทำ “ความดี” ให้กับชุมชนนั่นเอง ความสัมพันธ์ระหว่างสามภาคส่วนดังกล่าว สามารถแสดงได้ดังภาพ

ภาพที่ 11 ความสัมพันธ์ของสามภาคส่วนสำคัญในระบบแลกเปลี่ยนชุมชน Earthday Money

ที่มา : <http://www.earthdaymoney.org/earthdaymoney/01en.html>

จากการสำรวจข้อมูลในเว็บไซต์ <http://www.earthdaymoney.org/earthdaymoney/01en.html> พบว่าปัจจุบัน Earthday Money เป็นที่แพร่หลายในธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยที่พักในเมือง Shirasu รับ Earthday Money จำนวนร้อยละ 20 ของค่าที่พักทั้งหมด ทำให้เงิน Earthday ทำหน้าที่เสมือนเป็น เช็คเดินทาง ในส่วนของชาวไร่ชาวนาที่นำผักไปขายที่ตลาดขายส่งที่รับ “r” ในการแลกเปลี่ยน ซึ่งก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นแนวโน้มในอนาคตของ Earthday Money คือ การพยายาม ประยุกต์รูปแบบเงินตราชุมชนในรูปแบบของ IC cards เพื่อนำไปใช้ในชุมชนอื่นนอกเหนือจากเขต Shibuya ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงของความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยีในการนำมาประยุกต์เข้ากับระบบเงินตราชุมชน แต่ทางกลุ่มปฏิบัติการ Earthday Money ยังคงยืนยันถึงการผลิตเงินกระดาษ เนื่องจากมีความเชื่อว่าการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการผ่าน Earthday Money โดยตรงซึ่งกันและกันได้สร้างความรู้สึกร่วมกันและสัมพันธ์ภาพที่ดีในชุมชน

The WAT-System

จากข้อมูลของเว็บไซต์ <http://home.debitel.net/user/Rmittelstacdt/Money/watto-e.htm> Izumi (2001) อธิบายระบบแลกเปลี่ยน WAT-system ว่าเป็นระบบแลกเปลี่ยนชุมชนอีกระบบหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นเกี่ยวกับองค์กรในกรณีของการออกตั๋วเงินและเพื่อหลีกเลี่ยงความจำเป็นในการควบคุมปริมาณเงิน ระบบ WAT-system เริ่มต้นในเดือนสิงหาคม ปี 2000 โดยมีการแจกแบบ WAT-form และมีการจัดตั้งสมาคมเพื่อนของวัด WAT-friend

WAT-System เป็นระบบที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกันได้แม้จะอยู่ห่างไกลกันโดยการสร้างวงจรของความไว้วางใจ การกำหนดมูลค่าแบบใหม่และการมีความสัมพันธ์ในระดับที่เท่าเทียมกันระหว่างผู้เข้าร่วม กล่าวคือ ผู้ที่เข้าร่วม WAT-system จะอยู่บนฐานความสัมพันธ์แบบเพื่อนต่อเพื่อนทำให้ไม่มีกลุ่มผู้บริหารจัดการที่อยู่เหนือกว่ามาควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้เข้าร่วม มูลค่าของหนึ่ง WAT เปรียบเทียบได้กับหนึ่งกิโวลต์ต์ของกระแสไฟฟ้า โดยเป็นการเทียบเคียงว่าในการผลิตพลังงานธรรมชาติหนึ่งกิโวลต์ต์เท่ากับการทำงานปกติหกนาทีก หรือประมาณ 75-100 เซน

สมาชิกที่สนใจเข้าร่วมกับระบบ WAT-system สามารถสั่งแบบฟอร์มวัดค่าได้จากสมาคม หรือนำเอาแบบฟอร์มมาจากโฮมเพจ WAT-homepage และเนื่องจากไม่มีสำนักงานกลางหรือผู้ประสานงาน WAT-system จึงไม่จำเป็นต้องมีการจ่ายค่าธรรมเนียมใดๆ สมาคมที่จัดตั้งขึ้นมีหน้าที่เพียงจัดหาและแจกจ่ายแบบฟอร์มวัดค่า พร้อมทั้งการจัดพิมพ์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

การแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายขึ้นอยู่กับความยินยอมระหว่างกันและการมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ในระบบนี้ใครก็ตามที่ต้องการทำการซื้อขายสามารถออกบัตร WAT-ticket ได้ทันทีทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความยินยอมที่จะตกลงซื้อขายของผู้รับ เนื่องจากหลักการของ WAT-ticket แสดงถึงนโยบายของการให้สัญญาที่จะจ่ายโดยการทำงานคืนให้ คนที่รับบัตร WAT-ticket สามารถใช้บัตรเพื่อทำการแลกเปลี่ยนกับบุคคลที่สามได้ บัตรดังกล่าวจะหมุนเวียนอยู่ภายในกลุ่มสมาชิกโดยทำการบันทึกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทุกครั้งทางด้านหลังของบัตร เมื่อใดก็ตามที่บัตรกลับคืนมาสู่ผู้ที่ออกบัตรถือว่าได้มีการชดใช้หรือจ่ายคืนเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว จากนั้นจึงเริ่มต้นวงจรใหม่ของการออกบัตร(Issuing) การหมุน (Circulation) เวียน และการใช้คืนต่อไป (Redemption)

ภาพที่ 12 ตัวอย่างบัตรระบบแลกเปลี่ยนชุมชน WAT-System (ด้านหน้า)

ワット借用証書

date

recipient

issuer

value

stamp

date

จากภาพตัวอย่างบัตร WAT-System ผู้ที่ออกบัตรต้องบันทึกวันที่(Date)ชื่อผู้รับบัตร(Recipient) ชื่อผู้ออกบัตร (Credit) ในส่วนของ A นั้นเป็นลายเซ็นต์ของผู้รับหรือผู้ให้สินค้าและบริการ และ B คือลายเซ็นต์ของผู้ที่ออกบัตร พร้อมทั้งมีการกำกับวันที่ เมื่อมีการออกบัตรผู้ที่ออกบัตรต้องติดสแตมป์ที่รอยตัดจากนั้นจึงส่งชิ้นส่วนด้านขวาให้กับผู้รับหรือผู้ที่ให้สินค้าและบริการ

ภาพที่ 13 ตัวอย่างบัตรระบบแลกเปลี่ยนชุมชน WAT-System (ด้านหลัง)

date

user

recipient

place for sticking an attachment if needed

(vertical writing style)

จากนั้นเมื่อมีการตกลงค้าขายกับบุคคลที่สามก็จะทำการบันทึกลงในด้านหลังของบัตร (โดยเป็นการเขียนในลักษณะแนวตั้ง) หากพื้นที่ของกระดาษหมดก็สามารถหากระดาษมาติดเพิ่มเข้าไปได้ ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าการแลกเปลี่ยนชุมชนของระบบ WAT-System ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญของการไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้แลกเปลี่ยน การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นที่ปรากฏในบัตร WAT-system ซี่ให้เห็นถึงระดับของความไว้เนื้อเชื่อใจ บัตรที่ออกใหม่ครั้งแรกนั้นแสดงถึงความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างกันของผู้แลกเปลี่ยน บัตรที่มีการออกบัตรมาก่อนแล้วที่ใช้อยู่ในการแลกเปลี่ยนครั้งก่อนแสดงถึงวงจร

การแลกเปลี่ยนของผู้ที่เข้าร่วม สำหรับผู้ที่ถือบัตรที่ออกโดยคนอื่นแสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นได้แสดงออกถึงความไว้วางใจของคน รายชื่อบุคคลและการแลกเปลี่ยนด้านหลังที่เพิ่มมากขึ้นนั้นยังแสดงให้เห็นถึงความไว้วางใจของบุคคลต่างๆ ดังกล่าว

2. ประมวลสรุประบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่น

จากการสำรวจรูปแบบของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนบางระบบพบว่าการพัฒนาและออกแบบระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวเรื่องระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของต่างประเทศ เช่นระบบแลกเปลี่ยนชุมชน Peanuts ที่ได้รับอิทธิพลจากระบบ LETSystem หรือเงินตรากระดาษของชุมชน Ohmi ที่ได้รับอิทธิพลและประยุกต์จากแนวคิดของ Ithaca Hours และระบบ Kurin ซึ่งเป็นการผสมผสานตัวแบบ Ithaca Hours และ Time Dollars เข้าด้วยกันเป็นต้น การออกแบบหรือการสร้างระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันไปแล้วแต่เป้าหมาย จุดประสงค์ และลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น

Kawai และ Shimazaki (2002,1-ค) แสดงข้อสรุปภาพรวมในประเด็นต่างๆ ของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่นไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

- กลุ่มที่ดำเนินการเรื่องระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศญี่ปุ่นประกอบด้วยสองกลุ่มหลักประเภทแรก คือ กลุ่มประชาสังคม หรือ พลเมือง และ กลุ่มที่จัดการโดยรัฐบาลท้องถิ่น
- วัตถุประสงค์ของการสร้างระบบแลกเปลี่ยนชุมชน คือ เพื่อฟื้นฟูชุมชนในเชิงเศรษฐกิจในลักษณะถนนเพื่อการจับจ่ายซื้อสินค้า(Shopping Street)เพื่อส่งเสริมการช่วยเหลือการร่วมมือกันภายในชุมชน การปฏิสัมพันธ์ในชุมชน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมอาสาสมัคร และการรักษาสิ่งแวดล้อม
- เหตุผลในการเกิดระบบเงินตราชุมชนอาจแบ่งได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ กล่าวคือ (ก) เหตุผลในทางเศรษฐกิจ (Economic Reason) กล่าวคือ ความไม่สมบูรณ์ของระบบเงินตรากลางของชาติ และ (ข) เหตุผลที่ไม่ใช่ทางเศรษฐกิจ (Non-Economic Reason) อาทิ การเป็นสัญลักษณ์ให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะเกี่ยวกับความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ของชุมชน และ ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบต่างให้ต่างรับ และ การมีจิตใจดีในระดับชุมชน
- รูปแบบของระบบเงินตราชุมชนมีอยู่สี่รูปแบบใหญ่ คือ เงินกระดาษ เหรียญ Passbook และใบแสดงการเป็นหนี้ (Due Bill)

- ในส่วนผู้ซื้อ / ผู้ขาย บางกลุ่มมีการพิมพ์เอกสารแจก “สิ่งที่จะขาย” และ “สิ่งที่ต้องการซื้อ” หรือบางกลุ่มมีผู้ประสานงานที่ดำเนินการเรื่องอุปสงค์และอุปทานเช่น กลุ่ม Kurin ที่ใช้คอมพิวเตอร์จับคู่ให้ผู้ที่ต้องการแลกเปลี่ยนกัน (Computer-Based ‘Matching System’)
- แรงจูงใจในการเข้าร่วมในระบบเงินตราชุมชน คือ เพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน และ เพื่อส่งเสริมการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และ การร่วมมือในระดับชุมชน

3. บทเรียนจากประสบการณ์ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของประเทศญี่ปุ่น

Kawai และ Shimazaki (2002, 8-10) กล่าวเพิ่มเติมว่าระบบแลกเปลี่ยนชุมชนควรมีเป้าหมายที่ชัดเจน การตั้งเป้าหมายไว้เพียงประการเดียวว่าเป็นการแนะนำระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเข้าสู่สังคมอาจไม่ได้เป็นสิ่งที่ดี เพราะประสบการณ์ของญี่ปุ่นแสดงให้เห็นถึงบางกลุ่มที่ประสบความล้มเหลวในการสร้างระบบเงินตราชุมชน นอกจากนั้น การได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกเป็นสิ่งสำคัญในกรณีของระบบเงินตราชุมชนที่เริ่มต้นและจัดการโดยรัฐ และระบบเงินตราชุมชนต้องเป็นการตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ

เนื่องจากในระบบแลกเปลี่ยนชุมชนอาจประสบกับข้อท้าทายเกี่ยวกับผู้โดยสารที่ไม่ยอมเสียเงิน (Free-Rider) ดังนั้นการสร้างกลไกในการจัดการกับปัญหานี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังกรณีของ ระบบแลกเปลี่ยน WAT-System ข้างต้นที่ใช้วิธีการเซ็นด์ซื้อเพื่อรักษาความน่าเชื่อถือของระบบ นอกจากนั้น ปัญหาที่พบส่วนใหญ่ในระบบแลกเปลี่ยนชุมชน คือ การมีจำนวนสมาชิกน้อย และการที่สมาชิกไม่กระตือรือร้นต่อกิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชน ดังนั้นการสร้างความเข้าใจและการยอมรับต่อระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเป็นจุดเน้นที่สำคัญอีกประการหนึ่งต่อความสำเร็จและความยั่งยืนของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ข้อเท็จจริงที่ว่าประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีการพัฒนาและก้าวหน้าทางเทคโนโลยี จึงเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเหล่านั้น เช่น อินเทอร์เน็ต ในการส่งเสริมเครือข่ายการเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร ส่งข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและบริการ และการรณรงค์การศึกษาเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ประเทศไทย

1. ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทย

เช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ในทวีปและในโลกรวมถึงการเกิดขึ้นของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทยเป็นผลมาจากการประสบกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ที่ส่งผลกระทบกระเทือนด้านลบต่อประเทศในหลายมิติทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม และหลายระดับทั้งในเศรษฐกิจระดับประเทศ

และต่อวิเศษธุรกิจและสังคมของชุมชน เป็นเหตุให้กลุ่มบุคคลจากหลายฝ่ายอันประกอบด้วยชุมชนองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและต่างประเทศต่างร่วมมือกันในการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหการกลับไปสำรวจวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่เป็นพื้นฐานในสังคมไทย จึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดแนวทางการพึ่งตนเองของชุมชน ทำให้เกิดการหมุนเวียนของทุนและทรัพยากรภายในชุมชน และยังเป็นการลดการไหลออกของทรัพยากรท้องถิ่น และเป็นการกระตุ้นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน (LDI) จากนั้นได้มีการพัฒนาระบบเงินตราชุมชนขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหการไหลออกของเงินบาท พร้อมทั้งแก้ไขปัญหการขึ้นลงของค่าเงินบาทที่ถูกกำหนดจากตลาดและปัจจัยจากภายนอกโดยการลดการเชื่อมโยง (de-link) ระหว่างตลาดภายนอกและเศรษฐกิจในชุมชนออกจากกันเพื่อเป็นแนวทางให้เกิดการพึ่งพาตนเองของชุมชนให้ได้มากที่สุด

ในปี 2540 โครงการระบบเงินตราชุมชนประเทศไทย (Thai Community Currency Systems Project-TCCS) ได้ก่อตั้งขึ้นภายใต้การดำเนินการของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากมูลนิธิอู๋โน่ หน่วยงานอาสาสมัครแคนาดา (CUSO) หน่วยงานอาสาสมัครอังกฤษ (VSO) และโครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (Focus on the Global South) นอกจากนั้นโครงการระบบเงินตราชุมชนยังได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากองค์กรพัฒนาเอกชนหลายเครือข่าย (Pichpongsa and Khlangpukhiaw 2002, 1) และในเดือนสิงหาคมปี 2540 ทางโครงการระบบเงินตราชุมชนได้จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจกับชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ จากจุดนี้เองที่ทำให้ชุมชนกุดชุม จังหวัดยโสธรซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งชุมชนหนึ่งประกอบกับความพยายามภายในชุมชนที่มีอยู่แล้วในการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยน (Barter System) ได้ตัดสินใจเข้าร่วมในการพัฒนาระบบเงินตราชุมชนในประเทศไทยขึ้นแห่งแรกในชื่อว่า “เบี้ยกุดชุม” โดยประกอบด้วยสมาชิกจาก 5 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านสันติสุข โสภุมปุณ ท่าลาด กุดหิน และโคกกกลาง Pichpongsa และ Khlangpukhiaw (2002, 8) กล่าวเพิ่มเติมไว้อย่างน่าสนใจถึงปัจจัยที่ทำให้เกิด “เบี้ยกุดชุม” ว่าประกอบด้วย พัฒนาการความเป็นชุมชนพึ่งตนเองมากกว่า 20 ปี การมีผู้นำชุมชนและองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีการผลิตของชุมชนที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นนมถั่วเหลือง แชมพูสมุนไพร น้ำยาล้างจาน ยาสมุนไพร และอื่นๆ การที่ชุมชนมีความต้องการที่จะแสวงหาวิธีการหรือเครื่องมือที่จะจัดการกับปัญหาในชุมชน โดยเฉพาะปัญหานี้สินในห้าหมู่บ้านดังกล่าวซึ่งเป็นพื้นที่ของคณะทำงานเฝ้าอยู่เฝ้ากินที่มีแนวความคิดร่วมกันเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนที่ไม่ใช้เงินตรา ประกอบกับการที่ผู้นำชุมชนให้การยอมรับและสนับสนุนต่อแนวความคิดของระบบเงินตราชุมชนอย่างเต็มที่

จุดประสงค์สำคัญของการสร้างระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเบี้ยกุดชุม คือ เพื่อกระตุ้นการผลิตและการผลิตทรัพยากรภายในชุมชน เพื่อให้เกิดการออมและเพื่อเป็นเสริมสร้าง

ความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน เบี้ยกุดชุมอยู่ในรูปแบบของเงินกระดาษ เป็นเงินตราชุมชนที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้ในกลุ่มของสมาชิกเท่านั้น โดยมีการกำหนดมูลค่าของเบี้ยเท่ากับเงินบาทอันเป็นผลมาจากกระบวนการออกแบบรูปแบบของเงินตราชุมชนร่วมกันของชุมชนเพื่อความสะดวกในการแลกเปลี่ยน

ภาพที่ 14 ตัวอย่างเบี้ยกุดชุม (บุญกุดชุม) ในประเทศไทย

เมื่อเข้ามาเป็นสมาชิก สมาชิกสามารถเบิกเบี้ยกุดชุมจากธนาคารเบี้ยได้โดยในระยะแรกสามารถเบิกได้หน่วยละ 500 เบี้ย สมาชิกสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้ที่ตลาดนัดชุมชน ซึ่งสินค้าที่ใช้แลกเปลี่ยนเป็นสินค้าและบริการที่ผลิตและมีอยู่ภายในชุมชน เช่น มะพร้าว น้ำมันถั่วเหลือง ไข่ เนื้อสัตว์ ข้าว ขนมหวาน ผักและผลไม้ เป็นต้น โดยสามารถนำสิ่งของและบริการมาแลกเปลี่ยนกันได้ที่ตลาดนัดชุมชน การใช้เบี้ยต้องใช้คู่กับเงินบาท เช่น การซื้อน้ำมันถั่วเหลืองหนึ่งถุง ปกติราคาห้าบาท ก็สามารถใช้เงินบาทสี่บาท ร่วมกับเบี้ยหนึ่งเบี้ย อย่างไรก็ตามมูลค่าของสินค้าและบริการขึ้นอยู่กับความต้องการและการตกลงร่วมกันระหว่างผู้ที่แลกเปลี่ยน กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ราคาของสินค้าและบริการในการแลกเปลี่ยนด้วยเบี้ยกุดชุมไม่ได้ถูกกำหนดไว้เป็นมาตรฐานเช่นเดียวกับเงินบาท แต่มีความยืดหยุ่นสามารถต่อรองกันได้ระหว่างผู้แลกเปลี่ยน นอกจากนั้นการกำหนดค่าการแลกเปลี่ยนขึ้นอยู่กับปริมาณหรือสัดส่วนของการใช้เงินบาทในการผลิต กล่าวคือ สินค้าและบริการบางประเภทที่ต้องใช้เงินบาทเป็นหลักในการผลิตอาจมีการกำหนดสัดส่วนการแลกเปลี่ยนด้วยเงินบาทสูง ในขณะที่สินค้าบางประเภทเป็นทรัพยากรที่ได้มาจากชุมชนก็สามารถที่จะกำหนดให้มีสัดส่วนของการแลกเปลี่ยนด้วยเบี้ยมากขึ้น

ภายหลังการใช้เบี้ยได้เพียง 15 วันปรากฏว่าเป็นที่สนใจของสื่อมวลชนจนกระทั่งมีการเสนอข่าวที่ทำให้เกิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง และพัฒนาไปสู่การต่อต้านและไม่เห็นด้วยของรัฐบาลด้วยข้อโต้แย้งว่าการพิมพ์พันธบัตรของชุมชนขึ้นเองนั้นเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย จนในที่สุดชุมชนและองค์กรเครือข่ายคณะทำงานตัดสินใจระงับการใช้เบี้ยกุดชุม คณะทำงานได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวหลายวิธี ประกอบด้วย การขอความช่วยเหลือจากสหกรณ์การเกษตรในการตีความข้อกฎหมายเกี่ยวกับเบี้ยกุดชุม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและพันธมิตรทั้งในและต่างประเทศ พร้อมทั้งการกระตุ้นและผลักดันให้เกิดงานวิจัยเรื่องระบบเงินตราชุมชน

ประมาณปลายเดือนมกราคม 2545 ได้มีการจัดการเสวนาระหว่างนักวิชาการ เจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งเป็นเครือข่ายคณะทำงานโครงการระบบเงินตราชุมชน กับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ธนาคารแห่งประเทศไทย และกระทรวงการคลังเกิดขึ้นที่โครงการปริญญาเอกสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอแนะที่น่าสนใจยิ่งจากผู้แทนจากธนาคารแห่งประเทศไทยในขณะนั้นว่าถ้าหากไม่มีคำว่าเบี้ยและมีการจัดตั้งธนาคารขึ้น และไม่มีการเทียบค่าสื่อกลางที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนให้เท่ากับเงินบาทก็จะไม่ผิดกฎหมาย พร้อมทั้งหลีกเลี่ยงการใช้รูปสัญลักษณ์ที่คล้ายกับธนบัตรของรัฐบาล ก็สามารถดำเนินกิจกรรมในรูปแบบระบบการแลกเปลี่ยนของชุมชนได้ต่อไปเพื่อประโยชน์ในการเพิ่มสภาพคล่องทางการเงินให้แก่ชุมชน นอกจากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2545 ได้มีการจัดการประชุมทางวิชาการในระดับภูมิภาคเรื่องระบบเงินตราชุมชนภายใต้ชื่อ Alternative Economic Systems in Asia: Challenges of Community Currency Systems จนในที่สุดมีการผลักดันให้เกิดงานวิจัยเรื่อง ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ภายใต้การสนับสนุนเงินทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขึ้น

ผลของการมีงานวิจัยที่เป็นทางการดังกล่าว ส่งผลกระทบในด้านบวกเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทย ทำให้มีการฟื้น “เบี้ยกุดชุม” ขึ้นมาใช้ใหม่ภายใต้ชื่อ “บุญกุดชุม” ซึ่งมีนัยยะแสดงถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การสรรค์สร้างคุณงามความดีให้แก่กัน และเป็นกลไกหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสุขขึ้นภายในชุมชนอย่างแท้จริง พร้อมกับชื่อใหม่ของธนาคารเบี้ยว่า “กลุ่มพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง”

จากการสำรวจสถานการณ์การใช้บุญกุดชุม ณ หมู่บ้านสันติสุข ในวันที่ 7-8 ธันวาคม 2545 พบว่าสมาชิกบุญสามารถเบิกบุญได้คนละ 100 บุญ โดยมีจำนวนสมาชิกผู้ใช้งานบุญ 28 ครัวเรือนจากทั้งหมด 30 ครัวเรือน ตลาดการแลกเปลี่ยนจัดขึ้นทุกวันอาทิตย์ สินค้าและผลิตภัณฑ์ประกอบด้วยนมถั่วเหลืองที่ผลิตโดยกลุ่มแม่บ้าน ผักต่างๆ ไข่ น้ำยาล้างจานที่ผลิตจากพืช ข้าวหลาม พืชผักต่างๆ

ในห้องถิ่น เช่น ลูกกะทกรก สะเคา ผ้าทอมือ นอกจากนั้นยังมีบริการที่สามารถแลกเปลี่ยนได้ด้วยบุญกุศล คือ การตัดผม การเรียกรับโทรศัพท์ เป็นต้น

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าจุดประสงค์หลักของการแลกเปลี่ยนชุมชนผ่านบุญกุศล คือ กระตุ้นการผลิต การออม และกระตุ้นให้มีการแลกเปลี่ยน ยิ่งไปกว่านั้นพบว่าบุญกุศลเป็นกลไกนำไปสู่การแลกเปลี่ยนที่อยู่บนฐานของวัฒนธรรมการเอื้อเฟื้อต่อกัน เช่น ชาวบ้านนำกับข้าวไปให้อีกบ้านหนึ่ง ในช่วงเริ่มต้นอาจมีการให้บุญไปหนึ่งบุญ แต่เมื่อนานเข้า เมื่อมีการนำกับข้าวไปให้เพื่อนสมาชิกก็ไม่จำเป็นต้องรับบุญอีกต่อไป ซึ่งประเด็นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็น กระบวนการเรียนรู้เพื่อปลูกจิตสำนึกร่วม (Learning Process for Collective Consciousness) ในชุมชนเพื่อการช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกันอันจะนำไปสู่ความเป็นไปได้และความสำเร็จของชุมชนพึ่งตนเองบนฐานของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

ปัญหาที่พบในกระบวนการใช้บุญกุศล คือ ชาวบ้านไม่ทราบว่าจะไปใช้บุญกับใคร ที่ไหน ใครบ้างเป็นสมาชิก และไม่ทราบว่าสินค้าอะไรที่ยังขาดแคลนอยู่บ้าง ดังนั้นจึงมีการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน เป็นการประกาศถึงความเคลื่อนไหวของบุญกุศล มีการแจ้งรายละเอียด ชื่อ ที่อยู่ของสมาชิก ชื่อผลิตภัณฑ์ นอกจากนั้นได้มีการเสนอให้ติดธงไว้หน้าบ้านของผู้ที่รับบุญ นับยะของปัญหานี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารในการปฏิบัติการของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน นอกจากนั้นการสื่อสารยังเป็นปัจจัยหลักต่อการสร้างเสริมความเข้าใจ การปลูกจิตสำนึกร่วมและจิตสำนึกเชิงวิพากษ์อันเป็นกลไกให้เกิดปัญหาเพื่อแก้ปัญหาและความทุกข์ของชุมชน พร้อมทั้งเป็นเครื่องมือในการขยายเครือข่าย

(หมายเหตุ : รายละเอียดข้อมูลของบุญกุศลสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากภาคผนวก รายงานบุญกุศล)

2. ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน : กลไกเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจแห่งความเท่าเทียม (กรณีศึกษาของบุญกุศล)

Kabeer (1994) กล่าวว่าไว้ชัดเจนถึงแนวทางการพัฒนาที่มักไม่ได้รวมเองประเด็นหรือเรื่องผู้หญิงเข้าไปด้วย รวมทั้งรูปแบบ และแนวทาง หรือแม้แต่ตัวแบบการพัฒนาที่เหล่านักวางแผนนโยบายนำเสนอก็มีประเด็นอคติทางเพศแอบแฝงอยู่ด้วย (Gender Blinded) Kabeer กล่าววิพากษ์เศรษฐกิจกระแสหลักว่าเป็นระบบเศรษฐกิจที่เบียดขับผู้หญิงออกจากเส้นทางความรู้และอำนาจในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การจัดสรรทรัพยากรและนโยบายสังคมที่เลือกปฏิบัติต่อผู้หญิง แนวนโยบายสวัสดิการสังคมกระแสหลักเน้นการสร้างภาวะพึ่งพิงให้กับสตรี มากกว่าจะมีเป้าหมายเพื่อการเสริมพลังและปลดแอกผู้หญิงอย่างแท้

จุดยืนของสตรีนิยมที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนา คือ การจัดวางมนุษย์และความ
ผาสุกของมนุษย์ไว้ในอันดับต้นของกระบวนการวางแผน กิจกรรมที่มีค่าที่สุดจึงเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวพัน
กับการดูแลเอาใจใส่ การส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ เนื่องจากแรงงานมนุษย์นั้นควรได้รับการ
กระตุ้นด้วยรูปแบบการผลิตที่หลากหลาย ทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นทั้งผลลัพธ์และวิธีการของการพัฒนา
เป็นเครื่องมือและคุณค่าที่แท้จริงภายในตัวเอง การพัฒนาจะไม่ได้เป็นเพียงการวัดโดยใช้ระดับของ
สินค้าของบริการของตลาดแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องคำนึงถึงความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ด้วยใน
ขณะเดียวกัน กิจกรรมต่างๆ ที่นำไปสู่ความผาสุกและความเป็นอยู่ที่ดีจะถือว่าเป็นกิจกรรมการผลิต
ตลาดก็จะเป็นเพียงหนึ่งในกลไกเชิงสถาบันที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์มากกว่าจะเป็นผู้ชี้ขาด
“คุณค่า” แต่เพียงอย่างเดียว

ดังนั้นงานทุกประเภทของผู้หญิงที่ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำ (Reproduction) อาทิ การดูแลเอาใจ
ใส่ การเย็บปักถักร้อย การดูแลบ้าน ครอบครัวยิ่งถือเป็นงานที่มีคุณค่าตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์
สตรีนิยม ซึ่งแตกต่างจากระบบเศรษฐกิจกระแสหลักที่ไม่ให้ความสำคัญกับงานของผู้หญิง Powell
(2002, 4) ได้สรุปแนวความคิดของ Seyfang และ Pearson ในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างระบบ
เงินตราชุมชนและแรงงานที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนว่า

“...ระบบเงินตราชุมชนสามารถประดิษฐ์หรือสร้างโครงสร้างตลาดใหม่ โดยการให้ค่ากับ
บริการและทักษะที่ไม่ได้รับการยอมรับในเศรษฐกิจระบบตลาด...”

เมื่อนำประเด็นเหล่านี้มาพิจารณาปรากฏการณ์ของบุญฤๅช ชุม ยังทำให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น
กล่าวคือ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน “บุญฤๅช” เกิดขึ้นได้ด้วยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน หนึ่งใน
นั้นคือการตอบสนองจากกลุ่มผู้หญิงในชุมชนที่มีบทบาทเป็นคณะทำงานในชุมชน เนื่องจากในฐานะ
วัฒนธรรมไทยผู้หญิงจะใกล้ชิดกับระบบตลาดท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ดังสังเกตได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า
ผู้หญิงในชุมชนมักเป็นผู้ดูแลและบริหารจัดการการเงินและเศรษฐกิจในครัวเรือน ดังนั้นกรณีศึกษาของ
บุญฤๅช ชุม น่าจะแสดงนัยยะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างบทวิเคราะห์บนฐานของมุมมองสตรี
นิยม พร้อมทั้งแสดงถึงการมีลักษณะเฉพาะของฐานวัฒนธรรมไทยที่แตกต่างจากการเกิดระบบการ
แลกเปลี่ยนชุมชนในที่อื่นๆ

สิ่งที่เกิดขึ้นภายในกระบวนการปฏิบัติการการแลกเปลี่ยนชุมชนของบุญฤๅช ชุม คือ การที่ผู้หญิง
ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมอยู่ในทุกกระบวนการของการปฏิบัติการ ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจ การลงมือใช้
หรือแม้แต่ในการวิเคราะห์การไหลเข้าออกของทรัพยากรภายในชุมชน (Powell 2002, 5) นอกจากนั้น
ผู้หญิงยังเป็นผู้กำลังสำคัญในการผลิตและแลกเปลี่ยนสินค้าที่ตลาดกลาง จากกรณีของบุญฤๅช ชุม แสดงให้

เห็นถึงนัยยะประการสำคัญว่า นอกจากระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจะเป็นกลไกในการเสริมพลังความเข้มแข็งให้กับชุมชน ยังสามารถเป็นกระบวนการเสริมพลังความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงให้เป็นผู้กำหนดและสร้างความรู้ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการพัฒนา อันจะเกื้อหนุนต่อความเป็นสังคมสันติสุขอย่างแท้จริง

ประมวลสรุปประสบการณ์ของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในเอเชีย-แปซิฟิก

จากการศึกษาประสบการณ์การแลกเปลี่ยนชุมชนในเอเชีย จากสามประเทศสำคัญ คือ ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น และไทย พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. การเกิดขึ้นของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน การเกิดขึ้นของระบบดังกล่าวในเอเชียมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เกิดขึ้นจากการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามมีปัจจัยที่เป็นรายละเอียดแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ของประเทศญี่ปุ่น ที่มีสื่อมวลชนเป็นปัจจัยสำคัญของกระแสการเคลื่อนไหวเรื่องระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนที่แผ่ขยายออกไปเป็นวงกว้าง ในขณะที่ประเทศไทยเป็นกรณีที่เกิดขึ้นบนฐานของเครือข่ายความร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ

2. วัตถุประสงค์ เป้าหมายของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน จากการศึกษาทำให้สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์และเป้าหมายของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนมีความหลากหลายแตกต่างกัน ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ เพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน วัตถุประสงค์ที่ไม่ได้เป็นไปในทางเศรษฐกิจซึ่งอาจประกอบด้วย วัตถุประสงค์ทางสังคมคือเพื่อเสริมสร้างและสนับสนุนความสัมพันธ์ภายในชุมชน วัตถุประสงค์เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกล่าวคือเพื่อให้เป็นเครื่องมือหรือกลไกในการสร้างเศรษฐกิจที่เน้นมิติเชิงมนุษยธรรม ความเท่าเทียม และสันติสุข และวัตถุประสงค์ทางสิ่งแวดล้อมคือเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจที่เสริมความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม

3. ความหลากหลายของรูปแบบ ทั้งสามประเทศมีปรากฏการณ์ความหลากหลายของรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีความโดดเด่นอย่างมากเกี่ยวกับความหลากหลายของรูปแบบและวิธีการของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน ในขณะที่ประเทศออสเตรเลียมีความเหมือนกันของ LETSsystem สำหรับประเทศไทยอาจไม่สามารถกล่าวสรุปได้เด่นชัดในประเด็นนี้ เนื่องจากมีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนได้เพียงระยะหนึ่งแล้วหยุดชะงักไป อย่างไรก็ตามรูปแบบที่ใช้อยู่เป็นเงินตรากระดาษ การเน้นระบบการแลกเปลี่ยน LETSsystem ในประเทศออสเตรเลียอาจเป็นเพราะสะดวกและง่ายต่อการขยายเครือข่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างธุรกิจ ในขณะที่ความแตกต่างหลากหลายในประเทศญี่ปุ่นอาจเป็นเพราะอัตลักษณ์ของชุมชนมีความชัดเจน

4. ปัจจัยต่อความสำเร็จของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนมีดังต่อไปนี้

- การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงในกระบวนการสร้าง ออกแบบ และการใช้
- เงินทุนสนับสนุน อาจจะมีได้ในหลายรูปแบบ อาทิ การขอเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐ และองค์กรต่างๆ หรือ การออกแบบระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนที่มีระบบสมาชิกเพื่อจัดเก็บค่าธรรมเนียมเพื่อใช้ในการบริหารจัดการ โครงการ เป็นต้น
- การสนับสนุนจากเครือข่ายต่างๆ ทั้งจากภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนและความร่วมมือทั้งในและต่างประเทศในการเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน
- การสื่อสารเพื่อปลูกจิตสำนึกร่วมค้ำกรณีสื่อมวลชนของประเทศญี่ปุ่น และการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน
- ในส่วนของประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีลักษณะเฉพาะของโครงสร้างอำนาจตามลำดับชั้น ทำให้ผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

5. ปัญหา และข้อท้าทาย

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาและข้อท้าทายบางประการที่อาจเกิดขึ้นในการใช้ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน คือ

- การมีส่วนร่วมของสมาชิก
- การขยายเครือข่ายสมาชิกของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน
- ความขัดแย้งในข้อกำหนด ค้ำกรณีสื่อมวลชนของประเทศไทย
- ความไว้วางใจและความซื่อสัตย์ของสมาชิก
- กลไกในการจัดการกลุ่มกับกลุ่มผู้โดยสาร โดยไม่เสียเงิน (Free-Rider) ที่แสวงหาผลประโยชน์จากระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

6. ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในเอเชีย-แปซิฟิก

6.1 การตระหนักถึงความแตกต่างหลากหลายของชุมชน (Diversity) ในการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนจำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ได้ถึงความแตกต่างและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน ดังนั้นวัตถุประสงค์และรูปแบบของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนจึงควรขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะดังกล่าว

6.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงในการบริหารจัดการระบบโดยชุมชนต้องเป็นแกนหลักในกระบวนการตัดสินใจ ออกแบบ และนำระบบการแลกเปลี่ยนที่คิดค้นขึ้นมาเพื่อนำไปใช้ และแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบร่วมกัน

6.3 การปลูกจิตสำนึกร่วมเชิงวิพากษ์ (Critical Collective Consciousness) เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจในภาพรวมที่ก่อให้เกิดปัญหาบางประการ และเข้าใจเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในฐานะที่เป็นแนวทางและกลไกในการเสริมความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองเพื่อต่อสู้กับปัญหา กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติการระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการปลูกจิตสำนึก หรือการตื่นขึ้น เนื่องจากการตื่นขึ้นของจิตสำนึกร่วมของชุมชนเป็นนัยยะที่บ่งบอกได้ถึงความเข้าใจ(ปัญหา)ของชุมชนในการเห็นวิธีแก้ไขปัญหาคด้วยตนเอง อันจะเป็นคุณูปการต่อความยั่งยืนของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนที่จะสามารถยืนยงอยู่ได้ในระยะยาว

บทที่ 7

ประสบการณ์การทดลองในชุมชนอื่นๆ

ประเทศเม็กซิโก

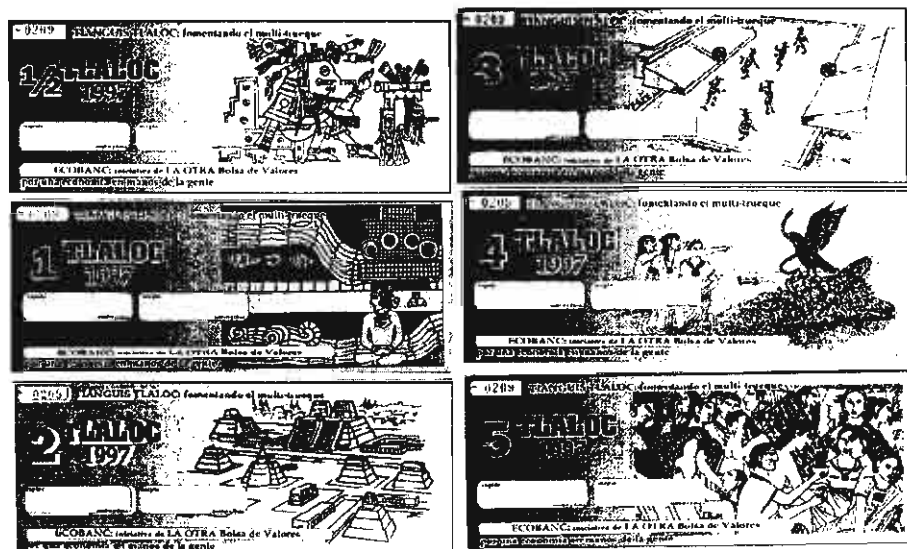
1. ความเป็นมาของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนไทแองกิส ทาลอค (Tianguis Tlaloc)

พัฒนาการอัตราแลกเปลี่ยนชุมชนในเม็กซิโก เกิดขึ้นจากโครงการ Promotion of Popular Development (PdP) ที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับการพัฒนาโดยชุมชนพึ่งพิงตนเอง และ สร้างขนาดของเศรษฐกิจที่สามารถจัดการได้โดยบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชน ในปี 2530 สถาปนิกนาม หลุยส์ โลเปซเลรา เมนเดซ เริ่มระบบเงินตราชุมชน มีชื่อว่า ทาลอค ระบบทาลอคเป็นระบบสินเชื่อกัน (Mutual Credit) ถัดมาในปี 2543 ระบบเงินตราแลกเปลี่ยนสมัยใหม่ ได้เริ่มขึ้นอีกครั้งในประเทศเม็กซิโก ในหุบเขาเมซควิตอล (Mezquital Valley) มลรัฐโอซากา และในปี 2544 ได้มีการเริ่มระบบเงินตราแลกเปลี่ยนชุมชนในเมือง เม็กซิโก ซิตี้ และ กระจายตัวไปทั่วประเทศ รัฐบาลของมลรัฐทแลกซาลาได้ให้การสนับสนุนแก่โครงการระบบเงินตราแลกเปลี่ยนชุมชนในฐานะมาตรการลดปัญหาความยากจน

2. วัตถุประสงค์

1. สร้างความตระหนักถึงเงินตราในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางสังคม สัมผัสความคิดที่ว่าเงินตราเป็นของที่จับต้องได้ และ จริง เพื่อสร้างความสามารถของชุมชนในการประเมินราคาสินค้าและบริการอย่างเป็นธรรม
2. สร้างความสัมพันธ์ในลักษณะชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากทุกเดือนจะมีการพบปะกันระหว่างผู้บริโภคกับผู้ผลิต
3. สร้างความเป็นมนุษย์ ระหว่างผู้ขายและผู้ซื้อ เน้นระบบเงินตราชุมชนที่เสริมสร้างสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แทนที่จะเป็นสื่อสำหรับการแลกเปลี่ยนสินค้า
4. ลดปัญหาการพึ่งพิงราคาตลาดของสินค้าและบริการ ลดช่องว่างระหว่างธุรกิจขนาดใหญ่ และ ธุรกิจชุมชน ระหว่าง เศรษฐกิจตามแบบแผน และเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างบูรณาภาพของระบบเศรษฐกิจรวม
5. พัฒนาระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ที่เน้นการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ความยั่งยืนทางด้านนิเวศ ความสงบสุขทางสังคม การฟื้นคืนของวัฒนธรรมท้องถิ่น และกิจกรรมเศรษฐกิจที่มีความเป็นมนุษย์

ภาพที่ 15 ตัวอย่างของเงินตราชุมชนไทแอ็กิส ตลาดคในประเทศเม็กซิโก

ที่มา : <http://www.geog.le.ac.uk/ijecr/vol4-6/4no4.htm>

3. รูปแบบ

“ไทแอ็กิส” มีรากศัพท์ มาจากภาษาแอซเทค แปลว่า “ตลาดนัด” ส่วน “ตลาดค” เป็นชื่อเทพแห่งฝน น้ำ สายฟ้า และ ชีวิต และยังเป็นชื่อถนนที่สำนักงาน Pdp ตั้งอยู่ด้วย ในวัฒนธรรมแอซเทคโบราณ รูปแบบของอัตราแลกเปลี่ยนจะเป็นลักษณะคำสั่งจ่ายเงินโดยสมาชิกจะถือหนังสือคำสั่งจ่ายเงิน และเวลาทำการแลกเปลี่ยน ทั้งผู้ขายและผู้ซื้อต่างเซ็นคล้ายมือซื้อลงบนคำสั่งจ่ายเงิน ทางด้านหลังของคำสั่งจ่ายเงินมีที่ว่างสำหรับการเซ็นสัณหลังจำนวน 10 ชื่อ จึงทำให้ผู้ที่ได้รับคำสั่งจ่ายเงินสามารถนำคำสั่งจ่ายดังกล่าวไปใช้ในการแลกเปลี่ยนต่อได้ ทำให้เกิดการหมุนเวียนของคำสั่งจ่ายเงินในลักษณะที่เป็นเสมือนเงินตรา และหลังจากมีการหมุนเวียนอยู่ระยะหนึ่ง หรือ ใช้จนหมดพื้นที่เซ็นชื่อสมาชิกสามารถที่จะนำคำสั่งจ่ายเงินดังกล่าวมายังศูนย์กลางปฏิบัติงานแล้วนำมาขึ้นเงินเชื่อได้ จึงทำให้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนเช่นว่ามีหน้าที่ทั้งเป็นระบบสินเชื่อร่วม (Mutual Credit) และเงินสำหรับการกำหนดมูลค่าของหน่วยตลาดคหนึ่งหน่วย ตลาดคหนึ่งหน่วย มีมูลค่าเท่ากับการทำงานหนึ่งชั่วโมง (ประมาณ 30 เปโซ/120 บาท) ซึ่งมีลักษณะการใช้เวลาเป็นตัวกำหนดมูลค่า เช่นเดียวกับระบบ HOURS ในทางกายภาพ ธนบัตรจะมี ชนิด ครึ่ง หนึ่ง สอง สาม สี่ และห้า ตลาดค ในการเข้าร่วมโครงการสมาชิกจะทำการลงนามในข้อตกลงและจะได้รับธนบัตร ตลาดคจำนวน 15.5 หน่วย ต่อสมาชิกหนึ่งคน การใช้งานจะใช้เงินตลาดคในอัตราส่วนร้อยละ 30 ของมูลค่าสินค้า ที่เหลือยังคงใช้เงินเปโซอยู่

ปัจจุบันกลุ่มตลาดอสมามีสมาชิกประมาณ 150 คน โดยสินค้าที่ทำการแลกเปลี่ยนทั้งหมดเป็นสินค้าในชุมชน ได้แก่ น้ำผึ้ง ของเล่นเด็ก และงานไม้

สำหรับกรณีงานบริการ จะใช้การประเมินราคาค่าบริการ โดยความยินยอมของผู้ให้และผู้รับบริการ โดยจะมีกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้สมาชิกเข้าใจถึงมูลค่าที่แท้จริงของสินค้าและบริการ โดยไม่อิงกับราคาตลาด โดยเน้นความเป็นธรรมในการให้ค่าแก่บริการและสินค้า

ปัญหาในการดำเนินงาน/ข้อท้าทาย

1. ความซับซ้อนของระบบแลกเปลี่ยน ระบบการเซ็นชื่อบนคำสั่งจ่ายเงินสร้างความยุ่งยากให้กับผู้ใช้ และมักจะไม่ทำการเซ็นชื่อแต่ใช้การแลกเปลี่ยนกันโดยตรง ทำให้พบปัญหาในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการเซ็นชื่อไม่เกิดขึ้น ในระยะแรกสมาชิกจะได้รับสินเชื่อจำนวน 40 หน่วย/ชม. เพื่อนำไปใช้โดยผู้ใช้สามารถกำหนดมูลค่าได้เอง แต่ความซับซ้อนของระบบทำให้ต้องมีการเลิกระบบนี้ไป

2. การไม่เป็นที่ยอมรับในตลาด ทำให้มูลค่าของ ตลาดต่ำกว่ามูลค่าที่ได้รับการกำหนดโดยชุมชน ในกรณีที่นำไปใช้ในตลาดเปิด

3. ผู้เข้าร่วมขาดความเข้าใจและสำนึก มีความคิดว่าอัตราแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นของ PdP จึงทำให้เกิดปัญหาในเรื่องความเป็นเจ้าของระบบ ประกอบกับไม่มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและการอ้างความเป็นเจ้าของระบบของหน่วยงานต่างๆ

4. ข้อจำกัดในประเภทสินค้าที่ทำการแลกเปลี่ยนโดยระบบอัตราแลกเปลี่ยนชุมชน

5. การขาดช่องทางระบายสินค้า หรือ ร้านค้า ที่ใช้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนชุมชน

ประเทศอาร์เจนตินา

1. ความเป็นมา

เริ่มขึ้นในปี 2538 ทางด้านใต้ของกรุงบรูโนส ไอเรส ที่มีการจัดตลาดนัดแบบแลกเปลี่ยนสินค้าขึ้น ก่อตั้งโดย นักนิเวศวิทยาสามคน คาโลส ดิซันโต โฮราซิโอ โคว่า และรูเบน ราวีร่า ตลาดดังกล่าวขยายตัวทีละน้อย ภายหลังจากได้ดำเนินการมาห้าปีระบบดังกล่าวได้ขยายไปทั่วประเทศ ในลักษณะเครือข่ายของ ชมรมแลกเปลี่ยน(Exchange Club)เมื่อปริมาณสินค้าเพิ่มมากขึ้นจึงได้มีการคิดค้นระบบแลกเปลี่ยนขึ้น ที่เรียกว่า “โนคายน” และพัฒนาเป็นระบบ “อาโบโร” ซึ่งปัจจุบันสามารถนำไปใช้ได้มากกว่า 500 ระบบทั่วประเทศ หลังจากการทดลองในหลายรูปแบบ จึงมีการตกลงที่จะใช้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่เรียกว่า “เครดีโตส” ซึ่งมีลักษณะเหมือน พันธบัตร ซึ่งได้รับความนิยมจากสมาชิกส่วนมากที่

คุ้นเคยกับการใช้เงินตรากระแสหลัก ปัจจุบันหลังจากวิกฤติการณ์ทางการเงินของประเทศอาเจนตินาในปี 2544 อัตราแลกเปลี่ยนทางเลือกมีมูลค่าเทียบเท่าเงินเปโซ ซึ่งผูกติดอยู่กับเงินดอลลาร์ของสหรัฐ ทำให้เป็นที่ยอมรับกันโดยกว้างขวาง โดยกลุ่มมีชื่อว่า“เครือข่ายแลกเปลี่ยนโลก”(Global Exchange Network) กลุ่มดังกล่าวปฏิเสธระบบเศรษฐกิจที่เน้นถึงความขาดแคลนและสิ่งหายาก ที่ถือว่าเป็นสิ่งที่มูลค่าสูง ไปสู่การตระหนักถึงสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน และคุณค่าทางสังคมของกันและกัน กลุ่มนี้มีความเห็นว่าแต่ละคนและชุมชนนั้นมีความมั่งคั่งและมีสิ่งที่จะให้แก่ผู้อื่นและชุมชนอื่นได้

2. วัตถุประสงค์

1. กำหนดตลาดรูปแบบใหม่ โดยให้กลุ่มคนที่ถูกกีดกันจากผลกระทบของเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้เข้ามามีส่วนร่วม
2. ช่วยในการเคลื่อนสินทรัพย์ของชุมชน เนื่องจากระบบนี้ แทนที่จะเน้นถึงความขาดแคลนของชุมชนต่อสินค้าและบริการประเภทต่างๆ กลับไปเน้นในสิ่งที่ชุมชนเป็นเจ้าของ ตลอดจนสิ่งที่ชุมชนมีและพร้อมที่จะให้ผู้อื่นหรือชุมชนอื่น
3. พัฒนาเครือข่ายของสมาคมแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งเน้นการขยายเครือข่ายที่แต่ละกลุ่มมีเอกภาพของตนเอง ตลอดจนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการใช้ชีวิต

3. รูปแบบ

ระบบอัตราแลกเปลี่ยนชุมชน เครดิตโอส หรือ ระบบที่มีชื่อเรียกว่า อาจิตี เริ่มจากการสมัครเป็นสมาชิกโดยในสามเดือนแรกสมาชิกจะต้องแสดงศักยภาพในฐานะผู้ขายสินค้าและบริการ และสามารถนำอัตราแลกเปลี่ยนชุมชน ที่ได้มาจากการขายสินค้าและบริการนั้นไปใช้เสียก่อน จึงจะได้รับสินค้าในรูปแบบอัตราแลกเปลี่ยนชุมชน ที่มีมูลค่าเท่ากับ 50 เหรียญสหรัฐ ในระบบ อาจิตี นั้น แตกต่างจากระบบ LETS และ HOURS อัตราแลกเปลี่ยนของ อาจิตี สามารถใช้ในการแลกเปลี่ยนได้ทั้งหมด ไม่จำเป็นต้องนำไปสมทบกับเงินกระแสหลักอย่างเช่นระบบอื่นๆ รูปแบบของอัตราแลกเปลี่ยนในระบบ อาจิตี ในปัจจุบัน คล้ายคลึงกับเงินกระแสหลักอย่างยิ่ง แต่จุดแตกต่างที่สำคัญคือ อัตราแลกเปลี่ยน อาจิตี ไม่มีดอกเบี้ย เงื่อนไขของการเป็นสมาชิกของ เครือข่ายแลกเปลี่ยนโลก คือ การเข้าร่วมประชุมอาทิตย์ละหนึ่งครั้ง การได้รับการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง การเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคในตัวเอง (Prosumer = Producer + Consumer) และการยอมรับแนวคิดในเรื่องการควบคุมราคาและคุณภาพสินค้าและบริการเพื่อการพัฒนาเครือข่าย ภายหลังจากการเป็นสมาชิก สมาชิกแต่ละคนจะนำประกาศของตนคิดในป้ายประกาศ โดยระบุ สินค้าและบริการสามประเภทที่ตนมี และ สินค้าและบริการหนึ่งชนิดที่ตน

ต้องการ เมื่อเกิดการแลกเปลี่ยน การกำหนดมูลค่าของสินค้าและบริการจะเกิดขึ้นจากการต่อรองของผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยใช้สำเนาของเครดิตโคส เป็นเครื่องมือในการต่อรอง

ภาพที่ 16 ตัวอย่างของ Credito ในระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนของประเทศอาร์เจนตินา

ที่มา : <http://www.geog.le.ac.uk/ijecr/vol4-6/4no3.htm>

ปัญหาในการดำเนินงาน/ข้อท้าทาย

1. การบิดเบือนข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าที่ตนเองทำการประกาศ เนื่องจากผู้เข้าร่วมขาดความเข้าใจในปรัชญาเบื้องหลังอัตราแลกเปลี่ยนชุมชน
2. ข้อมูลไม่เพียงพอเกี่ยวกับสินค้าและบริการ เนื่องจากสมาชิกไม่ได้รับข้อมูลเพียงพอว่าในการลงประกาศจะต้องแจ้งข้อมูลเช่นไรบ้าง
3. คุณภาพสินค้าไม่ดี การนำเสนอสินค้าไม่น่าสนใจ ทำให้การแลกเปลี่ยนต้องหยุดลงในที่สุด
4. สินค้าและบริการขาดความหลากหลาย

ภาค 3

การประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น
และเงินตราชุมชนในประเทศไทย

บทที่ 8

การประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนในประเทศไทย

บทนำ

แม้ว่าระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนจะได้รับการสถาปนาและยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในเชิงวิชาการและการปฏิบัติในฐานะที่เป็นระบบเศรษฐกิจทางเลือก(Alternative Economic Systems)การพัฒนาทางเลือก(Alternative Development) (Powell, 2002)หรือเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดเศรษฐกิจที่ยั่งยืน(Swann และ Witt, 1995)อย่างไรก็ตามข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงเมื่อมีการริเริ่มการประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนในประเทศไทย คือ การที่ระบบดังกล่าวเป็นกระแสแนวคิดและความเคลื่อนไหวที่แผ่ขยายมาจากโลกตะวันตกอันมีบริบทและเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทำการศึกษาและสังเคราะห์สถานะการณ์จริงของการประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น และเงินตราชุมชนในประเทศไทย อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจถึงระดับความเป็นไปได้ ปัจจัยเกื้อหนุนความยั่งยืน ข้อท้าทายของระบบดังกล่าว

รายงานส่วนนี้ เป็นการวิเคราะห์สถานการณ์การประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนโดยอาศัยข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจาก 10 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มผู้ผลิตกรงนกและหัวกรง นก ตำบลบ้านนา หมู่ที่ 2 ต.บ้านนา อ.จะนะ จ.สงขลา
2. กลุ่มศูนย์เรียนรู้พลังชุมชน ต.ห้วยบง อ.เมือง จ.ชัยภูมิ
3. กลุ่มเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง บ้านวังคอตัง ต. นางแดด อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ
4. กลุ่มอนุเยาวชนฮักต้นน้ำชี บ้านโหล่น ต.นางแดด อ.หนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ
5. กลุ่มศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านหนองสะพังทอง ต. โพนงาม อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร
6. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (กลุ่มอีโต้้น้อย) ต.โคกล่าม อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์
7. กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร
8. กลุ่มบ้านเขาน้อย ต.ประคำ อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก
9. กลุ่มเกษตรอินทรีย์เมืองปราสาท บ้านโนนตากกลาง อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา
10. กลุ่มทอผ้าวังทอง ต.จรเข้สามพัน อ.อุททอง จ.สุพรรณบุรี

กรณีตัวอย่าง

ในส่วนนี้จะเป็นการประมวลสรุปโดยย่อถึงสถานการณ์การแลกเปลี่ยนของกลุ่มต่างๆ ดังนี้

8.1 กลุ่มผู้ผลิตกรงนกและหัวกรง อ.จะนะ จ.สงขลา

การแลกเปลี่ยนของกลุ่มนี้เป็นการแลกเปลี่ยนที่เรียกได้ว่าเป็นประเพณีของกลุ่มมาเป็นระยะเวลานาน ผนวกกับการเป็นชุมชนอิสลามที่มีแนวคิดเรื่องความเป็นพี่น้อง(Brotherhood) อย่างชัดเจน ดังคำสัมภาษณ์ของอิสมาแอล เหยียบบวช เลขานุการกลุ่มว่า“มุสลิมทุกคนเป็นพี่น้องกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” (สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2546)จึงทำให้การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นที่นี่เป็นไปอย่างเป็นระบบเนื่องจากชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ทำการผลิตกรงนกเป็นอาชีพหลักมาเป็นระยะเวลานาน สมาชิกของชุมชนจึงมีรหัสความหมายเดียวกันในการตระหนักถึงการมีราคาของกรงนก การแลกเปลี่ยนของกลุ่มจึงเกิดขึ้นโดยใช้ “กรงนก” และผลิตภัณฑ์ของกรงนก เป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนโดยเทียบเท่ากับราคาเงินบาท กลุ่มดังกล่าวมีองค์ประกอบขององค์กรนี้สำคัญสามกลุ่ม คือ กลุ่มผู้ผลิตกรงนกและหัวกรง กลุ่มออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชน ทั้งสามกลุ่มมีสมาชิกทั้งหมดร่วมกัน จึงค่อนข้างมีความสะดวกในการบริหารจัดการและสามารถตรวจสอบระหว่างกันได้ง่าย

8.1.1 การแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่ขับเคลื่อนโดยสามกลุ่มองค์ประกอบหลัก สามารถสรุปได้ดังนี้

การแลกเปลี่ยนภายในกลุ่มสมาชิก

- การแลกเปลี่ยนของกลุ่มผู้ผลิต สมาชิกของกลุ่มผู้ผลิตสามารถนำกรงนกที่ผลิตได้มาแลกเปลี่ยนเป็นวัตถุดิบไปจากกลุ่มผู้ผลิตส่วนกลางได้เพื่อนำไปเป็นต้นทุนในการผลิตครั้งต่อไป
- การแลกเปลี่ยนกับร้านค้าชุมชน สมาชิกสามารถนำกรงนกมาซื้อขายสินค้าที่ร้านค้าชุมชนได้
- การแลกเปลี่ยนกับกลุ่มออมทรัพย์ สมาชิกสามารถผลิตหัวกรงมาเพื่อจ่ายหุ้นของกลุ่มออมทรัพย์ได้ นอกจากนั้นสมาชิกยังสามารถขอกู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อใช้จ่ายในการซื้อสิ่งของ เช่น มอเตอร์ไซค์ และสิ่งของก่อสร้างเพื่อการสร้างบ้านได้ แล้วใช้คืนโดยการผลิตกรงนกคืนให้กับกลุ่ม

การแลกเปลี่ยนนอกชุมชน

- กลุ่มสามารถนำแรงงานไปแลกเปลี่ยนวัตถุดิบกับกลุ่มการผลิตในชุมชนอื่นเช่น การแลกเปลี่ยนกับกลุ่มจากจังหวัดยะลาเพื่อให้ได้ไม้ไผ่มาเป็นทุนในการผลิต การแลกเปลี่ยนกับกลุ่มการผลิตในกรุงเทพฯ เพื่อรับผ้ามา การแลกเปลี่ยนเอาข้าวเปลือกและอาหารนมาจากกลุ่มการผลิตในจังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดพัทลุง เป็นต้น

- มีการนำเอาแรงงานไปแลกเปลี่ยนสินค้ากับกลุ่มปาดังเบซาร์มาเพื่อเป็นสินค้าในร้านค้าชุมชน โดยสินค้าที่แลกเปลี่ยนอยู่เป็น ปลากระป๋อง น้ำมันปาล์ม มะม่วง ส่วนสาเหตุที่มีการแลกเปลี่ยนกับกลุ่มนี้ เนื่องจากปาดังเบซาร์อยู่ไม่ไกลจากอำเภอจะนะมากนักช่วยให้เป็นการลดต้นทุนในการเดินทางขนส่ง

ลักษณะการทำงานและหน้าที่ของกลุ่มองค์กรประกอบสามารถอธิบายได้ว่า

กลุ่มผู้ผลิตแรงงานและหัวกรงนก	ทำหน้าที่เหมือน	การรวมกลุ่มคน/แรงงานที่มีทักษะและฝีมือ
กลุ่มออมทรัพย์	ทำหน้าที่เหมือน	แหล่งทุนของกลุ่ม
ร้านค้าชุมชน	ทำหน้าที่เหมือน	แหล่งสร้างกำไร

8.1.2 ข้อดีของระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นของกลุ่มผู้ผลิตแรงงานและหัวกรง จะนะ

ทางเศรษฐกิจ

1. เพิ่มอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจ ทำให้ลดปัญหาเกี่ยวกับพ่อค้าคนกลาง โดยการรวมกลุ่มการผลิตที่เกิดขึ้นทำให้สามารถแข่งขันในเรื่องราคากับพ่อค้าคนกลางได้

2. เพิ่มสภาพคล่องให้กับกลุ่มการผลิตอันนำมาซึ่งรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มสามารถใช้แรงงานแทนเงินบาทแลกวัตถุดิบเพื่อนำมาผลิตสินค้าเพิ่มเติมได้โดยไม่ต้องกังวลถึงการแสวงหาเงินบาทมาใช้ในการซื้อหาวัตถุดิบ

3. เพิ่มสภาพคล่องให้กับสมาชิกโดยสมาชิกของกลุ่มสามารถซื้อสินค้าอุปโภค บริโภคจากร้านค้าชุมชนได้โดยการแลกเปลี่ยนแรงงานผ่านระบบหักบัญชี

ทางสังคม

1. ลดปัญหาการว่างงาน และปัญหาแรงงานไหลออกนอกชุมชน ดังคำสัมภาษณ์ของไซตล หมีงมะ สมาชิกและพนักงานของร้านค้าชุมชน ว่า “ทำให้คนมีทางเลือกที่จะอยู่ในชุมชนมากขึ้น ถึงแม้งานจะหนักหน่อย” (สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2546) และ ภราดร สะอะ ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเดินทางออกนอกชุมชนเพื่อไปหางานทำเป็นช่างกระเจก หลังจากนั้นจึงกลับเข้ามาในชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ

ช่างกลึงหัวกรงนก โดยภราดรกล่าวว่า “สบายกว่า ได้อยู่กับบ้าน สมัยก่อนมีแต่เงินออก ไม่มีเงินเก็บ ต้องกิน ต้องเช่า” (สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2546)

2. เพิ่มสายสัมพันธ์ให้กับครอบครัว เนื่องจากสมาชิกที่เป็นชายและหญิงสามารถทำงานอยู่ในพื้นที่บริเวณบ้านได้ จึงมีเวลาได้อยู่ใกล้ชิดดูแลบุตรมากขึ้น และโดยทางอ้อมทำให้ช่วยลดปัญหาการมั่วสุม และปัญหายาเสพติดของเยาวชนได้

3. เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมให้กับชุมชนและเพิ่มความแน่นแฟ้นให้กับกลุ่มสมาชิก ดังข้อมูลจากการสังเกตที่พบว่า รายได้บางส่วนของกลุ่มออมทรัพย์จะนำมาใช้ในการให้บริการทางสังคม เช่น การบำรุงการศึกษาโดยมีการสนับสนุนเงินเดือนครูที่มาสอนหลักศาสนาอิสลาม พร้อมทั้งการสนับสนุนเงินการศึกษาให้กับเยาวชนที่เป็นบุตรหลานของสมาชิกกลุ่ม และการสนับสนุนด้านการกีฬา

โดยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่าการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นของกลุ่มผู้ผลิตกรงนกและหัวกรง จะนะ เป็นระบบการแลกเปลี่ยนผ่านระบบหักบัญชีของกลุ่มธุรกิจชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ของการผลิตที่หลากหลาย อาทิ หัวกรง ไม้ไผ่ ผ้า ตัวกรง ที่ใส่ น้ำ เป็นต้น ความหลากหลายของกลุ่มการผลิตเอื้อต่อการกระตุ้นการใช้ทรัพยากรแรงงานที่มีทักษะและฝีมือของชุมชนอย่างเต็มที่ นอกจากนั้นระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นของกลุ่มนี้ยังเป็นการแลกเปลี่ยนที่ขัดแย้งกับระบบตลาด หรือระบบเศรษฐกิจหลัก เนื่องจากการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้น เป็นการกำหนดมูลค่าของกรงนกเทียบเท่ากับค่าเงินบาท กล่าวคือ เป็นการแลกเปลี่ยนที่ใช้กรงนกเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนจริง แต่เป็นกรงนกที่มีมูลค่าตามราคาเดิมของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด การที่การแลกเปลี่ยนมีลักษณะดังกล่าวเนื่องมาจากกลุ่มการผลิตเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนที่ยังคงอิงกับระบบตลาดหลักจึงต้องป้องกันการสูญเสียผลประโยชน์ที่อาจเกิดขึ้นได้จากการแลกเปลี่ยน ผลดีของการแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้ทำให้เกิดการคล่องตัวของการหมุนเวียนวัตถุดิบ และทรัพยากรแรงงานซึ่งกันและกัน โดยไม่ต้องแสวงหาเงินบาทมาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

การแลกเปลี่ยนท้องถิ่นของกลุ่มกรงนก จะนะ ได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ ความเหนียวแน่นของกลุ่มสมาชิก การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของกลุ่ม เป็นความเข้มแข็งของกลุ่มธุรกิจชุมชนที่น่าสนใจในการศึกษาต่อไปเพื่อขยายแนวความคิดการแลกเปลี่ยนลักษณะนี้ให้กับกลุ่มธุรกิจชุมชนอื่น

8.2 กลุ่มศูนย์การเรียนรู้พลังชุมชน บ้านห้วยบง จ.ชัยภูมิ

กลุ่มศูนย์การเรียนรู้พลังชุมชน บ้านห้วยบง จ.ชัยภูมิ เป็นการแลกเปลี่ยนในระบบของแลกของ (Barter System) ของกลุ่มสมาชิกประมาณ 14-16 คน เสี่ยงสะท้อนที่ได้รับจากชาวบ้าน คือ กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นภายใต้การนำของโครงการวิจัยเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ได้อาหารที่หลากหลาย และมี

ประโยชน์ต่อสุขภาพ เนื่องจากอาหารที่นำมาแลกเปลี่ยนในหมู่สมาชิกเป็นอาหารที่ไม่ใส่ผงชูรส อย่างไรก็ตามการแลกเปลี่ยนดังกล่าวยังคงกระทำอยู่ในวงจำกัดของสมาชิกกลุ่มเท่านั้น นอกจากนั้นปัจจัยและเงื่อนไขเกี่ยวกับ เวลา ทุนที่ใช้ในการเดินทางเพื่อมาแลกเปลี่ยน และความเข้าใจของชุมชนนับเป็นข้อท้าทายที่สำคัญสำหรับกลุ่มดังกล่าว

8.3 กลุ่มอนุเยาวชนอีกต้นน้ำชี บ้านโหล่น จ.ชัยภูมิ

กลุ่มอนุเยาวชนอีกต้นน้ำชี บ้านโหล่น จ.ชัยภูมิ เป็นการแลกเปลี่ยนในลักษณะของแลกเปลี่ยนของเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษา ประมาณ 8-10 คน โดยใช้ระบบการลงบัญชีมาช่วยในการบันทึกการแลกเปลี่ยน และกำหนดหน่วยของการแลกเปลี่ยนเป็น“ชี”กลุ่มเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสะท้อนถึงข้อดีของการแลกเปลี่ยนว่าทำให้ได้รับอาหารที่หลากหลาย มีประโยชน์ต่อสุขภาพ บางคนมองเห็นถึงข้อดีของการประหยัด ในส่วนของผู้ปกครองเองก็มองเห็นถึงข้อดีของการประหยัดและการออม และการมีอาหารที่หลากหลายหมุนเวียนกัน อาจกล่าวได้ว่าการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นการกระตุ้นการผลิตในกลุ่มสมาชิกอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าบางรายมีความพยายามที่จะแสวงหาของมาแลกเปลี่ยนจากการมองหาของป่า เช่น ผัก หรือ เห็ด ที่ขึ้นอยู่ในชุมชนมาแลกเปลี่ยน แต่ผู้แลกเปลี่ยนบางรายยังคงใช้วิธีการซื้อของจากตลาดมาแลกกับเพื่อน อย่างไรก็ตามประเด็นที่น่าสนใจและให้ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อความพยายามของกลุ่มดังกล่าว คือ ประเด็นการปลูกจิตสำนึกร่วม(Collective Consciousness)ของกลุ่มในการเอื้ออาทร แบ่งปันระหว่างกัน และประเด็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสองกลุ่มสำคัญ คือ ผู้ใหญ่ซึ่งหมายรวมถึง พ่อ-แม่ ญาติ พี่น้อง และเด็ก ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกันนี้เป็นรากฐานที่สำคัญต่อการขยายขยายระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นให้เกิดขึ้นในระดับกว้างต่อไป ดังจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของ บุญเดือน ราคาแพง ซึ่งเป็นน้าชายของเด็กที่เข้าร่วมและเป็นสมาชิก อบต.ของตำบลบ้านโหล่น ว่า “คิดว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะทำให้ประหยัด...ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุย ทำความเข้าใจกับกลุ่มพ่อแม่ของเด็กที่แลกเปลี่ยน คือ ช่วยพูดคุยอธิบายกับพ่อแม่ของเด็กคนอื่นฯ” (สัมภาษณ์, บุญเดือน ราคาแพง, 29 สิงหาคม 2546)

อย่างไรก็ตาม การเริ่มต้นที่เด็กเป็นอุบายอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้ปกครองเข้าใจถึงระบบแลกเปลี่ยนที่มีการลงบัญชีและหักบัญชี เพราะการเริ่มต้นที่เด็กเป็นเรื่องที่ง่ายกว่า ขณะเดียวกันก็เป็นการสอนให้เด็กรู้จักลงบัญชีและคิดเลขเป็นพร้อมกันไปด้วย และเมื่อผู้ใหญ่เข้าใจหลักการดังกล่าวก็คาดได้ว่า จะขยายความคิดไปสู่การสร้างระบบของแลกเปลี่ยนในหมู่ผู้ใหญ่ได้ด้วย

สำหรับข้อท้าทายที่สำคัญในชุมชนบ้านโหล่น คือ ถึงแม้ชุมชนหรือชาวบ้านจะมีทรัพยากรอยู่ใกล้ตัว เช่น พืช ผัก แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งที่มีอยู่ ชาวบ้านนิยมที่จะใช้บริการของรถเร่ขายของ

เพราะถือว่าสะดวกกว่าการไปเก็บหาของจากป่า อีกด้านหนึ่งนั้นแสดงถึงความสามารถในการหาเงินของชาวบ้านด้วย ลักษณะเช่นนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่จะต้องเริ่มจากการแลกเปลี่ยนของเด็กก่อนเพื่อให้ผู้ใหญ่ได้เริ่มเรียนรู้ทีละน้อย สะท้อนความยากลำบากในการฟื้นฟูระบบดังกล่าวถึงแม้ว่าการแลกเปลี่ยนสิ่งของจะเคยเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านในสังคมไทยมาก่อนก็ตามที่

8.4 กลุ่มผู้เลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง บ้านวังตอตั้ง จ.ชัยภูมิ

กลุ่มผู้เลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง บ้านวังตอตั้ง จ.ชัยภูมิ เป็นการแลกเปลี่ยนในลักษณะของแลกของของกลุ่มสมาชิกประมาณ 10-16 คน สิ่งของที่แลกกันโดยส่วนใหญ่เป็นอาหาร ผัก และผลไม้ ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมการแลกเปลี่ยนตระหนักถึงข้อดีที่ว่า การแลกเปลี่ยนท้องถิ่นกระตุ้นให้เกิดการหมุนเวียนอาหารกันในกลุ่มสมาชิก ทำให้อาหารที่บริโภคมีความหลากหลาย สามารถประหยัดเงินบาทได้ประมาณร้อยละ 50 จากปริมาณเงินบาทที่ใช้จ่ายปกติเพื่อการนี้ (สัมภาษณ์ พ่อสนั่น โคตรศรี ประธานกลุ่มบ้านวังตอตั้ง, 30 สิงหาคม 2546) นอกจากนี้ยังเป็นกิจกรรมที่เกื้อหนุนความสามัคคีและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิก (สัมภาษณ์ แม่พุด ขวัญอน, 30 สิงหาคม 2546)

8.5 กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (กลุ่มอีโต้้น้อย) อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์

การแลกเปลี่ยนของสมาชิกกลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชน(กลุ่มอีโต้้น้อย)เป็นการแลกเปลี่ยนในระบบของแลกของ โดยเริ่มแรกเป็นการแลกเปลี่ยนของคณะกรรมการทดลอง จากนั้นจึงขยายออกไปเป็นการจัดตลาดนัดระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นของกลุ่ม การแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเครือข่าย สินค้าโดยส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรของกลุ่มสมาชิกที่ส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสาน

ลักษณะเด่นที่สำคัญสองประการของกลุ่มอีโต้้น้อย คือ การมีศูนย์รวมน้ำใจอยู่ที่ผู้นำกลุ่ม คือ พ่อใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง และการมีฐานองค์ความรู้และทักษะการวิจัยของชุมชน ซึ่งลักษณะเด่นประการที่สองนี้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนอย่างมากต่อการเติบโตของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น เนื่องจากกลุ่มมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และมีความเข้าใจเป็นอย่างดีว่าระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นเป็นกิจกรรมเสริมอันจะเกื้อหนุนต่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงทำให้กลุ่มอีโต้้น้อยมีการวางแผนทำงานอย่างเป็นระบบ โดยมีการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นอย่างจริงจัง แต่ขณะเดียวกันกลุ่มนี้จะเน้นความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นหลัก และไม่ยอมใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยนที่จะสะท้อนความเป็น “เงิน” เพราะเห็นว่า “เงิน” อาจจะทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็น “น้ำใจ” ได้

8.6 กลุ่มศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านหนองสะพังทอง จ.มุกดาหาร

การแลกเปลี่ยนท้องถิ่นของกลุ่มศูนย์รวมน้ำใจเกษตรทฤษฎีใหม่ บ้านหนองสะพังทอง จังหวัดมุกดาหาร เป็นระบบที่ทางโครงการวิจัยพยายามกระตุ้นให้มีการแลกเปลี่ยนในลักษณะของ เงินตราชุมชน โดยกำหนดสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนเป็น “คูปองทุน” ที่สามารถใช้แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการภายในหมู่สมาชิกได้ ระบบ “ทุน” เป็นระบบที่มีความคล้ายคลึงกับการใช้ “บุญคุณชุมชน” คือมีการใช้ควบคู่กับเงินบาทเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและแรงงาน โดยกำหนดให้มีตลาดการแลกเปลี่ยนเพื่อใช้คูปองทุนทุกวันอาทิตย์ นอกจากนั้นได้มีการจัดหาอาสาสมัครมาช่วยในการลงบัญชีการแลกเปลี่ยนสินค้าและแรงงานที่เกิดขึ้น ซึ่งอาสาสมัครจะได้รับค่าตอบแทนเป็นคูปองทุนเพื่อนำไปใช้ในตลาดแลกเปลี่ยนต่อไป อย่างไรก็ตามยังคงมีข้อท้าทายในประเด็นความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทุน หรือความเข้าใจเกี่ยวกับเงินตราชุมชน ซึ่งจะต้องทำให้สมาชิกทั้งหมดมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างแท้จริงนอกเหนือจากตัวผู้นำที่มีจำนวนไม่มากนัก ข้อดีของกลุ่มนี้ก็คือได้มีการชักจูงให้เยาวชนเข้ามาร่วมเป็นอาสาสมัครในการบริหารจัดการ โดยมีความหวังว่า เยาวชนจะเป็นกำลังที่สำคัญในฐานะเป็นผู้เชื่อมประสานความเข้าใจในหมู่สมาชิกให้กว้างขวางเพิ่มมากขึ้น

8.7 กลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนา เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร

เป็นกลุ่มในชุมชนเมือง เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร กลุ่มก่อตั้งขึ้นในปี 2539 แต่ตั้งกลุ่มได้สำเร็จในปี 2541 มีลักษณะสำคัญคือ เป็นชุมชนมุสลิมที่มีความพยายามพึ่งตนเอง ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกมากนัก ปัญหาที่สำคัญของชุมชนคือ ปัญหาหนี้สินและปัญหาการว่างงาน จึงมีการรวมกลุ่มแม่บ้านเพื่อช่วยเหลือกันและกันภายในกลุ่ม โดยมีสถาบันศาสนาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจ ผู้นำกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการผลักดันสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มและเป็นผู้ได้รับการยอมรับสูงจากสมาชิก ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิก 350 กลุ่มมีกิจกรรมหลากหลาย ได้แก่ การออมทรัพย์ของแม่บ้านและเยาวชน การจัดสวัสดิการในกลุ่มกิจกรรมอาชีพสร้างรายได้ เช่น ทำน้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยาล้างจาน ดอกไม้ประดิษฐ์ คัดเย็บเสื้อผ้า และทำขนม แต่ต้องประสบปัญหาการแข่งขันและต้องปรับปรุงคุณภาพอย่างต่อเนื่องเพื่อจำหน่ายภายนอก มีร้านค้าชุมชนที่จำหน่ายสินค้าจากนอกชุมชนเป็นหลัก กลุ่มมีจุดแข็งคือ มีทุนทางสังคมภายในกลุ่มสูง สมาชิกมีจิตสำนึกของการช่วยเหลือกันและกัน อย่างไรก็ตามกลุ่มประสบปัญหาด้านความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นในชุมชน เนื่องจากมีกลุ่มอื่นที่จัดตั้งขึ้นทางการเมืองเพื่อรับเงินสนับสนุนจากรัฐ ทำให้กลุ่มใหม่มีงบประมาณมากกว่าในการดำเนินกิจกรรม เกิดการ

เปรียบเทียบระหว่างกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านบนฐานการพึ่งตนเอง กับกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอก สมาชิกบางส่วนได้ออกไปจากกลุ่มแม่บ้านมิตรภาพพัฒนาเพื่อเข้าร่วมในกลุ่มใหม่

ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนจึงเกิดขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดเดิมของกลุ่ม คือการช่วยเหลือกันและกัน การแลกเปลี่ยนในชุมชนที่มีอยู่แล้วเป็นวิถีชีวิตแต่ดั้งเดิมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยสมาชิกจะนำสินค้ามาแลกกับของในร้านค้าและรับหรือจ่ายส่วนต่างเป็นเงินบาท ร้านค้ามีระบบบัญชีบันทึกการแลกเปลี่ยนของสมาชิกที่นำของมาแลกเป็นรายๆ ไป อย่างไรก็ตาม การแลกเปลี่ยนดังกล่าวอิงบนฐานราคาตลาด และสินค้าที่สมาชิกผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนยังมีเพียงไม่กี่ชนิด ได้แก่ ชาลาเปา โรติ แต่ได้เริ่มมีการผลิตอาหารเพื่อแลกเปลี่ยนหลากหลายมากยิ่งขึ้น

ระบบแลกเปลี่ยนทำให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานแลกกับสินค้าในร้านค้า เช่น ร้านค้าได้สมาชิกมาช่วยดูแล ทำความสะอาดร้าน ซ่อมแซมร้าน ช่วยบริการการจัดกิจกรรมกลุ่ม การพัฒนาสิ่งแวดล้อมและบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน สินค้าที่แลกจากร้านค้า เช่น ข้าวสารไข่ น้ำปลา

สิ่งที่กลุ่มอาจต้องดำเนินการต่อไป คือหลักเกณฑ์การคิดอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างแรงงานกับสินค้า จะช่วยให้การแลกเปลี่ยนเป็นระบบและมีความยุติธรรมต่อสมาชิกทุกคนเนื่องจากใช้อัตราแลกเปลี่ยนระบบเดียวกัน การใช้บัตรแลกเปลี่ยนชุมชนแม้ว่าจะมีความยุ่งยากในการกำหนดระบบในครั้งแรก เช่น แรงงาน 1 ชั่วโมงเท่ากับ 1 บัตร ไข่ 10 ฟองเท่ากับ 1 บัตร ข้าวสาร 1 กิโลกรัมเท่ากับ 1 บัตร แต่ก็จะช่วยให้เกิดความสะดวกในการแลกเปลี่ยน อย่างไรก็ตามกลุ่มยังคงเห็นว่า การทำบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนเป็นเรื่องยุ่งยากมากกว่าการแลกเปลี่ยนโดยตรงหรือจากหักบัญชีโดยร้านค้าชุมชน

ผลที่น่าจะเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนแรงงานกับร้านค้าชุมชนจะมีทั้งด้านบวกและลบ ผลด้านบวกคือสมาชิกจะเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มและกิจกรรมชุมชนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เป็นไปได้อีกเช่นกันที่การแลกเปลี่ยนจะลดคุณค่าของจิตสำนึกในการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เพราะเกิดระบบใหม่คือการทำประโยชน์เพื่อชุมชนจะได้รับของตอบแทน ชุมชนจึงควรระมัดระวังและชี้แจงให้สมาชิกตระหนักถึงคุณค่าทางจิตใจอันเกิดจากการทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมด้วย

ผลอีกด้านหนึ่งที่จะเกิดแก่ร้านค้าชุมชน คือ ภาระในการหาเงินบาท เนื่องจากร้านค้าชุมชนยังต้องซื้อข้าวสาร อาหารจากภายนอกเป็นเงินบาท ร้านค้าชุมชนจึงยังจำเป็นต้องได้รับเงินบาท การใช้แรงงานสมาชิกแปรรูปสินค้าเพื่อขายภายนอกจึงยังเป็นสิ่งจำเป็น การแลกเปลี่ยนสินค้านอกชุมชนกับกลุ่มเครือข่ายโดยแลกสินค้าแปรรูปที่กลุ่มผลิตกับอาหารและวัตถุดิบในการผลิตจากกลุ่มอื่น เพื่อลดการใช้เงินบาท และออมเงินบาทไว้ซื้อสินค้าที่จำเป็นจากตลาด

8.8 กลุ่มบ้านเขาน้อย ต.ดงประคำ อ.พหลพริาย จ.พิษณุโลก

กลุ่มบ้านเขาน้อยอยู่ในชุมชนชนบท เป็นหมู่บ้านสันโดษ ค่อนข้างห่างไกลจากเมืองและหมู่บ้านอื่นๆ รวมทั้งไกลจากการเข้าถึงของโครงการต่างๆ ของรัฐ มีรายได้เฉลี่ยคนละ 18,263 บาทต่อปี หนี้สินคนละประมาณ 7,300 บาทต่อปี ชาวบ้านมีอาชีพทำนาทำไร่ เลี้ยงสัตว์และรับจ้าง มีปัญหาเรื่องขาดแคลนแหล่งน้ำ การอยู่ใกล้เขา ซึ่งยังมีของป่าอยู่บ้าง ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เชี่ยวชาญด้านอาชีพอย่างจริงจัง แต่มีบางครอบครัวที่มีอาชีพจักสานหรือแปรรูปอาหาร

ชุมชนบ้านเขาน้อยเคยมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้านแต่ปัจจุบันได้ขาดหายไป ชาวบ้านใช้เงินตราซื้อของเพราะสะดวก ประหยัดเวลา ไม่ต้องไปหาตามป่าเขา การแลกเปลี่ยนในชุมชนเกิดขึ้นอีกครั้งหลังจากชาวบ้านได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนและได้ร่วมกิจกรรมในพื้นที่ที่นักวิจัยจัดขึ้น ประกอบกับความกระตือรือร้นของผู้ใหญ่บ้านคนใหม่และคณะซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวมีความมุ่งมั่น ทำให้ชาวบ้านได้ทดลองจัดตลาดนัดแลกเปลี่ยนชุมชน ได้รับความสนใจจากชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกแลกเปลี่ยน กลุ่มแลกเปลี่ยนชุมชนบ้านเขาน้อยจึงเป็นกลุ่มใหม่ที่ไม่มีการจัดตั้งในรูปแบบขององค์กรดังเช่นกลุ่มอื่นๆ ที่ก่อตั้งมาก่อนแล้ว และยอมรับระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเข้าเป็นกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม

กลุ่มแลกเปลี่ยนมีกระดานสำหรับแจ้งรายการสินค้าที่ตนเองต้องการให้เพื่อนสมาชิกได้รับทราบและจัดหาเตรียมไว้ก่อนวันแลกเปลี่ยน ในระยะเริ่มต้นซึ่งเป็นขั้นตอนของการทดลองจัดการแลกเปลี่ยนชุมชน จะจัดตลาดนัดแลกเปลี่ยนชุมชนที่ศาลาวัดประมาณเดือนละ 1 ครั้ง การแลกเปลี่ยนทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของพืชผักตามธรรมชาติ ข้าวของที่ไม่สามารถขายได้แต่นำมาแลกเปลี่ยนได้ ชาวบ้านจะใช้เวลาว่างในช่วงวันไปเก็บพืชผักตามธรรมชาติมาแลกเปลี่ยนกัน เช่น กลอย สายบัว หอยขม ลูกข่อย ข้าวสาร และเครื่องจักสาน การแลกเปลี่ยนใช้เวลาเพียง 1 ชั่วโมง มีชาวบ้านเข้าร่วมประมาณ 20 คน

สมาชิกมีความเห็นว่า การแลกเปลี่ยนช่วยลดรายจ่ายค่าอาหาร ทำให้มีอาหารแปลกๆ รับประทาน ช่างจักสานสามารถแลกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินมีอาชีพรับจ้าง สามารถเก็บพืชผักธรรมชาติมาแลกเปลี่ยนผลไม้ที่ตนเองต้องการได้ แม้ว่าจะยังไม่ได้แลกข้าวสารเนื่องจากเห็นว่ามูลค่าข้าวสารสูงกว่าพืชผักธรรมชาติที่ตนเก็บมาแลกเปลี่ยน เป็นที่น่าสนใจว่าในอนาคต หากชาวบ้านได้รู้จักใกล้ชิดกันมากขึ้น รู้ปัญหาและความต้องการของเพื่อนสมาชิก ชาวบ้านที่เป็นแรงงานรับจ้างจะสามารถแลกพืชผักของตนกับข้าวสารได้หรือไม่ เป็นที่น่าสนใจว่าภายหลังที่ได้จัดให้มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันได้เจ็ดครั้ง หมู่บ้านนี้ประสบปัญหาภัยแล้ง ซึ่งมีผลกระทบต่อการหา

ของมาแลกเปลี่ยนกันเพราะสิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยนกันนั้นส่วนหนึ่งได้มาจากของป่า ขณะเดียวกัน สมาชิกก็ยังไม่พร้อมที่จะพัฒนาการแลกเปลี่ยนไปใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ซึ่งจะช่วยให้การแลกเปลี่ยนสะดวกยิ่งขึ้นและอาจจะช่วยลดผลกระทบจากภัยแล้งได้บ้าง กรณีเช่นนี้ชี้ให้เห็นเป็นอย่างดีว่าการเรียนรู้ของชาวบ้านในการทำความเข้าใจกับปัญหาและระบบที่มีความซับซ้อนในความเข้าใจของชาวบ้านอาจจะต้องใช้เวลาและมีการลองผิดลองถูกด้วยตนเองพอสมควร

8.9 กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เมืองปราสาท บ้านโนนตากกลาง อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา

เป็นกลุ่มในชุมชนชนบทอยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 10 กิโลเมตร มีการตั้งบ้านเรือนใกล้ชิดกันเป็นชุมชนเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรนา ไร่ มีอาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์และรับจ้าง สภาพพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ดินเค็ม น้ำกร่อย แหล่งน้ำ ดินเงินเพราะขาดการดูแล เกษตรกรมีภาระหนี้สิน คนหนุ่มสาวมีอาชีพรับจ้างในเมืองแบบเข้าไปเย็นกลับ

บ้านโนนตากกลาง มีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ บทบาทของพระสมุห์สุรพงษ์ ปสัณนจิตโต เจ้าอาวาสวัดโนนตากกลาง เป็นพระนักพัฒนาที่รวบรวมชาวบ้านให้รวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์เกษตรกรอินทรีย์ เพื่อแก้ไขปัญหาอาชีพและเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการใช้สารเคมีมาเป็นเกษตรกรอินทรีย์ ก่อตั้งโรงงานปุ๋ยชีวภาพ และผลิตยาสมุนไพร ที่น่าสนใจ คือ นอกจากพระนักพัฒนาแล้ว กลุ่มนี้มีแกนนำที่มีอาชีพหน้าที่หลากหลาย มีความรู้ความสามารถ และมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม เช่น เจ้าของร้านค้า เจ้าของร้านอาหาร¹และ ครู เป็นต้น กลุ่มนี้จึงนับว่ามีศักยภาพของบุคลากรสูง

พระสมุห์สุรพงษ์ ปสัณนจิตโต สนใจแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมากเนื่องจากเห็นว่าเป็นแนวทางพึ่งตนเองเช่นเดียวกับหลักการของกลุ่ม กลุ่มได้รับแนวความคิดและการจัดระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเข้าเป็นกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม ได้มีการจัดตั้งกรรมการโครงการระบบแลกเปลี่ยนและเริ่มโครงการในวันที่ 1 กรกฎาคม 2546

วัตถุประสงค์ของโครงการแลกเปลี่ยนชุมชนของกลุ่ม คือ เพื่อออมเงินบาท เพื่อให้เกิดการพึ่งพากันระหว่างสมาชิก เพื่อให้เกิดงานใหม่ สินค้าใหม่ที่ชุมชนไม่ต้องพึ่งพาจากเมือง เพื่อปลดหนี้สิน และเพื่อสร้างสวัสดิการให้แก่สมาชิก

---

¹ เป็นร้านเล็กๆ ในชุมชน

กลุ่มเลือกใช้ระบบบัตรแลกเปลี่ยนชุมชนในตนเองเดียวกับที่ถูควืม โดยดัดแปลงใช้บัตรพลาสติกที่ใช้แล้ว (เช่น บัตรเติมเงินโทรศัพท์เคลื่อนที่) ซึ่งมีมากมายในชุมชนมาประทับหรือพิมพ์ทับลงในบัตร ที่มีหน่วยเรียกว่า “ใจ” เพื่อให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของโครงการที่ใช้จิตใจที่เอื้อเฟื้อต่อกัน

ในการแลกเปลี่ยน กลุ่มมีความพยายามเชื่อมโยงการใช้ “ใจ” กับร้านค้า โรงงานปุ๋ยชุมชนและศูนย์เด็กเล็กกลุ่ม โดยให้สมาชิกนำข้าวสารหรือมูลโคมาแลกเป็นบัตร “ใจ” แล้วนำบัตรใจไปแลกเป็นสินค้าอื่นในระบบ จุดเด่นของระบบแลกเปลี่ยนในกลุ่มนี้คือทำให้ มีการนำของที่มีมากในชุมชนแต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ คือ มูลโค มาทำให้เกิดประโยชน์และมีมูลค่าในการแลกเปลี่ยนความยากของระบบ คือจะดูแลให้เกิดการหมุนเวียนของ “ใจ” ได้อย่างไร ปัจจุบันกลุ่มกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาแนวทางและดูแลให้เกิดการหมุนเวียนของระบบใจ

8.10 กลุ่มทอผ้าวังทอง ต.จรเข้สามพัน อ.อุทุมพร จ.สุพรรณบุรี

ตำบลจรเข้สามพันมีทั้งหมด 15 หมู่บ้านประชากร 2,455 ครัวเรือน จำนวนทั้งสิ้น 12,761 คน มีอาชีพหลักคือ การทำไร่ไถ้อ้อย อาชีพรองคือ การทำสวนผลไม้ ทำนาและการทอผ้า ปัจจุบันชาวบ้านยังประสบปัญหาหนี้สินจากการทำการเกษตรแต่อยู่ในระดับไม่สูงนัก

กิจกรรมของกลุ่ม

กลุ่มทอผ้าวังทองตั้งขึ้นในปี 2520 โดยเริ่มการทอผ้าเพื่อขายให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงและพัฒนาวิธีการทอตามลำดับ และในปี 2543 มีการเลือกตั้งประธานกลุ่มทอผ้าคนใหม่ คือ นางกัลยา เทียงธรรม ซึ่งเป็นผู้นำที่มีศักยภาพประกอบกับสมาชิกมีความสามัคคี มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย มีการบริหารจัดการด้านตลาดและมีการเชื่อมโยงเครือข่ายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงซึ่งถือเป็นจุดแข็งในการดำเนินการของกลุ่มวังทอง แต่ยังประสบปัญหาการดูแลสมาชิกและการพัฒนาการทอผ้าใหม่ให้มีคุณภาพดีขึ้น

ในอดีตการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนเคยมีการแลกเปลี่ยนผลผลิตด้านการเกษตร และการแลกเปลี่ยนแรงงานในช่วงที่มีงานบุญต่างๆ สำหรับการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน มีการแลกเปลี่ยนกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่เอาผ้าทอมาแลกกับเส้นไหมประดิษฐ์ที่กลุ่มทอผ้าวังทองซื้อโดยตรงจากโรงงาน และเมื่อทอเป็นผืนเสร็จแล้วก็นำมาฝากจำหน่ายที่กลุ่มวังทองต่อไป และอีกกรณีเป็นการแลกผ้าทอของกลุ่มกับผลิตภัณฑ์ เช่น น้ำยาซักผ้า แชมพูของกลุ่มเครือข่ายอื่นในจังหวัด ปัจจุบันวัฒนธรรมการแลกสินค้ายังคงมีอยู่ โดยการนำผ้าที่ทอเสร็จแล้วมาแลกสินค้าอุปโภคบริโภคที่กลุ่มโดยหักค่าสินค้า

จากราคาผ้า ซึ่งบางครั้งยังมีเงินเหลือเป็นรายได้แก่ชาวบ้านและยังช่วยลดภาระการใช้จ่ายเงินสดในการซื้อสินค้าของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง

จากการลงภาคสนามและการสร้างแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนแก่ชุมชน ชาวบ้านมีความสนใจการทดลองแลกเปลี่ยนผ้าทอสำเร็จรูปกับสินค้าอุปโภคบริโภค โดยสำรวจความต้องการของสมาชิกเพื่อจัดหาสินค้าที่ตรงความต้องการมากขึ้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากกลุ่มยังมีปัญหาด้านการควบคุมดูแลสมาชิกซึ่งจะต้องสร้างความเข้าใจแก่สมาชิก อีกทั้งต้องสร้างความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ในชุมชนเพื่อลดการพึ่งพาตลาดนอกชุมชน สำหรับการแลกเปลี่ยนนอกชุมชนยังต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อขยายเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้น

จุดเด่นในการแลกเปลี่ยนของกลุ่ม คือการเชื่อมโยงการผลิตและการบริโภคระหว่างกลุ่มต่างๆ ในเครือข่ายโดยมีร้านค้าชุมชนเป็นศูนย์กลางและใช้ระบบหักบัญชี กลุ่มให้สมาชิกรับสินค้าใหม่ประดิษฐ์ไปทำการผลิตก่อนโดยลงบัญชีไว้ที่ร้านค้าชุมชน เมื่อสมาชิกรับผ้าทอมาส่งคืน ก็จะหักบัญชีสมาชิกสามารถรับส่วนเกินเป็นเงินบาท หรือสินค้าอื่นๆ ในร้านได้ โดยในร้านจะรับสินค้าอุปโภคบริโภคจากเครือข่ายมาวางในร้านให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนด้วย

อย่างไรก็ตาม สมาชิกส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระบบนี้ เพราะสะดวกที่ไม่จำเป็นต้องใช้เงินสดเพียงแต่ใช้แรงงานทอผ้าก็สามารถแลกสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นไปใช้ได้และในบางกรณีจะมีเงินบาทเหลือเพื่อใช้ในกิจการอื่นด้วย

ตารางที่ 1 สรุบบรรยากาศการเปลี่ยนแปลงท้องถิ่น และเงินตราชุมชน

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
1. กลุ่มผู้ผลิตกรงนกและหัวกรงนก อ.จระเข้ม.สงขลา	การแลกเปลี่ยนผ่านระบบหักบัญชี	เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่เติบโตมาจากฐานวัฒนธรรม และแรงกระตุ้นในการแสวงหาอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจของกลุ่มการผลิต	1. เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจ 2. เพื่อเพิ่มสภาพคล่องให้กลุ่มการผลิต	1. เงื่อนไขทางศาสนาและวัฒนธรรมของอิสลาม ที่เน้นความเป็นพี่น้อง ทำให้มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน 2. การมีกลุ่มการผลิตของชุมชนที่หลากหลาย 3. กลไกการทำงานของ 3 กลุ่มสำคัญ คือ กลุ่มการผลิต กลุ่มออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชน	1. ใช้ “กรงนก” เป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนแทนเงินบาท 2. เป็นการแลกเปลี่ยนของกลุ่มธุรกิจชุมชนที่ขับเคลื่อนด้วยการทำงานของ 3 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มการผลิต กลุ่มออมทรัพย์ และร้านค้าชุมชน 2. เป็นการแลกเปลี่ยนของชุมชนที่มีความเป็นเมืองสูง และอยู่ใกล้กับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด	- เนื่องจากเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนทางกลุ่มจึงให้ความสำคัญต่อการขีดโยงกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไขปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
2. กลุ่มศูนย์การเรียนรู้พลังชุมชน บ้านห้วยบง จ.ชัยภูมิ	การแลกเปลี่ยนลักษณะของแลกเปลี่ยน	เกิดจากการสนับสนุนของโครงการวิจัย	เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตดั้งเดิม และเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยเน้นการช่วยเหลือกันภายในชุมชน	1. ผู้นำที่เป็นศูนย์รวมน้ำใจของกลุ่ม 2. การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่าย	1. มีความแน่นแฟ้นภายในกลุ่ม 2. มุ่งเน้นกระบวนการทำความเข้าใจแนวคิดความเข้าใจแนวคิดว่าเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนอย่างจริงจัง	ความห่างไกลของตลาดการแลกเปลี่ยนและบ้านของสมาชิกเครือข่าย สมาชิกบางรายประสบปัญหาขาดแคลนทุนทรัพย์ที่จะใช้ในการเดินทาง อาทิ คำนำนันรต
3. กลุ่มผู้เลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมืองบ้านวังตอตั้ง จ.ชัยภูมิ	การแลกเปลี่ยนลักษณะของแลกเปลี่ยน	เกิดจากการสนับสนุนของโครงการวิจัย	เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตเดิมและเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยเน้นการช่วยเหลือกันภายในชุมชน	1. การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่าย 2. ชุมชนประสบปัญหาการว่างงานและความยากจนมากทำให้มี	กลุ่มประสบปัญหาความยากจน และปัญหาขาดแคลนแรงงานมากที่สุด	เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ประสบปัญหาความยากจน จึงพบว่าการนำเข้าระบบการแลกเปลี่ยนถึงแม้

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
				แรงผลักดันต่อการประยุกต์ใช้วิถีทางใหม่ๆ		จะให้ผลดีกับชุมชน แต่อีกนัยหนึ่งก็สร้างภาระให้กับชุมชนที่ไม่มีความพร้อมของฐานทรัพยากร
4. กลุ่มอนุเยาวชนอีกต้นน้ำชี บ้านโหล่นจ.ชัยภูมิ	การแลกเปลี่ยนลักษณะของแลกเปลี่ยนโดยการจดบันทึกและ กำหนดหน่วยการแลกเปลี่ยนเป็น “ตัว”	เกิดจากการสนับสนุนของโครงการวิจัย	เพื่อปลูกจิตสำนึกร่วมของเยาวชนเกี่ยวกับการออม และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน	1. ระบบเครือข่ายของกลุ่มผู้เข้าร่วม 2. การสนับสนุนของพ่อแม่	เป็นการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเด็กในชุมชน เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับเยาวชน ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างให้ผู้ใหญ่ได้มีโอกาสเรียนรู้จากเด็กด้วย	เนื่องจากเป็นกลุ่มเด็กจึงยังคงประสบปัญหาเรื่องจุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน ทำให้แลกเปลี่ยน ทำให้ยังคงมีการซื้อขายมาเพื่อแลกกัน

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
5. กลุ่มศูนย์รวมน้ำใจเกษตรกร ทฤษฎีใหม่ บ้านหนอง สะพังทอง จ.มุกดาหาร	การแลกเปลี่ยนในลักษณะเงินตราชุมชน โดยกำหนดสื่อกลางเป็น “คูปองทุน”	เกิดจากการสนับสนุนของโครงการวิจัย	เพื่อฟื้นฟูวิถีดั้งเดิมและเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยเน้นการช่วยเหลือกันภายในชุมชน	1. ผู้นำที่เป็นศูนย์รวมพลังของกลุ่ม 2. แรงจูงใจเรื่องความสำเร็จของกลุ่มทำให้มีความกระตือรือร้นต่อการทำกิจกรรม	เป็นกลุ่มพลังผู้หญิงที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) ของชุมชน	ประเด็นความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ยังไม่มีความเข้าใจในการทำงานของระบบการแลกเปลี่ยนดีพอ

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
6. กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (กลุ่มอีโต้้น้อย) อ.ลำปายมาศ จ.บุรีรัมย์	การแลกเปลี่ยนลักษณะของแลกเปลี่ยน	เกิดจากการสนับสนุนของโครงการวิจัย	เพื่อฟื้นฟูวิถีดั้งเดิม	1. ผู้นำกลุ่มเป็นศูนย์รวมน้ำใจและพลังของกลุ่ม 2. กลุ่มมีความคุ้นเคยและมีทักษะในด้านการวิจัย จึงมีฐานองค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยค่อนข้างมากซึ่งเกื้อหนุนต่อการทำความเข้าใจและการประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น	1. การแลกเปลี่ยนของกลุ่มเครือข่ายที่มีการวางแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน 2. การเล็งเห็นและตระหนักว่าระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นเป็นวิธีทางหนึ่งที่จะส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นแนวทางที่กลุ่มยึดมั่นและปฏิบัติอย่างจริงจัง 3. การมีบุคลากรที่มีทักษะและความเข้าใจด้านการวิจัย	ผู้นำกลุ่มเชื่อมั่นในระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น แต่มีความเห็นว่าเมื่อใดที่มีสื่อกลางที่ทำหน้าที่เป็น “เงิน” จะเกิดผลลบต่อ “น้ำใจ” ที่ชุมชนเคยมีให้ต่อกัน

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
7. กลุ่มแม่บ้าน มิตรภาพพัฒนา เขตประเวศ กรุงเทพฯ	แลกเปลี่ยนผ่าน ระบบหักบัญชี	เป็นระบบ แลกเปลี่ยนที่เติบโต มาจากฐานทาง วัฒนธรรม ประกอบ กับปัญหาเศรษฐกิจ ของสมาชิกภายใน กลุ่ม อีกทั้งได้รับ การสนับสนุนจาก โครงการวิจัย	1. เพื่อลดความ จำเป็นในการใช้ เงินบาท 2. เพื่อเพิ่มสภาพ คล่องให้กับกลุ่ม การผลิต 3. เพื่อการสร้าง งานให้กับสมาชิก เพิ่มขึ้น	1. เงินบาท ศาสนาและ วัฒนธรรมของ อิสลามที่เน้นความ เป็นพี่น้องกันภายใน กลุ่ม 2. มีกลไกทำงาน ของสามกลุ่มสำคัญ คือ กลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน และ กลุ่มการผลิต 3. มีแนวโน้มที่จะ ขยายผลผลิตที่จะส่ง ร้านค้าชุมชนเพิ่ม มากขึ้น	1. กลุ่มออมทรัพย์เกิดขึ้น โดยการหยอดกระปุก ของบุตรหลานสมาชิกใน ชุมชน 2. เงินจากกลุ่มออม ทรัพย์นำไปทำร้านค้า ชุมชน ทำให้ผู้ประกอบการ อุดหนุนเพราะเป็นของ บุตรหลานของตนเอง 3. ร้านค้าชุมชนจัดหา วัตถุดิบให้สมาชิก ทำให้ สมาชิกเพียงแค่นี้ แรงงาน 4. ใช้หน่วยเป็นเงินบาท เพื่อเป็นหน่วยทางบัญชี	เนื่องจากมีกลุ่ม คู่แข่งที่ได้รับการ สนับสนุนจาก พรรคการเมือง และมีการอุดหนุน จากภายนอก ทำ ให้สมาชิกของ กลุ่มบางคน แยกตัวออกไป

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
8. กลุ่มบ้านเขาน้อย ค.ดงประจำ อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก	การแลกเปลี่ยนลักษณะของแลกเปลี่ยน	เกิดจากการสนับสนุนของโครงการวิจัย	เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตดั้งเดิมและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยทำให้สมาชิกในชุมชนมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนสิ่งของกันมากขึ้น	1. ผู้นำที่เป็นผู้ใหญ่บ้านมีความเข้มแข็ง 2. มีการใช้สื่อประกอบด้วยโทรศัพท์และกระดานข่าว เพื่อแจ้งให้สมาชิกทราบ	มีช่องที่สามารถหาได้จากธรรมชาติมาเพื่อแลกเปลี่ยนกันได้	1. สมาชิกยังไม่ค่อยมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น 2. มีปัญหาภัยแล้งทำให้ยากที่จะหาของจากธรรมชาติมาแลกเปลี่ยนกัน
9. กลุ่มเกษตรอินทรีย์เมืองปราสาทบ้านโนนตาลาง อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา	การแลกเปลี่ยนในลักษณะเงินตราชุมชน โดยใช้บัตรโทรศัพท์ที่ใช้แล้วและมีการเสนอตั้งชื่อให้กับหน่วยเรียกว่า “ใจ”	เกิดจากการสนับสนุนของโครงการวิจัย	1. เพื่อสร้างความเข้มแข็งและสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองให้ต่อเนื่องจากโครงการเกษตรอินทรีย์ที่มีอยู่แล้ว	1. มีผู้นำที่เข้มแข็งคือ พระสงฆ์สุรพงษ์ ปัสมันจิตโต 2. กลุ่มแกนนำที่เป็นกรรมการมีความรู้ความสามารถสูง	1. ใช้ของที่มีในท้องถิ่นมาเป็นปัจจัยเริ่มต้นในการแลกเปลี่ยน 2. มีร้านค้าชุมชน 3. มีร้านค้าของสมาชิกที่รับ “ใจ”	1. กรรมการมีงานมากทำให้ไม่มีเวลาทำงานให้กับกลุ่มมากพอ 2. สมาชิกยังมีจำนวนจำกัด

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
			2. เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นๆ 3. เพื่อให้เกิดระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชนที่เข้มแข็ง	3. กลุ่มมีความคิดสร้างสรรค์พร้อมที่ริเริ่มนวัตกรรมใหม่ๆ อยู่เสมอ	4. มีศักยภาพในการขยายกิจกรรมของกลุ่มสูง	
10. กลุ่มทอผ้า วังทอง จ.อุตรดิตถ์ อ.อุ้มผาง จ.สุพรรณบุรี	การแลกเปลี่ยนผ่านระบบหักบัญชี	เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่พัฒนาจากกลุ่มทอผ้าที่มีการจัดหาวัตถุดิบให้สมาชิกและมีการลงบัญชีอยู่แล้ว สิ่งที่ได้มีการดำเนินการเพิ่มเติมหลังจากการแนะนำของโครงการ	1. เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในระบบการผลิตมากขึ้น 2. ให้ความสะดวกแก่สมาชิก 3. สมาชิกได้รับปันผลจากกลุ่มด้วย	1. มีกลุ่มที่เข้มแข็งอยู่แล้ว 2. มีหัวหน้ากลุ่มที่มีความเข้มแข็ง 3. มีเครือข่ายการผลิตที่เข้มแข็ง 4. มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกลุ่มเครือข่าย	1. การควบคุมการแลกเปลี่ยนเป็นไปได้ง่าย เพราะมีความสัมพันธ์เดิมอยู่แล้ว 2. มีการขยายเครือข่ายแลกเปลี่ยนสู่ภายนอก	การดำเนินการพัฒนาขึ้นอยู่กับความริเริ่มของประชาชนเป็นสำคัญ สมาชิกยังมีส่วนร่วมตัดสินใจไม่มาก ถ้าไม่ใช้ประชาชน ปัจจุบันกลุ่มอาจจะไม่มี

กลุ่ม	การแลกเปลี่ยน	ลักษณะการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	จุดประสงค์ของการแลกเปลี่ยน	เงื่อนไข/ปัจจัยสนับสนุนการเกิดระบบการแลกเปลี่ยน	ลักษณะเด่นของกลุ่มการแลกเปลี่ยน	ข้อท้าทาย
		คือ การจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคอื่นๆ ในลักษณะเป็น “ร้านค้าชุมชน” จากกลุ่มเครือข่ายทำให้สมาชิกได้รับความสะดวกมากยิ่งขึ้น				ปัญหาได้ สมาชิกยังไม่มีการผลิตอย่างอื่นที่หลากหลาย นอกจากการทอดผ้า

บทที่ 9

บทสรุปเทียบเคียงของแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติในประเทศไทย

9.1 จุดประสงค์ของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน

จากข้อมูลการประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น และ เงินตราชุมชนข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า การปฏิบัติและการประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนในประเทศไทยสะท้อนถึงจุดประสงค์ของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนเพียงบางประการ หากพิจารณาจากจุดประสงค์ของระบบเงินตราชุมชน จากข้อสังเกตของ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ซึ่งชี้ประเด็นดังต่อไปนี้

1. เพื่อสร้างระบบการแลกเปลี่ยนกันและกัน บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง
2. เพื่อให้ชุมชนและสมาชิก สามารถควบคุมการตัดสินใจทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง
3. เพื่อให้เงินตรา เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน ระดับชุมชนอย่างแท้จริง
4. เพื่อให้มีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนกันมากขึ้นในการสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน โดยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน
5. เพื่อสนับสนุนให้คนยากจนเข้ามามีส่วนร่วมใน โครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากและปัญหาของคนชายขอบในชุมชน

จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และสังเกตการจากชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการวิจัยพบว่า สถานการณ์การแลกเปลี่ยนชุมชนที่มีในไทยสะท้อนให้เห็นถึงจุดประสงค์ข้อแรก ข้อที่ (2) และ ข้อที่ (4) ได้อย่างชัดเจนในระดับหนึ่ง แต่สำหรับจุดประสงค์ข้อที่ (3)และ(5) ยังคงไม่ปรากฏเด่นชัดจากผลการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการแก้ไขปัญหาให้กับคนชายขอบในชุมชน สาเหตุสำคัญเกิดจากระยะเวลาในการทดลองยังสั้น ความเข้าใจความหมายของการมีระบบแลกเปลี่ยนชุมชนยังจำกัด จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมยังมีจำนวนไม่มากนัก หากการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนสามารถขยายออกไปในวงกว้างทั้งในระดับชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากรัฐในระดับนโยบายอย่างน้อยในกรณีของรัฐบาลทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศของออสเตรเลียจะช่วยให้ระบบนี้มีนัยยะสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการช่วยเหลือ และบริการต่อกลุ่มคนชายขอบ เช่น คนที่ประสบปัญหาที่ยากจนที่สุดของชุมชน เหมือนกรณีประเทศออสเตรเลียยอมรับแลกเงินตราชุมชนจากผู้ให้บริการแก่ผู้พิการและด้อยโอกาสของประเทศของเขาเป็นต้น

9.2 การกระตุ้นการผลิตในชุมชน

จากการรวบรวมข้อมูล ทางคณะวิจัยสามารถสรุปได้ในระดับหนึ่งว่าระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นเป็นกลไกที่กระตุ้นการผลิตในชุมชนได้จริง ดังเช่นกรณีของกลุ่มกรรณก แต่สำหรับบางกลุ่มอาจไม่ปรากฏชัดเจน อย่างไรก็ตามกลุ่มเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นที่น่าสนใจ คือ การที่ชาวบ้านอยู่ในกระบวนการเริ่มต้นที่กลับมาแสวงหาสิ่งที่ตนมี กล่าวคือ ชาวบ้านเริ่มตระหนักและมองเห็นถึงสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัวมากขึ้น กิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านกลับไปมองหาผลผลิตที่มีอยู่ภายในครัวเรือนแล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน โดยที่ก่อนหน้านี้ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสนใจกับสิ่งที่มีอยู่เหล่านี้เท่าใดนัก และเมื่อตั้งคำถามถึงการผลิตใหม่ที่เกิดขึ้น ชาวบ้านรายงานว่ายังไม่ได้มีการผลิตใหม่เกิดขึ้นแต่อย่างใด ดังนั้นสำหรับกลุ่มเหล่านี้อาจสรุปได้ว่า กิจกรรมการแลกเปลี่ยนชุมชนได้กระตุ้นจิตสำนึกบางประการเกี่ยวกับการมองหาสิ่งที่ตนเองมี ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นนักคิดและนักปฏิบัติเรื่องระบบการแลกเปลี่ยนที่อาจจะช่วยลดภาวะการ“ขาดแคลน”ได้ต่อภายหลัง ซึ่งจะต้องมีการปรับทัศนคติแบบของประเทศลาตินอเมริกาที่ไม่เน้นการขาดแคลนแต่เน้นการมีและความพร้อมที่จะให้ตามแนวคิดเศรษฐกิจแบบใหม่

9.3 ความสอดคล้องของเงินตราชุมชนกับชนบทไทย

ปฏิเสธไม่ได้ว่าเงินตราชุมชนเป็นแนวคิดและมีรูปแบบเศรษฐกิจทางเลือกที่เกื้อหนุนต่อความเข้มแข็ง และการพึ่งพาตนเองของชุมชนอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามประเด็นความสอดคล้องของการประยุกต์ใช้ระบบเงินตราชุมชนก็ยังคงเป็นคำถามสำคัญที่ชาวบ้านบางกลุ่มให้ความสนใจ อาทิ กลุ่มผู้ผลิตกรรณกและหัวกรรณก จ.สงขลา กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านห้วยบง จ.ชัยภูมิและกลุ่มโอได๋น้อย จ.บุรีรัมย์ (สัมภาษณ์, อิสมาแอล เหยียบบวร 26 สิงหาคม 2546; อ.จรัสศรี มาดิสุขสถิตย์ 28 สิงหาคม 2546 พ่อผาย สร้อยสระกลาง 3 กันยายน 2546)

ประเด็นหนึ่งที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ คือ ประเด็นความหลากหลายของทุนทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ที่แต่ละชุมชนมีอยู่แตกต่างกัน แม้แต่ทุนเริ่มต้นของการดำเนินกิจการแลกเปลี่ยนชุมชนก็แตกต่างกัน เช่น กรณีของกุดชุมหะหากเราพิจารณาอย่างลึกซึ้งและจริงจิงจะพบว่าการเกิดขึ้นของ “เบี้ยกุดชุม” มีทุน และต้นทุนที่แตกต่างจากสถานที่อื่น กุดชุมมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ค่อนข้างจะเพียบพร้อมเนื่องจากเป็นชุมชนที่ชาวบ้านมีการตื่นตัวต่อกิจกรรมการพัฒนาเป็นกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวของแนวคิดสังคมนิยม นอกจากนั้นภายหลังกยังมีกลุ่มคณะทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนหลายกลุ่มเข้าไปพัฒนางานในพื้นที่ แนวคิดเรื่องเงินตราชุมชน

ก็เป็นแนวคิดที่นำเข้ามาจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและต่างประเทศ มีการระดมทรัพยากรบุคคล และทุนทรัพย์เพื่อผลักดันให้เงินตราชุมชนเกิดขึ้น ดังนั้น การเกิดขึ้นของเบี้ยกดชุมชนจึงไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่อาศัยองค์ประกอบ และ ปัจจัยหลากหลายประการ พร้อมทั้งอาศัยระยะเวลาอันยาวนานพอสมควร จึงทำให้พอเข้าใจได้ว่าเพราะเหตุใดการแลกเปลี่ยนชุมชนในพื้นที่อื่นจึงยังคงประสบกับข้อท้าทายบางประการ

นอกจากนั้น หากคิดในกรอบของประสบการณ์ต่างประเทศ อาทิ อเมริกา ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย ยิ่งทำให้มองเห็นถึงความสำคัญของการระดมทรัพยากร(resource mobilization)ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญประการหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคม ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนอีกนัยหนึ่ง มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคม และเศรษฐกิจ ดังนั้นการมุ่งส่งเสริมทรัพยากรให้กับชุมชนไม่ว่าจะเป็นในรูปของ การเสริมพลังอำนาจของชุมชนโดยการสร้างทักษะการวิจัยและมุ่งเน้นฐานความรู้ของชุมชน การจัดสรรทรัพยากรบุคคล และทุนทรัพย์ เพื่อรองรับต่อการขยายขยาย กระแสการประยุกต์ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชนให้เกิดขึ้นในระดับกว้าง จึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง

กล่าวโดยสรุป ความสอดคล้องของระบบเงินตราชุมชนกับชนบทไทยขึ้นอยู่กับปัจจัยเกื้อหนุนหลายประการ เช่น การริเริ่มและการประยุกต์ใช้ระบบเงินตราชุมชนบนฐานของความต้องการและลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน ความพร้อมพร้อมของทรัพยากรทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน เนื่องจากฐานทรัพยากรเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกื้อหนุนการเติบโตและการเกิดขึ้นของระบบเงินตราชุมชน หากระบบเงินตราชุมชนถูกป้อนเข้าไป โดยไม่ได้มีการระดมเครื่องมือและทรัพยากรให้กับชุมชนก็จะกลับกลายเป็น “ภาระ” ให้กับชุมชน ซึ่งส่วนนี้หากรัฐไทยตระหนักถึงความจำเป็นของเศรษฐกิจและวิถีทางเลือกเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มคนที่ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจและกลุ่มด้อยโอกาส และกลุ่มชายขอบต่างๆ ที่ไม่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงภายใต้ระบบเศรษฐกิจกระแสหลัก และมีส่วนช่วยสนับสนุนอย่างจริงจังก็จะยิ่งช่วยให้เศรษฐกิจฐานรากของประเทศมีความมั่นคงยิ่งขึ้น สามารถเสริมความเข้มแข็งให้กับภาคเศรษฐกิจที่ต้องการแข่งขันกับต่างประเทศได้ด้วย

บทที่ 10

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับความขัดแย้งทางความคิด

10.1 วาทกรรมเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นในเชิงทฤษฎีและอุดมการณ์ไม่ใช่เป็นเรื่องของเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเสรีภาพ การสร้างพลังอำนาจ การกำหนดวิถีชีวิตท้องถิ่นของตนเอง และการพึ่งตนเองของชุมชน หมายความว่า การสร้างระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่อยู่บนพื้นฐานของหลักการต่อไปนี้ (Greco, 2002)

- สร้างความหลากหลายทางกิจกรรมชุมชน
- เสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และจัดระบบช่วยเหลือกันและกัน
- วางมาตรฐานเพื่อประกันคุณภาพชีวิต
- ใช้ทรัพยากรและสมรรถนะของท้องถิ่น
- สร้างเกาะคุ้มกันภัยคุกคามทางเศรษฐกิจจากโลกภายนอก
- เพิ่มมูลค่าให้แก่กิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น
- สนองความต้องการของหมู่บ้านท้องถิ่น : ใช้จ่ายที่ท้องถิ่น ออมทรัพย์ที่ท้องถิ่น และลงทุนที่ท้องถิ่น

ในกระบวนการเหล่านี้ ปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญก็คือ การสร้างเงินตราชุมชน และระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่น เป็นการสร้างระบบตลาดท้องถิ่น โดยไม่ต้องใช้เงินตราของทางการ เป็นทางเลือกชนิดหนึ่งของการแสวงหา “สื่อแลกเปลี่ยน” แบบใหม่ ซึ่งชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้น (Greco, 2002) ดังนั้นเงินตราชุมชน จึงเป็นกลไกที่ประชาชนในชุมชนคิดค้นขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือ(สื่อ)เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า บริการ และแรงงาน โดยไม่ต้องจ่ายเงินที่เป็นทางการที่ชุมชนไม่มีโอกาสในการควบคุมและส่วนใหญ่มักจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้มีทุนเป็นจำนวนมาก ส่วนชุมชนนั้น หมายถึง การรวมตัวกันของบุคคลกลุ่ม หรือธุรกิจ ที่มีความสัมพันธ์กัน ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันในการที่จะใช้กลไกบางอย่างเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยน

เงินตราชุมชน ไม่จำเป็นจะต้องมีรูปแบบของธนบัตรก็ได้ อาจมีรูปร่างเป็นสมุดบันทึกที่มีการลงตัวเลขและรายการแลกเปลี่ยนสินค้า เงินตราในกรณีนี้ก็คือ ตัวเลขที่แสดงมูลค่าของสินค้า/บริการ/แรงงานนั่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมหมายความว่า สมาชิกชุมชนสร้างพลังอำนาจให้แก่ตนเอง โดยการสร้างหรือผลิตเงินตราของตนเอง ซึ่งพวกเขาตกลงที่จะใช้เป็นสื่อในการแลกเปลี่ยนระหว่างกันเอง (Greco, 2002)

10.2 พัฒนาการใหม่ของการทดลองใช้ระบบเงินตราชุมชน

ในโลกตะวันตก ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่ได้รับความนิยมมากที่สุด และมีการนำไปใช้แพร่หลายที่สุด คือ LETS และ Ithaca HOURS บางแห่งมีการทดลองใช้ทั้งสองระบบ ผสมผสานกัน (รายละเอียดของแนวคิดต่างๆ และการทดลองใช้อยู่ในรายงานหลักของผู้วิจัยแล้ว) ในที่นี้จะเน้นว่ามีพัฒนาการใหม่ๆ ปรากฏให้เราเห็นในช่วงห้าปีที่ผ่านมาที่น่าสนใจ คือ

- ระบบแบบใหม่ไม่จำเป็นต้องมีสำนักงานกลาง (ทะเบียนและประมวลผล) แต่ละคนภายในชมรมมีสมุดบันทึกการแลกเปลี่ยนของตนเอง ตรวจสอบความน่าเชื่อถือง่ายและรวดเร็ว
- บางระบบวางขีดจำกัดวงเงิน (เช่น จัดสรรให้แก่สมาชิกของชมรมทุกคนไม่เกิน 500 หน่วย)
- บางระบบมีการผสมผสานระบบการแลกเปลี่ยนกับระบบเครดิตขนาดเล็ก (microcredit) เมื่อกู้เงินจำนวนหนึ่งก็ต้องพร้อมที่จะใช้เงินตราชุมชนด้วย
- บางระบบ ใช้หลักการ “สร้างเงิน สร้างชุมชน” (เอาเงินบาทไปแลกเงินบุญ ในอัตรา 100 ต่อ 100 และในจำนวนนี้ 10 บาท จะถูกจัดสรรให้กองทุนพัฒนาชุมชน)

กล่าวโดยสรุป ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ศตวรรษที่ 21 ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นในโลกตะวันตกยังคงอยู่ในระยะของการแสวงหากลไกใหม่ๆ ที่จะช่วยให้ระบบขยายตัวอย่างมั่นคงและยั่งยืน (Greco, 2002)

กลไกรุ่นใหม่ล่าสุด คือ “ธนาคารเวลา” (Time Bank) ซึ่งกำลังมีการทดลองใช้กันในสหราชอาณาจักร อาจกล่าวได้ว่า ธนาคารเวลา คือ รูปแบบใหม่ของเงินตราชุมชน ซึ่งแปรสภาพ “เวลาทำงาน” ให้กลายเป็นสินค้าที่มีค่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างทุนทางสังคมและส่งเสริมการช่วยเหลือชุมชนโดยการทำงานแบบอาสาสมัครที่แลกเปลี่ยนแรงงานกัน (ให้ความช่วยเหลือและรับความช่วยเหลือโดยแลกเปลี่ยนสินเชื่อเวลา (time credit) ในปัจจุบันมีความพยายามที่จะนำเอาสองระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นมาผสมผสานกัน นั่นคือ ระบบ LETS + ระบบ Time Bank (Seyfang, 2002)

10.3 จุดมุ่งหมายของระบบ : กระบวนทัศน์ที่ขัดแย้งกัน

นักทฤษฎีบางคนให้ความเห็นว่า จุดมุ่งหมายของระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นไม่น่าจะเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ หรือทางธุรกิจของชุมชน เรื่องที่สำคัญกว่านี้คือ ระบบแลกเปลี่ยนควรจะเป็นเครื่องมือ

เพื่อให้แต่ละคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองและมีความเป็นอิสระในการกำหนดกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง (Bowring, 1988) เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์นี้ เงินตราชุมชนควรจะใช้หน่วยวัด “เวลา” แทนที่จะเป็น “บุญ” ซึ่งผูกติดอยู่กับมูลค่าตลาดของเงิน “บาท” (ผมทำงานให้คุณสองชั่วโมง คุณทำงานให้ผมสองชั่วโมง ก็ถือว่า เป็นการแลกเปลี่ยนกันบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง และความเป็นอิสระอย่างเต็มที่)

ความคิดที่เน้นว่า การจ้างงานควรจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างรายได้และสถานภาพของคนในสังคม ที่อาจจะเรียกว่า “ประสิทธิภาพการผลิตนิยม” หรือ “เศรษฐกิจนิยม” (productivism หรือ economic model) ถ้าระบบแลกเปลี่ยนท้องถิ่นใช้แนวคิดเช่นนี้ ก็จะมีลักษณะไม่ต่างจากแนวคิดที่กล่าวมาแล้วเท่าใดนัก ระบบแลกเปลี่ยนควรจะเสนอทางเลือกใหม่แทนที่จะเน้นเรื่องการจ้างงาน/สร้างงาน เราควรให้ความสำคัญแก่เรื่อง “การทำงานที่สร้างสรรค์” ซึ่งจะเป็นการละทิ้งความคิดที่เน้นเรื่องเงิน การจ้างงาน (เวลาเป็นเงินเป็นทอง)

การวิจัยบางแห่งชี้ให้เห็นว่า ระบบ LETS มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดความสำนึกเพื่อชุมชน (a sense of community) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้มีการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนได้มองเห็นศักยภาพของตนเองในการช่วยเหลือผู้อื่นก่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน (Williams, 1997; Liesch and Birch, 2000) การพิจารณาจากแง่มุมดังกล่าว จะช่วยให้เข้าใจได้ว่าระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน ก็คือ การสร้างชุมชนที่มีการตอบสนองซึ่งกันและกัน อันเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเป็นการฟื้นฟูชีวิตและให้ความหมายใหม่แก่ชีวิตชุมชนเมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้คนในชุมชนจะสามารถปรับโลกทัศน์และค่านิยมใหม่โดยการมองว่า “เวลา” เป็นสื่อแลกเปลี่ยนที่สำคัญกว่า “เงินตรา” (Caldwell, 2000)

ระบบการแลกเปลี่ยนในความหมายนี้จึงไม่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจหรือธุรกิจชุมชน (แลกเปลี่ยนสินค้า/บริการกันโดยไม่ใช้เงินตราทางการ) หากแต่เป็นเรื่องของ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งจะทำให้ผู้คนในชุมชน มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมของสังคมเพื่อความยุติธรรม และเพื่อพิทักษ์ปกป้องสิ่งแวดล้อม การวิจัยหลายแห่งในออสเตรเลียและนอร์เวย์ชี้ให้เห็นมิติใหม่ๆ ของสิ่งเหล่านี้ (Gran, 1998; Caldwell, 2000)

10.4 การทดลองในโลกที่กำลังพัฒนา

ในช่วงทศวรรษที่ 1980 คลื่นลูกแรกของการทดลองระบบเงินตราชุมชน ซึ่งจะจำกัดวงอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ในโลกตะวันตกเท่านั้น แต่ต้นทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา การทดลองระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นก็เริ่มกระจายไปทั่วโลกภายใต้บริบทวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป เกิดการจัดองค์กร การพัฒนา

กลไกต่างๆ และเครือข่ายการแลกเปลี่ยนซึ่งมีรูปแบบใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่นแต่ละแห่งของโลกที่กำลังพัฒนา ส่วนใหญ่การทดลองจะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากโลกตะวันตก แต่ระบบที่แปลกและแตกต่างไปจากแบบจำลองตะวันตก เห็นจะอยู่ที่พื้นที่บางแห่งในทวีปอเมริกาใต้ (Demeulenaere, 2000)

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่รู้จักกันดีที่สุดในประเทศที่กำลังพัฒนา คือ Red global de Trueque หรือ RGT(Global Trading Network)ในประเทศอาร์เจนตินา เริ่มต้นในปี 1995 เป็นการเคลื่อนไหวที่เรียกว่า ขบวนการเงินทางสังคม (Social Money Movement) หลังจากนั้นแพร่กระจายไปทั่วละตินอเมริกา ครอบคลุมพื้นที่เก้าประเทศ โดยมีสมาชิกของเครือข่ายจำนวนนับแสนคน การเคลื่อนไหวนี้เป็นการต่อต้านโลกาภิวัตน์ และเน้นการสร้างชุมชนพึ่งตนเองและความสามัคคีของสังคม โดยใช้ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น (แบบ Community Mutual Credit Exchange) เป็นกลไกหลัก

นักวิเคราะห์ที่เฝ้าติดตามพัฒนาการของ RGT (Greco, 2002) สรุปว่า มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้ RGT ของละตินอเมริกาประสบความสำเร็จ คือ

- ในแต่ละเครือข่ายสมาชิกส่วนใหญ่มาประชุมอย่างพร้อมเพรียงกันอย่างสม่ำเสมอ
- ในการแลกเปลี่ยนสินค้า/บริการ จะมีการใช้เงินตราชุมชนเพียงอย่างเดียว (ไม่ใช่เงินทางการ)
- มีการสร้างบรรทัดฐานทางจริยธรรมโดยไม่ใช้กฎระเบียบ แต่ใช้แรงกดดันจากสังคมชุมชน
- ให้ความเป็นอิสระแก่เครือข่าย ไม่มีการใช้ระบบควบคุมหรือจัดการแบบรวมศูนย์
- มีการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายทั้งในระดับชาติและในระดับท้องถิ่น
- กระบวนการตัดสินใจในเครือข่าย ตั้งอยู่บนฐานการตกลงร่วมกันที่มีความคิดเห็นเดียวกัน

10.5 ตัวแบบเศรษฐกิจสมานฉันท์

การร่วมมือในลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นตัวแบบของเศรษฐกิจสมานฉันท์ (Economy of Solidarity) ความสำเร็จในระยะเริ่มต้น ได้กระตุ้นให้มีการขยายเครือข่ายกว้างขวางระดับภูมิภาคละตินอเมริกา ในปี 1999 จึงมีการตั้งเครือข่ายระดับอนุทวีป เรียกว่า เครือข่ายของความสมานฉันท์ทางเศรษฐกิจและสังคมของลาตินอเมริกา(Latin American Socioeconomic Solidarity Network) ในปี 2001 มีการก่อตั้งเครือข่ายของความสมานฉันท์ทางเศรษฐกิจและสังคมของโลก (Global Socioeconomic Solidarity Network)วัตถุประสงค์ของเครือข่าย คือ สนับสนุนการฟื้นฟูชุมชน สร้างความสามัคคีทางสังคมของท้องถิ่น และสร้างระบบเศรษฐกิจทางเลือกที่เรียกว่า เศรษฐกิจ

สมานฉันท์ (Economy of Solidarity) (Greco, 2002) ในระบบนี้เงินตราชุมชนจะเป็นกลไกหลักสำหรับการแลกเปลี่ยน โดยผสมผสานกับยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนแบบรอบด้าน ในขณะที่เดียวกันมีการนำเอาโครงการสินเชื่อขนาดเล็ก (Micro-credit) เข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบด้วย

ในขณะที่เครือข่ายกำลังพัฒนาก้าวหน้าไป กลุ่มบุคคลซึ่งเป็นแกนนำของเครือข่าย ได้วางหลักการพื้นฐานไว้ 13 ข้อด้วยกัน ซึ่งเป็นหลักการที่กำหนดค่านิยม วัตถุประสงค์ และการทำงานของระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น

บทเรียนสำคัญจากประสบการณ์ของเครือข่าย RGT ในละตินอเมริกา ชี้ให้เห็นว่าการทดลองดำเนินโครงการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นโดยเน้นแต่เรื่องการสร้างเงินตราชุมชนเพียงอย่างเดียว จะไม่ประสบความสำเร็จ เงินตราชุมชนจะสร้างพลังอำนาจให้ชุมชนได้ก็ต่อเมื่อมีการผสมผสานระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนกับการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบรอบด้าน บนพื้นฐานที่เรียกว่า เศรษฐกิจสมานฉันท์ (Economy of Solidarity) จึงจะทำให้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น

10.6 ข้อจำกัดของการทดลองระบบเงินตราชุมชน

ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน อย่างเช่น ระบบ LETS และ HOURS เกิดขึ้นก่อนในโลกอุตสาหกรรมตะวันตกที่มั่งคั่ง หลังจากนั้นประมาณ 10 ปี ระบบนี้ก็เริ่มแพร่กระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ของโลกที่กำลังพัฒนา ประสบการณ์ที่ยาวนานขนาดนี้สามารถให้ข้อสรุป บทเรียนได้มากพอสมควร พอจะชี้ได้ว่า ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแบบใดเหมาะสมหรือไม่กับท้องถิ่นที่มีบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป ซึ่งรวมไปถึงความแตกต่างที่เกี่ยวกับความใฝ่ฝันและความต้องการของผู้คนในท้องถิ่นต่างๆ ด้วย

นักทฤษฎีและนักอุดมการณ์ที่ทำงานด้านการส่งเสริมระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น มักจะอธิบายว่า แบบจำลองของโลกตะวันตกมีศักยภาพสูงในการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนสินเชื่อร่วมกัน (Mutual Credit System อย่างเช่น ระบบ LETS) ให้แก่ท้องถิ่นในประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งจะทำให้ท้องถิ่นเหล่านี้ผลิตเงินตราชุมชนของตนเองขึ้นมา โดยที่ชุมชนสามารถควบคุมเงินตรานี้ได้และใช้ให้เป็นประโยชน์ในการสร้างชุมชนอิสระและพึ่งตนเองได้

แต่มักมีนักวิเคราะห์หลายคนมีความเห็นว่า ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากโลกอุตสาหกรรมตะวันตก ไม่สามารถจะถูกนำไปใช้ในโลกรที่กำลังพัฒนา ด้วยเหตุผลต่างๆ ว่า เงื่อนไขและบริบทของโลกทั้งสอง มีความแตกต่างกันมาก (Lopezllera, Demeulenaere, 2000) (ดูตารางที่ 2 ประกอบ) นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอีกหลายอย่างที่บ่งชี้ว่า สมาชิกของชมรมหรือเครือข่าย ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่อยู่บนพื้นฐานของวิถีคิดแบบ

ตะวันตก ซึ่งเน้นความเป็นปัจเจกชนมากกว่าความเป็นชุมชน(Ingleby, 1998)ระบบที่พัฒนาจากตะวันตกที่เน้นความเป็นปัจเจกชนจะเน้นความเท่าเทียมกันในการแลกเปลี่ยน เช่น การให้เวลาที่เท่ากัน (ระบบ Hours) หรือการให้สิ่งของต่างตอบแทนที่มูลค่าเป็นหน่วยต่างๆ เท่ากัน ในขณะที่ชุมชนจะเน้นการให้ “น้ำใจ” แก่ผู้ที่อ่อนด้อยกว่าและผู้สมควรได้รับความช่วยเหลือการคิดทุกสิ่งทุกอย่างในลักษณะต่างตอบแทนแบบตะวันตก อาจจะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชนตะวันออกที่เน้นการให้ความช่วยเหลือกันมากกว่าการให้ในลักษณะต่างตอบแทน แต่ถ้าหากบริบทดังกล่าวในชุมชนตะวันออกเริ่มเลือนหายไป ก็อาจจะถูกแทนที่โดยบริบทของปัจเจกชนตะวันตกได้ในที่สุด

ภาค 4

การกระจายอำนาจ ทางการศึกษา และความเข้มแข็งชุมชน :

ปัจจัยเสริมการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

และ

ประเด็นทางกฎหมาย : กรณีเบี้ยหวัดและกรณีอื่นๆ

บทที่ 11

การกระจายอำนาจ เศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งชุมชน :

ปัจจัยเสริมการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

ความนำ

การกระจายอำนาจเป็นประเด็นทางนโยบายที่นักคิด นักการเมือง นักกิจกรรมทางสังคมให้ความสำคัญและถือเป็นประเด็นใจกลางในการรณรงค์ให้มีการปฏิรูปการเมืองในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าประเทศไทยได้มีระบบการเมืองการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้นนับตั้งแต่การลุกขึ้นสู้ของนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนในการขับไล่เผด็จการทหารจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 แต่ระบบประชาธิปไตยของไทยยังไม่เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบ การบริหารงานของราชการยังคงมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจอยู่มาก เป็นผลให้ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างต่อเนื่องและบางครั้งรุนแรงจนเกิดความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินของชาติอย่างมากมา โดยเฉพาอย่างยิ่ง เหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ. 2535 ทำให้นักวิชาการ นักคิด นักการเมือง นักกิจกรรมทางสังคม มีความเห็นร่วมกันว่า จำเป็นต้องปฏิรูปการเมืองการปกครองให้มีการกระจายอำนาจให้มากขึ้น การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจฟองสบู่ในปี พ.ศ. 2540 ก็เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่กระตุ้นให้นักวิชาการ นักคิด และนักกิจกรรมทางสังคม ตื่นตัวที่จะผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย เหตุการณ์ใหญ่ทั้งสองเหตุการณ์เป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การรณรงค์เชิงนโยบายของภาคประชาสังคมให้มีการปฏิรูปการเมืองการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วมและสามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐของผู้ปกครอง รวมทั้งการรณรงค์ให้มีการปรับปรุงนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนรากฐานที่มั่นคง ซึ่งก็คือการเรียกร้องให้มีการกระจายอำนาจ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนนั่นเอง การเรียกร้องของภาคประชาสังคมดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมที่มีสันติภาพ มีเสถียรภาพ และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

การเคลื่อนไหวในช่วงกว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายหลายประการ กล่าวคือ มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดในประเทศไทยเคยมีมา มีการออกพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542 มีนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน เช่นนโยบายจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีนโยบายส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน โดยการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) ให้เป็นองค์กรมหาชนและให้มีบทบาทในการส่งเสริมองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง

อย่างไรก็ตามนโยบายของรัฐบาลดังกล่าว เป็นนโยบายที่มีลักษณะแยกส่วน ขาดการเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ นโยบายการกระจายอำนาจมุ่งเน้นการถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) การกำหนดแนวทางการพัฒนาระบบบริหารเพื่อรองรับการกระจายอำนาจ และการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ในขณะที่นโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนมุ่งเน้นการส่งเสริมให้กลุ่มชาวบ้านทำธุรกิจในชุมชนเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ส่วนนโยบายส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชนมุ่งเน้นให้ชุมชนพึ่งตนเองโดยใช้ทุนทางสังคม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น รัฐบาลชุดปัจจุบันยังไม่มีนโยบายและมาตรการที่ชัดเจนในการเชื่อมโยงการกระจายอำนาจ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชนให้เกิดการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน

รายงานการวิจัยนโยบายและแผนการกระจายอำนาจ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน ในส่วนนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา แนวคิดและหลักการของนโยบายดังกล่าว โดยจะพยายามเชื่อมโยงนโยบายที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับการส่งเสริมให้เกิดระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นหัวข้อของการวิจัยในครั้งนี้ สำหรับการวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูลประกอบการวิเคราะห์จำเป็นต้องศึกษาแต่ละประเด็นตามลำดับ และในช่วงท้ายของการศึกษานี้จะทำการสังเคราะห์เชื่อมโยงทั้งสามประเด็นเข้าด้วยกัน โดยใช้การวิจัยระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นแกนกลางในการวิเคราะห์ว่าการกระจายอำนาจ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน จะมีส่วนส่งเสริมระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง หรือไม่ อย่างไร

ปัญหาของการรวมศูนย์อำนาจ

สังคมไทยได้รับบทเรียนที่สำคัญยิ่งในเรื่องการรวมอำนาจทางการเมืองการปกครอง ประสบการณ์ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง มีผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยหลายประการ ที่สำคัญที่สุดก็คือทำให้ช่องว่างของการพัฒนาระหว่าง เมืองและชนบทมีเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากชนบทถูกละเลยไม่ได้รับการพัฒนา อันเป็นผลจากการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ด้วยเหตุผลสามประการดังต่อไปนี้

ประการแรก ระบบรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลางทำให้ท้องถิ่นขาดผู้ปกครองและผู้บริหารจัดการที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่น

ประการที่สอง การรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง ทำให้ท้องถิ่นขาดผู้ปกครองและผู้บริหารจัดการที่ต้องรับผิดชอบ (Accountable) ต่อประชาชนในท้องถิ่น

ประการที่สาม เพราะอำนาจรัฐเป็นพลังโน้มถ่วง (Force of Gravitation) ให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งมารวมอยู่ใกล้และรอบๆ อำนาจรัฐ เมื่ออำนาจรัฐที่แท้จริงอยู่ที่ส่วนกลาง

กิจกรรมทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่งถูกโน้มถ่วงมารวมกันที่ส่วนกลางและอาณาบริเวณใกล้เคียง ทำให้ช่องว่างของการพัฒนาขยายกว้างมากขึ้น

การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางมีผลกระทบต่อการกระจายรายได้ ทำให้การกระจายรายได้มีความเหลื่อมล้ำมากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะคนในชนบทถูกทอดทิ้งให้ขาดโอกาสในการพัฒนาผลิตภาพ (Productivity) ของตน คนในชนบทจึงมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวน้อยกว่าคนเมืองมาก

การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางมีผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ที่เป็นเช่นนี้เพราะเป็นระบบที่ให้ความสำคัญอย่างมากกับรัฐบาลกลาง ประชาชนไม่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้ปกครองและผู้บริหาร เพื่อจัดการกับปัญหาในท้องถิ่นของตนเอง ผู้ปกครองเหล่านี้ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลางและไม่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนสิทธิของประชาชนในการร้องเรียนถึงความเดือดร้อนของพวกเขา อีกทั้งเป็นการยากที่ประชาชนในท้องถิ่นจะใช้สิทธิในการร้องเรียน เนื่องจากต้องดำเนินการผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งคนเลือกตั้งเข้าไปเพื่อให้ส่งผ่านความเดือดร้อนไปให้รัฐบาล แล้วรัฐบาลจึงส่งต่อไปยังผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้ผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองและบริหารจัดการท้องถิ่นไม่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนในท้องถิ่นโดยตรง

การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางยังทำให้การสร้างนักปกครองและนักบริหารงานท้องถิ่นเป็นไปได้ยาก ทั้งนี้เพราะขาดเวทีในการทดลองปฏิบัติ มีผลต่อความเข้มแข็งของขบวนการประชาธิปไตยในระดับชาติด้วย เนื่องจากขาดการฝึกฝนและพัฒนาผู้บริหารงานสาธารณะขึ้นมาตามลำดับขั้น

นอกจากนี้ การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางยังมีผลกระทบต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาชาวบ้าน เนื่องจากผู้ปกครองและบริหารจัดการเป็นผู้ที่ได้รับนโยบายมาจากส่วนกลาง และเน้นการใช้มาตรฐานเดียวกันในขอบข่ายทั่วประเทศ ทำให้ไม่มีการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาของชาวบ้านจึงไม่ได้รับการพัฒนา เอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนจึงสูญหายไป¹

ข้อดีของการกระจายอำนาจ

ในทางกลับกัน การกระจายอำนาจรัฐสู่ท้องถิ่นจะช่วยเอื้อต่อการพัฒนาหลายประการ กล่าวคือ สามารถลดภาระของกลไกของรัฐบาลระดับชาติในเรื่องเกี่ยวกับกิจการของท้องถิ่นลง ทำให้กลไกระดับชาติสามารถรวมศูนย์ความสนใจที่งานระดับชาติและงานนานาชาติ ซึ่งเป็นงานที่ไม่มีองค์กรใดทำได้

ช่วยสร้างโอกาสและสร้างงานในท้องถิ่น เมื่อการตัดสินใจอยู่ที่อำนาจรัฐระดับท้องถิ่น ท้องถิ่นก็จะมีค่าสำคัญ เพราะท้องถิ่นมีอำนาจรัฐเป็นพลังโน้มถ่วงกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ด้วย

¹ สมชัย ฤชุพันธุ์ การกระจายอำนาจ ทำไม เพื่อใคร และอย่างไร กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาสยาม หน้า 13-16

การที่ท้องถิ่นมีอำนาจรัฐอยู่ด้วยนี่เป็นการสร้างโอกาสในการพัฒนาของท้องถิ่น ซึ่งจะมีผลต่อการสร้างงานในท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้คนในท้องถิ่นไม่ต้องละทิ้งถิ่นไปหางานที่อื่น ช่วยให้การรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นทำได้ดีขึ้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุผลสามประการ คือ ประการแรกผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นคนในท้องถิ่นย่อมจะรักและหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่น ประการที่สองผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนในท้องถิ่น ย่อมจะต้องมีความรับผิดชอบต่อคนในท้องถิ่นซึ่งเลือกตนมา จึงต้องแสดงออกถึงความรับผิดชอบด้วยการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นให้ยั่งยืน และประการที่สามเพราะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถคำนึงถึงเฉพาะท้องถิ่นของตนในลักษณะที่แตกต่างไปจากท้องถิ่นอื่นได้ ผู้บริหารที่ได้รับการเลือกตั้งจากท้องถิ่นจึงสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นตนได้ดีกว่าผู้บริหารที่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง

ภายใต้ระบบการปกครองแบบกระจายอำนาจนั้นประชาชนเลือกผู้ปกครองในท้องถิ่นได้เอง และเมื่อมีปัญหาเดือดร้อนประการใดก็ย่อมจะร้องเรียนไปที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทันที โดยไม่ต้องส่งผ่านความรับผิดชอบไปไกลเหมือนกรณีการรวมศูนย์อำนาจ นอกจากนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะอยู่ใกล้ชิดประชาชนมากกว่าหน่วยงานกลางของรัฐบาล ซึ่งเป็นตัวแทนจากส่วนกลาง ประชาชนย่อมจะใช้สิทธิของตนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ง่ายกว่าการใช้สิทธิดังกล่าวกับผู้แทนของรัฐบาลกลาง

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้มแข็งสามารถรักษาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างเป็นระบบได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่不僅เพียงแต่จะต้องรักษาไว้ แต่จะต้องพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าขึ้นด้วย การที่จะรักษาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านได้ดีจะต้องมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยงานของ “ชาวบ้าน” ที่อยู่ใกล้ชิดชาวบ้านมาช่วยรักษาและพัฒนาจึงจะเกิดผลอย่างจริงจัง เพราะหากจะอาศัยรัฐบาล ซึ่งมีภาระทั้งงานระดับชาติและระดับนานาชาติอีกทั้งต้องวิเคราะห์ปัญหา และสั่งการมาจากส่วนกลาง จะทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้รับการใช้ประโยชน์และพัฒนา²

ข้อดีของการกระจายอำนาจยังพิจารณาได้จากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การคลัง ซึ่งกล่าวถึงข้อดีของการกระจายอำนาจว่าประกอบด้วย (1) ความสามารถในการให้บริการที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น (2) การแข่งขันในการให้บริการระหว่างท้องถิ่น (3) การสร้างประสบการณ์และการค้นพบแนวทางตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาการจัดสรรบริการสาธารณะที่

---

² เติ้งฮ้าง, หน้า 20-23

เหมาะสมกับท้องถิ่น (4) การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นจะทำให้เกิดความเป็นเจ้าของ และจะทำให้เกิดการควบคุมดูแลการดำเนินการของรัฐท้องถิ่นได้อย่างใกล้ชิด³

ด้วยเหตุที่การกระจายอำนาจมีข้อดีหลายประการดังกล่าว การกระจายอำนาจจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการปฏิรูประบบราชการ แต่การกระจายอำนาจจะมีมากน้อยเพียงใดจะขึ้นอยู่กับลักษณะการเมืองการปกครองของประเทศเป็นสำคัญ กล่าวคือ หากเป็นประเทศที่มีลักษณะการเมืองการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยและมีระบบเศรษฐกิจที่ไม่รวมศูนย์ลักษณะการกระจายอำนาจก็จะดำเนินไปได้มากกว่าประเทศที่ยังมีการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจไว้ที่ส่วนกลาง

หลักการทั่วไปของการกระจายอำนาจ

หลักการกระจายอำนาจที่ถูกต้องจะต้องไม่ทำให้อำนาจรัฐโดยรวมเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือรวมอำนาจของรัฐบาลกลางกับอำนาจรัฐขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลังการกระจายต้องไม่มากกว่าก่อนกระจาย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การกระจายอำนาจทำให้อำนาจรัฐขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มขึ้น และอำนาจรัฐของรัฐบาลกลางลดลง หลักของการกระจายอำนาจยังต้องพิจารณาถึงการแบ่งงานกันทำระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับรัฐบาลกลาง โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับผิดชอบทำในกิจการอันเป็นกิจกรรมของท้องถิ่น(Local Affairs) ส่วนรัฐบาลกลางรับผิดชอบทำกิจการในระดับชาติและนานาชาติ (National and International Affairs) ส่วนกิจการที่เกี่ยวกับท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระเต็มที่ในการดำเนินการภายใต้กรอบของกฎหมาย

กิจกรรมของท้องถิ่น ซึ่งโดยปกติเป็นอำนาจหน้าที่ของท้องถิ่นนั้น รัฐบาลยังมีอำนาจแทรกแซงได้ แต่โดยหลักการบริหารที่ดี กิจกรรมใดที่ท้องถิ่นทำได้ รัฐบาลไม่ควรเข้าไปดำเนินการ แต่ถ้าท้องถิ่นทำไม่ได้หรือไม่ได้ทำด้วยเหตุผลใดก็ตาม รัฐบาลก็อาจเข้าไปดำเนินการเฉพาะในท้องถิ่นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่ได้ทำ ถ้าหากรัฐบาลเห็นว่ากิจการนั้นมีความสำคัญ

หลักการไม่เข้าไปดำเนินการนี้มีลักษณะคล้ายกับหลักการเดียวกันที่รัฐบาลใช้กับเอกชน กล่าวคือ กิจการใดที่เอกชนทำได้รัฐบาลไม่ควรเข้าไปทำหรือทำแข่งขัน หลักนี้นอกจากควรรู้ใช้ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังควรรู้ใช้ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเอง ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระดับบน คือ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับล่าง คือ เทศบาล และองค์กรบริหาร

³ นวลน้อย ศรีรัตน์, การถอนตัวและการไว้วางใจในบริบทการกระจายอำนาจไทย, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการประจำปี 2545 ของศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 2

ตำบล (อบต.) ด้วย กล่าวคือ กิจการใดที่เทศบาลหรือ อบต. ทำได้ อบจ. ไม่ควรเข้าไปทำหรือแข่งขัน แต่สำหรับกิจการที่ อบต. หรือเทศบาลในเขตจังหวัดของตนแห่งใดทำไม่ได้ ก็ชอบที่ อบจ. จะเข้าไปดำเนินการให้

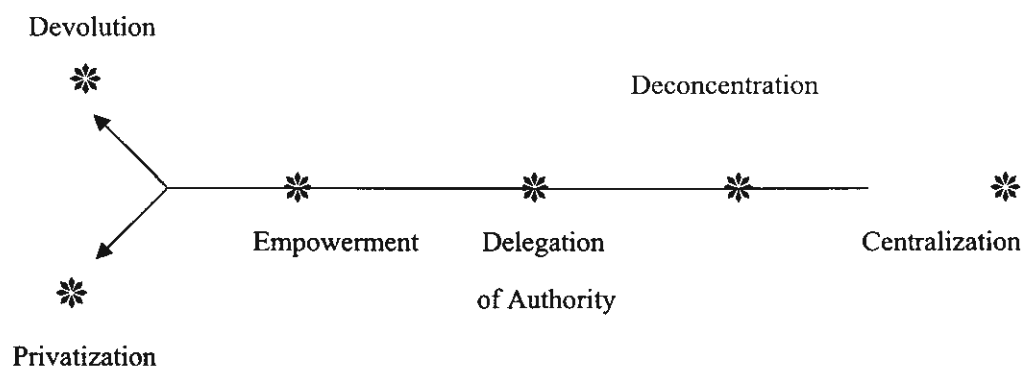
จะเห็นว่า ในเชิงนโยบายโดยทั่วไปองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับผิดชอบต่อประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งเลือกตั้งคนมาและจ่ายภาษีให้คนบริหารกิจการของท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ต้องรับผิดชอบต่อรัฐบาลในเชิงนโยบายทั่วไป แต่ในเชิงกฎหมายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรับผิดชอบต่อกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้รักษาและใช้กฎหมาย อำนาจรัฐของรัฐบาลจัดการกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ ถ้าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำผิดกฎหมาย

การกระจายอำนาจออกเป็น 4 รูปแบบ คือ

1. การแบ่งอำนาจ (Deconcentration)
2. การมอบอำนาจ (Delegation of Authority)
3. การส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง (Devolution)
4. การมอบให้เอกชนดำเนินการ (Privatization)

ลักษณะทางการเมืองการบริหารของแต่ละประเทศจะกระจายตามระดับของรูปแบบการกระจายอำนาจดังนี้

ภาพที่ 17 การกระจายอำนาจของประเทศ

ที่มา : Gaiden & Seidentopf, Strategies for Administrative Reform, 1982

การที่ประเทศจะมีลักษณะการเมืองการบริหารแบบใด นอกเหนือจากจะขึ้นอยู่กับทัศนคติและค่านิยมของประชาชนแล้วยังขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และเป้าหมายว่าต้องการตอบสนองอะไรด้วย ได้แก่

1. การรวมอำนาจ เป้าหมาย คือ การเป็นมาตรฐานเดียวกัน และประหยัด
2. การแบ่งอำนาจ เป้าหมาย คือ ประสิทธิภาพและความรวดเร็ว (ซึ่งการตัดสินใจยังคงอยู่ส่วนกลาง)

3. การมอบอำนาจเป้าหมาย คือ การแก้ไขปัญหที่รวดเร็วในงานที่ได้รับมอบหมายที่ไม่
มีผลกระทบต่องานในภาพรวม
4. การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เป้าหมาย คือ การตอบสนองปัญหาและความต้องการของ
ท้องถิ่น
5. การกระจายไปสู่ภาคเอกชน เป้าหมาย คือการแข่งขัน เพื่อให้ได้บริการที่มีความ
รวดเร็วและประสิทธิภาพที่สูงกว่า

สถานการณ์ที่บ่งชี้ว่าได้มีการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง จะต้องมีสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง
ตามมาสองประการ คือ⁴ ประการแรก องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการเลือกและ
ตัดสินใจในการออกระเบียบกำหนดกติกาได้เอง กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างองค์การปกครองส่วน
ท้องถิ่นกับพลเมืองในท้องถิ่นได้เอง ประการที่สอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระทางการ
คลัง คือสามารถจัดเก็บภาษีและกำหนดอัตราภาษีได้เอง รวมทั้งจัดทำงบประมาณและกำหนด
ระเบียบการใช้จ่ายได้เองโดยไม่ต้องขออนุมัติจากส่วนที่เหนือขึ้นไป

การกระจายอำนาจทางการคลังจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยที่ชี้ขาดความสำเร็จของ
การกระจายอำนาจ เพราะจะทำให้้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระทั้งทางด้านการจัดหารายได้
มาใช้จ่าย และทางด้านการใช้จ่าย ความเป็นอิสระทางด้านรายได้เป็นตัวกำหนดความเป็นอิสระ
ทางด้านรายจ่าย ซึ่งจะทำให้มีความเป็นอิสระในทางการเมืองมากขึ้น ดังนั้นในระยะยาวจึงต้อง
เสริมสร้างขีดความสามารถขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดเก็บรายได้เอง เพื่อให้มีความ
เป็นอิสระมากขึ้น

หลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เมื่อกระจายอำนาจทางการคลังไปให้ท้องถิ่นแล้ว
บทบาทของรัฐบาลจะต้องเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ รัฐบาลจะต้องเลิกดำเนินการอันเป็นกิจการของ
ท้องถิ่น และเน้นเฉพาะกิจกรรมในระดับชาติ และระหว่างประเทศ ซึ่งได้แก่การป้องกันประเทศ
การรักษาความสงบภายใน การยุติธรรม การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ ดำเนินนโยบายการเงินการ
คลัง นโยบายการค้าและการเมืองกับต่างประเทศ เป็นต้น

การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นของประเทศไทย

ถึงแม้ว่าประเทศไทยได้มีการกระจายอำนาจมาเป็นเวลากว่า 100 ปีแล้ว แต่ความก้าวหน้า
ของการกระจายอำนาจเป็นไปอย่างเชื่องช้า จากการศึกษาประวัติศาสตร์ทางการเมืองการปกครอง
ของไทยตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาพบว่า ประเทศไทยมีการปฏิรูประบบราชการอย่างขนานใหญ่ทั้งระบบ
ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และหลังจากนั้นก็เพียงการปฏิรูป
ระบบย่อยๆ โดยรัฐบาลในแต่ละยุคสมัยได้มีความพยายามที่จะพัฒนาระบบการเมืองการปกครอง

⁴ สมชัย ฤชุพันธุ์, กรอบความคิดในการกระจายอำนาจ สู่ท้องถิ่น, กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาสยาม, หน้า 5

ให้เป็นประชาธิปไตยและกำหนดแนวนโยบายการกระจายอำนาจมากขึ้น มากบ้างน้อยบ้างตามยุคสมัยของรัฐบาล ซึ่งเป็นไปตามสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในยุคนั้นๆ แต่ส่วนใหญ่เน้นการรวมศูนย์อำนาจมากกว่าการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากนโยบายของรัฐบาลหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ที่มีการระบุไว้ในคำแถลงนโยบายดังนี้

ในสมัยที่พระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ได้มีการกล่าวถึงนโยบายในการกระจายอำนาจว่า

“รัฐบาลนี้เห็นว่าวิธีการปกครองโดยรวบอำนาจและหน้าที่การปกครองทั่วประเทศให้มาอยู่ในจุดศูนย์กลางเดียวอย่างเช่นเดิวนี้นี้ไม่ได้ผลดีเท่ากับที่จะแบ่งอำนาจและหน้าที่ให้ไปอยู่ในเฉพาะท้องถิ่นเสียบ้าง เพื่อว่าการปกครองในท้องถิ่นหนึ่งๆ จะได้มุ่งอยู่ในผลประโยชน์ของท้องถิ่นนั้นๆ วิธีการจัดให้มีการปกครองเฉพาะท้องถิ่นขึ้น ก็โดยวิธีจัดให้มีผู้แทนราษฎรในท้องถิ่นนั้นๆ จัดการกันเอง วิธีการเช่นนี้เขาทำกันอยู่แล้วในนานาประเทศ เมื่อครั้งรัฐบาลเก่าความคิดเช่นนี้ก็มิได้อยู่ จนถึงได้ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นฉบับหนึ่ง แต่ว่าด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง การมิได้ลุส่งไป รัฐบาลนี้เห็นเป็นการสำคัญจะได้เตรียมจัดให้เทศบาลหรือการปกครองท้องถิ่นขึ้นในราวต้นปีหน้า”⁵

รัฐบาลอีกหลายชุดต่อมา ได้แก่รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา พลเรือตรีวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ และนายควง อภัยวงศ์ ก็ไม่ได้มีนโยบายกระจายอำนาจที่ชัดเจน จนกระทั่งถึงในยุคจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 4 ในปี พ.ศ. 2500 รัฐบาลในยุคนั้นได้มีนโยบายในการขยายการกระจายอำนาจให้กว้างขวางขึ้น โดยระบุไว้ในคำแถลงว่า

“รัฐบาลนี้จะกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น และพัฒนาความเจริญทางเศรษฐกิจให้ถึงมือประชาชนโดยทั่วถึง โดยจะพิจารณาขยายฐานะท้องถิ่นขึ้นเป็นเทศบาลและสุขาภิบาลให้มากขึ้นตามควรแก่ฐานะ กับจะได้ส่งเสริมกิจการของสภาจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด และกิจการสภาตำบลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อที่จะให้ประชาชนได้ปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์”⁶

หลังจากยุคของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ก็เข้าสู่ยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และต่อด้วยยุคของจอมพลถนอม กิตติขจร นับเป็นยุคมีคของการกระจายอำนาจ จนกระทั่งถึงยุคประชาธิปไตยเบ่งบานหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 การกระจายอำนาจมีความคืบหน้าไปอย่างช้าๆ และมีความชัดเจนมากขึ้นในยุคที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณเป็นนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2533 นโยบายการกระจายอำนาจของรัฐบาลพลเอกชาติชายระบุไว้ว่า

⁵ ประสงค์ เต็มขวลา, การกระจายอำนาจ : ยุทธศาสตร์การปฏิรูปงานสาธารณะสุขไทย , รายงานการวิจัยจัดพิมพ์โดยศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคกลาง, หน้า 21

⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 24

“จะส่งเสริมและปรับปรุงการกระจายอำนาจการปกครองท้องถิ่น โดยเฉพาะสภาพตำบลให้มากขึ้นโดยการเพิ่มอิสระทางการเงิน การคลัง การจัดซื้อจัดจ้างและการกำหนดนโยบายของตน ทั้งนี้จะได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนให้เหมาะสมกับสภาพการพัฒนาของท้องถิ่น ทั้งที่พัฒนาไปแล้ว และท้องถิ่นที่ยังต้องการความสนับสนุนจากส่วนกลางโดยคำนึงถึงความเป็นเอกภาพของการปกครองอาณาจักรซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและจะแบ่งแยกมิได้”⁷

ความตื่นตัวในเรื่องการกระจายอำนาจมีมากขึ้นเป็นลำดับในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา กระแสเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองโดยเน้นการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนเป็นประเด็นที่มีการหยิบยกขึ้นมาอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะสังคมเริ่มตระหนักว่าการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเป็นการสร้างหรือพัฒนากระบวนการประชาธิปไตยที่พื้นฐานอย่างแท้จริง ความเคลื่อนไหวดังกล่าวมีผลทำให้สภาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ต้องบัญญัติเรื่องการกระจายอำนาจไว้ในมาตรา 78 ในหมวดที่ 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มีใจความว่า

“มาตรา 78 รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศให้ท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น”⁸

นอกจากมาตรา 78 แล้ว รัฐธรรมนูญได้กำหนดเรื่องการปกครองท้องถิ่นไว้เป็นการเฉพาะในหมวดที่ 9 เกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งแต่มาตรา 282 ถึงมาตรา 290 สรุปได้ว่า

“รัฐจะต้องให้ความเป็นอิสระแก่ท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งหลายย่อมมีอิสระในการกำหนดนโยบายการปกครอง การบริหารงานบุคคล การเงินและการคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเอง โดยเฉพาะ โดยมีรัฐบาลเป็นผู้มีหน้าที่กำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่าที่จำเป็นภายใต้กรอบของกฎหมาย และเพื่อกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง”⁹

การจัดทำแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 284 ในหมวดที่ 9 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติให้มีการจัดทำแผนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ดังนั้นเพื่ออนุวัติมาตรา 284 จึงมีการตราพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

⁷ เฟื่องอ้าง, หน้า 25

⁸ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 78

⁹ สรุปจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 282 ถึงมาตรา 290

พ.ศ. 2542 ขึ้น ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542¹⁰

ในมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้คณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจและหน้าที่จัดทำแผนกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และแผนปฏิบัติการ เพื่อขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีและรายงานต่อรัฐสภา โดยในบทเฉพาะกาลมาตรา 35 ของพระราชบัญญัตินี้กำหนดในวาระเริ่มแรก ให้คณะกรรมการจัดทำแผนการกระจายอำนาจและแผนปฏิบัติการให้แล้วเสร็จภายในหนึ่งปีนับตั้งแต่การเริ่มปฏิบัติหน้าที่ หรือภายในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544

ปัจจุบันแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 ได้ผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2543 และรายงานให้สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาทราบเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2543 และ 20 ตุลาคม 2543 ตามลำดับ แผนกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นแผนที่กำหนดกรอบแนวคิด เป้าหมาย และแนวทางการกระจายอำนาจให้เป็นไปตามมาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้การกระจายอำนาจบรรลุผลจากทุกฝ่าย ไม่เป็นแผนที่เบ็ดเสร็จ มีกระบวนการที่ยืดหยุ่น สามารถปรับวิธีการให้สอดคล้องกับสถานการณ์และการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น

สาระสำคัญของแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย การกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะระหว่างรัฐบาลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยตนเอง การจัดสรรส่วนภาษีและอากรระหว่างรัฐบาลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยคำนึงถึงภาระหน้าที่ของรัฐบาลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยตนเองเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อทำให้เกิดความเป็นอิสระของท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยหัวใจสำคัญของแผนการกระจายอำนาจก็คือเพื่อทำให้การบริการสาธารณะแก่ประชาชนเป็นไปอย่างทั่วถึงทั้งประเทศ และเพื่อให้การบริการนั้นสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง และยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการที่จะทำให้การปกครองส่วนท้องถิ่นบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ ต้องยึดหลักพื้นฐานประชาธิปไตยคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของตนไม่ว่าจะเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมถึงการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ เพื่อให้การดำเนินการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามเจตนารมณ์ของ

¹⁰ ดูรายละเอียดใน ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 116 ตอนที่ 114 ก

การดำเนินการขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าหลักในการกระจายอำนาจเพื่อให้เกิดความเป็นอิสระของท้องถิ่น แต่กฎหมายก็ยังคงให้ท้องถิ่นอยู่ภายใต้การกำกับดูแลโดยรัฐบาล เพื่อความเป็นเอกภาพแห่งรัฐ

วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของแผนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

ในช่วงสี่ปีแรก (พ.ศ. 2544-2547) ของการถ่ายโอนภารกิจตามกรอบของกฎหมายว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเป็นช่วงของการปรับปรุงระบบการบริหารงานภายในขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและราชการบริหารส่วนภูมิภาค รวมทั้งการพัฒนายุทธศาสตร์ การสร้างความพร้อมในการรองรับการถ่ายโอนภารกิจ บุคลากร งบประมาณ และทรัพย์สิน รวมทั้งการแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ในส่วนของภารกิจที่ถ่ายโอนจะมีทั้งการถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ การดำเนินงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเองและระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับหน่วยงานของรัฐ จะมีบุคลากรจำนวนหนึ่งถูกถ่ายโอนไปปฏิบัติงานภายใต้การกำกับดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

หลังจากการถ่ายโอนในช่วงสี่ปีแรกสิ้นสุดลงจนถึงระยะเวลาการถ่ายโอนในปีที่ 10 (พ.ศ. 2548-2558) ตามกรอบของกฎหมายว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจฯ จะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน มีการปรับบทบาทของราชการบริหารส่วนภูมิภาค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาชนที่จะเรียนรู้ร่วมกันในการถ่ายโอนภารกิจมีการปรับกลไกความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับราชการบริหารส่วนภูมิภาคอย่างกลมกลืน รวมถึงกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะทำให้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินกิจการสาธารณะที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นดีขึ้น ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานของท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะสามารถพัฒนาขีดความสามารถในการดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความโปร่งใส

ในช่วงเวลาหลังจากปีที่ 10 (พ.ศ. 2554 เป็นต้นไป) ประชาชนในท้องถิ่นจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจการกำกับดูแล การตรวจสอบ ตลอดจนการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างเต็มที่ ในส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีการพัฒนาศักยภาพทางด้านการบริหารจัดการรวมทั้งการคลังท้องถิ่นที่สามารถพึ่งตนเองและเป็นอิสระมากขึ้น ผู้บริหารและสภาท้องถิ่นจะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีวิสัยทัศน์ในการบริหารราชการในท้องถิ่น ราชการบริหารส่วนภูมิภาคจะเปลี่ยนบทบาทจากฐานะผู้จัดทำบริการสาธารณะ มาเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือทางวิชาการและกำกับการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่าที่

จำเป็นภายใต้ขอบเขตที่ชัดเจน และในที่สุดการปกครองส่วนท้องถิ่นจะเป็นการปกครองตนเองของประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

แผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้สามประการ คือ

1. เพื่อให้มีการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2542

2. กำหนดกรอบทิศทางและแนวทางการกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ชัดเจน โดยมีกระบวนการที่ยืดหยุ่น สามารถปรับวิธีการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น

3. กำหนดแนวทางการดำเนินงานของแผนปฏิบัติการซึ่งจะกำหนดหลักการทั่วไปในการพิจารณาถ่ายโอนภารกิจ รูปแบบการถ่ายโอนภารกิจที่ราชการบริหารส่วนกลางจะถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระยะเวลาการถ่ายโอน แนวทางการจัดแบ่งอำนาจและหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะระหว่างรัฐกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละรูปแบบ แนวทางการจัดสรรทรัพยากรด้านการเงิน การคลัง และบุคลากรให้สอดคล้องกับอำนาจหน้าที่และภารกิจ ปรับบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างราชการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น รวมทั้งแก้ไขกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้แผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้กำหนดเป้าหมายไว้ห้าประการคือ

1. ให้มีการถ่ายโอนภารกิจในการจัดบริการสาธารณะของรัฐ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามมาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 โดยกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบในการให้บริการสาธารณะของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดหรือแห่งใดมีความพร้อมในการรับถ่ายโอนอำนาจหน้าที่และภารกิจ ให้ดำเนินการถ่ายโอนภายในสี่ปี สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประเภทใดหรือแห่งใดที่ไม่สามารถที่จะรับการถ่ายโอนอำนาจหน้าที่และภารกิจภายในสี่ปีให้ดำเนินการถ่ายโอนภายใน 10 ปี

2. กำหนดการจัดสรรภาษีและอากร เงินอุดหนุนและรายได้อื่นให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละประเภทอย่างเหมาะสมโดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้น คิดเป็นสัดส่วนต่อรายได้รัฐบาลภายในปี พ.ศ. 2544 ไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้นคิดเป็นสัดส่วนต่อรายได้ของรัฐบาลภายในไม่เกิน พ.ศ. 2549 ไม่น้อยกว่าร้อยละ 35

โดยการเพิ่มสัดส่วนตามระยะเวลาที่เหมาะสมเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดบริการสาธารณะได้ด้วยตนเอง และจัดสรรในสัดส่วนที่เป็นธรรมแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยคำนึงถึงรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นด้วย

3. การจัดตั้งงบประมาณรายจ่ายประจำปี ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดบริการสาธารณะในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้รัฐจัดสรรเงินอุดหนุนให้เป็นไปตามความจำเป็นและความต้องการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น

4. จัดระบบของการถ่ายโอนบุคลากรจากหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้สอดคล้องกับการถ่ายโอนภารกิจ

5. ปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับการถ่ายโอนอำนาจและหน้าที่

นับได้ว่าแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 ที่ออกตามมาตรา 78 ในหมวดแผนนโยบายของรัฐในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เป็นแนวทางและจุดเริ่มต้นของการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รัฐบาลทุกชุดต้องดำเนินการ โดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

กรอบแนวคิดและสาระสำคัญของแผนการกระจายอำนาจ

แผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 มีกรอบแนวคิดที่สำคัญซึ่งถือเป็นหลักการในการจัดทำแผนการกระจายอำนาจสามประการ คือ

1. ประการแรก ความเป็นอิสระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กล่าวคือ ในการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการเปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในการกำหนดนโยบาย และการบริหารจัดการบริการสาธารณะ ตลอดจนการบริหารภายในโดยเฉพาะการมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ดังนั้น ในการกระจายอำนาจจึงเสมือนการมอบความรับผิดชอบในการจัดบริการสาธารณะให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะต้องรับผิดชอบ และตอบสนองความต้องการของประชาชนใน ท้องถิ่นได้อย่างอิสระ มิใช่เป็นการมอบภารกิจที่รัฐเคยดำเนินการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการแทนเท่านั้น

2. ประการที่สอง หลักความสัมพันธ์ของการบริหารราชการแผ่นดิน กล่าวคือในการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นการปรับบทบาท อำนาจ หน้าที่ระหว่างราชการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นใหม่ ดังนั้น ราชการส่วนท้องถิ่นจะทำหน้าที่เป็นผู้ปฏิบัติการหลักในการดำเนินกิจการของรัฐที่เคยทำแต่เดิม ส่วนบทบาทของราชการบริหารส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จะรับผิดชอบในภารกิจมหภาคและทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน และกำกับดูแลการดำเนินงานของราชการบริหารส่วนท้องถิ่นเท่าที่จำเป็น

3. ประการที่สาม หลักประสิทธิภาพการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กล่าวคือ ในการกระจายอำนาจต้องคำนึงถึงการเพิ่มขีดความสามารถ ประสิทธิภาพในการบริหารงานของ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย เพื่อเป็นหลักประกันว่าประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับการ จัดบริการสาธารณะที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องยิ่งที่ จะต้องเร่งพัฒนาประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ ตลอดจนการเร่งส่งเสริมให้ประชาชนใน ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่น สนับสนุนและตรวจสอบการดำเนินงานขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

จากหลักการที่เป็นกรอบความคิดที่สำคัญของแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นนี้ จะเห็นได้ว่าแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้แบ่ง สาระสำคัญของแผนออกเป็นสามส่วน กล่าวคือ

ส่วนที่หนึ่ง กล่าวถึงเหตุผล ความจำเป็นของการกระจายอำนาจ การกำหนดวิสัยทัศน์ของ การกระจายอำนาจ ตลอดจนวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการกระจายอำนาจ

ส่วนที่สอง กล่าวถึงแนวทางการกระจายอำนาจโดยกำหนดแนวทางของการถ่ายโอน การกิจของรัฐให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามมาตรา 30 ของพระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจโดยกำหนดความหมายของภารกิจที่จะถ่ายโอน และหลักการทั่วไป ในการถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยหลักการทั่วไป 18 ข้อ การกำหนดรูปแบบการถ่ายโอนและเงื่อนไขระยะเวลาการถ่ายโอน รวมทั้งการกำหนดกลุ่มภารกิจที่ จะต้องถ่ายโอน จำนวนหกด้าน คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต ด้านการ จัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และด้านศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนที่สาม มีสาระสำคัญในการกำหนดแนวทางการพัฒนาระบบบริหารเพื่อรองรับการ กระจายอำนาจและการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กล่าวคือ มีการกำหนดแนวทางด้านการกระจายอำนาจทางการเงิน การคลัง และงบประมาณทั้งในด้านการ ปรับปรุงรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนมาตรการเสริมสร้างวินัยทางการเงินและ การคลังของท้องถิ่น แนวทางการถ่ายโอนบุคลากรและการบริหารงานบุคคลส่วนท้องถิ่น แนวทาง การพัฒนาระบบการตรวจสอบและการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวทางการปรับปรุง ประสิทธิภาพการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในด้านการเตรียมความพร้อมการ ปรับโครงสร้างภายในขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การปรับปรุงระบบการวางแผน ติดตาม ตรวจสอบ และรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการเพิ่มขีดความสามารถของบุคลากรและผู้บริหารท้องถิ่น

แนวทางในการปรับปรุงพัฒนากฎหมายและแนวทางการสร้างกลไกในการกำกับดูแลการกระจายอำนาจในระยะยาว

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ให้ความสำคัญทั้งในด้านการถ่ายโอนภารกิจจากรัฐไปสู่ท้องถิ่นพร้อมๆ กับการพัฒนาระบบการบริหารเพื่อรองรับการถ่ายโอน และการกระจายอำนาจในระยะยาวอีกด้วย แผนการกระจายให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้กำหนดขอบเขตการกระจายอำนาจ ว่ารัฐจะกระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ อำนาจการตัดสินใจ อำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรการเงินการคลังและงบประมาณ ส่งเสริมให้ภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งให้ความสำคัญกับรายได้ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดเก็บจัดหาเองเป็นลำดับแรก เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถพัฒนาขีดความสามารถทางการคลังท้องถิ่น มีความเป็นอิสระและพึ่งตนเองได้ในระยะยาว ต้องให้ความสำคัญกับการขยายฐานภาษี การกำหนดอัตราภาษี การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดเก็บภาษี ความโปร่งใสในการจัดเก็บภาษี การเพิ่มภาษีหรือรายได้ของท้องถิ่นประเภทใหม่ๆ รวมทั้งสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแสวงหาแนวทางเพิ่มรายได้ในรูปแบบอื่นๆ ให้กว้างขวางมากขึ้นเพื่อการพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

การกระจายอำนาจทางการเงินการคลังเป็นหัวใจของการกระจายอำนาจ เพราะหากท้องถิ่นมีรายได้ของตนเองก็จะมีอิสระมากขึ้น ความจำเป็นในการพึ่งพารัฐบาลในทางการเงินจะน้อยลง เป็นผลให้รัฐบาลสามารถลดภาระที่ต้องจัดสรรงบประมาณไปให้ท้องถิ่นลดลงด้วย ลักษณะดังกล่าวจะช่วยให้ระบบการเก็บภาษีตลอดจนระบบการจัดสรรงบประมาณของประเทศโดยรวมมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นด้วย เนื่องจากสามารถลดขั้นตอนและช่องโหว่ในช่วงการจัดเก็บลงได้ ขณะเดียวกันก็สามารถตั้งงบประมาณได้ใกล้เคียงกับความต้องการตามความเป็นจริงในแต่ละท้องถิ่นด้วย

จินตภาพของท้องถิ่นที่เปลี่ยนไป

จากการที่แผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและแผนปฏิบัติการได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกรูปแบบมีภารกิจ หน้าที่ ความรับผิดชอบที่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นด้วยนั้น จะทำให้บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่เคยเป็นมาอย่างน้อยห้าประการ กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจ หน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะที่มีขอบเขตกว้างขวางมากขึ้น กล่าวคือ ในมาตรา 16 กำหนดอำนาจหน้าที่ของเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบลและเมืองพัทยา ไว้ 31 เรื่อง และในมาตรา 17 ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดไว้ 29 เรื่อง ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความรับผิดชอบต่อการจัดบริการสาธารณะที่สูงขึ้น

ประการที่สอง การกิจในการจัดบริการสาธารณะจำนวนหนึ่งจะถูกกำหนดให้เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเอง หรือระหว่างรัฐกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาระบบการทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบที่ต่างกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการทั้งในด้านคุณภาพการให้บริการและต้นทุน

ประการที่สาม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีรายได้ ทั้งในรูปภาษีที่ท้องถิ่นจัดเก็บเอง รายได้จากการจัดสรรของรัฐบาล และเงินอุดหนุน ในปริมาณที่สูงขึ้นเป็นลำดับ และต่อเนื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับภารกิจที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านั้นได้รับมอบหมายจากรัฐ

ประการที่สี่ ความสัมพันธ์ระหว่างราชการบริหารส่วนกลางและส่วนภูมิภาคกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ บทบาทของราชการบริหารส่วนกลางและส่วนภูมิภาคจะเป็นผู้สนับสนุนให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ และกำกับดูแลมากขึ้นในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะกลายเป็นหลักในการจัดบริการสาธารณะแก่ประชาชนในพื้นที่

ประการที่ห้า สืบเนื่องจากดังกล่าวข้างต้น ความคาดหวังของประชาชนต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกรูปแบบจะมีมากขึ้นและจะเป็นตัวเร่งให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่น การตรวจสอบ ตลอดจนการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น

ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

จากจินตภาพใหม่ของการปกครองท้องถิ่นของไทยภายใต้แนวทางของการกระจายอำนาจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องทบทวน และค้นหายุทธศาสตร์การทำงานอย่างน้อยสี่เรื่อง คือ¹¹

1. ยุทธศาสตร์ด้านการหารายได้ของตนเอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกรูปแบบจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางการเพิ่มรายได้ของตนเองให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดความเป็นอิสระทางการคลังท้องถิ่น ดังนั้นองค์กรปกครองท้องถิ่นจึงควรศึกษาค้นหาแนวทางการพัฒนารายได้ ทั้งในด้านการเพิ่มประสิทธิภาพในการหารายได้จากแหล่งเดิม ตลอดจนการริเริ่มดำเนินการเพื่อหารายได้ในรูปแบบอื่นๆ ที่กฎหมายเปิดโอกาสให้มากขึ้น เช่น การทำเทศพาณิชย์ในรูปแบบต่างๆ

2. ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเร่งรัดให้มีการพัฒนาระบบบริหารของท้องถิ่น ทั้งในด้านการเพิ่มประสิทธิภาพบุคลากร การพัฒนาระบบบริหารด้านงบประมาณ ระบบบัญชี การวางแผนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาขีด

---

¹¹ วุฒิสาร ตันไชย, การกระจายอำนาจ : บทบาทของท้องถิ่นในอนาคต, ใน โกวิทช์ พวงงาม (บรรณาธิการ)ม อบค. ในกระบวนทัศน์ใหม่ : พัฒนา สร้างเครือข่าย และเสริมความเข้มแข็ง, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาธรรมม หน้า 209-216

ความสามารถของบุคลากรท้องถิ่น ทั้งส่วนที่เป็นบุคลากรและผู้บริหารท้องถิ่น เพื่อรองรับภาระงานของท้องถิ่นที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว

3. ยุทธศาสตร์ด้านการประสานการทำงานระหว่างท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกรูปแบบ โดยเฉพาะที่มีขนาดเล็กจำเป็นต้องกำหนดยุทธศาสตร์การทำงานร่วมกันกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบอื่นๆ เพื่อพัฒนาการจัดบริการสาธารณะให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น การส่งเสริมการทำงานในรูปสหการตามที่กฎหมายกำหนดไว้ หรือในรูปขององค์กรอิสระของท้องถิ่นที่อาจมีการตราเป็นกฎหมายรองรับในอนาคต

4. ยุทธศาสตร์การทำงานร่วมกับประชาชนและภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องกำหนดแนวทางการทำงานที่เร่งเร้าให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกๆ ด้าน นับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การสนับสนุนการทำงานของท้องถิ่น ตลอดจนการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารท้องถิ่น นอกจากนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องแสวงหาภาคร่วมงานในภาคเอกชนและภาคประชาสังคมให้มากขึ้น เพื่อที่จะก่อให้เกิดพลังของการพัฒนาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าความสำเร็จของการกระจายอำนาจที่แท้จริง ในอันที่จะตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวดังกล่าว ความพยายามและความมุ่งมั่นที่จะพัฒนา เสริมสร้างประสิทธิภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองจะเป็นบทพิสูจน์ที่สำคัญที่สุดต่อผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยต่อการกระจายอำนาจ ดังนั้น แม้ว่าจะมีแผนกระจายอำนาจที่มีผลบังคับใช้ก็ยังมีได้เป็นหลักประกันของความสำเร็จของการกระจายอำนาจในขั้นสุดท้าย หากแต่เป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการการกระจายอำนาจในประเทศไทย ซึ่งต้องการความเข้าใจที่ตรงกัน และความมุ่งมั่นตลอดจนความเชื่อมั่นต่อแนวคิดของการกระจายอำนาจจากทุกฝ่าย ตั้งแต่รัฐบาลกลาง ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขณะที่ประชาชนจะต้องพร้อมร่วมกันพัฒนาการกระจายอำนาจผ่านกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง

การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจฟองสบู่ในปี พ.ศ.2540 เป็นสิ่งที่นักการเมือง นายธนาคาร นักการเงิน นักธุรกิจขนาดใหญ่ เจ้าของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ข้าราชการที่เป็นนักวิชาการและนักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากไม่ได้คาดคิดกันมาก่อน เพราะตลอดช่วง 10 ปีก่อนวิกฤติ อัตราการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของไทยขยายตัวในอัตราสูงมาโดยตลอด ในปี พ.ศ. 2538 สถาบันทางการเงิน Credit Lyonnais ได้ส่งสัญญาณเตือนภัยให้กับประเทศไทยเป็นครั้งแรกว่ามีการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดและพึ่งพาเงินทุนระยะสั้นจากต่างประเทศในจำนวนที่สูง ทำให้เกิดการเก็งกำไรจากค่าเงินบาทเป็นครั้งคราว ในปี พ.ศ. 2539 การส่งออกของไทยเริ่มประสบภาวะชะงักงัน ดัชนีหุ้น

ในตลาดหลักทรัพย์ลดต่ำลงอย่างรวดเร็วจาก 1,280 จุด เหลือ 831 จุด ในปี พ.ศ. 2540 สภาการคลังยิ่งเลวร้ายลงไปอีก เพียงช่วงเวลาครึ่งปีแรก ค่าเงินบาทไทยลดลงถึงร้อยละ 100 สถาบันจัดอันดับความน่าเชื่อถือจากต่างประเทศโดยเฉพาะ Moody's ได้ลดอันดับความน่าเชื่อถือของประเทศไทยลงอยู่ในระดับที่เป็นตราสารที่ไม่พึงลงทุน (Junk Bond) ตลาดหุ้นตกลงจาก 831 จุด เหลือเพียง 372 จุด ในปี พ.ศ. 2540 ความไม่มั่นใจในระบบการเงินรุนแรงมากขึ้น เกิดภาวะตื่นตระหนกมีเงินทุนไหลออกอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน¹²

วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ และประสบภาวะวิกฤตในเดือนกรกฎาคม ปี 2540 เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ ดังที่รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นปัญหาการนำเข้าและการส่งออก หรือปัญหาการพึ่งพิงทุน วัตถุดิบ และเทคโนโลยีจากต่างชาติมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ¹³ เช่นเดียวกับวอลเดน เบลโล ที่วิเคราะห์ว่า วิกฤตการณ์ทางการเงินที่ประทุขึ้นในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2540 นั้นเป็นเพียงด้านหนึ่งของปรากฏการณ์ท้าทายที่สุดอันเกิดจากปัญหาโครงสร้างที่ลึกซึ้งของระบบเศรษฐกิจโดยพื้นฐานก็คือ วิกฤตของแม่แบบแห่งการพัฒนา¹⁴ ในขณะที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี อธิบายว่าการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาว่า เป็นการทำลายรากฐานทางสังคม คือความเป็นชุมชน ซึ่งถือว่าการทำลายทุนทางสังคมที่สำคัญ¹⁵

อย่างไรก็ตาม วิกฤตการณ์ครั้งนี้ได้กระตุ้นให้แนวคิดในการหาทางออกให้กับสังคมไทยหลายกระแสเติบโตขึ้น กระนั้นก็ตามจนกระทั่งถึงขณะนี้ กระแสแนวคิดที่สำคัญอาจแบ่งออกได้เป็นสองกระแสด้วยกันคือ กระแสทฤษฎีเศรษฐศาสตร์แบบโลกาภิวัตน์ และกระแสทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

กระแสแรกเป็นเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มีฐานะที่ครอบงำระบบเศรษฐกิจสังคมไทยมาช้านาน แกนกลางทางความคิดของเศรษฐศาสตร์สำนักนี้คือ “ลัทธิเสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberalism) ที่เน้นการค้า การลงทุนและการบริหารระหว่างประเทศอย่างเสรี ทฤษฎีนี้ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลก และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) อย่างเข้มแข็งมาโดยตลอด โดยก่อนหน้านี้เพียงสองปีธนาคารโลกยังได้ตีพิมพ์ยกย่องให้ประเทศไทยเป็นตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นฐานของลัทธิเสรีนิยมใหม่ ซึ่งรวมเอาตัวอย่างของเกาหลีใต้

¹² สังคีต พิริยะรังสรรค์, เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : ข้อเสนอเชิงนโยบาย, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการในโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย และโครงการพลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำในประเทศไทย วันที่ 23-24 เมษายน พ.ศ. 2544 , หน้า 1

¹³ เพิ่งอ้าง หน้า 4

¹⁴ วอลเดน เบลโล สภาวะเศรษฐกิจไทยกับกระแสโลกาภิวัตน์ ในวิกฤตกระแสโลกาภิวัตน์ : บทวิเคราะห์และสำรวจแม่แบบของการพัฒนา พงษ์ กริชไกรวรรณ(บรรณาธิการ), หน้า 80

¹⁵ ประเวศ วะสี เศรษฐกิจชุมชน ทางเลือกเพื่อทางรอดของสังคมไทย หน้า 10

ได้หวัน สิงคโปร์ ฮองกง มาเลเซีย และอินโดนีเซีย เข้าไว้ด้วยกันในฐานะของการพัฒนาระดับอนุภูมิภาค

แต่วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้กระแสเศรษฐศาสตร์โลกาภิวัตน์สูญเสียความชอบธรรมและความน่าเชื่อถือจากคนในสังคมไทยไปเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน นักเศรษฐศาสตร์กระแสนี้เชื่อว่าปัญหาใหญ่ที่สุด และเร่งด่วนที่สุดของระบบเศรษฐกิจไทยในปัจจุบันคือการขาดสภาพคล่องทางการเงิน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้ามีเงินจากต่างประเทศมาช่วยเหลือก็จะสามารถแก้ปัญหาของประเทศได้ ดังนั้น การสร้างสภาพคล่องโดยการกู้ยืมเงินจากธนาคารโลกและจากสถาบันการเงินระหว่างประเทศอื่นๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นการสร้างหนี้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็นชะตากรรมที่ประเทศไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การแก้ไขกฎหมายเพื่อกระตุ้นให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนหรือซื้อกิจการของคนไทยเพิ่มขึ้น รวมทั้งนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นเอกชนเป็นทางเลือกที่ไม่มีทางเลือกอื่นเหลือไว้อีกแล้ว หากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจะต้องเดินต่อไปในอนาคตในทิศทางนี้¹⁶

วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งนี้ ช่วยเปิดเผยให้คนในสังคมเห็นว่า เศรษฐศาสตร์กระแสโลกาภิวัตน์ เป็นแนวความคิดที่เน้นแต่เรื่อง “เงิน” หรือ “ทุน” มากจนกระทั่งขาดแง่มุมของความ เป็น “ชาติ” “ชาตินิยม” และ “ท้องถิ่นนิยม” เน้นเฉพาะการได้มาซึ่ง “เงินตรา” เป็นสำคัญ เศรษฐศาสตร์กระแสนี้เห็นว่าอะไรในชาติที่สนองความต้องการให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนก็ควรจะดำเนินการส่งเสริมทั้งสิ้น เพราะว่ามีแต่ปริมาณเงินจำนวนมากที่ไหลเข้ามาในประเทศไทยเท่านั้นที่จะผ่อนคลายวิกฤตทางการเงินของประเทศไทยได้ การที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์โลกาภิวัตน์ เน้นแต่เรื่อง “เงิน” จนละเลยเรื่องของ “คน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของคนธรรมดาสามัญที่เป็น “คนเล็กๆ” จำนวนหลายสิบล้านคนของประเทศนี้ สะท้อนความจริงที่ว่าทฤษฎีดังกล่าวมุ่งตอบคำถามให้แก่ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจของประเทศ มากกว่าที่พยายามตอบคำถามให้แก่เกษตรกรและผู้ประกอบการระดับกลาง เล็ก “จิ๋ว” และคนธรรมดาทั่วไป

นอกจากนี้ วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจยังช่วยเปิดเผยภาพลวงตาให้คนในสังคมได้เข้าใจด้วยว่าเศรษฐศาสตร์โลกาภิวัตน์เป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไร้แล้วซึ่งความเป็นตัวเองในอนาคต เพราะไม่สามารถให้คำมั่นสัญญาใดๆ ต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศว่า หากขายทรัพย์สินของประเทศ (ทั้งที่เป็นเอกชนและของรัฐวิสาหกิจออกไป) รวมทั้งแรงงานราคาถูกจำนวนมากให้กับธุรกิจต่างชาติแล้ว ภายในเวลา 5-10 ปีข้างหน้า ชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศนี้ จะดีขึ้นกว่าเดิมหรือไม่

¹⁶ สังคีต พิริยะรังสรรค์, อ้างแล้ว, หน้า 22

ถึงแม้จะประสบวิกฤตทางความคิด เศรษฐศาสตร์กระแสโลกาภิวัตน์ก็ยังคงเป็น เศรษฐศาสตร์กระแสหลักของประเทศอีกระยะหนึ่งที่ยาวพอสมควร ทั้งนี้เพราะสถาบันการศึกษา สมาคมและองค์กรธุรกิจต่างๆ ตลอดจนรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐบาล ฯลฯ ยังทำหน้าที่ผลิตซ้ำ ทางอุดมการณ์ และความเชื่อในลัทธิเสรีนิยมใหม่อย่างต่อเนื่อง อาจจะมีชนชั้นกลาง (ทั้งที่อยู่ใน ภาคเอกชน รัฐบาล และรัฐวิสาหกิจ) จำนวนไม่น้อยรวมทั้งกองทัพสำรองของชนชั้นกลาง (บรรดานักเรียนนักศึกษาในระดับอาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษา) เกษตรกรตลอดจนบรรดา ลูกจ้างหลายล้านคนในโรงงานที่เริ่มหวั่นไหวกับความไม่แน่นอน และอนาคตของตนเองใน ตลาดแรงงานมากขึ้นเป็นลำดับ กระนั้นก็ตามกลุ่มคนเหล่านี้ก็จะถูกบีบบังคับด้วยเหตุผลทาง เศรษฐกิจให้ต้องเลื่อนไหลไปตามกระแสเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ ไม่ว่าจะขาดความมั่นใจสักเพียงใด ก็ตาม เนื่องจากภายใต้ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันพวกเขายังไม่พบว่ามีทางเลือกอื่นที่สามารถให้คำมั่น สัญญาต่ออนาคต ตลอดจนสามารถตอบสนองความจำเป็นและแบบแผนการบริโภคของพวกเขาได้ ดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนจำนวนมากของประเทศ จำเป็นต้องเดินตาม กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์ต่อไป แม้ว่าจะรู้สึกหวั่นไหวและไม่แน่นอนต่อชะตากรรม ในอนาคตของตนก็ตาม

ภายใต้ภาวะวิกฤติการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบัน มีเพียงแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชนแบบ พึ่งตนเองเท่านั้นที่กล้าให้คำมั่นสัญญาว่าเกษตรกรที่ดำรงการผลิตแลดำรงชีพตามแนวทางนี้จะไม่ เพียงแต่ “พออยู่ พอกิน” ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น แต่จะ “อยู่ดี มีสุข” ในระยะต่อไปได้ด้วย

โครงการต่างๆ ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามแนวทาง “เศรษฐกิจ พอเพียง” และ “เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” ของปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาองค์กรเอกชนและ นักวิชาการจำนวนหนึ่ง อยู่ในกระแสแนวคิดเดียวกัน แม้ว่าแต่ละทฤษฎีจะมีมุมมองและจุดเน้นที่ แตกต่างกันไปบ้างก็ตามแต่ทราบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แนวความคิดดังกล่าวยังคงเป็นเพียงกระแสรอง ในสังคมไทย แต่น่าจะเพิ่มบทบาทและความสำคัญมากขึ้นในลักษณะที่มีได้เป็นการแข่งขันกับ เศรษฐศาสตร์โลกาภิวัตน์และเป็นการเสริมความเข้มแข็งในประเด็นที่ถูกละเลยในอดีต

ความคิดเรื่องเศรษฐกิจพึ่งตนเองในชนบทเพิ่งจะกลายเป็น “กระแส” ทั่วทั้งสังคมไทยเป็น ครั้งแรก ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ทั้งๆ ที่พระองค์เคยมีพระราชดำรัสเรื่องนี้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2517 แล้วความว่า

“...คนอื่นเขาจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มี สิ่งที่ทันสมัย แต่เรามีพออยู่พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธานในทางที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกิน

ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ด้วยความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...” (พระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517)

ปรัชญาและแนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชน

ในบรรดานักคิดเรื่องเศรษฐกิจชุมชนหลายคน เช่น โรเบิร์ต โอเวน (ROBERT OWEN, 1771-1858) ฟูรีเย (FRANÇOIS MARIE CHALES FOURIER, 1772-1837) บาคูนิน (ALEXANDROVICH BAKUNIN 1814-1876) ชายานอฟ (ALEXANDER VASIL'EVICH CHAYANOV 1888-1939) และ โครพอตกิน (PETER KROPOTKIN 1847-1921) บุคคลที่โดดเด่นที่สุดคนหนึ่งในกลุ่มนักคิดนี้คือ มหาตมะคานธี (MOHANDAS KARAMACHAND GANDHI 1896-1948) ซึ่งเป็นนักคิดและนักการเมืองที่ยิ่งใหญ่ของอินเดียและของโลกที่ต่อสู้กับการครอบงำของจักรวรรดินิยมด้วยแนวทางสันติวิธี และนำประเทศอินเดียสู่ความเป็นเอกราชได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2490¹⁷

แนวคิดของคานธี เป็นแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้าน สำคัญความเป็นพิเศษของแนวคิดคานธี ก็คือ การอ้างอิงกับความเชื่อและปรัชญาศาสนาของอินเดีย เป็นแนวคิดที่ไม่แยกระหว่างอภิปรัชญา – จริยธรรมกับเศรษฐกิจการเมือง ไม่แยกระหว่างเรื่องทางธรรมกับทางโลก ไม่แยกระหว่างวัฒนธรรมความเชื่อเดิมกับอุดมการณ์เศรษฐกิจการเมืองสมัยใหม่

ปรัชญาทางด้านเศรษฐศาสตร์ของคานธีเน้นการพึ่งตนเองตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล มวลชน ชุมชน สังคม และประเทศ แต่การพึ่งตนเองตามที่คานธีอธิบาย ไม่ได้หมายความว่าไม่พึ่งพิงบุคคลหรือหมู่บ้านอื่นๆ เลย ดังคำกล่าวของคานธีที่ว่า “หมู่บ้านสวราชสามารถพึ่งตนเองได้ ในสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิต แต่กระนั้นก็มีการพึ่งพากันในระหว่างหมู่บ้านต่างๆ” ได้ด้วย

หลักคิดสำคัญทางเศรษฐศาสตร์ของคานธีแตกต่างจากหลักเศรษฐศาสตร์ทั่วไป กล่าวคือ คานธีเชื่อว่า “พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องควบคู่ไปกับพฤติกรรมทางศีลธรรม” หรือมีศีลธรรมกำกับเอาไว้ด้วย ดังนั้นขณะที่นักเศรษฐศาสตร์พูดถึงความพึงพอใจสูงสุดของมนุษย์ในการเลือกที่จะบริโภค คานธีกลับพูดถึง “ความพึงพอใจในที่มีฐานทางคุณธรรม” (ETHICAL PREFERENCE) ในขณะที่นักเศรษฐศาสตร์กล่าวถึงข้อจำกัดของการบริโภคให้ได้รับความพึงพอใจสูงสุดของปัจเจกบุคคล คือ “งบประมาณ” หรือ “เงิน” ที่แต่ละคนมี แต่เศรษฐศาสตร์แบบคานธีเห็นว่า “เงิน” ไม่ใช่ข้อจำกัดแต่เพียงประการเดียว มนุษย์พึง “จำกัดความต้องการ” ของตนเองด้วย โดยไตร่ตรองถึงความต้องการของตนเอง แล้วเลือกที่จะตอบสนองความต้องการเพียงบางอย่าง

¹⁷ อ่านแนวคิดของคานธีเพิ่มเติมได้จาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน : ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม, กรุงเทพฯ : โครงการวิทยุทรรศน์, 2545

เท่านั้น คานธีเห็นว่า “ความพึงพอใจของมนุษย์จะต้องผ่านกระบวนการกล่อมเกลาด้านความรู้และประสบการณ์ และกำกับโดยหลักจริยธรรม”

ข้อเสนอที่สำคัญที่สุดทางเศรษฐกิจของคานธีในการแก้ไขปัญหของประเทศอินเดียก็คือ การสร้างชุมชนและสังคมที่พึ่งตนเองได้ เขาเสนอความคิดเรื่องพึ่งตนเองทั้งในระดับชุมชนและในระดับประเทศ ที่เรียกว่า “หลักสวเทตี” เขาเชื่อว่าการได้รับอิสรภาพจากอังกฤษโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจจะไม่ช่วยแก้ไขปัญหการเอารัดเอาเปรียบและความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้ เพราะนายทุนอุตสาหกรรมและนายทุนนาหน้าชาวอินเดียที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของทุนตะวันตกยังสามารถใช้กลไกธุรกิจเอารัดเอาเปรียบชนบทต่อไปได้

ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ คานธีไม่เชื่อว่ารัฐจะทำการเปลี่ยนแปลงได้ เขาเชื่อมั่นในชาวชนบทที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมากกว่า คานธีเสนอแนวคิดชุมชนพึ่งตนเองในรูปหมู่บ้านสวราช สวราช ตามศัพท์หมายถึง การปกครองด้วยตนเอง (SELF-GOVERNMENT) คานธีได้ให้อธิบายถึงหมู่บ้านสวราชไว้ดังนี้

“ตามความคิดของข้าพเจ้า หมู่บ้านสวราชเป็นสาธารณรัฐที่แท้จริง หมู่บ้านสวราชสามารถพึ่งตนเองได้ในสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิต แต่กระนั้นก็มีการพึ่งพากันในระหว่างหมู่บ้านต่างๆ ในความจำเป็นอื่นๆ การกิจหลักของทุกหมู่บ้านคือ การปลูกพืชอาหาร และการปลูกฝ้ายเพื่อถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม หมู่บ้านยังจะต้องกันที่สาธารณะสำรองไว้สำหรับเป็นท่าเลเลียงสัตว์ เป็นที่พักผ่อนและเป็นที่เล่นสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ หากมีที่ดินเพียงพอ หมู่บ้านก็อาจจะปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีประโยชน์ยกเว้นพืชพวกกัญชา ยาสูบ ฝิ่น เป็นต้น หมู่บ้านควรมีโรงมหรสพ โรงเรียน และศาลากลางบ้าน มีระบบจ่ายน้ำสะอาดของตนเอง การศึกษาเบื้องต้นจะต้องเป็นการศึกษาภาคบังคับ กิจกรรมต่างๆ ควรกระทำในรูปสหกรณ์”

คานธีไม่เห็นด้วยกับแนวทางการพัฒนาประเทศไทยสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ที่มีการใช้เทคโนโลยีซับซ้อน ซึ่งคนธรรมดาสามัญไม่อาจเข้าถึงและควบคุมได้ เขาเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การผูกขาดทางเศรษฐกิจของคนส่วนน้อย และนำไปสู่การผูกขาดอำนาจทางการเมือง ทำให้รัฐแข็งแกร่งขึ้น แต่ประชาชนอ่อนแอลงและหมู่บ้านต้องพึ่งเมืองมากขึ้น คานธีไม่เห็นด้วยกับคุณค่าใหม่ๆ ที่ระบบทุนนิยมสร้างขึ้น เช่น ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และการแข่งขันโดยเสรีเพื่อบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจและผลกำไร เขาเห็นว่า คุณค่าของระบบสังคมแบบดั้งเดิมที่เน้นการแบ่งปันและการร่วมมือกันดีกว่าคุณค่าของระบบทุนนิยม คานธีอธิบายถึงคุณค่าและมุมมองใหม่และเรียกร้องต่อคนรวยว่า คนรวยมิใช่เจ้าของทรัพย์สินสมบัติ ทรัพย์สินสมบัติที่แท้จริงเป็นของสังคม คนรวยจะต้องตนเองเป็นเพียงผู้ดูแล (TRUSTEE)

ทรัพย์สินเหล่านั้น และใช้ทรัพย์สินนั้นเพื่อสิ่งจำเป็นในชีวิตเท่านั้น ส่วนที่เหลือจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคม

สำหรับประเทศไทย ผู้ที่เสนอแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน โดยเรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้อย่างชัดเจนและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมไทยคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์เสนอทฤษฎีที่พิสูจน์โดยการปฏิบัติและประสบความสำเร็จมาแล้วด้วยการเน้นการพึ่งตัวเองและดำเนินชีวิตในทางสายกลางสำหรับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สถาบัน จนกระทั่งถึงระดับรัฐที่ทำหน้าที่พัฒนาและการบริหารประเทศ พระองค์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในภาษาอังกฤษว่า “SUFFICIENCY ECONOMY” พระองค์ได้อธิบายคำว่า “พอเพียง” ว่ามีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตนเองหรือความสามารถในการยืนบนขาตัวเอง เพราะคำว่า “พอ” ก็เพียงพอ ดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด ว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข

เศรษฐศาสตร์ของพระเจ้าอยู่หัวกับเศรษฐศาสตร์ของคานธีคล้ายคลึงกันประการหนึ่ง คือมิได้คำนึงถึงแต่วัตถุดิบหรือเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงจิตใจด้วย กล่าวคือ มีการควบคุมหรือจำกัดความต้องการของตนเอง ทั้งในเรื่องของการบริโภคและการลงทุน ในแง่นี้เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเศรษฐศาสตร์ที่อยู่บนฐานของความมีเหตุผลในความหมายที่แท้จริง เพราะถ้าหากคนไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่นสังคมก็จะเป็นสุข ปัจเจกชนในสังคมก็จะมีความสุขด้วย

แนวพระราชดำริในการพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้น้ำหนักกับการพัฒนาภาคการเกษตรและตัวเกษตรกรเป็นหลัก เพราะทรงตระหนักดีว่าราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศเป็นเกษตรกร หากเกษตรกรมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง ก็จะส่งผลให้ประเทศชาติมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจตามไปด้วย ดังพระราชดำรัสที่ว่า

“เศรษฐกิจของเราขึ้นอยู่กับภาคการเกษตรมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว รายได้ของประเทศที่ได้มาใช้สร้างความเจริญต่างๆ เป็นรายได้จากการเกษตรส่วนใหญ่จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเจริญของประเทศต้องอาศัยความเจริญของการเกษตรเป็นสำคัญ และงานทุกๆ ฝ่ายจะดำเนินก้าวหน้าไปได้ก็เพราะการเกษตรของเราเจริญ”¹⁸

พระองค์ทรงเชื่อว่า การพัฒนาประเทศจะต้องมี “ลำดับขั้นการพัฒนา” ซึ่งในขั้นตอนการพัฒนาในปัจจุบัน ทรงเสนอว่าจะต้องสร้าง “ความพอมี พอกินและพอใช้” ของประชาชนส่วนใหญ่ก่อน ขั้นตอนนี้ถือว่ามีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นการวางรากฐานของการพัฒนา ดังพระราชดำรัสที่ว่า

¹⁸ สุเมธ ตันติเวชกุล, ได้เมื่อพระยุคลบาท, 2544, หน้า 190

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลัก วิชาการ เพื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของอุตสาหกรรมไทยสอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยธรรมบางประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้...”

การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพ และตั้งตัวให้มีความพอมีพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มิอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงต่อไปโดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับ ด้วยความรอบคอบ ระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาด ล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์”¹⁹

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค เศรษฐกิจพอเพียงแบ่งออกเป็นสองระดับคือ ระดับบุคคลและระดับประชาคม กล่าวคือ เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาทตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ ไม่ต้องถูกพันธนาการติดอยู่กับสิ่งใด ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับประชาคม หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ จากภายนอกมากนัก

รูปแบบของการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระดับจุลภาค ได้แก่ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มีจำนวนเกือบ 3,000 โครงการนั้นที่เน้นให้ราษฎรสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นขั้นเป็นตอน ประหยัด ด้วยวิธีที่กระชับและเรียบง่ายในความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนสะดวกต่อการนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้มีพื้นฐานที่มั่นคง โครงการเหล่านี้ อาทิเช่น โครงการโคกหนองนา โครงการประมงพระราชทาน โครงการธนาคารโค-กระบือ โครงการฝนหลวง และโครงการส่งเสริมการเกษตรในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น สามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่ให้ราษฎรได้มีชีวิตที่ดีขึ้น ในระดับมหภาคเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปปฏิบัติได้กับคนทุกกลุ่มอาชีพในสังคม ทั้งเป็นเกษตรกร ลูกจ้าง คนงาน ข้าราชการ นักการเมือง เจ้าของธุรกิจอุตสาหกรรมและ

¹⁹ เพิ่งอ้าง, หน้า 184-185

นักการเงินการธนาคาร และผู้ประกอบการอิสระ ฯลฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมหภาค เมื่อวันเฉลิมพระชนมพรรษาปี พ.ศ. 2541 ความว่า

“ประเทศไทยสมัยก่อนนั้นพอมีพอกิน มาสมัยนี้อิสระ ไม่มีพอมีพอกิน จึงจะต้องเป็นนโยบายที่จะทำเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้ทุกคนพอเพียงได้ พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกิน มีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ”

สำหรับกลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นกลุ่มที่พระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยเป็นพิเศษ พระองค์ได้นำเสนอ “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “ทฤษฎีใหม่” ประกอบด้วยสามขั้นคือ ขั้นที่หนึ่งผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ในระดับชีวิตที่ประหยัด ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น ขั้นที่สองรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สุวีถีการ การศึกษา สังคมและศาสนา และขั้นที่สามร่วมมือกับองค์กรภายนอกในการทำธุรกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ทุกฝ่ายจะต้องได้รับประโยชน์

“ทฤษฎีใหม่” ขั้นหนึ่งเน้นการสร้างความมั่นคงด้านอาหารให้แก่ครอบครัว และเพิ่มรายได้ด้วยการลดรายจ่าย ส่วนขั้นสองและขั้นสามเน้นการรวมกลุ่ม/การสร้างเครือข่ายเพื่อทำการผลิต การแปรรูป การตลาด การให้บริการ ฯลฯ รวมทั้งการติดต่อกับองค์กรภายนอกเพื่อทำธุรกิจ “ธุรกิจชุมชน” จึงหมายถึง “ทฤษฎีใหม่” ขั้นสองและขั้นสามซึ่งประกอบด้วยภาคเกษตร ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ

เศรษฐกิจพอเพียงกับพุทธเศรษฐศาสตร์

ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ ศ.ดร.อภิชัย พันธเสนชี้ให้เห็นว่า ถ้าหากจะพิจารณาจากคำจำกัดความเศรษฐกิจพอเพียงตามความหมายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ไว้เองในความหมายที่แปลว่าความพอประมาณ ชื่อดัง ไม่โลภอย่างมาก และไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือกล่าวอย่างย่อๆ ก็คือพอประมาณ และมีเหตุผล ซึ่งคำว่ามีเหตุผลในที่นี้มีความหมายถึงการมีเหตุผลแบบพุทธ นั่นก็คือ ชื่อดัง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งต่างจากเหตุผลในเศรษฐศาสตร์ตะวันตก เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเนื้อแท้ก็คือ “พุทธเศรษฐศาสตร์” และเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ง่ายต่อการอธิบายให้ประชาชนชาวไทยเข้าใจได้ เนื่องจากส่วนใหญ่มีพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีรากฐานจากพุทธศาสนาอยู่แล้วนั่นเอง²⁰

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน²¹ ยังเสนอแนวทางการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงในระบบเศรษฐกิจของชุมชนในภาพรวมว่า นอกจากการเกษตรแล้วยังต้องมีอุตสาหกรรมด้วย อุตสาหกรรมที่ดำเนิน

²⁰ อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544, หน้า 568-570

²¹ อภิชัย พันธเสน, ปุจฉา-วิสัชนา ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน, เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการโครงการวิจัยและพัฒนา ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง, หน้า 10 - 11

ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ ธุรกิจชุมชน คือ ชุมชนร่วมทุน ร่วมผลิต และร่วมรับผลประโยชน์ รวมทั้งมีการจัดสรรสวัสดิการให้ชุมชนที่มีได้เป็นสมาชิกของกลุ่มธุรกิจชุมชนด้วย เพื่อช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งเพื่อเป็นปัจจัยสำคัญในการช่วยให้ชุมชนมีความสุข ส่วนการทำธุรกิจชุมชนนั้นจะต้องทำตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 9 ประการคือ

1. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมแต่มีราคาถูก
2. ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัด
3. เน้นการจ้างงานเป็นหลักและไม่ใช้เครื่องจักรทดแทนแรงงาน โดยไม่จำเป็น ยกเว้นจะทำให้ผลผลิตด้อยคุณภาพ
4. มีขนาดการผลิตที่สอดคล้องกับความสามารถในการจัดการ
5. ไม่โลภจนเกินไปหรือเน้นทำกำไรระยะสั้นเป็นหลัก
6. ชื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค แรงงานและผู้จัดทำหน่วยวัตถุดิบ
7. มีการผลิตที่หลากหลายหรือปรับเปลี่ยนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนไปได้ง่าย
8. เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ โดยใช้เงินทุนภายในเป็นหลัก
9. เน้นการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และผลิตเพื่อจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น ในภูมิภาคในประเทศและต่างประเทศ ตามลำดับ

นอกจากนั้น การจะทำให้ธุรกิจชุมชนมีการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องเป็นการสะสมทุนหรืออย่างน้อยไม่กินทุนที่สำคัญสี่ประการคือ (1) ทุนมนุษย์ (2) ทุนทางสังคม (3) ทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (4) ทุนทางวัตถุหรือทุนทางกายภาพ

สำหรับหลัก 9 ประการของธุรกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถประยุกต์ใช้ได้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ทุกอย่าง รวมทั้งเรื่องการเงิน การธนาคารของชุมชนด้วย แต่ถ้าจะให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ก็ควรส่งเสริมให้มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิต การออมเพื่อให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้เมื่อมีความจำเป็นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และจำเป็นต้องมี แต่ถ้ามีการออมเพื่อการกู้ยืมเพื่อการบริโภคแต่เพียงอย่างเดียว ก็จะเป็นการหาประโยชน์จากสมาชิกด้วยตนเอง คือผู้ให้ยืมจะกินดอกเบี้ยตลอดไป ผู้ยืมก็ต้องจ่ายดอกเบี้ยต่างๆ ที่เป็นผู้เดือดร้อน จึงเป็นการเบียดเบียนกันเอง ดังนั้นจึงจะต้องเน้นการมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นสำคัญ

ดังนั้น ถ้าหากชุมชนมีเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการทำธุรกิจตามแนวทางเศรษฐกิจชุมชน และมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือกันยามฉุกเฉิน พร้อมทั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต อีกทั้งมีระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนเอง ชุมชนก็สามารถที่จะอยู่ได้แล้ว

สามารถมีภูมิคุ้มกันชุมชนจากผลกระทบทางลบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้ นอกจากนี้ชุมชนควรมีวิถีชุมชนของตนเองเพื่อให้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนเอง เช่นงานบุญ งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ตลอดจนงานพิธีต่างๆ ในชุมชน ข่าวที่มีผลกระทบต่อชุมชน เช่น น้ำท่วมภัยแล้ง ข่าวที่เกี่ยวกับกิจกรรมในชุมชน ตลอดจนการโฆษณาผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ในชุมชน เป็นการช่วงชิงพื้นที่ด้านการข่าวสารให้เป็นของชุมชนให้มากขึ้น ก็จะเป็นการลดโอกาสที่ชุมชนจะต้องไปใช้สื่อที่ไร้สาระจากภายนอก

ถ้าธุรกิจชุมชนดำเนินการตามนี้ได้ก็เข้าหลักธุรกิจพอเพียง ประชาชนในชุมชนมีการดำเนินชีวิตภายใต้กรอบเศรษฐกิจพอเพียง คือมีการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ มีธุรกิจชุมชน มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มีวิถีชุมชน มีระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ชุมชนน่าจะเข้มแข็งและสามารถป้องกันอิทธิพลทางลบจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ได้จริงและที่สำคัญก็คือ ชุมชนสามารถทำได้เองไม่จำเป็นต้องรอพึ่งความช่วยเหลือจากรัฐตลอดไป²²

มิติทางวัฒนธรรมในเศรษฐกิจแบบพอเพียง

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์²³ กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เทคนิค แต่ต้องมีความหมายกว้างขวางกว่านั้นมาก ความหมายที่แท้จริงของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการอันได้แก่ (1) อุดมการณ์ (2) โลกทัศน์ (3) ความสัมพันธ์ทางสังคม (4) ค่านิยมทางสังคม

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ขยายความความหมายของอุดมการณ์ โลกทัศน์ ความสัมพันธ์ทางสังคมและค่านิยมทางสังคมว่า

1. อุดมการณ์ อุดมการณ์ของเศรษฐกิจพอเพียงตรงกันข้ามกับลัทธิปัจเจกนิยม ซึ่งแพร่หลายในโลกตะวันตกและสังคมไทยในปัจจุบัน อุดมการณ์ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นต้องเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์แต่ละคนกับธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองอันหนึ่ง รวมความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วย เช่น ผี พระเจ้า นิพพาน ฯลฯ และทั้งสามอย่างนี้ต้องเกี่ยวคู่กันด้วยไม่ใช่เชื่อมโยงกันเฉยๆ และเป็นไปอย่างเสมอภาค ถ้าพิจารณาอย่างแยกส่วนจะไม่มีทางไปถึงเศรษฐกิจพอเพียงได้ ความรู้สึกว่าคนทุกคนเท่าเทียมกันมีความสำคัญมาก ดังกรณีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ทางภาคใต้ ซึ่งมีการจำกัดเพดานเงินฝากให้แต่ละคนสามารถซื้อหุ้นได้ ไม่เกิน 100 หุ้น ราคาหุ้นละ 10 บาท รวยแค่ไหนก็ซื้อได้แค่ 1,000 บาท ฉะนั้นเวลาจ่ายเงินปันผลคนรวยก็จะไม่ได้เงินปันผลเหลือล้น ทำให้ชาวบ้านไม่รู้สึกว่าคุณถูกเอาเปรียบ เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เรื่องของการ

²² เพิ่งอ้าง, หน้า 12-14

²³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจแบบพอเพียง, หน้า 2-5

ทำให้เกิดเป็นกิจกรรม แต่เป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องร่วมมือให้เกิดขึ้นอย่างค่อนข้างเท่าเทียมกัน ไม่ใช่มีคนใดหรือกลุ่มใดไปนำไปให้เกิดขึ้น

จุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งของชาวบ้านที่ดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ “ช่วยกัน” ไม่ใช่เพียงความอยู่รอดหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเดียว แต่ต้องแสดงออกถึงการไม่เบียดเบียนเอาเปรียบผู้อื่น ทั้งโดยทางตรงหรือทางอ้อม เช่น ชาวบ้านที่ทำสวนป่าโกงกางโดยไม่เปลี่ยนไปทำนาถุ้ง โดยเห็นว่าเป็นการรักษาคุณภาพน้ำ และเมื่อน้ำไม่เสียก็ทำให้คนจนๆ หากินกับสัตว์น้ำในคลองได้ อุดมคติของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการให้โอกาสแก่คนทุกคนที่จะเอาตัวรอดได้

2. โลกทัศน์ฝ่ายเศรษฐกิจพอเพียงต้องการความมั่นคงในชีวิต ในขณะที่ฝ่ายทุนนิยมต้องการกำไร ซึ่งเป็นคนละเรื่อง เพราะทางฝ่ายทุนนิยมจะใช้ดอกเบี้ยและเอาเงินเป็นตัวล่อให้คนไปร่วมในกิจกรรม ในขณะที่เศรษฐกิจพอเพียงจะเสนอความมั่นคงในชีวิตมากกว่าเรื่องตัวเลขเงินฝาก กำไร ขาดทุนมุ่งแต่จะได้เปรียบ เห็นแก่ตัว ซึ่งไม่ใช่ธรรมชาติของมนุษย์อย่างที่ทุนนิยมพยายามวาดภาพเข้าใจ เพราะอีกด้านหนึ่งของมนุษย์คือการต้องการความมั่นคงในชีวิต ซึ่งหาได้จากการเกื้อกูลกันและกันเกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ทำให้รู้สึกว่ามีคนคอยปกป้องโลกทัศน์เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์หรือจัดการกับทรัพยากรแบบยั่งยืน มีใจมุ่งแสวงหากำไร หวังรวยช่วงข้ามคืน

โลกทัศน์ของเศรษฐกิจพอเพียงคือ คนพึ่งพากันและพึ่งพาธรรมชาติ ต่างจากระบบทุนนิยมที่มองทุกอย่างเป็นการแข่งขัน มองคนอื่นว่าเราจะสามารถใช้ประโยชน์จากเขาได้อย่างไร มันเป็นโลกทัศน์ที่ตรงกันข้าม เงินในโลกทัศน์ของเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่สิ่งเดียวที่สำคัญ ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน กับธรรมชาติและทรัพยากร และพึ่งพาตนเองได้ในแง่ปัจจัยยังชีพพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นทุน เทคโนโลยี วัตถุดิบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการเกษตร

3. ความสัมพันธ์ทางสังคม ก็คือความสัมพันธ์ของชุมชนดั้งเดิม สมาชิกสามารถติดต่อกันได้โดยตรง ซึ่งถูกทำให้แนบแน่นด้วยระบบเครือญาติ ที่พบอยู่แล้วในชนบท ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการทำกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงตามความหมายที่กล่าวในที่นี้มีรักษาพิธีกรรมที่เชื่อมโยงคนในชุมชนไว้ได้อย่างมีพลัง ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันในระบบเครือญาตินำมาสู่การ “ช่วยกัน” นับเป็นฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง

4. ค่านิยมทางสังคม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไว้วางใจกันได้ของชุมชน ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายในการควบคุมที่ภาครัฐกิจปัจจุบันมีภาระในการจ่ายเป็นจำนวนมาก การให้คุณค่าแก่ “ของจริง” เช่น ให้ความสำคัญแก่ข้าวมากกว่าเงิน ให้ความสำคัญกับการทำสวนป่าโกงกางมากกว่านาถุ้ง

ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเรื่องวัฒนธรรม ยุคเศรษฐกิจพอเพียงจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการสนับสนุนหรือสร้างเงื่อนไขให้วัฒนธรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นและสามารถดำรงอยู่ได้ในหลายระดับ ไม่ใช่เฉพาะในชุมชนท้องถิ่นชนบท แต่ต้องรวมถึงการประกอบการสมัยใหม่ด้วย ซึ่งต้องเป็น

วัฒนธรรมทวนกระแส เพราะไม่ใช่สิ่งที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจที่ทำกันอยู่ในโลก ฉะนั้นการผลักดันจึงต้องคิดในระดับประเทศและระดับโลกด้วย ไม่ใช่ทำเฉพาะเพียงบางท้องถิ่น เพราะโลกเราในทุกวันนี้กำลังถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมที่ตรงข้ามกับเศรษฐกิจแบบพอเพียงอย่างหนาแน่นมาก แต่จะทำได้ก็ต้องเข้าใจลักษณะของบริษัทที่เป็นธุรกิจของเอกชน หรือสภาพความเป็นจริงที่แวดล้อมในขณะนี้ว่าเป็นอย่างไร และจะทำอะไรได้บ้างเพื่อเป็นเงื่อนไขให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้ในที่สุด

ถ้ากล่าวให้สั้นที่สุด เป้าหมายของเศรษฐกิจแบบพอเพียงคือ ความมั่นคงในปัจจัยสี่และความยั่งยืนของระบบนิเวศและวิถีชีวิต และจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญสามประการ คือ คน ชุมชน และรัฐเป็นอย่างน้อยที่สุด โดยอาศัยวิธีการคือ มีเทคโนโลยีที่เหมาะสม ตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน ไปจนถึงรัฐ เทคโนโลยีนี้หมายถึงรวมถึงระบบจัดการด้วยตลอดจนระบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสมจากทั้งสามระดับเช่นกัน มีโลกทัศน์ที่เอื้อต่อเศรษฐกิจพอเพียงคือการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและรักษาสถาบันการผลิตเอาไว้ให้ได้ คือ ทรัพยากร ความรู้ การจัดการ การเรียนรู้ ภายใต้วัฒนธรรมที่เอื้อต่อเศรษฐกิจพอเพียง

ความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจพอเพียงกับเศรษฐกิจตลาด

เศรษฐกิจพอเพียงมีความแตกต่างจากกรอบความคิดของระบบเศรษฐกิจตลาด หรือเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ให้ผู้บริโภคฝากความหวังไว้กับ “กลไกราคา” ว่า “อุปสงค์” และ “อุปทาน” ในตลาดจะทำหน้าที่อย่างตรงไปตรงมาโดยไม่มีอคติ เศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจชุมชนเน้นความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมเป็นสำคัญเพราะจะเป็นแนวทางที่จะทำให้ทุกชีวิตในสังคมมีความมั่นคงและมีความสุข

เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้าหรือการแลกเปลี่ยนในตลาด แต่แนวความคิดนี้เห็นว่าหากเกษตรกรเน้นการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงเพราะมีจูงมูงหมายจะนำไปขายเพื่อเอาเงินไปซื้อข้าวปลา อาหาร ฯลฯ มาบริโภค ในไม่ช้าเกษตรกรก็จะเป็นหนี้เป็นสิน หมดความเป็นตัวของตัวเองและแม้แต่จะรักษาสถาบันครอบครัวของตัวเองเอาไว้มิให้แตกสลายก็ยาก สาเหตุเพราะว่าราคาปัจจัยการผลิต พืชผล และสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพของเกษตรกรถูกกำหนดจากกลไกราคาทั้งหมด โดยที่เกษตรกรจะมีอำนาจต่อรองน้อยเนื่องจากมีข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองน้อย ลักษณะดังกล่าวจะทำให้ไม่สามารถพึ่งตัวเองได้ อีกทั้งจะหวังพึ่งผู้อื่นก็หวังได้ยาก เพราะทุกคนจะเน้นการเห็นแก่ประโยชน์ของตนเองเป็นสำคัญ

ในทางตรงกันข้าม หากเกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าว ปลา อาหาร เอาไว้กินในครอบครัวได้อย่างเพียงพอ เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดต่อตลาดว่าจะนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคอะไรบ้าง และในจำนวนเท่าใดออกขายในตลาด ผลผลิตส่วนเกินทั้งหมดที่ออกสู่ตลาด

คือ “กำไร” ของเกษตรกร โดยนัยนี้ เกษตรกรจะกลายเป็น “ผู้กำหนด” หรือ “ตัวกระทำ” ต่อตลาด ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดหรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองไม่ได้ปฏิเสธ “ลัทธิปัจเจกชนนิยม” ของเศรษฐกิจตลาด เพราะแรงจูงใจในการผลิตของปัจเจกชนและครอบครัวมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แต่ข้อที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ระหว่างกรอบคิดสองสำนักนี้ก็คือ สำนักเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองเน้นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในระดับชุมชน หมู่บ้าน และ/หรือตำบล ในขณะที่เศรษฐศาสตร์โลกาภิวัตน์ไม่ให้ความสำคัญกับชุมชนหมู่บ้าน แต่ให้ความสำคัญกับการทำธุรกิจของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ มากกว่า แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ภายใต้กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตลาดหรือแบบโลกาภิวัตน์ ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ภายใต้ระบบดังกล่าว กลุ่มส่วนใหญ่จะไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เนื่องจากทุนที่เป็นตัวเงินยังเป็นปัจจัยหลักในการผลิต อีกทั้งกลุ่มธุรกิจยังมีความสามารถในการบริหารจัดการ “ทุน” ที่เหนือกว่า เนื่องจากไม่ต้องเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญเพียงยึดถือหลักการไครดีไครอยู่เป็นสำคัญ ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองจะอยู่ได้และแข่งขันได้กับเศรษฐกิจระบบตลาด จำเป็นจะต้องใช้ทุนที่ธุรกิจขนาดใหญ่ไม่มี นั่นก็คือ ทุนทางสังคมซึ่งเศรษฐกิจชุมชนจะต้องมีทุนประเภทนี้ให้มากและมีความเข้มแข็งจึงจะสามารถแข่งขันกับระบบทุนนิยมจากภายนอกได้

ในทางตรงกันข้าม แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองยอมรับ สนับสนุน และส่งเสริมให้ชาวบ้านและชุมชนที่ปรารถนาจะก้าวพ้นจากระดับการผลิตเพียงเพื่อพออยู่พอกิน ไปสู่ระดับการแลกเปลี่ยนให้เป็นทั้งเจ้าของทุน และ/หรือผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเอง แต่ควรจะต้องดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 9 ประการ ที่ได้กล่าวมาแล้วพร้อมทั้งต้องไม่เป็นการทำลายทุนทั้งสี่ประเภทที่มีอยู่เดิม คือ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งทุนทางกายภาพด้วย

ดังนั้นเงื่อนไขที่สำคัญของเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองจะต้องมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งมีรูปธรรมที่สำคัญคือการมีชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากชุมชนที่เข้มแข็งจะช่วยสนับสนุนค้ำจุนระบบเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งตามไปด้วย เพราะจะมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ตลาดภายในประเทศมีเสถียรภาพในระยะยาว ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชนจึงไม่จำเป็นต้องเป็นทางเลือกของเศรษฐศาสตร์กระแสโลกาภิวัตน์ แต่จะช่วยเสริมให้เศรษฐกิจของประเทศเข้มแข็งสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ในกรณีที่ประเทศมีความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์มากกว่าและมีทุนทางสังคมมากกว่า

แตกต่างจากระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีที่มี “เงิน” เป็นแรงจูงใจในการทำธุรกิจ ระบบเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง เน้นการใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมในสังคมไทย เป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังเกต การทำความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ทั้งหมดนี้คือ ทูทางสังคมที่สำคัญที่จะทำให้สามารถลดต้นทุนการทำธุรกรรมลงได้และสามารถที่จะอยู่รอดจากการครอบงำของธุรกิจขนาดใหญ่ที่ใช้เงินทุนเป็นปัจจัยการผลิตหลักแต่เพียงอย่างเดียวได้ ระบบเศรษฐกิจแบบนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็น“ระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำกับด้วยคุณธรรม” ก็ย่อมได้ อีกทั้งยังทั้งสามารถเชื่อมต่อกับระบบเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกได้เป็นอย่างดีด้วยในกรณีที่ประเทศมีความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่งอย่างเด่นชัดประกอบกับความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของรัฐในการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

ปัจจุบันนี้สังคมไทยได้พัฒนามาถึงจุดที่มีเศรษฐกิจสองกระแสดำรงอยู่เคียงคู่กัน กระแสหนึ่งเป็นกระแสที่ครอบงำสังคมไทยแต่กลับไปอาจให้ค้ำมั่นสัญญาใดๆ ต่ออนาคตที่ดีกว่าสำหรับคนส่วนใหญ่ของประเทศได้ ส่วนเศรษฐศาสตร์อีกกระแสหนึ่งแม้จะเป็นกระแสรองแต่ก็มีศักยภาพที่มีพลังและความหวัง พร้อมทั้งสามารถให้ค้ำมั่นสัญญาต่ออนาคตของเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศได้ดีกว่า เพราะได้ผ่านการทดสอบจากชีวิตจริง ๆ ของผู้คนและชุมชนต่างๆ จำนวนมากตลอดช่วงการรุกรานของระบบทุนนิยมและกระแสเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ที่ผ่านมา

จากข้อเท็จจริงที่ได้อธิบายมาแล้วเห็นชัดได้ว่า รัฐบาลที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแท้จริง ควรมีนโยบายที่จะสร้างดุลยภาพระหว่างเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการแข่งขันที่เรียกกันว่า “ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจเพื่อการส่งออก” กับเศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานที่เรียกกันว่า “ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” โดยการสนับสนุนและส่งเสริมให้เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองเติบโตและมีบทบาทในทางเศรษฐกิจและสังคมในภาพรวมมากขึ้นเป็นลำดับ จนอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน รัฐบาลควรจะต้องปรับให้ยุทธศาสตร์เพื่อการส่งออกเพื่อให้เป็นประโยชน์กับคนส่วนใหญ่ของประเทศมากขึ้น แทนที่จะตอบสนองผลประโยชน์ให้กับธุรกิจเกี่ยวกับการผลิตเพื่อการส่งออกจำนวนน้อยดังที่เป็นมาในอดีต

ในขณะที่ด้านทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศก็มีความชัดเจนหากพิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2559) ซึ่งเป็นแผนที่ได้อัญเชิญแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นกรอบนำในการพัฒนาประเทศ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เป็นรูปธรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง เพื่อให้ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชัดเจนยิ่งขึ้น รัฐบาลควรจะต้องปรับให้เกิดความสมดุลระหว่างยุทธศาสตร์เพื่อการส่งออกกับยุทธศาสตร์เพื่อการพึ่งตนเองมากขึ้น ด้วยการเพิ่มการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองให้เพิ่มมากขึ้น โดยจะต้องเน้นส่งเสริมการผลิตขนาดเล็กและขนาดย่อมของชุมชนใช้วัตถุดิบและเทคโนโลยีที่เหมาะสมของท้องถิ่น ใช้เงินทุนที่สถาบันการเงินของชุมชนระดมจากสมาชิกภายในชุมชนขึ้นมา เช่น จากกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ เครดิตยูเนียนและธนาคารหมู่บ้าน สถาบันการเงินของชุมชนเป็นสถาบันที่สำคัญอันหนึ่งในการให้

การสนับสนุนกิจกรรมด้านการผลิต การค้าและบริการของชุมชน การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตลาดของชุมชน ตลาดท้องถิ่นและตลาดภายในประเทศให้มีความสำคัญเป็นอันดับแรก เพราะเป็นการวางพื้นฐานการผลิตและการบริโภคในระยะยาวของระบบเศรษฐกิจในภาพรวม ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนเน้นการบริโภคสินค้าชุมชนและของท้องถิ่น เน้นการท่องเที่ยวภายในประเทศ พร้อมกับที่การศึกษาจะเน้นที่คุณค่าของท้องถิ่นและชุมชนให้คนเกิดความรู้สึภาคภูมิใจกับท้องถิ่น และคุณค่าดั้งเดิมของสังคม

ในกระบวนการสร้าง “ระบบเศรษฐกิจเพื่อชุมชน” รัฐยังคงต้องมีบทบาทที่สำคัญในบางด้าน เช่น ในแง่ของการเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนให้มีเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต ด้วยการส่งเสริมให้ชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้จักกันมากขึ้น ชุมชนที่เข้มแข็งได้รับการส่งเสริมเพื่อยกสถานภาพให้เป็นชุมชนครู เพื่อให้ชุมชนที่อ่อนแอกว่าได้มาศึกษาดูงาน รัฐจะต้องมีบทบาทมากขึ้นในการจัดหาเงินทุนเพื่อกิจกรรมดังกล่าวให้กับชุมชนให้มากขึ้น การให้ข่าวสารข้อมูลเรื่องการตลาด การค้นคว้าปรับปรุงเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับชาวบ้าน การจัดอบรมให้ความรู้เรื่องการบริหาร การจัดการ การวางแผน การทำบัญชี ฯลฯ การสนับสนุนให้ชาวบ้านรวมตัวจัดตั้งเป็นองค์กรและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การผลิต การลงทุน และการจัดตั้งตลาดของชุมชน บทบาทของรัฐในเรื่องนี้ไม่ใช่การบังคับจัดการให้ชาวบ้านและชุมชนต้องเดินไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่รัฐบาลกำหนดขึ้นอย่างในอดีต หากแต่มุ่งเน้นสร้างเงื่อนไขให้ชุมชนมีความคิดเป็นอิสระในการพึ่งตนเอง และมีสิทธิในการตัดสินใจด้วยตนเองทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนที่จัดทำโดยรัฐเพียงแต่กำหนดเข็มมุ่งที่จะเสริมให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนที่มีอยู่แล้วนี้เข้มแข็งมากขึ้นควบคู่ไปกับการขยายคอกผลสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายขององค์กรชุมชนและทำให้เศรษฐกิจชุมชนกลายเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแห่งชาติ

หากทำให้ยุทธศาสตร์นี้เป็นจริง จะต้องส่งเสริมให้ชุมชนได้มีแผนพัฒนาชุมชนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยชุมชนเอง โดยรัฐมีส่วนหนุนช่วยในด้านทรัพยากรตามความจำเป็นการทำงานในระดับจังหวัดและกลุ่มจังหวัดในลักษณะที่เป็นบูรณาการ โดยมีแผนดำเนินการที่จะช่วยลดค่าใช้จ่ายให้แก่ประชาชน มีการติดตามแผนและประเมินผลอย่างเป็นระบบ

แผนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนจะต้องครอบคลุมทั้งภาคทางการเกษตรและภาคนอกการเกษตร เน้นการวางแผนแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานของกรมและกระทรวงต่างๆ ภายในจังหวัด ขีดลือพื้นที่และมีกลุ่มเป้าหมายที่แน่นอน การวางแผนลักษณะนี้จะแตกต่างจากการทำงานของหน่วยงานราชการที่ผ่านมาในอดีต ที่ไม่มีการคิด ปรัชญาหรือร่วมกัน ต่างฝ่ายต่างทำ ไม่มีการประสานงานกันภายในจังหวัดและกลุ่มจังหวัด ทำให้สิ้นเปลืองทั้งทรัพยากร งบประมาณรวมทั้งเวลา

ของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เป็นที่มาของการทุจริต ประพฤติมิชอบของนักการเมืองและข้าราชการประจำ

การส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน²⁴

การส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชนเป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึงกันมากในสังคมไทยในปัจจุบัน เพราะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องการกระจายอำนาจ และการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว การบริหารประเทศที่มีการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจอยู่ที่ส่วนกลาง และบริหารประเทศโดยการสั่งการในแนวดิ่ง ย่อมมีประสิทธิภาพน้อยกว่าการเน้นการแก้ปัญหาในท้องถิ่นด้วยความสัมพันธ์ในแนวราบ ถ้าหากแน่ใจได้ว่าหน่วยของสังคมทุกหน่วยที่เชื่อมโยงเข้ากันในแนวราบ มีทรัพยากรและขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาไม่แตกต่างกันมากนัก ความสัมพันธ์ดังกล่าวน่าจะเป็นรูปแบบทางสังคมที่สามารถจัดการกับปัญหาทุกชนิดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า ในขณะที่เดียวกันแต่ละหน่วย (ชุมชน) ในสังคมก็มีอิสระที่จะดำเนินการทุกประการที่จะช่วยให้สมาชิกของชุมชนของตนเองได้รับประโยชน์ตอบแทนมากที่สุด

อย่างไรก็ตาม ชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง ย่อมขึ้นกับเงื่อนไขสำคัญสามประการ ประการแรก คือ สังคมโดยรวมจะต้องเป็นสังคมเปิดที่ทุกหน่วยในสังคมสามารถใช้ความรู้ความสามารถหาประโยชน์จากข้อมูลข่าวสารได้อย่างเท่าเทียมกัน ประการที่สอง แต่ละชุมชนจะต้องมีความรู้ ความสามารถในการจัดการและทรัพยากรเพื่อใช้ในการจัดการกับปัญหาไม่แตกต่างกันมากนัก ประการที่สาม ขนาดของปัญหาจะต้องไม่ใหญ่เกินความสามารถที่ชุมชนจะจัดการแก้ไขได้เอง ถ้าปราศจากเงื่อนไขที่สำคัญดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมยากที่ชุมชนจะสามารถแก้ไขปัญหาได้ ดังนั้นการมีหน่วยงานส่วนกลางที่เข้มแข็งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง แทนที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาและผู้มีอำนาจตัดสินใจขั้นสุดท้ายทุกเรื่องจึงยังคงเป็นสิ่งจำเป็น

สภาพความเป็นจริงในสังคมไทยที่ผ่านมา ชุมชนยังไม่มี ความเข้มแข็ง สาเหตุที่สำคัญเกิดจากความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ตั้งแต่เกิดมีรัฐชาติในประเทศไทยภายใต้โครงสร้างการปกครองระบบศักดินารวมศูนย์ ประกอบกับวัฒนธรรมที่เน้นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ และมีการรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างเต็มรูปแบบในรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการป้องกันตนเองจากลัทธิอาณานิคมที่ตะวันตกแผ่ขยายอิทธิพลไปทั่วโลกในขณะนั้น ทำให้ถึงแม้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมา ที่สามารถโค่นล้มระบอบสม

²⁴ ข้อมูลและการวิเคราะห์เรื่องนี้ส่วนใหญ่มาจากบทสังเคราะห์และข้อเสนอแนะของ ศ.ดร.อภิชาติ พันธุเสน ยุทธศาสตร์ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน, 2544

บูรณาการสิทธิราชลงได้เป็นผลสำเร็จมาเป็นปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญ ระบบการสั่งการ โดยตรง จากส่วนกลางจากบนลงล่าง โดยระบบราชการประกอบกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ มีผลให้ โครงสร้างแบบรวมศูนย์ยังคงดำรงอยู่

ผลจากทิศทางการพัฒนาประเทศในลักษณะดังกล่าว ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นการ ออกคำสั่งจากบนลงล่าง นอกจากนั้นการแพร่ขยายเข้าไปในชุมชนของระบบทุนนิยมภายหลังการ ล้มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นไป ยิ่งสร้างความ อ่อนแอให้แก่ชุมชนในชนบทโดยทั่วไปมากยิ่งขึ้น

ขณะเดียวกันนโยบายการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคม ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ตั้งแต่ทศวรรษ 1960 มีผลทำให้ภาคธุรกิจเอกชนในประเทศค่อยๆ มีความเข้มแข็งมากขึ้น และเริ่มเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรกในช่วงที่ ประเทศไทยมีเสรีภาพในระยะสั้น (14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519) แต่อิทธิพลของภาคธุรกิจ ที่เริ่มมีเหนือฝ่ายราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่งราชการทหารมีจุดเริ่มต้นอย่างเด่นชัดตั้งแต่ยุคพลเอก ชชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นผลทำให้เกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในเดือนพฤษภาคม 2535 หลังจากนั้น ฝ่ายธุรกิจได้มีอำนาจเด็ดขาดทางการเมือง และได้พัฒนาไปสู่ธุรกิจการเมืองจนถึงปัจจุบัน

จุดเด่นที่เป็นประโยชน์ประการหนึ่งของธุรกิจการเมือง คือการตระหนักถึงการค้อย ประสิทธิภาพของระบบราชการและการค้อยสมรรถภาพของสังคมที่เน้นการออกคำสั่ง เนื่องจากมี ผลลบต่อความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศ ดังนั้นธุรกิจการเมืองถึงแม้จะเน้นการเอื้อ ประโยชน์ให้แก่ธุรกิจภาคเอกชนเป็นหลัก แต่ก็เห็นความสำคัญของการมีสัมพันธภาพในแนวราบ เพิ่มขึ้น ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มสมรรถภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยเหตุนี้ ความคิดในเรื่องชุมชนเข้มแข็งจึงได้รับการสนับสนุนจากธุรกิจการเมืองด้วย ถึงแม้จะ เป็นกระแสนรองจากการเน้นการสนับสนุนภาคธุรกิจเอกชน แต่ขณะเดียวกันอุปสรรคต่อความ เข้มแข็งของชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ อิทธิพลท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลจากวิวัฒนาการอย่าง ต่อเนื่องของวัฒนธรรมอุปถัมภ์ ทั้งนี้เพราะอิทธิพลท้องถิ่นนั้นเป็นทั้งฐานเศรษฐกิจและฐานอำนาจ ทางการเมืองให้กับนักธุรกิจการเมืองในระดับชาตินั้นเอง ดังนั้น ถึงแม้ธุรกิจการเมืองจะมีส่วน สำคัญในการสนับสนุนชุมชนเข้มแข็งในระดับหนึ่ง แต่ถ้าหากชุมชนเข้มแข็งจนกระทั่งกระทบต่อ อิทธิพลท้องถิ่นที่เป็นรากฐานของธุรกิจการเมือง ก็อาจจะเป็นความขัดแย้งที่เกิดเป็นปัญหาได้

เงื่อนไขของการรวมกลุ่มที่ไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้นมีลักษณะที่หลากหลาย แต่ลักษณะที่สำคัญมักจะเป็นการรวมตัว กันเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกลุ่ม การรวมตัวกันในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะไม่ถูก เพ่งเล็งจากหน่วยงานของรัฐว่าเป็นกลุ่มจัดตั้งทางการเมืองเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐแล้ว ในหลายกรณี ยังอาจจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกรมพัฒนาชุมชน ซึ่งมี

หน้าที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชนบทโดยตรง การรวมตัวโดยลักษณะดังกล่าวอาจเป็นไปได้เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของกลุ่ม เริ่มจากกลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มธนาคารโคกระบือ กลุ่มเกษตรทางเลือก กลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านในรูปแบบต่างๆ กลุ่มแปรรูปอาหาร เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของตนเอง โดยไม่มีเป้าหมายเชิงอำนาจหรือเป้าหมายทางการเมืองแต่ประการใด ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมักไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐไปใช้อ้างอิงว่าเป็นกลุ่มต่อต้านรัฐ หรือเป็นกลุ่มที่อาจจะสร้างความไม่มั่นคงให้แก่รัฐ ขณะเดียวกันกลุ่มดังกล่าวก็ไม่ได้รับความสนใจจากอิทธิพลท้องถิ่น เพราะมักจะเกิดขึ้นนอกพื้นที่อิทธิพลท้องถิ่น เนื่องจากการรวมกลุ่มในลักษณะดังกล่าวมักจะเกิดขึ้นในพื้นที่ยากจน ในบริเวณที่ห่างไกลจากระบบเศรษฐกิจตลาดเต็มรูปแบบพอสมควร กลุ่มเหล่านี้จึงมีโอกาสดิบโตและพัฒนาขึ้นมาเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้ถ้าหากมีการบริหารจัดการดี จนกระทั่งสามารถมีเงินออมของกลุ่มที่อาจจะใช้ไปเพื่อสวัสดิการของชุมชนได้

อีกรูปแบบหนึ่งของการที่มีชุมชนเข้มแข็งเกิดการรวมตัวเพื่อต่อต้านการทำโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่อาจจะมีผลกระทบต่อคนในท้องถิ่น และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของประเทศโดยรวม เช่น กลุ่มผู้คัดค้านการวางท่อก๊าซไทย-พม่า ผ่านจังหวัดกาญจนบุรี กลุ่มผู้คัดค้านการวางท่อก๊าซโครงการไทย-มาเลเซีย และกลุ่มผู้คัดค้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินบ่อนอกและหินกรูดที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น ซึ่งแม้ในบางกรณีจะยังไม่ประสบความสำเร็จแต่ก็ได้ช่วยให้สังคมโดยรวมได้ตระหนักถึงปัญหาร่วมด้วย

ด้วยเหตุนี้ชุมชนที่เข้มแข็งที่จะมีประโยชน์ต่อการพัฒนาระยะยาวคือกลุ่มที่รวมตัวทางเศรษฐกิจและประสบความสำเร็จพัฒนาไปสู่การให้สวัสดิการแก่ชุมชนโดยรวม หรือในกรณีของกลุ่มที่มีการต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระยะยาวที่จะต้องเสริมด้วยกิจการสวัสดิการชุมชนในพื้นที่นั้น ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นในลักษณะเช่นใด ถ้าหากกิจกรรมของกลุ่มมิได้จำกัดเฉพาะผลประโยชน์เศรษฐกิจภายในกลุ่ม แต่ขยายไปสู่การให้สวัสดิการแก่ชุมชนทั้งหมดโดยรอบย่อมจะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในระยะยาวได้

นโยบายรัฐในการส่งเสริมชุมชนเข้มแข็ง

เป็นที่ทราบกันดีว่าปัจจัยการผลิตที่สำคัญของเศรษฐกิจในระดับชาติ ประกอบไปด้วยทุนมนุษย์(Human Capital)ทุนทางกายภาพ(Physical Capital)ทุนทางสังคม(Social Capital) ทุนสิ่งแวดล้อม (Environmental Capital) การพัฒนาที่ผ่านมาของประเทศไทยตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา มีส่วนสำคัญที่ทำให้ทุนทางกายภาพเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันถ้าหากจะพิจารณาทุนทางสังคม ซึ่งช่วยร้อยรัดสังคมเข้าไว้ด้วยกัน ในภาพรวมทุนทางสังคมก็ถูกทำลายลงไปเป็นอันมาก โดยวัดได้จากการที่สมาชิกในสังคมเพิ่มความเป็นปัจเจกบุคคลมากยิ่งขึ้น ความเอื้ออาทร ความผูกพัน มีน้อยลง ความสัมพันธ์ทางสังคมและ

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ทางการเงินมากยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ในครอบครัวในลักษณะที่เป็นครอบครัวขยายลดลง ครอบครัวแตกแยก มีปัญหาหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น อาจจะกล่าวได้ว่าผลการพัฒนาที่ผ่านมามีส่วนสำคัญในการทำลายทุนทางสังคมในภาพรวมลงไปมาก

จากภาพรวมของการพัฒนาในลักษณะดังกล่าว ทำให้ต้องทบทวนว่ามีวิธีการอย่างไรที่จะปรับทิศทางการพัฒนาไปในทางที่จะใช้ทุนมนุษย์ให้กลับมาฟื้นฟูทุนทางสังคมและทุนสิ่งแวดล้อมจนกลับดียวเดิมได้บ้าง ทำให้มีความจำเป็นต้องหันกลับไปพิจารณาที่ชุมชนและระบบเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งก็มีองค์ประกอบของทุนทั้งสี่ประการด้วยเช่นเดียวกัน นั่นก็คือ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนทางสังคมและทุนสิ่งแวดล้อม โดยมีจุดเน้นที่ชุมชนและสอดคล้องกับเศรษฐกิจชุมชนในชนบท

ด้วยเหตุนี้รัฐบาลชุดปัจจุบัน จึงมีนโยบายที่จะกระตุ้นเศรษฐกิจพื้นฐานด้วยมาตรการต่างๆ เช่น โครงการ 30 บาทรักษาทุกคน โครงการพักหนี้เกษตรกรที่มีหนี้สินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ที่มียอดหนี้ไม่เกิน 100,000 บาท โครงการธนาคารประชาชนที่ปล่อยสินเชื่อให้ประชาชนเพื่อใช้ประกอบอาชีพ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีการสนับสนุนให้ธุรกิจชุมชนมีสถานภาพเป็นนิติบุคคล โครงการกองทุนหมู่บ้านละล้านบาท โครงการเหล่านี้จะมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการลงทุนและการใช้จ่ายในระดับพื้นฐาน เนื่องจากชาวชนบทสามารถลดค่าใช้จ่ายที่สำคัญในการรักษาสุขภาพของตนเองลงได้และไม่ต้องใช้หนี้ในช่วงเวลาการนัดชำระหนี้ก็จะมีเงินเพื่อการใช้จ่ายและการลงทุนเพิ่มมากขึ้น การที่ประชาชนมีสินเชื่อเพิ่มมากขึ้น ก็จะกระตุ้นการหมุนเวียนในระดับพื้นฐานเพิ่มมากขึ้น โดยที่เงินเหล่านี้ในที่สุดจะถูกนำไปซื้อสินค้าและบริการจากวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมมากขึ้น เป็นการกระตุ้นให้วิสาหกิจเหล่านี้มีโอกาสที่จะตอบสนอง โดยเพิ่มปริมาณการผลิตขึ้นได้ในที่สุดซึ่งจะเป็นตัวจักรสำคัญที่จะช่วยทำให้ภาวะเศรษฐกิจของประเทศเริ่มฟื้นตัว ซึ่งนำมาสู่ภาวะเศรษฐกิจของประเทศที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าโครงการทั้งหมดนี้ ถึงแม้จะไม่พุ่งเข้าไปที่การสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง แต่ก็เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวม แต่ในทางปฏิบัติโครงการเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์และโครงการกองทุนหมู่บ้านละล้านบาทนั้น ถ้าบริหารอย่าง ถูกต้องจะมีผลในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้จริง เพราะด้านหนึ่งก็คือการส่งเสริมธุรกิจชุมชนให้เกิดเป็นรูปธรรมเพิ่มมากขึ้น และอีกด้านหนึ่งก็เป็นการช่วยให้มีการบริหารเงินกันเองในหมู่บ้าน เป็นการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น แต่ในความเป็นจริงโครงการเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสร้างหนี้สินให้ชุมชนในชนบทและในเมืองเพิ่มขึ้นและในหลายกรณีได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความอ่อนแอให้กับชุมชนเหล่านั้นเพิ่มมากขึ้นเพราะมีการขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ที่มาจากภายนอกเพิ่มมากขึ้น

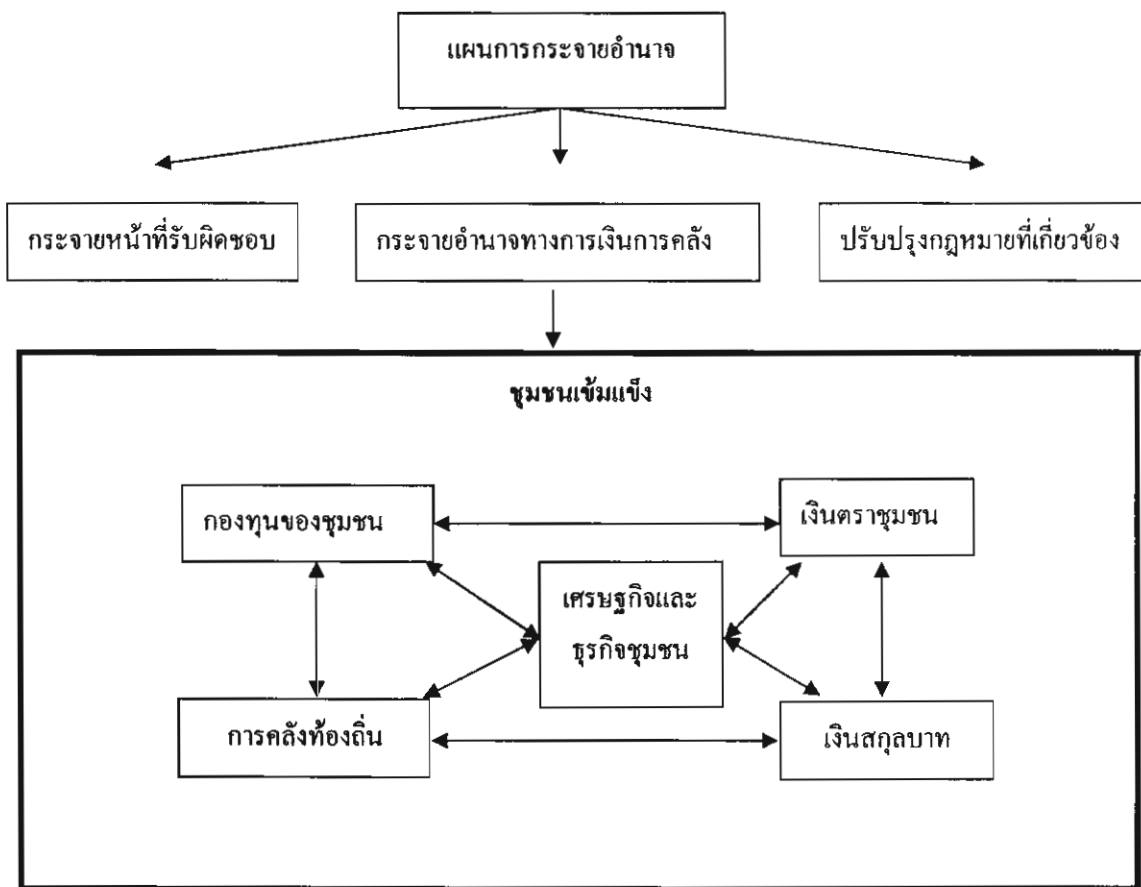
ประเด็นสุดท้ายในเรื่องการส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชนนั้น ข้อเท็จจริงที่ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ได้กำหนดยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไว้อย่างชัดเจนในยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่ดี และยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน แต่ปัญหาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ก็คล้ายกับเรื่องการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน คือยังไม่มีแผนปฏิบัติการรองรับอย่างเป็นรูปธรรมจึงเป็นเรื่องยากที่จะทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้ สิ่งที่รัฐบาลกำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันที่พอจะเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชนคือการสั่งการให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจัดการประชุมสัมมนาในทุกภูมิภาคเพื่อที่จะบูรณาการแผนแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งแผนนี้ก็ยังคงมุ่งในเรื่องการสร้างรายได้เป็นหลัก ทั้งๆ ที่ปัญหาความยากจนไม่ได้เป็นปัญหาการขาดรายได้ หรือการมีรายได้น้อยแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นปัญหาของการมีรูปแบบของเศรษฐกิจพอเพียงในเศรษฐกิจชุมชนไม่มากพอนั่นเอง

การกระจายอำนาจ เศรษฐกิจชุมชน และความเข้มแข็งชุมชนกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

จากการศึกษาความเป็นมา แนวคิด หลักการ นโยบาย มาตรการ และการปฏิบัติของภาครัฐ เรื่องการกระจายอำนาจ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งชุมชน พบว่าการทำงานของภาครัฐก็ยังมีลักษณะแยกส่วน แยกโครงการ แยกงบประมาณ และแยกหน่วยงานรับผิดชอบ ทั้งๆ ที่ การกระจายอำนาจ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนมีความเชื่อมโยงและหนุนเสริมซึ่งกันและกันจนอาจจะถือเป็นเรื่องเดียวกันได้ กล่าวคือ การกระจายอำนาจก็เพื่อที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน ดังนั้นสิ่งที่ควรจะทำให้เป็นรูปธรรมในขณะนี้คือเอาเรื่องทั้งสามเรื่องมาพิจารณาพร้อมกันไป สิ่งที่น่าจะเป็นผลตามมาก็คือ องค์การปกครองท้องถิ่นก็จะเข้มแข็งยิ่งขึ้น พร้อมๆ ไปด้วยความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชนโดยรวม

การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนควรเป็นประเด็นใจกลางที่จะเชื่อมโยงกับการกระจายอำนาจ การเงินการคลัง และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ กล่าวคือ หากชุมชนใดได้รับการส่งเสริมให้ทำธุรกิจชุมชนจนประสบความสำเร็จ ก็จะเป็นผลดีต่อองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เพราะยิ่งประสบความสำเร็จ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีรายได้มาก ซึ่งจะช่วยให้การเงินการคลังของท้องถิ่นเติบโตและเข้มแข็งขึ้น เมื่อการเงินการคลังของท้องถิ่นมั่นคงก็จะมีศักยภาพที่จะสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนได้ อย่างไรก็ตาม การมีระบบผู้ว่าแบบบูรณาการและมีแนวคิดการพัฒนากลุ่มจังหวัดก็เป็นการแสดงถึงความตระหนักของรัฐบาลในการแก้ปัญหาการทำงานของหน่วยงานของภาครัฐที่ไม่ประสานสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและของประชาชนในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

ภาพที่ 18 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างการกระจายอำนาจ เศรษฐกิจชุมชน และความเข้มแข็งชุมชนกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

จะเห็นได้ว่าการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งมีผลกระทบในเชิงบวกต่อการเงินการคลังของท้องถิ่น อีกด้านหนึ่งการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นก็จะช่วยทำให้เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้ ขณะเดียวกัน ถ้าหากชุมชนยังคงรักษาทุนทางสังคมในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงไว้ได้ มีการเสริมสร้างสวัสดิการสังคมจากการมีเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งมากขึ้น ชุมชนก็ยังคงรักษาความเข้มแข็งหรือเพิ่มความแข็งแกร่งให้ได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างการกระจายอำนาจกับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ที่หนุนเสริมซึ่งกันและกัน

ประเด็นที่ต้องสร้างความเข้าใจร่วมกันอีกประเด็นหนึ่งคือ การกระจายอำนาจและการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน จะมีผลต่อรายได้ขององค์กรปกครองท้องถิ่นจากภาษีรายได้จากวิสาหกิจชุมชน ถึงแม้รายได้จากภาษีของรัฐบาลกลางจะลดลงบ้าง เนื่องจากมีการถ่ายโอนอำนาจในการจัดเก็บภาษีไปสู่องค์กรปกครองท้องถิ่น แต่ก็ไม่ควรเป็นประเด็นที่น่าห่วงใย เพราะภาษีที่จะได้จากวิสาหกิจชุมชนจะยังมีสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับภาษีที่รัฐบาลเก็บได้จากธุรกิจข้ามชาติ

ขนาดใหญ่ นอกจากนั้นถ้าหากท้องถิ่นสามารถดูแลตนเองโดยใช้เงินภาษีของท้องถิ่นเองก็เท่ากับการลดภาระของรัฐบาลที่ต้องจัดสรรงบประมาณไปสนับสนุนท้องถิ่น ซึ่งอาจจะมากกว่าที่เคยได้รับจากส่วนกลาง ทั้งนี้เพราะการจัดสรรงบประมาณจากส่วนกลางมีต้นทุนในการดำเนินการทั้งในด้านการจัดเก็บภาษีและการรื้อไถในช่วงส่งคืนกลับไปยังท้องถิ่น นอกจากนั้นยังอาจจะมีปัญหาในเรื่องประสิทธิภาพในการบริหารเงินที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการอย่างแท้จริงของท้องถิ่น ดังนั้น การให้อำนาจในการหารายได้โดยท้องถิ่นและเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้ใช้จ่ายให้สอดคล้องกับความต้องการของตนเองน่าจะมีต้นทุนที่ต่ำกว่า และใช้งบประมาณได้คุ้มค่ากว่าการจัดเก็บภาษีจากส่วนกลางแล้วจึงมาจัดสรรให้ท้องถิ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างระบบแลกเปลี่ยนชุมชนกับการกระจายอำนาจ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ก่อนอื่นต้องเข้าใจว่าแนวคิดเรื่องระบบแลกเปลี่ยนของชุมชน หรือระบบเงินตราชุมชนว่าเป็นผลผลิตของโลกตะวันตกและการทดลองใช้ระบบนี้ส่วนใหญ่ก็เกิดขึ้นในโลกตะวันตกซึ่งเป็นพื้นที่ของชุมชนภายในประเทศอุตสาหกรรมที่มีการพัฒนาระดับสูง ความสำเร็จและความล้มเหลวจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขเฉพาะของระบบและชุมชนในประเทศนั้น การนำเอาแนวคิดระบบแลกเปลี่ยนชุมชนหรือเงินตราชุมชนมาทดลองใช้ในบริบทของโลกตะวันออก อย่างเช่นสังคมไทยจึงต้องมีการปรับเข้าสู่บริบทของไทย²⁵

อย่างไรก็ตาม จากการทดลองใช้ระบบเงินตราชุมชนกันมากขึ้นทั่วโลก กลุ่มผู้ทดลองใช้ระบบนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ในด้านต่างๆของเงินตราชุมชนว่ามีส่วนในการสร้างความหลากหลายของกิจกรรมในชุมชน เสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และจัดระบบช่วยเหลือกันและกัน วางมาตรฐานเพื่อประกันคุณภาพชีวิต ใช้ทรัพยากรและสมรรถนะของท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างเกาะคุ้มกันภัยคุกคามทางเศรษฐกิจจากโลกภายนอก เพิ่มมูลค่าให้แก่กิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น สนองความต้องการของท้องถิ่นที่ส่งเสริมให้มีการออม การใช้และการลงทุนภายในท้องถิ่น ส่วนในกรณีของไทย ถึงแม้จะเป็นเพียงการเริ่มต้นของการทดลองก็ปรากฏผลว่าช่วยให้ชุมชนสามารถลดการพึ่งพาทุนจากนายทุนท้องถิ่นและทุนจากภายนอกได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นการช่วยให้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการลดการพึ่งพาตลาดภายนอก เนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจต่อรอง มีความเป็นไปได้จริงมากขึ้น ช่วยให้มีความหลากหลายเกิดขึ้นอย่างมั่นคงในท้องถิ่น นอกจากนี้ เมื่อชุมชนสามารถเริ่มผลิตสินค้า/บริการได้เอง โดยไม่ต้องนำเข้ามา

²⁵ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์ระดับสากล, เอกสาร

โครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง, เมษายน 2546, หน้า 10 - 11

จากภายนอกจะช่วยให้มีการจ้างงานในชุมชนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำงานในกิจกรรม หัตถอุตสาหกรรมขนาดเล็กของหมู่บ้าน กิจกรรมหลายอย่างที่ไม่เคยมีค่าตอบแทน เริ่มความหมาย ขึ้นมา เช่น งานเลี้ยงดูลูกหลาน งานทั่วไปของผู้หญิง งานหัตถกรรม งานบริการชุมชนในด้านต่างๆ เนื่องจากเงินตราชุมชน ไม่มีดอกเบี้ย จึงไม่มีแรงจูงใจที่จะกระตุ้นให้มีการลงทุนที่เป็นอันตรายต่อ สิ่งแวดล้อมและสังคมเพราะไม่มีประโยชน์ที่จะสะสมเอาไว้ให้ได้มากๆ เพราะไม่ช่วยให้เงินงอก เติบโตขึ้น ที่สำคัญคือระบบเงินตราชุมชน เป็นเครือข่ายทางเศรษฐกิจที่มีความหมายต่อการแก้ไข ปัญหาสังคมด้วย โดยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน อันนำไปสู่การลดช่องว่างทางรายได้และ ทรัพย์สินสมบัติในชุมชน ในยามที่เศรษฐกิจของประเทศไทยได้รับผลกระทบจากภัยคุกคามจาก ภายนอกและจากการบริหารที่ผิดพลาดภายใน ระบบเงินตราชุมชนจะเป็นทางเลือกที่สำคัญในการ บรรเทาความเดือดร้อนของชุมชนได้

จะเห็นได้ว่าการมีระบบแลกเปลี่ยนชุมชน จะช่วยเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน อีกทั้งยัง เป็นการหนุนช่วยเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการช่วยการกระจาย อำนาจการบริหารจัดการต่อจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปสู่ชุมชนโดยตรงได้มากขึ้น

ดังนั้นจากประสบการณ์ที่ได้มีการทดลองปฏิบัติในต่างประเทศกับประสบการณ์ โดยสังเขปของประเทศไทย การส่งเสริมให้ระบบนี้ดำเนินต่อไปน่าจะเป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญที่จะ ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจส่งออกของไทยในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณี ที่ประเทศไทยจะมีการเปิดการค้าเสรีกับกลุ่มประเทศเอเปค (APEC) ซึ่งจะมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ชุมชนในทางลบในหลายพื้นที่ ถ้าหากไม่มีการเตรียมการสร้างภูมิคุ้มกันให้ดีพอแต่แรกเริ่ม

สิ่งที่ต้องพึงตระหนักก็คือ ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนหรือเงินตราชุมชนดังกล่าว อาจจะสร้าง ความหวังว่าจะได้รับผลที่ดีไว้มาก แต่เมื่อปฏิบัติจริงกลับไม่ได้รับผลอย่างที่คาดไว้ ซึ่งมีสาเหตุที่ สำคัญจากความไม่เข้มแข็งของชุมชน อันเกิดจากการที่ชุมชนมีทุนทางสังคมต่ำเกินไป เนื่องจาก ทุนดังกล่าวได้ถูกระบบทุนนิยมทำลายลงไปเป็นส่วนมากแล้วนั่นเอง ดังนั้นถ้าหากสามารถสร้าง ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนขึ้นมาใหม่ได้ ก็เท่ากับเป็นการเริ่มสะสมทุนทางสังคมและสร้างความ เข้มแข็งให้แก่ชุมชนไปพร้อมกันด้วย

ประเด็นที่เพิ่งตั้งเป็นข้อสังเกตก็คือ ถึงแม้จะมีความพยายามที่จะช่วยรื้อฟื้นทุนทางสังคม และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนโดยการให้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนหรือเงินตราชุมชนเป็น เครื่องมือ แต่ถ้าหากไม่มีการสานเป็นเครือข่ายในระบบใหญ่อย่างเช่น ในกรณีของกลุ่มประเทศ ลาตินอเมริกา ก็ยากที่จะช่วยให้ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมีความแข็งแกร่งและช่วยให้สามารถบรรลุ วัตถุประสงค์ตามความคาดหวังได้ ทั้งนี้ เพราะต้องมีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่มีผลต่อแนวคิดและ วิธีชีวิตทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบายไว้แล้ว

อย่างไรก็ดี ความกลัวว่าถ้ามีการเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายใหญ่แล้วจะเป็นการลดอธิปไตยทางเศรษฐกิจของรัฐบาลกลางนั้น เป็นความเกรงภัยอันเกิดจากการไม่มีความรู้ที่ถูกต้องเพียงพอของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องของรัฐ เพราะถ้าหากมีความเข้าใจดีพอแล้วน่าจะเห็นประโยชน์จากการส่งเสริมให้ระบบนี้เข้มแข็ง ให้ทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันให้แก่เศรษฐกิจของประเทศได้ ดังที่ได้มีรัฐบาลทั้งในประเทศออสเตรเลียและกลุ่มประเทศลาตินอเมริกา และหน่วยงานในเครือข่ายของรัฐบาลของประเทศญี่ปุ่นให้การสนับสนุนอยู่แล้ว สิ่งที่รัฐบาลกลางควรจะเกรงกลัวมากกว่า คือเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์เพราะในความจริงประเทศได้สูญเสียอธิปไตยในทางเศรษฐกิจไปแล้วจากระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ซึ่งมีผลทำให้นโยบายการเงินและการคลังของประเทศเกือบจะหมดความหมายในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจภายในของประเทศ โดยมีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ วิกฤติทางเศรษฐกิจที่ผ่านมา ความกลัวปัญหาอันเกิดจากระบบแลกเปลี่ยนชุมชนของรัฐบาลไทยในอดีตจึงมีสาเหตุจากความไม่รู้จริงของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เสียงข้างมากกว่า แต่ขณะเดียวกันก็ยังไม่มีความเข้าใจดีพอที่จะให้การสนับสนุนในทางบวกให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันที่ยังมีข้อสังเกตในเชิงสงสัยในบรรดาเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องอยู่บ้างและยังไม่มีผู้ใดมีความมั่นใจพอที่จะออกมาสนับสนุนอย่างจริงจัง

ข้อวิพากษ์ของรัฐเกี่ยวกับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

แม้ว่าจากการศึกษาด้านนโยบายและกฎหมายจะไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคใดๆ แต่รัฐบาลก็ยังคงมีความวิตกกังวลและมีข้อโต้แย้งว่า การทดลองใช้ระบบเงินตราชุมชน อาจเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของเศรษฐกิจของประเทศ และก่อให้เกิดปัญหาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของรัฐ และอาจเป็นภัยต่อชุมชนก็ได้ ดังกรณีของการยับยั้งไม่ให้มีการใช้เบี้ยกุดชุมตามที่เป็นข่าวเมื่อปี 2545 ข้อวิพากษ์ที่สำคัญๆ ของรัฐบาลสรุปได้ ห้าประการคือ

ประการแรก ถ้ามีเงินตราชุมชนมากเกินไป โดยที่ปริมาณสินค้าบริการและการแลกเปลี่ยนมีน้อย ภาวะเงินเฟ้ออาจเกิดขึ้นได้

ประการที่สอง ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน เกิดขึ้นในรูปแบบที่รัฐบาลกลางไม่สามารถเรียกร้องเก็บภาษีได้

ประการที่สาม เงินตราชุมชนเป็นสิ่งที่ปลอมแปลงกันง่าย และไม่มีระบบป้องกันที่มีประสิทธิภาพ

ประการที่สี่ ถ้าระบบเงินตราชุมชนแพร่หลายมากขึ้น เศรษฐกิจท้องถิ่นก็จะขยายตัวพร้อมกับระบบการผลิตท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะไม่เป็นทางการ ที่มีต้นทุนต่ำ มีการจ้างแรงงานโดยใช้เงินตราท้องถิ่นโดยไม่ต้องเสียภาษี กิจกรรมดังกล่าวสามารถผลิตสินค้าและบริการขายในราคาที่ต่ำกว่าธุรกิจในตลาดที่เป็นทางการ ทำให้ธุรกิจในตลาดดังกล่าวไม่อาจแข่งขันกันได้ดีกับธุรกิจนอกภาคทางการ ธุรกิจในตลาดทางการที่อยู่ใต้อาณัติจึงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ

ประการที่ห้า บัตรที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการแลกเปลี่ยนหากมีมูลค่าเท่ากับเงินบาท ซึ่งเป็นสกุลเงินที่เป็นทางการ จะทำให้ประเทศไทยมีเงินหลายสกุลควบคู่กัน ซึ่งจะทำให้เกิดความสับสน และผิดพระราชบัญญัติเงินตราที่ให้เงินทางการในประเทศมีเพียงสกุลเดียว

ข้อควรคำนึงในการการนำเอาระบบเงินตราชุมชนมาทดลองใช้

จากประสบการณ์ของโลกตะวันตก เป็นที่ประจักษ์แน่ชัดว่า ธุรกิจชุมชนของเศรษฐกิจท้องถิ่น ไม่ค่อยจะให้ความสนใจเท่าใดนักเกี่ยวกับการใช้ระบบเงินตราชุมชน ธุรกิจชุมชนมีความเห็นว่าเป็นระบบที่สลับซับซ้อนเกินไปทั้งที่อาจจะดูเหมือนง่ายแต่กลับใช้ได้ยากในการแลกเปลี่ยนประจำวัน เนื่องจากสินค้าและบริการที่มีการแลกเปลี่ยนในระบบนี้มีปริมาณจำกัด ดังนั้น จึงต้องนำเอาระบบนี้มาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของสังคมไทย ที่ต้องคำนึงถึงรูปแบบและวิธีการแลกเปลี่ยนที่ง่าย ในขณะที่เดียวกันต้องเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ และคำนึงถึงเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองเป็นหลัก รวมทั้งการให้ประโยชน์แก่กลุ่มผู้ยากไร้ในสังคมชนบทด้วยเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากผู้ที่ต้องการแสวงหาความมั่นคงจากระบบแลกเปลี่ยนชุมชนที่มีต้นทุนต่ำ ในการนำสินค้าที่แลกเปลี่ยนในชุมชนไปแสวงกำไร ซึ่งเป็นการเอาเปรียบผู้ผลิตที่แผ่ส่วน ดังนั้น ชุมชนและสมาชิกจะต้องมีความชัดเจนในจุดมุ่งหมายว่า ระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนหรือระบบเงินตราชุมชน ต้องการจะนำมาใช้เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน และเป็นเครื่องมือในการการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง สร้างพลังอำนาจ สร้างความความยั่งยืนและความสามารถในการพึ่งตนเองให้แก่ชุมชนเป็นหลักเท่านั้น

การทดลองใช้ระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนหรือระบบเงินตราชุมชน ควรเริ่มจากชุมชนที่มีความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง โดยควรเป็นชุมชนที่มีเงื่อนไขขั้นพื้นฐาน 7 ประการ คือ (1) มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง (2) มีร้านค้าชุมชน (3) มีกลุ่มธุรกิจชุมชน (4) มีการผลิตในชุมชนที่หลากหลาย (5) มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนในรูปแบบของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (6) มีทุนทางทรัพยากรในท้องถิ่นที่สามารถนำมาใช้ในการผลิต (7) มีหอกระจายข่าวหรือมีวิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือในการสื่อสารภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

ชุมชนที่มีเงื่อนไขทั้ง 7 ประการนี้น่าจะได้รับการส่งเสริมให้ทดลองใช้ ใช้ระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนหรือระบบเงินตราชุมชน และเมื่อประสบความสำเร็จก็น่าจะได้รับการส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนต่างๆ เพื่อให้ชุมชนที่ยังไม่เข้มแข็ง ได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จแล้ว พร้อมกันนั้นควรจะมีการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนด้วย เพราะระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชนถึงแม้จะมีความเข้มแข็งเพียงใด ถ้าหากไม่ได้รับการหนุนช่วยจากการมีเครือข่ายที่เข้มแข็ง ก็ยากที่จะช่วยให้ระบบ

ที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นมีความเข้มแข็งได้ โดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การกระจายอำนาจให้ไปถึงชุมชนในที่สุดอย่างแท้จริง ซึ่งจะมีผลทำให้ชุมชนมีเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและสามารถพึ่งตัวเองได้ ในขณะที่ชุมชนเองก็มีทุนทางสังคมมากเพียงพอ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้เศรษฐกิจส่งออกของประเทศมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น เศรษฐกิจของประเทศในภาพรวมสามารถยืนหยัดอยู่ได้เป็นอย่างดีในกระแสเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์

บทที่ 12

ประเด็นทางกฎหมายกรณีเบี้ยกดชุม¹

บทนำ

เบี้ยกดชุม หรือเงินตราชุมชนของไทย เป็นกลไกที่ถูกนำมาใช้ในระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองที่อำเภออุดรชุม จังหวัดยโสธร โดยเริ่มมีการนำมาใช้ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2543 แต่ต้องหยุดการใช้ไปอย่างเป็นทางการ เพราะมีการออกคำสั่งโดยนายอำเภออุดรชุม จังหวัดยโสธร ไปถึงผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ บ้านโสกชุมพล ตำบลนาโส เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2543 โดยในคำสั่งได้อ้างอิงถึง ความเห็นของธนาคารแห่งประเทศไทย ที่เป็นผลมาจากมติของคณะผู้บริหารธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งเห็นว่า การจัดทำและนำออกใช้เบี้ยกดชมนั้น เข้าข่ายเป็นการ ทำ จำหน่าย ใช้ หรือนำออกใช้ ซึ่งขัดต่อนโยบาย โดยมิได้รับอนุญาตจาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง อันเป็นการต้องห้ามตามบทบัญญัติ มาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 และเข้าข่าย บุคคลใดนอกจากธนาคารพาณิชย์จะใช้ชื่อหรือคำแสดงชื่อในธุรกิจว่า “ธนาคาร” มิได้ เนื่องจาก เป็นการต้องห้ามตามบทบัญญัติในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505

จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น จึงมีปัญหว่า คำสั่งของนายอำเภออุดรชุม ขอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ซึ่งในปัญหานี้ จำเป็นต้องพิจารณาเสียก่อนว่า การวินิจฉัยของธนาคารแห่งประเทศไทย เกี่ยวกับเบี้ยกดชุม นั้นเป็นการวินิจฉัยที่ถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริงหรือไม่ เพียงใด เพราะการที่จะพิจารณาว่า คำสั่งของเจ้าพนักงานถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่นั้น เป็นประเด็นในปัญหาข้อกฎหมาย ที่จำเป็นต้องยึดถือข้อเท็จจริงเดียวกันในการวินิจฉัยปัญหาดังกล่าวนี้ ซึ่งหากสามารถสรุปข้อเท็จจริงได้ตรงกันแล้ว จึงค่อยไปพิจารณาถึงหลักกฎหมายที่จะนำมาปรับใช้ เพราะตามปกติ โดยทั่วไป นักกฎหมายทุกคนย่อมจะทราบถึงตัวบทกฎหมายที่มีการใช้อยู่ได้เหมือนกันอยู่แล้ว แต่ความเห็นทางกฎหมายจะตรงกันหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับว่า ควรจะนำกฎหมายบทใดมาปรับใช้ และในการปรับบทกฎหมายกับข้อเท็จจริงนั้น อาศัยหลักเหตุผลอะไร นำเชื่อถือหรือไม่ และยังมีข้อโต้แย้งอะไรอยู่อีกบ้าง

ในบทนี้ จึงต้องการเสนอความเห็นต่อปัญหากฎหมายดังที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยจะพิจารณาตามขั้นตอนดังที่กล่าว คือ เริ่มพิจารณามิติทางกฎหมายของเงินตราชุมชนและเบี้ยกดชุม ในฐานะที่เป็นกลไกของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองในท้องถิ่นแห่งหนึ่ง ว่ามีลักษณะทางกฎหมายเป็นอย่างไร แล้วจึงพิจารณาในลำดับต่อไปว่า ปัญหาข้อกฎหมายในการใช้เบี้ยกดชุม ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้วินิจฉัยไว้แล้วว่ามีคามผิดนั้นเป็นเพราะเหตุใด โดยจะ

¹ เงินตราชุมชนที่มีการใช้ครั้งแรกในประเทศไทย

แบ่งการพิจารณาข้อเท็จจริงออกเป็น สองส่วน คือลักษณะทางกฎหมายของเงินตราชุมชน ซึ่งจะเป็นการพิจารณาลักษณะทั่วไปของเงินตราชุมชนตามข้อเท็จจริงในเชิงสากลว่า ระบบเงินตรา ลักษณะดังกล่าวที่มีการใช้กันอยู่หลายประเทศทั่วโลกนั้น เข้าลักษณะทางกฎหมายอย่างไร หลังจากการพิจารณาข้อเท็จจริงในทางสากลดังกล่าวแล้ว จึงจะทำการพิจารณาข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับ เบี้ยกุดชุมว่ามีลักษณะทางกฎหมายอย่างไร ในฐานะที่ถือได้ว่าเป็นเงินตราชุมชนในระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นแห่งหนึ่งในประเทศไทย ซึ่งจากการที่ได้ทราบว่าเบี้ยกุดชุมมีลักษณะทางกฎหมายเป็นอย่างไรย่อมสามารถพิจารณาต่อไปได้ง่ายขึ้น

ในประเด็นข้อกฎหมายดังกล่าวที่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้วินิจฉัยไว้ โดยในการพิจารณานี้จะศึกษาเฉพาะประเด็นทางกฎหมายเท่านั้น เพราะในประเด็นอื่น เช่น เบี้ยกุดชุมจะมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศหรือไม่เพียงใดนั้นอยู่นอกกรอบของมิติทางกฎหมายที่จะนำมาพิจารณา และถือเป็นภาระหน้าที่ของนักวิชาการสาขาอื่น ที่จะพิจารณาเรื่องเบี้ยกุดชุมในมิติอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งหมายความว่าแม้การใช้เบี้ยกุดชุมจะไม่ผิดกฎหมาย แต่การนำเบี้ยกุดชุมหรือเงินตราชุมชนมาใช้ในระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นนี้ จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติโดยรวมหรือไม่เพียงใด ซึ่งการที่จะพิจารณาในประเด็นนี้ ให้ได้รอบด้านและถูกต้อง ควรพิจารณาจากข้อมูลที่ได้จากโครงการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ที่มีการปล่อยให้ประชาชนในชุมชนได้ทดลองใช้ในขอบเขตที่รัฐสามารถควบคุมได้ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่าประเทศไทยสมควรให้มีการใช้เงินตราชุมชนเช่นเบี้ยกุดชุมนี้หรือไม่

การศึกษาในส่วนนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะให้นักกฎหมายและบุคคลทั่วไป สามารถที่จะอ่านและทำความเข้าใจได้พร้อมๆ กัน จึงอาจต้องมีการอธิบายความหมายหรือคำจำกัดความทางกฎหมายของคำบางคำ เพื่อเป็นการขยายความให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น แต่ก็อาจทำให้นักกฎหมายบางท่านที่อ่านบทความนี้แล้ว เห็นว่าเป็นการเขียนที่เยิ่นเย้อ จึงใคร่ขอทำความเข้าใจในเบื้องต้นก่อนว่าการวิเคราะห์ปัญหากฎหมายในเรื่องนี้ มิใช่ลักษณะของการวิจัยทางกฎหมายที่นักวิชาการทางกฎหมายมักจะทำกันเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ทางกฎหมาย แต่การนำเสนอในบทนี้จะเน้นการปรับตัวบทกฎหมายกับข้อเท็จจริงในเรื่องเบี้ยกุดชุม ซึ่งถือเป็นเรื่องใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่ก็ไม้อาจเว้นที่จะกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ทางกฎหมายในอีกแง่หนึ่ง ที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งนักกฎหมายและประชาชนทั่วไป

อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงความหมายของหลักกฎหมายที่เป็นพื้นฐานซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ย่อมทำให้เกิดความสับสนต่อนักกฎหมาย ในการตรวจสอบข้อคิดเห็นทางกฎหมายของผู้เขียนในแต่ละเรื่อง อันจะทำให้สามารถพิจารณาความเห็นทางกฎหมายของผู้เขียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้นและ

อาจจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันได้ ส่วนผู้ที่มิใช่นักกฎหมายก็จะได้ประโยชน์ โดยสามารถเข้าใจหลักกฎหมายต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น

ลักษณะทางกฎหมายของเงินตราชุมชน

คำว่า “เงินตราชุมชน” เป็นคำแปลจากคำในภาษาอังกฤษว่า Community Currency ซึ่งรายละเอียดของความหมายของคำนี้ บทความของนักเศรษฐศาสตร์หรือนักวิชาการสาขาต่างๆ หลายท่านทั้งในและนอกประเทศไทยได้กล่าวไว้อย่างมากมายแล้ว แต่ในการวิเคราะห์ประเด็นทางกฎหมายนั้น ยังมีปรากฏให้เห็นได้ไม่มากนัก ซึ่งอาจเป็นเพราะยังไม่มีการศึกษาว่า การใช้เงินตราชุมชนควบคู่กับเงินตราของประเทศ จะเป็นเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาหรือเป็นการขัดต่อกฎหมายภายในของประเทศนั้นๆ จึงมิได้มีการพิจารณาประเด็นทางกฎหมายกันอย่างจริงจัง โดยเท่าที่มีการตรวจพบมีเพียงบางประเทศ เช่น ประเทศอินโดนีเซีย เท่านั้น ที่มีการวิเคราะห์ประเด็นทางกฎหมาย ซึ่งมีการวางแผนในการพิจารณาใกล้เคียงกับของประเทศไทย แต่มิได้มีการวิเคราะห์ในลักษณะที่เห็นว่าเงินตราชุมชนจะเป็นปัญหาเช่นกรณีเบี้ยกุดชุมของประเทศไทย โดยข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชนในประเทศไทยที่เกิดขึ้นแล้วนั้น หากยังไม่มีข้อยุติที่ถูกต้องและเหมาะสมในการทำความเข้าใจของทั้งสองฝ่าย ก็อาจต้องอาศัยกลไกในกระบวนการยุติธรรมที่มีอยู่หลายส่วนตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มากำหนดเป็นแนวทางเพื่อวางหลักเกณฑ์ของกฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ให้เป็นที่ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งหากกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นก็ถือได้ว่าเป็นโชคดีของนักกฎหมายทั้งหลายที่จะได้มีโอกาสในการเรียนรู้ ทำความเข้าใจและพัฒนาองค์ความรู้ทางกฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วยกัน

โดยที่ระบบเงินตราชุมชนทั่วโลกมีอยู่หลายรูปแบบ การพิจารณาลักษณะทางกฎหมายเรื่องนี้ จึงต้องยึดถือลักษณะทั่วไปที่พอจะอนุมานได้ว่า เป็นสาระสำคัญหรือเงื่อนไขที่ถือเป็นองค์ประกอบหลักของเงินตราชุมชน เพื่อการพิจารณาลักษณะทางกฎหมายต่อไป ซึ่งข้อเท็จจริงที่นำมาพิจารณานี้ก็อาจจะยังไม่ตรงกับข้อเท็จจริงกับเงินตราชุมชนที่เป็นกลไกและมีการใช้เป็นเครื่องมือในระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทยนัก ซึ่งคงจะต้องทำการพิจารณาร่วมกันต่อไป แต่สำหรับข้อเท็จจริง หรือคำจำกัดความที่เป็นความหมายในเชิงสากลของเงินตราชุมชน พอที่จะสรุปได้ดังนี้ กล่าวคือเงินตราชุมชน หรือเงินตราท้องถิ่น หมายถึง กลไกบางอย่างที่อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้คนในชุมชนของประเทศหรือในรัฐใดรัฐหนึ่ง โดยชุมชนอาศัยกลไกนี้เป็นเครื่องมือหรือสื่อที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ และเป็นการนำมาใช้ควบคู่กับเงินตรากระแสหลักของประเทศหรือรัฐที่กำหนดให้ชุมชนนั้นใช้กันเป็นการทั่วไป โดยชุมชนนี้มิได้มีจุดมุ่งหมายที่จะนำเงินตราชุมชนดังกล่าวมาใช้แทนเงินตราของประเทศหรือรัฐนั้นๆ แต่อย่างใด หากแต่มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อการแก้ไข หรือการเตรียมการในการรองรับกับปัญหาในชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบต่อวิกฤติทางเศรษฐกิจ จากการที่ไม่สามารถแสวงหาเงินตราของประเทศมาใช้

จ่ายได้ หรือเงินตราของประเทศไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจของชุมชนแต่ละชุมชนในขณะนั้น แม้ว่าในชุมชนนั้น จะมีแรงงาน หรือความสามารถในการผลิตสินค้า หรือปัจจัยอื่นใดอยู่อย่างมากมายและเหลือเฟือก็ตาม ซึ่งในการที่ได้นำระบบแลกเปลี่ยนและกลไกดังกล่าวมาใช้ในชุมชนนี้ จะทำให้คนในชุมชนสามารถใช้แรงงานที่มีอยู่ทั้งหมดได้อย่างเต็มที่ แม้ว่าจะไม่ได้รับค่าตอบแทนในรูปของเงินตราของประเทศก็ตาม แต่อย่างน้อยก็สามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตในชุมชน ที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในแต่ละวัน เพื่อที่จะทำให้มีโอกาสปรับสภาพทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ซึ่งในการผลิตก็เช่นกัน เพราะแม้ว่าโดยปกติสมาชิกในชุมชนจะทราบได้ว่าผลผลิตทั้งหมดที่ได้จากการลงทุนทางด้านการผลิตทางเกษตรกรรม ก็อาจไม่สามารถนำไปจำหน่ายได้ทั้งหมด เพื่อให้ได้เงินตราของประเทศมาใช้จ่ายใช้สอยได้ แต่อย่างน้อยก็สามารถที่จะนำผลผลิตนี้ไปแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือสินค้ากับคนในชุมชนด้วยกัน จนสามารถที่จะดำรงชีวิตต่อไปได้ตามหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง

จากข้อเท็จจริงตามความหมายดังกล่าวนี้ ย่อมทำให้เห็นได้ว่า แม้จะมีการเรียกกลไกหรือสื่อนี้ว่า “เงินตราชุมชน” ก็ตาม แต่โดยความเป็นจริงแล้วกลไกนี้มีได้มีฐานะเป็นเงินตราแต่อย่างใด เพราะโดยสาระสำคัญ เจตนารมณ์ของระบบเงินตราชุมชนมิได้มีจุดมุ่งหมายที่จะให้มีบทบาทหรือหน้าที่ที่สำคัญเทียบเท่า หรือจะทำให้มีผลกระทบต่อเงินตราของประเทศแต่อย่างใด จนทำให้หลายๆ ประเทศที่เข้าใจระบบการแลกเปลี่ยนนี้ต่างยินยอมและสนับสนุนให้มีการใช้เงินตราชุมชนเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ประชาชนในประเทศของตนมีความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ อีกทั้งเป็นการสร้างพื้นฐานของความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ที่จะเป็นหลักประกันเบื้องต้นในการดำรงอยู่ของชุมชนนั้นๆ และมีความคาดหวังว่า จะทำให้เกิดผลผลิตของชุมชน ที่สามารถนำไปจำหน่ายนอกชุมชน เพื่อให้ได้เงินตราของประเทศมาใช้จ่ายใช้สอย โดยจะทำให้ได้ปัจจัยอย่างอื่นที่จะช่วยให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบากน้อยลง อีกทั้งสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้เป็นอย่างดี ซึ่งจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเงินตราชุมชนดังที่กล่าวนี้ ทำให้การวินิจฉัยลักษณะทางกฎหมายของเงินตราชุมชนเป็นลำดับ ดังต่อไปนี้

1. ระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง คือสัญญาชุมชนหรือข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนที่ประสงค์จะสร้างระบบแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือสินค้า แรงงานหรือบริการ ภายในชุมชนนั้นๆ สัญญา หมายถึง นิติกรรมหลายฝ่ายที่มีการเสนอและการสนองรับข้อเสนอบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป จนเกิดข้อตกลงร่วมกันที่จะกำหนดสิทธิและหน้าที่ของคู่สัญญาแต่ละฝ่าย โดยลักษณะของข้อตกลงจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในกรณี สัญญาชุมชนนี้ หมายถึง สัญญาที่คู่สัญญาทุกฝ่ายมีข้อตกลงในชุมชนที่ต้องการสร้างระบบแลกเปลี่ยนขึ้นมาในชุมชน โดยให้มีคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของสมาชิกซึ่งเป็น

คู่สัญญาทุกคน เป็นผู้จัดระบบและรักษากฎเกณฑ์ตามที่ตกลงกัน ถือเป็นสัญญาร่วมกันของสมาชิก ระบบเงินตราชุมชนที่ต้องการสร้างกลไกบางอย่าง เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการแลกเปลี่ยน ด้วยการให้สินเชื่อแก่สมาชิกที่ยังอยู่ในฐานะที่ยังไม่พร้อมจะเข้าแลกเปลี่ยนทรัพย์สิน เพราะยังไม่มีทรัพย์สินที่นำมาใช้แลกเปลี่ยน แต่มีความจำเป็นที่จะต้องได้ของ หรือแรงงานไปก่อน เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิต โดยสมาชิกที่มีความพร้อมในการแลกเปลี่ยนมีจิตใจเอื้ออาทรต่อสมาชิกอีกฝ่ายหนึ่ง และมีความเชื่อถือว่า จะได้รับการแลกเปลี่ยนภายหลังไม่ว่าจะจากบุคคลนั้น หรือจากสมาชิกอื่นใดก็ตาม ที่ยินดีจะรับเงินตราชุมชนในระบบการใช้กระดาษหรือในประเภทที่ใช้ระบบการบันทึก โดยอาศัยการบันทึกดังกล่าวเป็นสินเชื่อของผู้ใช้และถือเป็นหลักฐานการแลกเปลี่ยนโดยเอกสาร หรือสินเชื่อที่ได้นี้ ผู้ให้แลกเปลี่ยนสามารถนำไปใช้กับสมาชิกอื่นได้ อันถือเป็นการโอนสิทธิแลกเปลี่ยนกับสมาชิกอื่นต่อไป โดยความยินยอมของสมาชิกเหล่านั้นที่ยินดีจะให้แลกเปลี่ยนกับผู้ทรงสิทธิในเงินตราชุมชนที่ได้รับ จนทำให้เกิดการหมุนเวียนของระบบเงินตราชุมชนนี้

2. ลักษณะของสัญญาเช่นว่านี้ จึงมีสองขั้นตอนในการเกิดสัญญา กล่าวคือ ขั้นตอนแรก เป็นการรับหลักการที่จะเข้าร่วมการเป็นสมาชิกเพื่อที่จะเข้ามาอยู่ในระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน ซึ่งตกลงที่จะมีการใช้เงินตราชุมชนเป็นกลไกในการแลกเปลี่ยน และขั้นตอนต่อมาเป็นช่วงที่ตัดสินใจอีกครั้งที่จะเข้าทำสัญญาแลกเปลี่ยนกัน โดยการใช้เงินตราชุมชนเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งในการปลดหนี้ให้ โดยการยอมรับเงินตราชุมชนดังที่กล่าวแล้ว และขั้นตอนที่สองไม่จำเป็นต้องผูกพันกับขั้นตอนแรก เพราะสมาชิกแต่ละคนยังมีสิทธิที่จะใช้ดุลยพินิจที่เป็นอิสระในการตัดสินใจว่าจะเข้าไปมีส่วนต่อการเข้าทำสัญญาตามขั้นตอนที่สองหรือไม่ก็ได้ โดยไม่มีบุคคลใดที่จะมีสิทธิบังคับให้สมาชิกเข้าสู่ระบบสัญญาในขั้นตอนที่สองโดยไม่สมัครใจได้แต่อย่างใด

3. เงินตราชุมชน คือกลไกที่นำมาใช้เป็นสื่อในระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชน เฉพาะสมาชิกที่มีฐานะเป็นคู่สัญญาตามสัญญาชุมชน ซึ่งมีการตกลงร่วมกันตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้เท่านั้น และสมาชิกที่เป็นคู่สัญญานั้น ไม่สามารถนำกลไกนี้ไปใช้นอกชุมชนได้ โดยกลไกดังกล่าวบางประเภทจะนำไปใช้ในการกำหนดระบบการจัดเก็บข้อมูลที่ได้มีการแลกเปลี่ยน หรือนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน

4. สัญญาแลกเปลี่ยน หมายถึง สัญญาซึ่งคู่กรณีต่างโอนกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินให้กัน และกัน ในกรณีนี้หมายถึงข้อตกลงของสมาชิกที่จะโอนกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินหรือให้บริการใดๆ แก่กันตามสภาพความพร้อมของแต่ละคน และมีการตกลงใจที่จะรับเงินตราชุมชนเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนไว้ ไม่ว่าจะเป็นประเภทการรับกระดาษไว้แทนหรือประเภทการลงบันทึกทางบัญชีไว้ก็ตาม การที่สมาชิกที่เข้าทำสัญญาชุมชนตกลงทำสัญญาแลกเปลี่ยนกัน ตามกฎหมายย่อมเกิดหนี้แก่คู่สัญญาทั้งสองฝ่าย

5. **หนี้** หมายถึง หน้าที่หรือสิทธิเรียกร้องของคู่สัญญาที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน กล่าวคือ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้แก่ตนได้ตามที่เป็นหนี้กัน อันถือได้ว่าเป็นหนี้ตามกฎหมาย ซึ่งสัญญาใดๆ ที่มีการทำกันขึ้น ย่อมถือได้ว่าเป็นมูลแห่งหนี้อย่างหนึ่ง ดังนั้นหากมีการเข้าทำสัญญากันแล้วก็จะเกิดหนี้ขึ้นทันที โดยคู่สัญญาแต่ละฝ่ายต่างฝ่ายต่างมีสิทธิและหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามการชำระหนี้แก่กันตามข้อตกลงของสัญญาที่ได้ทำกันไว้

กรณีสัญญาชุมชน หนี้ของคู่สัญญาคือการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่มีการกำหนดไว้ ส่วนสัญญาแลกเปลี่ยน เมื่อคู่สัญญาตกลงทำการแลกเปลี่ยนกัน ต่างฝ่ายต่างก็เป็นหนี้ซึ่งกันและกัน สำหรับหนี้ในทางศีลธรรมนั้น หมายถึง หนี้ที่ไม่สามารถฟ้องร้องกันได้ตามกฎหมาย แต่มีใช้หนี้ที่เป็นโมฆะหรือเสียเปล่า เพราะหากฝ่ายใดได้มีการชำระหนี้ ผู้รับชำระหนี้ก็สามารถยึดถือการชำระหนี้นั้นไว้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องคืน เช่น หนี้ที่ขาดอายุความแล้ว หรือหนี้การพนัน

ในกรณีนี้ หมายถึง การเป็นหนี้ของสมาชิกระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ที่ขอยืมใช้เงินตราชุมชนจากคณะกรรมการระบบแลกเปลี่ยนของชุมชน และตกลงจะคืนให้เมื่อถึงกำหนด แต่หากมีการผิดนัดผิดสัญญา ไม่สามารถปฏิบัติตามการชำระหนี้ตามข้อตกลงได้ แม้คณะกรรมการจะมีสิทธิตามกฎหมายที่จะเรียกร้อง แต่ก็จะไม่ใช้สิทธิตามกฎหมายทางศาล หากมุ่งมั่นที่จะยกระดับจิตใจและความสามารถของลูกหนี้ให้ทำการชำระหนี้จนได้ ตามสภาพความพร้อมของลูกหนี้ที่ขอใช้เงินตราชุมชนนั้น และอาศัยสภาพบังคับทางสังคมเป็นเครื่องมือในการช่วยให้สมาชิกผู้เป็นหนี้มีความพยายามจนถึงที่สุดในการชำระหนี้นั้นให้เสร็จสิ้น กล่าวคือโดยเจตนารมณ์ของสัญญาถือเป็นเพียงหนี้ทางศีลธรรม แต่ในทางกฎหมายถือเป็นหนี้ที่สามารถฟ้องร้องบังคับกันได้

6. ในการชำระหนี้ตามกฎหมาย ถ้าเจ้าหนี้อยอมรับการชำระหนี้เป็นอย่างอื่น แทนการชำระหนี้ที่ได้ตกลงกันไว้ หนี้นั้นก็พ้นอันระงับสิ้นไป

7. ดังนั้นหากลูกหนี้ที่เป็นสมาชิกตามสัญญาชุมชน นำเงินตราชุมชนไปมอบให้เจ้าหนี้ที่เป็นสมาชิกตามสัญญาชุมชน ซึ่งเป็นฝ่ายที่โอนกรรมสิทธิ์ และได้ส่งมอบทรัพย์สินตามสัญญาแลกเปลี่ยนไปแล้ว นั้น หากเจ้าหนี้อยอมรับหนี้ของลูกหนี้ย่อมเป็นอันระงับสิ้นไป

8. จากลำดับข้อตกลงและการปฏิบัติข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่า สัญญาแลกเปลี่ยน คือ สัญญาหลักและเป็นสาระส่วนที่สำคัญของสัญญาชุมชน โดยเงินตราชุมชนจะเข้าไปมีบทบาทในกรณีที่มีการแลกเปลี่ยนยังไม่เสร็จสิ้นดังกล่าวแล้ว จึงมีการให้เงินตราชุมชนเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนไป เพื่อเป็นการชำระหนี้ ทำให้เกิดวงจรที่มีการนำเงินตราชุมชนไปใช้ในกลุ่มสมาชิกเรื่อยไป จนเกิดการพัฒนาขึ้นอีกขั้นหนึ่ง และสูงกว่าการแลกเปลี่ยนตามปกติ

9. กรณีที่ชุมชนมิได้ใช้เงินตราชุมชนเป็นกลไก แต่มีการใช้ระบบบัญชีแทน หนี้ในการแลกเปลี่ยนนั้นก็ยังคงอยู่ จนกว่าจะมีการล้างหนี้กันโดยลูกหนี้หรือสมาชิกอื่นคนใดคนหนึ่งเข้าไปชำระหนี้แทนและรับช่วงการเป็นเจ้าของไว้ โดยถือเป็นคู่แลกเปลี่ยนแทนคู่สัญญาเดิมที่มีการลงบัญชีไว้

10. สำหรับในระบบที่ใช้เงินตราชุมชนเป็นวัตถุแลกเปลี่ยน สมาชิกที่ขอยืมเงินตราชุมชนจากตัวแทน ชุมชนหรือคณะกรรมการที่รับผิดชอบระบบแลกเปลี่ยน ย่อมมีหนี้ที่จะต้องนำเงินตราชุมชนที่ยืมไปนั้น มาคืนภายในระยะเวลาที่กำหนด

11. การยืมเงินตราชุมชน ถือเป็นสัญญาขืมประเภทขืมใช้สลับเปลี่ยน ซึ่งหมายถึง สัญญาซึ่งผู้ให้ยืมโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินชนิดใช้ไปสลับไปเป็นปริมาณที่มีกำหนดแน่นอนให้ไปแก่ผู้ยืมและผู้ยืมตกลงว่าจะคืนทรัพย์สินเป็นประเภท ชนิด และปริมาณเช่นเดียวกันให้แทนทรัพย์สินซึ่งให้ยืมนั้น สัญญานี้ย่อมบริบูรณ์ต่อเมื่อส่งมอบทรัพย์สินที่ยืม อย่างไรก็ตาม สัญญานี้ต่างไปจากสัญญากู้ยืมเงินซึ่งเป็นทรัพย์สินคนละประเภทกัน

12. คณะกรรมการชุมชนที่รับผิดชอบต่อระบบเงินตราชุมชนในชุมชนนั้นๆ ไม่มุ่งหวังที่จะให้มีสภาพบังคับโดยอาศัยอำนาจทางกฎหมายในกระบวนการยุติธรรม มาบังคับใช้กับคู่สัญญาฝ่ายที่รับแลกเปลี่ยน ซึ่งมีหน้าที่ต่อคณะกรรมการชุมชนดังกล่าว แต่จะใช้วิธีทางสังคมแก้ไขปัญหาการผิดข้อตกลง กล่าวคือ ถือว่าหนี้ที่เกิดขึ้นเป็นเพียงหนี้ทางศีลธรรมตามเจตนารมณ์เท่านั้น แม้ว่าโดยสภาพแห่งหนี้มิใช่หนี้ทางศีลธรรมก็ตาม เพราะหนี้ตามศีลธรรมนั้น กฎหมายไม่ให้สิทธิในการฟ้องร้อง แต่ให้สิทธิที่จะรับไว้ได้หากลูกหนี้ชำระหนี้ดังกล่าวให้แก่เจ้าหนี้ดังที่กล่าวแล้ว

ดังนั้นกล่าวโดยสรุปก็คือ เจตนารมณ์ของการทำสัญญาชุมชนที่คู่สัญญาคกลงร่วมกันที่จะสร้างระบบแลกเปลี่ยนและการใช้เงินตราชุมชน มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การพัฒนาจิตใจเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันของชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองอย่างพอเพียง มิได้มุ่งทางด้านธุรกิจเป็นหลักในการแลกเปลี่ยน แต่จะยึดถือแนวทางในทางสังคมเป็นสำคัญ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งระบบแลกเปลี่ยนและเงินตราชุมชนนั้น จึงมีความแตกต่างจากสัญญาทางธุรกิจทั่วไปและมีผลให้เกิดลักษณะทางสัญญาของเอกชนระบบใหม่ที่มีการสร้างขึ้นโดยชุมชน เพื่อให้เกิดความมั่นคงในทางเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองและพอเพียงดังกล่าวแล้ว ซึ่งระบบสัญญาเช่นนี้ มีแนวโน้มที่จะไม่ต้องมีภาระทางด้านภาษีด้วย เพราะปริมาณการแลกเปลี่ยนในแต่ละปีของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งลักษณะของการแลกเปลี่ยนย่อมทำให้สมาชิกไม่อยู่ในข่ายที่ต้องเสียภาษีจากการแลกเปลี่ยนในขอบเขตหนึ่งของการยกเว้นทางกฎหมายที่หน่วยงานฝ่ายจัดเก็บภาษีจะพึงรับได้ ไม่ว่าจะเป็นภาษีเงินได้หรือภาษีมูลค่าเพิ่มก็ตาม

โดยที่สัญญาทุกประเภทจะยึดเจตนาในการเข้าทำสัญญาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เจตนาในการทำสัญญาชุมชนจึงถือเป็นประเด็นสำคัญ ข้อเท็จจริงในการจัดตั้งระบบการแลกเปลี่ยนและใช้ระบบเงินตราชุมชนในแต่ละแห่งในแต่ละประเทศ จึงถือเป็นสาระสำคัญที่จะส่งผลให้ระบบเงินตราชุมชนนั้นๆ มีความสอดคล้องกับปรัชญาในการจัดตั้งระบบเงินตราชุมชนอย่างแท้จริงหรือไม่ และอาจจะเป็นความผิดตามหลักกฎหมายของประเทศนั้นๆ ด้วยหรือไม่ก็ได้ ทั้งในแง่ของหลักกฎหมายและการตีความกฎหมายที่นำมาใช้บังคับ

ลักษณะทางกฎหมายของเบี้ยกุดชุม

เบี้ยกุดชุม เป็นเงินตราชุมชนของประเทศไทยที่มีการใช้ในระบบการแลกเปลี่ยนของชุมชน ซึ่งเป็นประชาชนกลุ่มหนึ่งในอำเภอกุดชุมและอำเภอรายมุล จังหวัดยโสธร ที่ได้รวมกลุ่มกันขึ้น เพื่อจัดตั้งระบบแลกเปลี่ยนสิ่งของและแรงงานในหมู่กลุ่มของตนเอง โดยมีที่มาจากการศึกษาระบบเงินตราชุมชนจากต่างประเทศหลายประเทศ ซึ่งเป็นการศึกษาร่วมกันระหว่างองค์กรพัฒนาของไทยและต่างประเทศกับชาวบ้านในชุมชน เพื่อหาทางนำมาปรับใช้กับชุมชนในอำเภอกุดชุมให้ได้เป็นหลักในเบื้องต้นก่อน โดยเฉพาะในพื้นที่ส่วนที่ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรพัฒนาของตนเองอยู่แล้ว และตกลงที่จะใช้รูปแบบของกลไกในระบบแลกเปลี่ยนในลักษณะที่เป็นตราสารสิทธิเฉพาะกลุ่มที่ใช้เปลี่ยนมือได้ในการทำสัญญาแลกเปลี่ยนกัน โดยมีการกำหนดมูลค่าตราสารตามสัดส่วนของจำนวนสิ่งของที่ได้มีการตกลงกันไว้ เอกสารสิทธินี้มีการจัดทำขึ้นจำนวนหนึ่งให้พอเพียงต่อการใช้ในหมู่สมาชิก การให้ความสำคัญต่อเอกสารนี้ทำให้มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมชนบทที่สะท้อนวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชน และทำให้ตราสารดังกล่าวมีความสูงค่าทางจิตใจโดยการให้ความยกย่องต่อพระสงฆ์ที่ชุมชนนับถือ และได้รับการนิมนต์ให้ลงลายมือชื่อในตราสารเหล่านี้ด้วย

ความจำเป็นที่คนในชุมชนดังกล่าวจำเป็นต้องสร้างระบบเงินตราชุมชนขึ้นมาใช้นั้น เป็นเพราะปัญหาที่คนในชุมชนไม่สามารถหาเงินบาทมาใช้จ่ายได้ ทั้งที่ในชุมชนมีทั้งแรงงานและผลผลิตที่โดยปกติสามารถนำไปแลกกับเงินได้ แต่เพราะวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่ครอบงำสังคมไทย ทำให้เศรษฐกิจไม่สามารถเกิดการหมุนเวียนได้เช่นปกติ จำเป็นต้องกลับไปหาเศรษฐกิจพื้นฐาน คือ ระบบการพึ่งตนเองอย่างเพียงพอ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ โดยไม่มีหนี้สินและมีกินมีใช้เท่าที่จำเป็นอย่างมั่นคง เกิดการออมได้มากขึ้นโดยช่วยให้เงินบาทไม่ไหลออกไปนอกชุมชนโดยไม่จำเป็น และไม่ต้องไปเสี่ยงหาเงินบาทนอกชุมชนโดยไม่มีความเสี่ยงว่าในแต่ละวันจะมีกินมีใช้หรือไม่ และจะไปพักอาศัยที่ไหน เงินที่หามาได้บ้างจะพอเพียงกับค่าเช่าบ้านและค่าใช้จ่ายอื่นๆ หรือไม่ จากข้อเท็จจริงเหล่านี้ย่อมทำให้เห็นได้ว่า จุดประสงค์หลักของการทำเบี้ยกุดชุมขึ้นใช้ ก็เพื่อให้เป็นตราสารเปลี่ยนมือที่ใช้หมุนเวียนกันในชุมชนเฉพาะในหมู่สมาชิกเท่านั้น โดยไม่มีจุดประสงค์ที่จะนำมาแทนเงินบาทแต่อย่างใด เพราะความสำคัญของเงินบาทยังคง

มีอยู่และมีความจำเป็นต้องใช้ ขณะเดียวกันความจำเป็นที่จะต้องสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจนั้น ยังคงต้องมี เพื่อการดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเองและพอเพียง อันเป็นการสร้างหลักประกันและรากฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงสำหรับคนในชุมชนต่อไป

ดังนั้น เบี้ยกุดชุมจึงเป็นตราสารเปลี่ยนมือที่สมาชิกผู้ใช้เบี้ยได้ตกลงร่วมกันทำขึ้น เพื่อให้แลกเปลี่ยนกับสินค้าหรือแรงงานในหมู่สมาชิก กรรมสิทธิ์ในเบี้ยยังคงเป็นของกลุ่มสมาชิกที่ให้สมาชิกบางคนยืมใช้เพื่อเป็นหลักฐานแห่งหนี้ตามสัญญาแลกเปลี่ยนที่รับการให้แลกเปลี่ยนมาแล้วแต่ยังไม่ได้แลกเปลี่ยนกลับคืนไปให้ นิติกรรมลักษณะนี้ขึ้นอยู่กับความไว้วางใจและความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันของสมาชิกที่อยู่ในสังคมเดียวกันมาเป็นเวลานาน อันเป็นการสืบสานวัฒนธรรมเดิมของไทยที่มีจิตใจเป็นกุศลและมีความเอื้ออาทรต่อกัน สามารถมีให้กันได้โดยไม่ต้องคาดหวังหรือเฝ้ารอความเอื้ออาทรจากหน่วยงานใด อีกทั้งเป็นการสร้างโอกาสให้กับผู้ที่ฐานะด้อยกว่า เพราะขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิตอยู่ ทำให้บุคคลเหล่านี้มีกำลังใจที่จะยืนหยัดในการเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจที่สร้างความทุกข์ยากให้เกิดขึ้น

ตราสารลักษณะดังกล่าวข้างต้น อาจดูคล้ายกับตั๋วเงินสองประเภท คือ ตั๋วแลกเงินหรือเช็ค ต่างกันแต่เพียงว่า กรณีตั๋วเงินเป็นเรื่องที่มีชื่อผู้ออกตั๋วเงินที่แน่นอน และการโอนเปลี่ยนมือถือเป็นการโอนกรรมสิทธิ์ในตราสารสิทธิเหล่านั้นด้วย ส่วนในกรณีของเบี้ยกุดชุมถือเป็นส่วนกลางที่มีการให้ยืมใช้สลับเปลี่ยนตามข้อตกลง การกำหนดให้คินนันขึ้นอยู่กับความจำเป็นที่จะต้องมีการตรวจสอบการใช้เบี้ยว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ โดยอาจไม่มีความจำเป็นต้องให้คืนก็ได้ หากมีการนำไปใช้หมุนเวียนจนเกิดประโยชน์แก่ชุมชนด้วยตนเอง

นอกจากนี้ การหมุนเวียนเปลี่ยนมือที่เป็นไปโดยง่าย ทำให้เบี้ยกุดชุมสอดคล้องกับสังคมไทยในการใช้งาน ซึ่งย่อมจะมีประสิทธิภาพที่ดีกว่าตั๋วเงินที่จำเป็นต้องอาศัยรูปแบบการโอนเปลี่ยนมือตามกฎหมายในการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยุ่งยากสำหรับคนในชุมชนที่เป็นสังคมชนบท

สำหรับผู้ทรงเบี้ยกุดชุม ซึ่งหมายถึงผู้มีสิทธิครอบครองเบี้ย ไม่อยู่ในฐานะที่จะได้รับส่วนเพิ่มจากการครอบครองนี้แต่อย่างใด ดังเช่นกรณีของเงินบาทที่สามารถนำไปฝากธนาคารเพื่อทำให้ได้ดอกเบี้ยเพิ่มขึ้น และผู้ทรงก็หาสิทธิที่จะได้ดอกเบี้ยจากการรับมอบเบี้ยนี้ไว้ไม่ การครอบครองเบี้ยจึงไม่เกิดประโยชน์ การที่จะให้ได้รับประโยชน์สูงสุดจากการใช้เบี้ยนี้ คือการรับนำไปใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ต้องการอย่างอื่นกับสมาชิกด้วยกันอย่างรวดเร็วที่สุด เพื่อให้ได้ใช้ประโยชน์ในสิ่งที่แลกเปลี่ยนนั้น มากกว่าจะนำมาครอบครองไว้เฉยๆ ข้อนี้ถือได้ว่ามีความแตกต่างไปจากเงินตราของประเทศหรือเงินบาทเป็นอย่างมาก

ประเด็นทางกฎหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เบี้ยกุดชุมนี้ไม่อาจโอนกรรมสิทธิ์ให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้เช่นเงินบาท เพราะกรรมสิทธิ์ในเบี้ยกุดชุมยังเป็นของส่วนกลางอยู่เสมอ

การครอบครองมิได้ทำให้เกิดกรรมสิทธิ์ คงมีสิทธิแต่เพียงการนำไปใช้หมุนเวียนแลกเปลี่ยนในชุมชนเท่านั้น โดยสมาชิกที่เป็นผู้ขอขมไปจากคณะกรรมการแลกเปลี่ยนของชุมชน เป็นผู้ที่มีหน้าที่ต้องนำมาคืนเมื่อถึงกำหนด

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ กรณีที่มีการผิคนัดผิคสัญญาการขมเบี่ยกุดชุม จะมีสภาพบังคับกันอย่างไร ดังที่ได้กล่าวแล้วในส่วนของเงินตราชุมชนที่ว่า สัญญาชุมชนเป็นเรื่องที่เน้นทางด้านจิตใจให้มีความสำนึกและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของสัญญาชุมชน หากสมาชิกผู้ขอขมเบี่ยมีความจำเป็นหรือมีปัญหาที่ทำให้ยังไม่สามารถนำเบี่ยกุดชุมมาคืนได้ คณะกรรมการจะทำการพิจารณาถึงสาเหตุที่แท้จริง และจะพยายามให้มีการแก้ไขด้วยจิตสำนึกที่ดีของสมาชิกรายนั้น โดยสมาชิกด้วยกันจะพยายามให้ความช่วยเหลือด้วย

มาตรการสุดท้ายที่อาจต้องนำมาใช้กับสมาชิกที่มีปัญหาและขาดคุณสมบัติการเป็นสมาชิกระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ก็คือการใช้สภาพบังคับทางสังคมด้วยการตั้งข้อรังเกียจแก่บุคคลดังกล่าวและประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่าบุคคลดังกล่าวไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นสมาชิกของระบบแลกเปลี่ยนได้ ซึ่งทำให้ความน่าเชื่อถือของบุคคลดังกล่าวไม่ได้รับการยอมรับในสังคมนั้นต่อไป

เบี่ยกุดชุมกับความผิดทางอาญา

ปัญหานี้ มีกฎหมายที่ต้องพิจารณา คือ ประมวลกฎหมายอาญา ลักษณะ 7 ความผิดเกี่ยวกับการปลอมเงินตรา และพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 เนื่องจากกฎหมายทั้งสองฉบับมีความเกี่ยวข้องกันและอ้างอิงถึงซึ่งกันและกัน

บทบัญญัติของกฎหมายเรื่องแรกที่ต้องนำมาพิจารณา คือ ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 240 ซึ่งกำหนดว่าผู้ใดทำปลอมขึ้นซึ่งเงินตรา ไม่ว่าจะทำปลอมขึ้นเพื่อให้เป็นเหรียญกษาปณ์ ธนบัตรหรือสิ่งอื่นใด ซึ่งรัฐบาลออกใช้หรือให้อำนาจออกใช้...ฯลฯ ผู้นั้นกระทำความผิดฐานปลอมเงินตรา ต้องระวางโทษจำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุกตั้งแต่สิบปีถึงยี่สิบปี และปรับตั้งแต่สองหมื่นถึงสี่หมื่นบาท

ความผิดตามกฎหมายในบทบัญญัตินี้ มีแนวคิดมาจากหลักที่ว่า รัฐเท่านั้นที่มีสิทธิในการออกเงินตราเพื่อให้มีการใช้แลกเปลี่ยนหมุนเวียนภายในประเทศ ซึ่งหากปล่อยให้มีการกระทำความผิดตามมาตรา นี้ ก็จะทำให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของรัฐในทางเศรษฐกิจอย่างมากมาย

องค์ประกอบที่สำคัญของกฎหมายเรื่องนี้ คือ วัตถุประสงค์ของการปลอม ซึ่งกำหนดไว้เป็นเงินตรา จึงจำเป็นต้องอาศัยคำจำกัดความจากพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 มาตรา 6 ที่บัญญัติว่าเงินตรา ได้แก่ เหรียญกษาปณ์ และธนบัตร โดยในมาตรา 15 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ บัญญัติว่าธนบัตรเป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย โดยไม่จำกัดจำนวน

จากหลักกฎหมายดังกล่าวข้างต้น ประเด็นแรกที่จะต้องพิจารณา คือ เบี้ยอุดหนุนที่มีการทำขึ้นและนำออกใช้ เป็นการทำปลอมขึ้น ซึ่งเงินตราประเภทธนบัตร หรือไม่

ตามข้อเท็จจริงที่กล่าวแล้ว เบี้ยอุดหนุน ได้ถูกทำขึ้นโดยไม่มีเจตนาหรือความตั้งใจให้เหมือนธนบัตรใดๆ ของรัฐบาล เพราะมิได้ทำให้มีลักษณะอย่างเดียวกับเงินตราที่รัฐบาลนำออกใช้ตามกฎหมาย ซึ่งมีลวดลาย สี ขนาด ภาพ หรือข้อความต่างๆ เป็นต้น ที่จะประกอบกันให้เห็นได้ว่าเป็นเงินตรา โดยการที่จะทำปลอมดังกล่าว จะต้องทำให้มากเพียงพอที่จะลวงตาได้ โดยไม่ถึงกับต้องพิจารณาอย่างละเอียด

ดังนั้น หากพิจารณาจากลักษณะของเบี้ยอุดหนุนแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า มีความแตกต่างจากธนบัตรของรัฐบาลอย่างมากมาย ทั้งในด้านลวดลาย สี ภาพ หรือข้อความต่างๆ และหากพิจารณาในเรื่องของเจตนาแล้ว สมาชิกเบี้ยอุดหนุนได้แสดงเจตนาให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่า ไม่มีเจตนาที่จะทำให้เบี้ยอุดหนุนมีการใช้แทนเงินตราแต่อย่างใด เพราะต้องการให้มีการใช้หมุนเวียนในหมู่สมาชิกเท่านั้น และไม่มีคุณสมบัติที่จะนำไปใช้ชำระหนี้ตามกฎหมายได้ เป็นแต่เพียงเครื่องมือที่นำไปใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของและแรงงานในหมู่สมาชิกที่ตกลงจะแลกเปลี่ยนด้วยเท่านั้น

บทบัญญัติต่อไปที่ต้องพิจารณา คือ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 249 ที่บัญญัติว่า ผู้ใดทำบัตรหรือโลหะตราใดๆ ให้มีลักษณะและขนาดคล้ายคลึงกับเงินตรา ไม่ว่าจะเป็เหรียญกษาปณ์ ธนบัตรหรือสิ่งใดๆ ซึ่งรัฐบาลออกใช้หรือให้อำนาจออกใช้ หรือพันธบัตรรัฐบาลหรือใบสำคัญสำหรับรับคอกเบี้ยพันธบัตรนั้นๆ หรือจำหน่ายบัตรหรือโลหะตราเช่นว่านั้น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

ตามกฎหมายมาตรานี้ องค์ประกอบความผิดในส่วนของการกระทำ คือ เป็นการกระทำให้คล้ายคลึงกับวัตถุ ตามมาตรา 240 โดยเป็นการทำสิ่งทีคล้ายกับเงินตรา ซึ่งในกรณีนี้ คือ การทำบัตรให้มีลักษณะและขนาดคล้ายคลึงกับธนบัตร โดยการทำเลียน แต่ไม่ถึงกับทำให้เหมือนของจริงหรือเพื่อให้หลงเชื่อว่าเป็นของจริง ซึ่งในข้อแตกต่างระหว่างปลอมกับเลียน จะอยู่ที่ขนาดของความใกล้เคียงกับของจริง ถ้าทำไม่ให้เป็นเหมือนแต่ทำให้คล้ายพอให้หลงถ้าไม่สังเกต ก็เป็นแค่เลียน ถ้าทำยิ่งกว่าคล้าย คือ พยายามทำให้เหมือนจนทำให้หลงได้ ถ้าใช้ความสังเกตไม่ถึงขนาดก็เป็นของปลอม โดยพิจารณาจากความเป็นวิญญูชนทั่วไปในการเปรียบเทียบ

สำหรับความคล้ายคลึงที่บัญญัติไว้ในมาตรานี้ คือ ลักษณะและขนาดโดยดูจากรูป ลวดลาย สีของกระดาษ ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยรวมๆ กันแล้ว ทำให้คล้ายคลึงกับของจริง ก็เป็นความผิด ความคล้ายคลึงนี้ถือเป็นผลสำเร็จของการทำความผิด แต่ถ้าทำไปแล้วไม่คล้ายก็ไม่เป็นความผิดสำเร็จ หากมีเจตนาที่จะให้คล้าย แต่ทำไม่สำเร็จก็เป็นเพียงความพยายาม เพราะยังไม่บังเกิดผล ส่วนองค์ประกอบความผิดในส่วนของจิตใจ ซึ่งในประมวลกฎหมายอาญากำหนดให้ต้องยึดถือเป็น

หลักว่า การที่จะเป็นการกระทำความผิดได้ การกระทำนั้นต้องมีเจตนา ตามมาตรา 59 ซึ่งตามกฎหมายบทนี้ไม่ต้องการเจตนาพิเศษ คือ มุตเหตุจงใจในการกระทำความผิด แต่ในความหมายของคำว่าเจตนา นั้น รวมถึงเจตนาโดยย้อมเล็งเห็นผลด้วย ฉะนั้นถ้าได้ทำบัตรขึ้นให้มีขนาดเท่ากันและคล้ายคลึงกับเงินตรา และพิจารณาข้อเท็จจริงความคล้ายคลึงโดยใช้หลักวิญญูชนทั่วไปแล้ว แม้ผู้กระทำไม่ประสงค์จะทำบัตรให้คล้ายคลึงกับเงินตราหรือไม่คิดว่าคล้ายคลึงกับเงินตรา แต่ถ้าสิ่งที่ทำขึ้นเกิดไปคล้ายคลึงกับเงินตราเข้า ก็ถือเป็นการกระทำที่มีเจตนาย้อมเล็งเห็นผลได้

ในการพิจารณาว่าเบี่ยงเบนคล้ายคลึงกับเงินตราหรือไม่ หากนำมาเปรียบเทียบกันไม่ว่าโดยผิวเผินหรือโดยลึกซึ้งก็ตาม จะเห็นได้ว่าในด้านรูป ลวดลาย สี หรือถ้อยคำต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในเบี่ยงเบน มิได้มีความคล้ายกับธนบัตรแต่อย่างใด การทำและนำเบี่ยงเบนออกใช้ จึงไม่เป็นการผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตราใดทั้งสิ้น

ปัญหาที่ต้องพิจารณาต่อไป คือ ตามบทบัญญัติในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501 ที่กำหนดว่า ห้ามมิให้ผู้ใด ทำ จำหน่ายใช้ หรือนำออกใช้ซึ่งวัสดุหรือเครื่องหมายใดๆ แทนเงินตรา เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรี และตามมาตรา 35 ที่กำหนดว่า ผู้ใดฝ่าฝืน มาตรา 9 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับนั้น สมาชิกเบี่ยงเบนจะเข้าข่ายการกระทำความผิดนี้หรือไม่

ปัญหานี้ธนาคารแห่งประเทศไทยถือว่าเข้าข่ายมีความผิด เพราะแม้ธนาคารแห่งประเทศไทยจะเห็นตรงกันกับผู้เขียนว่า ไม่เข้าข่ายความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตราใดก็ตาม แต่ตามบทบัญญัติในมาตรา 9 ดังกล่าว มิได้คำนึงถึงความเหมือนหรือคล้ายกับธนบัตร เพราะใช้ถ้อยคำว่าวัสดุหรือเครื่องหมายใดๆ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบความผิดภายนอก ที่ทำให้เห็นได้ว่าครอบคลุมถึงเบี่ยงเบนอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเปลี่ยนชื่อเรียกเป็นว่า บุญกุศลหรือสื่อแลกเปลี่ยนชื่อใดๆ ก็ตาม หากมีเจตนาเพื่อนำมาแทนเงินตราแล้ว ย่อมเป็นความผิดทั้งสิ้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ประเด็นหลักจึงอยู่ที่องค์ประกอบความผิดภายใน คือ เจตนา ที่ว่า มีการทำ จำหน่าย ใช้ หรือนำออกใช้ซึ่งเบี่ยงเบนโดยมีเจตนาที่จะนำมาแทนเงินตราหรือไม่ และเจตนาในเรื่องนี้ต้องพิจารณาถึงเจตนาพิเศษด้วย กล่าวคือ ในส่วนของเจตนาธรรมดาย่อมรู้สำนึกในขณะที่ได้กระทำอยู่แล้ว แต่เจตนามีมูลเหตุจงใจเพื่อให้เกิดการนำมาแทนเงินตราหรือไม่ ปัญหาเรื่องนี้เป็นปัญหาข้อเท็จจริง เพราะตามข้อเท็จจริงในส่วนของประชาชน เบี่ยงเบนมีความแตกต่างทั้งในด้านคุณสมบัติของการเป็นเงินตรา และไม่มีเจตนาที่จะนำมาแทนเงินตราแต่อย่างใด แต่ในแง่ของธนาคารแห่งประเทศไทยเห็นว่า เมื่อถือว่าเป็นเงินตราชุมชนที่มีการนำมาใช้ในลักษณะเดียวกับเงินตรา แม้เพียงไม่ได้นำมาแทนเงินตรา แต่นำมาใช้จนทำให้เกิดเงินตราสองระบบ ก็เป็นเรื่องที่ยอมรับไม่ได้ และถือว่าขัดต่อเจตนารมณ์ของกฎหมาย ที่ถือว่าประเทศไทยมีเงินตราแบบเดียว

เพราะธนาคารแห่งประเทศไทยหรือกระทรวงการคลังไม่เคยมีการพิจารณาว่า กรณีที่จะมีการนำสิ่งใดมาใช้แทนเงินตราในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือในเงื่อนไขใดนั้น จะมีได้หรือไม่และจะมีในลักษณะใด แต่ธนาคารแห่งประเทศไทยกลับสรุปและเสนอแนะต่อกระทรวงการคลังว่าไม่ควรให้มีการอนุญาตให้มีการใช้สิ่งใดๆ มาแทนเงินตราทั้งสิ้น โดยยกเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ที่คลุมเครือ โดยอ้างแต่เพียงผลที่ว่า หากปล่อยให้มีการใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศแล้ว จะทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งข้ออ้างนี้ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ก็ยังรอคำชี้แจงที่ชัดเจนจากธนาคารแห่งประเทศไทยอยู่ เพื่อที่จะวินิจฉัยข้อร้องเรียนของสมาชิกเบ็ญกุดชุมที่ได้ยื่นหนังสือร้องเรียนไว้

โดยความเป็นจริงแล้ว ในสังคมไทยมีข้อเท็จจริงอีกมากมายที่ทำให้เห็นได้ว่า มีการใช้วัตถุใดๆ แทนเงินตรา เพราะเป็นเรื่องของความสะดวกทางธุรกิจ และในช่วงที่ผ่านมาทำให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศ เช่นกรณีของบัตรเครดิตที่ปัจจุบันยังมีหนี้เสียอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ธนาคารแห่งประเทศไทยก็ยังคงเล็งเห็นถึงความจำเป็น จึงยังคงปล่อยให้มีการใช้ต่อไป แต่ควบคุมให้มากขึ้น หรือแม้แต่มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับบัตรเครดิตมารับการใช้จ่าย หรือในกรณีอุปโภคในศูนย์อาหาร ธนาคารแห่งประเทศไทยก็ถือเป็นเพียงการควบคุมเงินค่าอาหารของร้านอาหารหรือกิจการในส่วนนั้น และถือเป็นภาระค่าอาหารล่วงหน้า ทั้งที่โดยความเป็นจริง การชำระค่าอาหารจะเกิดขึ้นเมื่อมีเจตนาซื้ออาหาร หากยังไม่แสดงเจตนาย่อมไม่เกิดหนี้ที่จะต้องชำระค่าอาหารหรือมีสิทธิเปลี่ยนใจที่จะไม่ซื้ออาหารได้ด้วยการแลกเงินคืน การจ่ายเงินเพื่อแลกอุปโภคจึงเป็นเพียงเจตนาที่จะเตรียมการจ่ายค่าอาหารตามเงื่อนไขและวิธีการของร้านอาหารที่กำหนดไว้ เท่านั้น และเมื่อประสงค์จะซื้ออาหารก็สามารถใช้อุปโภคจ่ายชำระหนี้ค่าอาหารแทนเงินบาทได้

ในประเด็นเรื่องการเทียบค่าเงินบาท ซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งของเหตุผลที่ธนาคารแห่งประเทศไทยถือว่าเบ็ญกุดชุมมีฐานะแทนเงินตรา ซึ่งประเด็นนี้ก็ยังเป็นปัญหาข้อเท็จจริงเพราะในช่วงต้นสมาชิกเบ็ญกุดชุมยังหาหน่วยเทียบค่าเบ็ญกุดชุมไม่ได้ จึงพูดกันถึงเรื่องเทียบค่าเงินบาท แต่โดยความเป็นจริงแล้ว หากมีการนำเบ็ญกุดชุมไปเทียบค่าเงินบาทเมื่อใด เบ็ญกุดชุมก็จะหมดสถานะของความเป็นอิสระในระบบแลกเปลี่ยนของชุมชน อันเนื่องจากการเทียบค่าเงินบาทดังกล่าว เพราะค่าเงินบาทไม่แน่นอน แต่สิ่งของแลกเปลี่ยนในชุมชนนั้นมีความแน่นอนมากกว่า ซึ่งความเป็นอิสระจากเงินบาทจะช่วยให้ชุมชนมีความมั่นคงในเศรษฐกิจพื้นฐาน แต่ยังคงอาศัยเงินบาทควบคู่กันไปในการใช้จ่ายกับสิ่งที่จำเป็นบางอย่าง และทำให้เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมดีขึ้น

ในหนังสือที่สภานายความทำถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ก็ได้สรุปข้อเท็จจริง ส่วนนี้ไปแล้วว่า จะไม่มีการเทียบค่าเงินบาทในทุกกรณี แต่ธนาคารแห่งประเทศไทยก็ยังใช้ข้ออ้าง นี้เป็นเงื่อนไขหนึ่งของเหตุผลที่ทำให้เห็นว่า เบี้ยอุดหนุนเป็นสิ่งที่มีผิดกฎหมาย

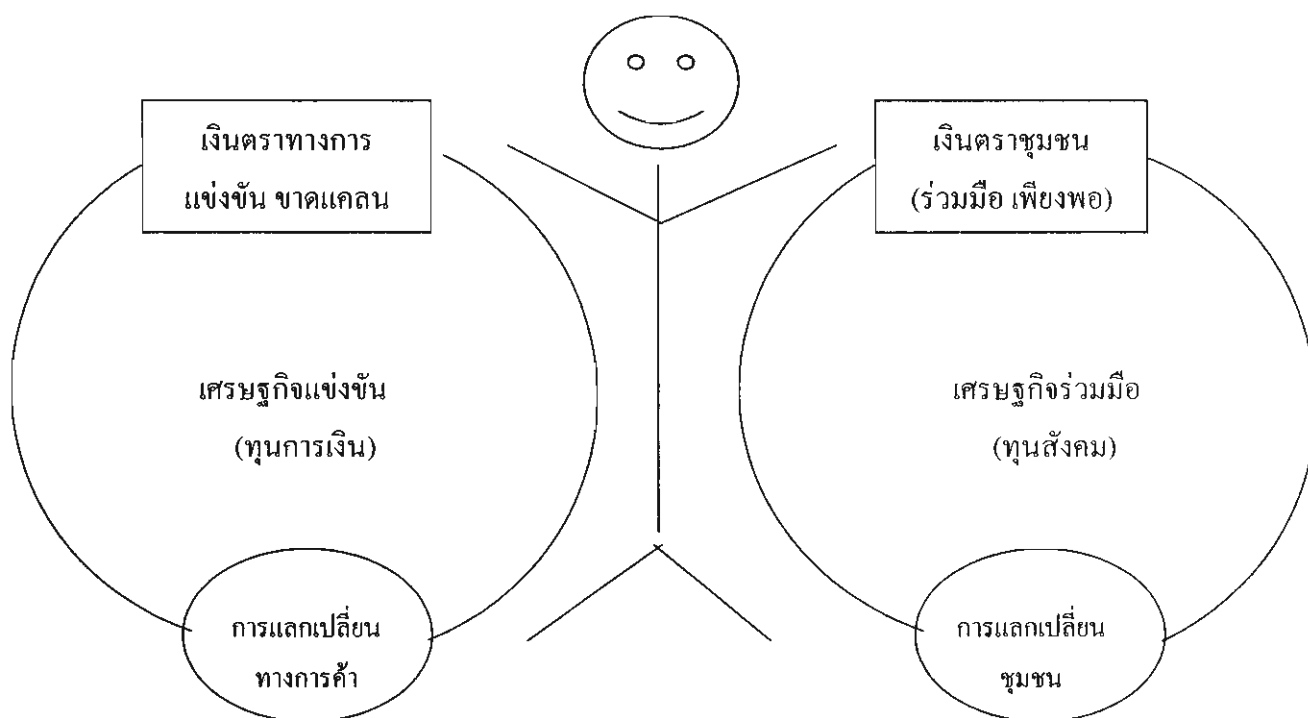
บทสรุป

ปัญหากฎหมายเรื่องเบี้ยอุดหนุนในปัจจุบัน น่าจะอยู่ที่ปัญหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นในเรื่องการนำเบี้ยอุดหนุนมาใช้ ว่าเป็นการใช้แทนเงินตราหรือไม่ และในประเด็นที่ว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังสมควรจะอนุญาตหรือไม่ โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์การอนุญาตในเรื่องนี้ให้เป็นที่แน่นอนว่า ลักษณะที่จะอนุญาตได้นั้นจะมีลักษณะเป็นอย่างไร ซึ่งหากสังคมไทยสร้างองค์ความรู้ในเรื่องนี้ให้ชัดเจน ประเด็นการวิเคราะห์ทางกฎหมายก็จะทำได้ง่ายขึ้น การศึกษาและหาข้อสรุปร่วมกันระหว่างภาครัฐกับเอกชน จึงเป็นสิ่งที่สังคมกำลังเฝ้ารอ และนับว่าเป็นนิมิตรหมายที่ดีที่ธนาคารแห่งประเทศไทยกับกระทรวงการคลัง ได้เข้ามาดูแลและเป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการแลกเปลี่ยนชุมชน ที่กำลังดำเนินการอยู่ขณะนี้ ซึ่งถือเป็นการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนที่มีการใช้บุญอุดหนุน หรือวัตถุอื่นใดในการนำมาเป็นกลไกในการแลกเปลี่ยน ทำให้การพัฒนาชุมชนโดยใช้ระบบการแลกเปลี่ยนนี้ มีทิศทางและมีความชัดเจนเพิ่มขึ้น จนสามารถทำให้ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ สามารถมีข้อยุติที่แน่นอนได้ในระดับหนึ่ง จนราชการสามารถที่จะเข้าใจได้ว่า วัตถุใดที่ใช้เป็นสื่อในระบบการแลกเปลี่ยนของชุมชนนั้น มิใช่เรื่องที่มีผิดกฎหมาย แต่หากยังคงเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีผิดกฎหมายอยู่เช่นเดิมแล้ว ในแง่ของสมาชิกเบี้ยอุดหนุนประชาชนก็จำเป็นต้องยึดถือข้อเท็จจริงที่มีอยู่ และนำเสนอข้อเท็จจริงนี้ให้กลไกตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ทั้งในส่วนของสิทธิมนุษยชน และแนวนโยบายแห่งรัฐทางด้านเศรษฐกิจและการฟื้นฟูวัฒนธรรม เพื่อพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาดในประเด็นปัญหาดังกล่าว ตามสิทธิของประชาชนที่มีอยู่ตามกฎหมายและรัฐธรรมนูญ เพื่อให้เกิดแนวทางที่ถูกต้องแก่สังคมและทำให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนต่อไป

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1

แผนภูมิ : เศรษฐกิจแข่งขันกับเศรษฐกิจร่วมมือ ผสมผสานกับระบบเสริมของเงินตรา
ชุมชนท้องถิ่น

ที่มา : B.LIETAER, A.WARMOTH, Designing Bioregional Economics in Response to
Globalization, 1999. (<http://ceres.ca.gov/tcsf/pathways/chapter2.html>).

ภาคผนวก 2

ตารางการเปรียบเทียบระบบเงินตราชุมชน

ระบบ	HOURS	TIME DOLLAR	LETS	เงินตราชุมชนของไทย
• ต้นกำเนิดและการแพร่กระจาย	Ithaca,(NY,USA) ส่วนใหญ่ในชุมชน ของ USA และ CANADA	USA, 200 ชมรม สมาชิกรวม = 50,000 คน แพร่หลายในแคนาดา/ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น	Vancouver Island, คานาดา ชมรม 2,000 ชุมชน ในประเทศ อุตสาหกรรมการตะวันตก โดยเฉพาะในฝรั่งเศส, เยอรมนี	ที่อำเภออุตุชม จังหวัดยโสธร และกลุ่มกรรณก และหัวกรรณก อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา
• หน่วย	1 HOUR = 1 ชั่วโมง แรงงาน = 10 ดอลลาร์สหรัฐ	ชั่วโมงทำงาน	1 green dollar = 1 canada dollar	บุญ กรณีของอุตุชม บาท กรณีของจะนะ
• ระบบการออกเงินตรา	หน่วยงานกลางมีหน้าที่พิมพ์บัตรชุมชน ค่าของเงินตราเชื่อมโยงกับ ชั่วโมงทำงาน และ เงินตราทางการ	หน่วยงานกลางมีหน้าที่บันทึกรายรับ/รายจ่ายในระบบบัญชีของผู้ซื้อ/ผู้ขาย ค่าของเงินตราชุมชนเชื่อมโยงกับ ชั่วโมงทำงาน	ระบบเดียวกับ TIME DOLLAR ค่าของเงินตราชุมชนเชื่อมโยงกับเงินตราทางการ บางเครือข่ายใช้ 2 แบบ (เงินตราทางการ + ชั่วโมงทำงาน แบบเงินตรา HOURS)	บุญ จะออกโดยการกรรณก กลาง ส่วนของจะนะ จะมีกรรณกจัดทำบัญชีและหักบัญชีโดยร้านค้าชุมชน

ระบบ	HOURS	TIME DOLLAR	LETS	เงินตราชุมชนของไทย
ดอกเบี้ย และการใช้เงิน	- ไม่มีดอกเบี้ย - หน่วยงานกลางควบคุม - ทรัพยากรปริมาณเงิน - ใช้ร่วมกับเงินตราทางการ	- ไม่มีดอกเบี้ย - ค่าของเงินตรา ถูกกำหนด - คงที่สำหรับระยะเวลาเฉพาะ - ใช้เดี่ยว ไม่ร่วมกับเงินตรา - ทางการ	- ไม่มีดอกเบี้ย - ค่าของเงิน ถูกกำหนดอย่าง - อิสระเสรี(แล้วแต่จะตกลงกัน) - มีการใช้ควบคู่ไปกับเงินตรา - ทางการ	- ไม่มีดอกเบี้ยทั้งสองกรณี - หน่วยงานกลางควบคุม - อุปทานในการผลิตของบุญฤศ - ชุม - ส่วนในกรณีของจะนะ - ปริมาณขึ้นอยู่กับปริมาณ - ช้อยขายแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้น - จริง
ระบบการออกเงินตรา	- เน้นคุณค่าของแรงงาน (ความ - เสมอภาคของชั่วโมงทำงาน)	- ส่วนใหญ่ใช้กันใน - เศรษฐกิจสาขาบริการและ - สวัสดิการสังคม - เน้นการใช้แรงงานเพื่อ - ประโยชน์สุขของชุมชน	- เป็นเงินตราชุมชนที่ทดลองใช้ - กันมากที่สุดในประเทศ - อุตสาหกรรมตะวันตก - ใช้ในกิจกรรมธุรกิจชุมชน - มากมายหลายประเภท	- เป็นเงินที่ใช้เพื่อความ - สะดวกในการหมุนเวียน - ทางเศรษฐกิจของสมาชิก - เนื่องจากความสามารจใน - การหาเงินทางการมาใช้ใน - หมู่สมาชิกมีจำกัด

ภาคผนวก 3

เบี้ยกุดชุม

1. ความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนนาโส่

ก่อนที่จะมีระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนนั้น ไม่ใช่ว่าชุมชนไม่มีฐานทางด้านการพัฒนาเลย แต่ตรงกันข้าม ชุมชนกุดชุมกลับมีแนวคิดด้านการพัฒนาชุมชนและมีการรวมกลุ่มกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ถึงแม้ว่าจะพบกับปัญหาอุปสรรคมากมายมาขึ้นปีการ แต่กลุ่มผู้นำไม่เคยหวั่นไหว ย่อท้อต่อปัญหาหรืออุปสรรคเหล่านั้น ต่างพยายามการช่วยกันคิดแก้ไขปัญหา และต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆโดยมีความมุ่งมั่นในการสร้างชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ จนกระทั่งปัจจุบันได้รับการสนับสนุนมากมายจากทั้งภาครัฐและเอกชน ดังนั้น ก่อนที่จะกล่าวถึง เบี้ยกุดชุมจำเป็นต้องอธิบายถึงความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนกุดชุมก่อน ซึ่งที่นี่ ชุมชนกุดชุม คือ บางหมู่บ้าน ในตำบลนาโส่ ตำบลกำแพง อ.กุดชุม และบางหมู่บ้านในตำบลไผ่ อ.ทรายมูล นั่นเอง โดยมีลำดับขั้นในการพัฒนาชุมชนกุดชุม ดังนี้

ปี 2523 กลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านโสกชุมปูน ต.นาโส่ อ.กุดชุม รวมกลุ่มลงหุ้นกันก่อตั้ง กองทุนร้านค้าชุมชน เพื่อนำสินค้าอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านมีความสะดวกในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ และเพื่อนำกำไรที่ได้มาแบ่งปันกัน แทนที่จะเข้าสู่พ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านเพียงคนเดียว มีการบริหารจัดการโดยชาวบ้าน สิ้นปีนำกำไรที่ได้มาปันผลหุ้นและเฉลี่ยคืนให้กับสมาชิก

ปี 2526 คุณหมอชูจิรา มิตราวงษ์ พยาบาลประจำโรงพยาบาลกุดชุม จ.ยโสธร ได้ร่วมกับชาวบ้านลงหุ้นกันเพิ่มจากหุ้นเดิม คนละ 10 บาท ได้เงินประมาณ 1,200 บาท ตั้งกองทุนยาหมู่บ้าน โดยได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงสาธารณสุข มีการซื้อยาสามัญประจำบ้านมาขายให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน แต่เมื่อดำเนินการไปได้ระยะหนึ่ง จึงได้สรุปบทเรียนร่วมกันว่า ชาวบ้านใช้ยาฟุ่มเฟือย เนื่องจากอยู่ใกล้บ้าน หาซื้อได้ง่ายและหากมีการใช้ยามากๆ อาจจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพ จากการสรุปบทเรียนเรื่องการใช้จ่ายยาใหม่ประจำบ้านของกลุ่มแกนนำและชาวบ้านในครั้งนั้น ทำให้ปลายปี 2526 ได้มีการรวมกันตั้งชมรมหมอยาพื้นบ้านขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำยาสมุนไพรในชุมชนกลับมาใช้ ลดการใช้จ่ายยาใหม่ลง มีการรวมกลุ่มกันของหมอยาสมุนไพรหมอน้ำมัน อบ ประคบ นวดต่างๆ มีการกระจายความรู้เรื่องสมุนไพรสู่ครัวเรือน การจัดนิทรรศการ การอบรม สัมมนา ทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างแพทย์สมัยใหม่กับแพทย์สมุนไพรพื้นบ้าน ทำให้การรณรงค์และการส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องแพทย์พื้นบ้านประสบความสำเร็จอย่างเกินคาด จากสมาชิกเริ่มต้น เพียง 50 คน เพิ่มขึ้นเป็น 200 คนในระยะเวลาอันสั้นและในปัจจุบันพัฒนาจนกลายเป็นศูนย์พัฒนาวัตถุดิบสมุนไพรวัดท่าลาด มีศูนย์ดำเนินการอยู่ที่วัดบ้านท่าลาด ต.นาโส่

อ.กุดชุม จ.ยโสธร ซึ่งศูนย์กลางสวนสมุนไพร รับซื้อสมุนไพรจากชาวบ้านมาแปรรูปเป็นยาสมุนไพร และเป็นศูนย์บริการด้านสมุนไพรให้แก่ชาวบ้าน โดยมีหลวงพ่อบุญพระครูสุภาภรณ์เป็นผู้อุปถัมภ์และเป็นพี่ปรึกษาอย่างใกล้ชิด

ปี 2527 มีการสรุปบทเรียนร่วมกันว่า ถึงจะมีกลุ่มหมอยาพื้นบ้านหรือกองทุนยาสมัยใหม่ก็ไม่สามารถทำให้สุขภาพของชาวบ้านดีขึ้น เนื่องจากเป็นเพียงการรักษาที่ปลายเหตุ ต้นเหตุที่แท้จริงของปัญหาด้านสุขภาพของชาวบ้านน่าจะมาจาก การบริโภค การใช้สารเคมีในการทำการเกษตร เพราะในช่วงนั้น ชาวบ้านมีการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรอย่างมาก ทำให้ปลาในห้วย หนองรอบๆ หมู่บ้านตายเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในการประชุมใหญ่สมาชิก จึงได้เชิญ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม มาเป็นวิทยากรในเรื่องการทำเกษตรผสมผสาน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง ทั้งเรื่อง สมุนไพร การรักษาพื้นบ้านและเรื่องวนเกษตร

หลังจากการจุดประกายความคิดเรื่อง วนเกษตร ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ในครั้งนั้น ทำให้ชุมชนนาโง้ง มีการตื่นตัวอย่างมากในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และมีการจัดกิจกรรมใหญ่ต่อมา คือ การทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้สู่ชาวอีสาน มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ ชุมชนนาโง้ง ในปี 2533 โดยการประสานงานของ คุณรัชชัย โดติยะกุล ที่เข้ามาช่วยพัฒนาชุมชนกุดชุม ในการทอดผ้าป่าในครั้งนี้ ชุมชนได้พันธุ์ไม้มากมายหลายหมื่นต้นและได้เงินทุนประมาณสามแสนบาท ตั้งเป็นเงินทุนหมุนเวียนในชุมชน เพื่อใช้ในการพัฒนาแหล่งน้ำและพันธุ์ไม้

ในขณะที่กิจกรรมการอนุรักษ์ ของชุมชนดำเนินไปได้ด้วยดีนั้น ปลายปี 2533 นักเกษตรกรรมธรรมชาติชื่อดังของญี่ปุ่น ชื่อ มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ ได้มาเยี่ยมและให้คำแนะนำเรื่องเกษตรอินทรีย์แก่ชาวบ้านในชุมชนกุดชุม ซึ่งทำให้ชาวบ้านตื่นตัวและหันมาทำเกษตรปลอดสารเคมี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้บริโภคข้าวที่มีความปลอดภัยต่อสุขภาพของตนเอง สมาชิกในครอบครัวและสิ่งแวดล้อม

ปี 2533 ตั้งโรงสีข้าวรักษ์ธรรมชาติขึ้น โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อรองรับผลผลิตจากการปลูกข้าวปลอดสารพิษ (ข้าวที่ใส่ปุ๋ยเคมีแต่ไม่เกิน 5 กก./ไร่และไม่ใช้สารเคมีอื่น) ข้าวปลอดสารเคมี (ข้าวที่ไม่ใส่ปุ๋ยเคมีในบางแปลง แต่บางแปลงยังใช้ไม่เกิน 5 กก./ไร่) และข้าวเกษตรอินทรีย์(ข้าวที่ไม่ใช้สารเคมีเลย และได้รับการรับรองมาตรฐานว่าเป็นข้าวอินทรีย์)จากเกษตรกรเพื่อมาแปรรูปจำหน่ายโดยตรงจากเกษตรกรให้ผู้บริโภคที่กรุงเทพฯ ทุนในการตั้งโรงสี ได้ระดมทุนจากชาวบ้านในอำเภอกุดชุมและกลุ่มผู้บริโภคที่กรุงเทพฯ ที่เห็นความตั้งใจในการส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดสารเคมีของชาวบ้าน

ในปัจจุบัน โรงสีข้าวรักษ์ธรรมชาติได้พัฒนาการดำเนินการมาเป็นชมรมรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งมีการดำเนินกิจกรรมโดยแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายโรงสีข้าว ฝ่ายการเสริมกระบวนการเรียนรู้ ฝ่ายส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น ซึ่งมีการดำเนินงานมาจนถึงปัจจุบันนี้

ปี 2538 โครงการพัฒนาธุรกิจชุมชนและข้าวปลอดสารพิษ ซึ่งมีผู้ประสานงาน คือ คุณวัชชัย โตสิตระกูล ร่วมกับชมรมรักษารัตนชาติ ได้การขยายการส่งเสริมข้าวปลอดสารพิษและข้าวอินทรีย์เพิ่มมากขึ้นในหลายหมู่บ้านใน ค.นาโส่ ค.กำแมด อ.กุดชุม และ ค.ไผ่ อ.ทรายมูล จ.ยโสธร และได้ส่งข้าวอินทรีย์ออกไปขายยังต่างประเทศ นำรายได้เข้าสู่ชุมชนอีกทางหนึ่ง

ปี 2541 มีการสรุปบทเรียนการส่งเสริมข้าวเกษตรอินทรีย์ และข้าวปลอดสารพิษว่า ถึงแม้ชาวบ้านทำเกษตรอินทรีย์แต่ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ทั้งหมด เพียงแต่เปลี่ยนจากการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์เท่านั้น แต่ระบบการเกษตรยังเป็นเกษตรเชิงเดี่ยวเหมือนเดิม และในการส่งเสริมเกษตรผสมผสานโดยฝ่ายส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนของชมรมรักษารัตนชาติ ที่พยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านเปลี่ยนแนวคิดจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสานนั้น มีความยากลำบากมาก เพราะชาวบ้านยังยึดติดกับรายได้จากการขายข้าวเพียงอย่างเดียว ถ้าปรับเปลี่ยนที่นา หรือปลูกต้นไม้ ขุดสระเลี้ยงปลาในนา ชาวบ้านเกรงว่า ผลผลิตข้าวจะลดลง ทำให้รายได้จากการขายข้าวลดลง

จากปัญหานี้ ทำให้ชาวบ้าน 16 คน ในหกหมู่บ้าน ได้รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างแม่แบบในการทำเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน หรือเกษตรตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้น เรียกว่า กลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน โดยมีหลวงพ่อดวงพระครูสุภาจารวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดท่าลาด เป็นที่ปรึกษา กลุ่มมีเป้าหมายเพื่อสร้างแม่แบบในเจ็ดด้านดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ เน้นการทำเอง กินเอง ใช้เอง เหลือแบ่งปันแลกเปลี่ยน และขาย เน้นการแลกเปลี่ยนมากกว่าการซื้อขาย
2. ด้านสุขภาพ สามารถดูแลสุขภาพของตนเองครอบครัวและคนในชุมชนได้
3. ด้านสิ่งแวดล้อม มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ ลด ละเลิกการใช้สารเคมีในการทำการเกษตร
4. ด้านวัฒนธรรม และจิตใจ มีศีลห้า ละอบายมุขหกประการได้ ไม่ฟุ่มเฟือย มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ขยันหมั่นเพียร มีการฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดีงาม และมีการสืบทอดให้รุ่นลูกหลาน
5. ด้านการศึกษา ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับชุมชนให้เข้าใจและเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำมาปรับในชีวิตได้อย่างเหมาะสม
6. ด้านสิทธิชุมชน สามารถรักษาสีทธิของตนเอง มีศักดิ์ศรีในอาชีพของตนเอง

กิจกรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน เป็นกิจกรรมที่ ส่งเสริมการฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมที่หายไป แต่ยังคงมีความจำเป็นโดยเฉพาะวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนในชุมชน ฮีต 12 ครอง 14 ให้อยู่กลับคืนมา เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายทั้งเจ็ดด้าน ของกลุ่ม เช่น

1. กองทุนพันธุ์ไม้ เป็นแหล่งพันธุ์ไม้ของสมาชิก “เน้นการแลกเปลี่ยนไม่เน้นเงินตรา” โดย สมาชิกกลุ่มจะเพาะพันธุ์กล้าไม้และนำมาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนสมาชิก หากสมาชิกมีเมล็ดพันธุ์ไม้หรือมีพันธุ์ไม้มากเกินไปเกินความต้องการจะเอาเมล็ดพันธุ์นั้นมาแลกเปลี่ยนกับพันธุ์ไม้ที่กองทุนเพื่อให้กองทุนมีพันธุ์ไม้ไว้สำหรับสมาชิกผู้อื่นที่ต้องการมาแลกเปลี่ยนไปปลูก
2. พันธุ์ปลา เน้นการแลกเปลี่ยนพันธุ์ปลาในสมาชิกกลุ่ม ถ้าสมาชิกคนใดไม่มีพันธุ์ปลาและไม่มีเงินไปซื้อพันธุ์ปลาจากข้างนอก สามารถนำพันธุ์ไม้หรือสิ่งที่ตัวเองมีมากมาขอแลกพันธุ์ปลา หรือปลาจากเพื่อนสมาชิกในกลุ่มไปเลี้ยงได้
3. ปศุสัตว์ เน้นการยืมแม่พันธุ์ไปเลี้ยง สมาชิกที่ไม่มีไก่ หรือเป็ด หากต้องการเลี้ยงสามารถยืมแม่พันธุ์ หรือพ่อพันธุ์จากสมาชิกที่มีไปเลี้ยง
4. ปัจจัยอื่น เช่น ปุ๋ยเคมี ไม่ได้เน้นว่าจะต้องเลิกใช้โดยเด็ดขาด แต่มีการหาทางออกในการเลิกใช้สารเคมีร่วมกัน
5. การแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือการลงแขก ได้แก่ การลงแขกดำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว ปลูกต้นไม้ ล้อมรั้ว เป็นต้น ซึ่ง กลุ่มมีข้อตกลงในการลงแขกร่วมกัน คือ ไม่ให้มีสิ่งมีนเมาต่างๆ ไม่ว่าเหล้า บุหรี่ แต่มีน้ำสมุนไพรแทนเหล้า สมาชิกทุกคนห่อข้าวไปกิน นำดินไม้หรือพันธุ์ไม้ ผัก หรือปลา ตามที่แต่ละคนมีไปฝากเจ้าของนาที่ไปลงแขก
6. การประชุมทุกครั้งที่มีการประชุม สมาชิกทุกคนจะนำสิ่งของไปแลกเปลี่ยนกัน
7. เงินทุน สมาชิกนำเงินมารวมกัน คนละ 1,000 บาท เพื่อให้สมาชิกยืมไปทำการเกษตร และมีการบริหารจัดการร่วมกัน
8. บุญกุ่มข้าวใหญ่ หลังการเก็บเกี่ยว นำข้าวมารวมกันตามกำลังศรัทธา แล้วนำข้าวที่ได้ไปขายนำเงินเข้าเป็นกองทุนฉุกเฉินในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกยืมในยามฉุกเฉิน(จากเดิมที่บุญกุ่มข้าวใหญ่ทำขึ้นเพื่อนำข้าวไปขายแล้วเอารายได้เข้าวัดไว้สร้างโบสถ์)

2. การก่อตั้งระบบเงินตราชุมชน

2.1 ความเป็นมาของระบบเงินตราชุมชนในฤดูม

หลังจากการดำเนินกิจกรรมการฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยเฉพาะวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนกันของสมาชิกกลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินได้ระยะหนึ่ง ทำให้สมาชิกได้บทเรียนร่วมกันว่าการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันโดยตรงมีปัญหาค่อนข้างมาก เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนอยู่ห่างกัน ความต้องการสิ่งของไม่ตรงกัน สมาชิกในกลุ่มมีความลำบากในการนำของไปแลกและนานๆ ครั้งจึงจะมีโอกาสได้พบปะและแลกเปลี่ยนกัน และปัญหาเหล่านี้กลุ่มยังไม่มีทางออกแต่อย่างใดยังคงดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนอยู่เช่นเดิม

จนกระทั่งในเดือนกันยายน 2541 ตัวแทนกลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน และคณะกรรมการจากชมรม
รักษารัฐธรรมนูญ ได้มีโอกาสเข้าร่วมการสัมมนาเรื่อง ชุมชนกับระบบเงินตราชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง
ที่ศูนย์เนท จ.สุรินทร์ ซึ่งจัดโดยโครงการระบบเงินตราชุมชนไทย The Thai Community Currency
System Project (TCCS) ซึ่งมีอาสาสมัครของหน่วยอาสาสมัครแคนาดา (CUSO) คือ Mr. Jeff
Power และอาสาสมัครจากหน่วยอาสาสมัครอังกฤษ คือ Mr. Menno Salveda เป็นผู้ประสานงาน
โครงการ

จากการร่วมสัมมนาในครั้งนั้น ผู้แทนจากชุมชนกุดชุมที่เข้าร่วมสัมมนา มีความสนใจที่จะ
นำแนวคิดเรื่องระบบเงินตราชุมชนเข้ามาปรับใช้ในชุมชน โดยเฉพาะชมรมรักษารัฐธรรมนูญและกลุ่ม
เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

ต้นปี 2542 คุณรัชชัย โตศิริตระกูล ได้เชิญตัวแทนจากโครงการระบบเงินตราชุมชน
(Mr. Jeff Power) เข้ามาแลกเปลี่ยนแนวความคิดระบบเงินตราชุมชนกับสมาชิกในชุมชน

2.2 การหาแนวร่วมในชุมชน

หลังจากที่ผู้นำชุมชนกุดชุมมีความสนใจระบบเงินตราชุมชนและสนใจที่จะสร้างระบบ
เงินตราชุมชนในชุมชนของตนเองแล้ว โครงการจึงได้พูดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิดกับนักพัฒนาใน
พื้นที่ ที่ทำงานใกล้ชิดกับชาวบ้าน เพื่อหาผู้สนใจระบบเงินตราชุมชนและสมัครใจเป็นผู้
ประสานงานในชุมชนและสามารถให้ความช่วยเหลือในการเสนอแนวคิดกับชุมชนได้ นั่นคือ
เจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนของชมรมรักษารัฐธรรมนูญและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการปลูก
สมุนไพร ของศูนย์พัฒนาวัตถุคิปปูนไพรวัดท่าลาด

2.3 การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย

2.3.1 กลุ่มเป้าหมายแรกในชุมชนที่ได้รับแนวคิดเรื่องระบบเงินตราชุมชน คือ กลุ่มเฮ็ดอยู่
เฮ็ดกินเนื่องจากกลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน มีแนวคิดเรื่องระบบการแลกเปลี่ยนอยู่แล้ว และกำลังมีปัญหาใน
การแลกเปลี่ยนและกลุ่มนี้ ยังเป็นกลุ่มแกนนำใหม่ของชุมชน นอกจากนี้เป้าหมายของระบบเงินตรา
ชุมชนยังมีความสอดคล้องกับเป้าหมายบางส่วนของกลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน

2.3.2 กลุ่มเป้าหมายที่สอง คือ ห้าหมู่บ้านที่สมาชิกกลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินอาศัยอยู่ เนื่องจาก
หมู่บ้านเหล่านั้นมีฐานการพัฒนาที่ยาวนาน มีกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนอย่างหลากหลาย
ทั้งกลุ่มแม่บ้าน พ่อบ้านและกลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ทั้งห้าหมู่บ้านยังมีผู้นำที่มีแนวคิดเรื่องการ
พึ่งตนเองในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้ง พระ และฆราวาส ดังนั้น
ห้าหมู่บ้านจึงเป็นหมู่บ้านเป้าหมายที่จะขยายแนวความคิดเรื่องระบบเงินตราชุมชน แต่ทั้งนี้การที่จะ
สร้างระบบเงินตราชุมชนในหมู่บ้านเหล่านั้นหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของชาวบ้านใน

หมู่บ้าน ไม่ใช่ให้นักพัฒนาหรือว่าเจ้าหน้าที่โครงการระบบเงินตราชุมชนรวมพื้นที่ห้าหมู่บ้าน เป้าหมาย ได้แก่

1. บ้านโศกขุมปุ่น หมู่ 2 ต.นาโเส อ.กุฉุขุม จ.ยโสธร
2. บ้านท่าลาด หมู่ 3 ต.นาโเส อ.กุฉุขุม จ.ยโสธร
3. บ้านสันติสุข หมู่ 11 ต.นาโเส อ.กุฉุขุม จ.ยโสธร
4. บ้านกุคหิน หมู่ 4 ต.กำแมด อ.กุฉุขุม จ.ยโสธร
5. บ้านโคกกลาง หมู่ 6 ต.ไผ่ อ.ทรายมูล จ.ยโสธร

2.3.3 กลุ่มและองค์กรต่างๆ ในห้าหมู่บ้าน ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มเยาวชน คณะกรรมการบริหารชมรมรักษัธรรมชาติ กลุ่มผลิตสินค้าต่างๆ

2.4 กระบวนการเสนอแนวคิดและสร้างความเข้าใจเรื่องระบบเงินตราชุมชนสู่ชุมชน

เนื่องจากแนวคิดเรื่องระบบเงินตราชุมชน เป็นเรื่องใหม่สำหรับชุมชน เพราะฉะนั้นการเสนอแนวคิดและสร้างความเข้าใจ จึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการอย่างหลากหลาย การพูดคุยแลกเปลี่ยนเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ดังนั้นในการสร้างแนวความคิดเรื่องระบบเงินตราชุมชนที่กุฉุขุม จึงมีการจัดกระบวนการดังนี้

1. ช่วยกันทบทวนระบบการแลกเปลี่ยนของไทยในอดีต ข้อดี ข้อด้อย
2. เล่าแนวคิดและตัวอย่างระบบเงินตราชุมชนในต่างประเทศ
3. ให้เอกสารเกี่ยวกับระบบเงินตราชุมชนแก่แกนนำที่สนใจอ่าน
4. เสนอตัวอย่างการไหลของเงิน กรณีได้ก กับ น้ำกระเจียบ
5. ให้ชาวบ้านยกตัวอย่างการไหลของเงินจากสินค้าที่มีขายในชุมชน
6. เล่นบทบาทสมมุติเรื่องระบบการแลกเปลี่ยนโดยเน้นที่การจดบันทึก
7. สรุปวัตถุประสงค์ ข้อดีข้อเสีย ของการมีระบบแลกเปลี่ยนจากการเล่นบทบาทสมมุติ
8. ติดตามความสนใจของแต่ละกลุ่มที่มีการเสนอแนวคิด
9. สรุปผล และประเมินผลความเป็นไปได้ในการสร้างระบบเงินตราชุมชน
10. เชิญตัวแทนจากต่างประเทศที่มีระบบแลกเปลี่ยนมาเล่าประสบการณ์ ซึ่งในครั้งนั้นโครงการระบบเงินตราชุมชนได้เชิญตัวแทนจากระบบทาลอก ประเทศเม็กซิโกมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์
11. การประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละหมู่บ้าน (โศแหละ)
12. การสร้างความเข้าใจเรื่องเงินเฟ้อโดยใช้บทบาทสมมุติเรื่องเงินเฟ้อ
13. การแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย
14. การร่วมสัมมนากับองค์กรอื่นๆ นอกชุมชน

2.5 การตอบรับระบบเงินตราชุมชนจากกลุ่มเป้าหมาย

หลังจากที่มีการเสนอแนวคิดและสร้างแนวคิดเรื่องระบบเงินตราชุมชนกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มต่างๆ ในชุมชน รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวความคิดกับผู้ที่ใช้เงินตราชุมชนจริงจากต่างประเทศ ทำให้กลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่มต่างให้ความสนใจในระบบเงินตราชุมชนเป็นอย่างมาก และต้องการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนหรือระบบเงินตราชุมชนในชุมชนของตนเอง ทั้งห้าหมู่บ้านและกลุ่มเฮคอยู่เฮคกินได้เสนอชื่อตัวแทนเข้าร่วมเป็นคณะทำงานเพื่อที่จะร่วมกันคิดและสร้างระบบแลกเปลี่ยนหรือระบบเงินตราชุมชนให้สอดคล้องกับชุมชนกุดชุม แต่สิ่งที่กลุ่มเป้าหมายกังวล คือ เรื่องกฎหมาย ซึ่งมักจะมีคำถามจากกลุ่มเป้าหมายอยู่เสมอว่า การมีระบบเงินตราชุมชนจะผิดกฎหมายหรือไม่ ซึ่งในเรื่องนี้ได้มีการปรึกษากฎหมายและเจ้าหน้าที่ของธนาคารแห่งประเทศไทยสาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือและนักวิชาการหลายส่วน ซึ่งทุกส่วนบอกว่าไม่ผิดกฎหมายแต่อย่างใด จึงทำให้กลุ่มเป้าหมายมีความมั่นใจยิ่งขึ้นที่จะสร้างระบบเงินตราชุมชนในชุมชนกุดชุม

3. การศึกษาชุมชนและวิเคราะห์ชุมชน

หลังจากที่มีคณะทำงานที่มาจากกลุ่มเฮคอยู่เฮคกินและจากห้าหมู่บ้านเป้าหมาย คณะทำงานยังไม่ได้คิดระบบแลกเปลี่ยน สิ่งที่คณะทำงานเสนอให้ทำร่วมกันก่อน คือการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นภาพเศรษฐกิจในหมู่บ้านของตนและปัญหาที่มีในชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาเหล่านั้น เพื่อร่วมกันหาทางออก การศึกษาชุมชนและวิเคราะห์ชุมชนก่อนการสร้างระบบแลกเปลี่ยนในชุมชนกุดชุมมีดังนี้

3.1 สัมมนาสรุปบทเรียนหลังแลหน้างานพัฒนาชุมชน เมื่อเดือนกันยายน 2542 ซึ่งเป็นการจัดสรุปบทเรียนร่วมกันของทุกองค์กรในชุมชนกุดชุม ซึ่งมีอาจารย์อุทัย คุลเกษม ช่วยจัดกระบวนการ ซึ่งมีผู้เข้าสัมมนา จาก 14 หมู่บ้านใน ต.กำแมด ต.นาโหล อ.กุดชุม และ ต.ไผ่ อ.ทรายมูล จากการสัมมนาในครั้งนั้น ชาวบ้านได้มองย้อนกลับไปอดีตที่เริ่มมีงานพัฒนาในกุดชุมว่าจากการพัฒนามีอะไรเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ไม่ว่าจะจากภาครัฐ เอกชน และจากชุมชนเอง มีการช่วยกันมองไปในอนาคต 10 ปีข้างหน้าว่า จะมีอะไรเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง ทั้งที่เป็นสิ่งดีและที่เป็นปัญหา ซึ่งได้ข้อสรุปถึงสิ่งที่จะเป็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นใน 10 ปีข้างหน้าว่า ปัญหาที่จะรุนแรงที่สุด คือปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน เนื่องจากถึงแม้ว่าจะมีการพัฒนามายาวนานแต่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนได้ รองลงมาคือปัญหาความขัดแย้งในชุมชนและปัญหายาเสพติด ส่วนทางออกในการแก้ปัญหาหนี้สินที่เวทีสัมมนาช่วยกันระดมความคิด คือ การรวมกลุ่มเฮคอยู่เฮคกิน การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนให้มีในชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้มีการออมเงินบาทไว้ใช้หนี้ มีการรวมกลุ่มผลิตสินค้าและบริการ เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์ฐานเศรษฐกิจชุมชน เมื่อเดือน ตุลาคม 2542 โดยใช้กระบวนการ PRA ซึ่งชมรมศิษย์เก่าบูรณชนบทและเพื่อน(รฟภ)ช่วยจัดกระบวนการ โดยการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลบ้านสันติสุข จากการวิเคราะห์ชุมชนครั้งนั้น ทำให้ชาวบ้านสันติสุขเห็นภาพการไหลของเงินในหมู่บ้านและฐานะทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านซึ่งได้ข้อสรุปร่วมกันว่า หมู่บ้านสันติสุขเป็นหมู่บ้านเล็กๆ เพียง 30 ครอบครัว แต่มีหนี้สินโดยเฉลี่ย ครอบครัวละ 14,393 บาท มีเงินไหลออกนอกหมู่บ้านปีละประมาณ 1,266,400 บาท ชาวบ้านจึงมีข้อสรุปร่วมกันว่าหากไม่ช่วยกันแก้ปัญหาตั้งแต่บัดนี้ ในอนาคต ชาวบ้านสันติสุขจะมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นอย่างแน่นอน เนื่องจากมีการพึ่งพาจากภายนอกสูงมาก ในที่สุดชาวบ้านมีทางออกร่วมกันว่า จะต้องมีการสร้างระบบแลกเปลี่ยนของชุมชนพร้อมๆ กับการส่งเสริมการผลิตสินค้าและบริการในชุมชน โดยเน้นสินค้าและบริการที่ตอบสนองกับความต้องการของคนในชุมชน และนำทรัพยากรที่มีในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน เพื่อลดการไหลออกของทรัพยากร

3.3 การสำรวจพฤติกรรมการบริโภคขนมของเด็กในชุมชน เมื่อเดือน ตุลาคม 2542 ผลจากการวิเคราะห์ฐานเศรษฐกิจชุมชนบ้านสันติสุข เส้นทางหนึ่งที่ทำให้เงินไหลออกนอกชุมชน คือ ขนมของยี่ห้อต่างๆ ที่นำเข้าจากนอกชุมชน ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงถึง 108,000 บาท /ปี จึงเกิดกระบวนการสำรวจความนิยมในการบริโภคขนมของเด็กในห้าหมู่บ้านเป้าหมาย จำนวน 25 คน ว่านิยมบริโภคขนมอะไรมากกว่ากันระหว่างขนมพื้นบ้านกับขนมซอง โดยใช้กระบวนการเปรียบเทียบรสชาติและคุณค่าทางอาหารของขนมซองที่มีขายในห้าหมู่บ้านเป้าหมายและขนมพื้นบ้านที่ผลิตได้ในห้าหมู่บ้านเป้าหมายและนอกหมู่บ้านเป้าหมาย ซึ่งผลการสำรวจปรากฏว่าเด็กนิยมบริโภคขนมพื้นบ้านมากกว่าขนมซอง แต่เนื่องจากขนมพื้นบ้านหายาก ไม่ค่อยมีขายในชุมชนจึงไม่มีโอกาสได้กิน แต่ถ้ามีขายก็จะซื้อ เพราะรสชาติดีกว่าและมีคุณค่าทางอาหารมากกว่า จากนั้นมีการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจความนิยมของเด็กในชุมชนเสนอกลุ่มแม่บ้าน ให้มีการผลิตขนมเพื่อตอบสนองความต้องการของเด็กในชุมชน แทนการซื้อขนมจากภายนอก

4. ปัจจัยในการตัดสินใจสร้างระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน

4.1 ปัจจัยที่เป็นปัญหาในชุมชน จากการสัมมนา พูดคุยแลกเปลี่ยนกันหลายครั้ง สามารถสรุปสภาพปัญหาและเงื่อนไขในการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนกุดชุมได้ดังนี้

4.1.1 ปัญหาหนี้สินในชุมชน จากการสัมมนาเลี้ยวหลังแลหน้างานพัฒนาชุมชนและการวิเคราะห์ฐานเศรษฐกิจชุมชนบ้านสันติสุข พบว่า ชาวบ้านมีหนี้สินเพิ่มขึ้น และในอนาคต วงจรหนี้ของชาวบ้านจะกว้างขึ้น ซึ่งการมีหนี้สินในชุมชนมาก จะส่งผลกระทบในหลายๆ ด้านด้วยกัน โดยเฉพาะด้านสังคมหรือชุมชน เช่น การทะเลาะเบาะแว้งกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดลง ความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนลดลง การช่วยเหลือชุมชนลดลง เพราะทุกคนมุ่งแต่จะหารายได้

เข้าสู่ครอบครัวไม่สนใจที่จะสร้างความเข้มแข็งในชุมชน มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลพวงจากปัญหาหนี้สินทั้งสิ้น

4.1.2 ปัญหาการไหลออกของทรัพยากรในชุมชน จากความเจริญที่เข้ามาสู่ชุมชน ความสะดวกในการเดินทางคมนาคม หนี้สิน และปัจจัยอื่นๆทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนถูกนำออกไปใช้เพื่อตอบสนองคนนอกชุมชนมากกว่า แต่ในชุมชนเองกลับขาดแคลนต้องซื้อสินค้าใช้ในราคาที่สูงไม่ว่าจะเป็น ผัก ผลไม้ ที่ชุมชนปลูกในหมู่บ้าน กลับถูกนำไปขายให้พ่อค้าคนกลางในอำเภอในราคาที่ถูกลง หลังจากนั้นพ่อค้าก็นำกลับมาจำหน่ายให้กับชุมชนในราคาที่แพงขึ้นแต่ปริมาณน้อยลง เช่น พริก ถั่วฝักยาว หรือผลผลิตบางอย่างถูกขายในราคาเหมาสวน เช่น มะขาม มะม่วง แล้วนำไปแปรรูป กลับเข้ามาขายในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อชุมชนอย่างมาก ได้แก่ คนหนุ่มสาวที่มีการศึกษา และมีความสามารถของชุมชน กลับถูกดึงออกไปขายแรงงานในเมืองเพื่อตอบสนองความต้องการและสร้างความมั่งคั่งให้กับบริษัทเอกชนรายได้ที่เป็นเงินบาท แทนที่จะมาช่วยกันสร้างความมั่งคั่งให้กับชุมชน

4.1.3 ปัญหาความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนลดลง จากอดีตมีวัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างในชุมชนที่เอื้อให้เกิดการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือที่วัด เช่น งานบุญต่างๆ การลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงาน การพูดคุยเล่นกันตอนหัวค่ำ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน สิ่งเหล่านี้ถูกเลือนหายไปกับค่านิยมใหม่ๆ ที่เข้ามาในชุมชน เช่น วัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าว ทุกวันนี้กลับกลายเป็นการกินแขก เพราะการลงแขกมีค่าใช้จ่ายสูงกว่าการจ้าง แต่ได้งานน้อยกว่า ชาวบ้านจึงนิยมการจ้างแทนการลงแขก เมื่อต้องรับจ้างต่างคนต่างหันหน้าก้มตาทำงานเพื่อให้ได้เงินมากๆ การพูดคุยแลกเปลี่ยนตามข่าวสารระทุกข์สุขดิบก็หายไป เสร็จงานต่างรีบเร่งกลับบ้านพักผ่อน หรือแม้กระทั่งการช่วยเหลือในด้านแรงงานอื่นๆ เช่น ช่างเลื่อยไม้ ช่างทำวงกบประตูหน้าต่างบ้าน เป็นต้น แต่ก่อนเคยช่วยเหลือเพราะน้ำใจอันดีงามที่มีต่อกัน กลับกลายเป็นการรับจ้างที่หวังเงินเป็นสิ่งตอบแทน แม้กระทั่งเครื่องมือเครื่องมือบางอย่างที่เป็นเครื่องมือประจำตัวหรือจำเป็นต้องใช้ ไม่ต้องมีทุกครัวเรือนก็ได้ สามารถหยิบยืมกันได้เสมอ ทุกวันนี้กลับมีการคิดมูลค่า ทำให้ความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างคนในชุมชนลดลงและค่อยๆ หายไป

4.1.4 การหายไปของวิถีชีวิตที่ดีงามบางอย่าง เช่น การแลกเปลี่ยน ในอดีตชุมชนกุดชุมมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันอยู่เสมอ ดังเช่น การเทียบค่าสิ่งของที่นำมาแลกเปลี่ยนว่า “คู่ต่อคู่ ค่าต่อค่า หาบต่อหาบ” (หมายถึงตั้งแต่ตอถึง ตะกร้าต่อตะกร้า หาบต่อหาบ โดยไม่สนใจมูลค่า ขึ้นอยู่กับความต้องการของทั้งสองฝ่าย) ใครมีอะไรเหลือกินในครอบครัวก็นำมาแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน ด้วยปัญหาความบีบรัดในการเร่งหาเงิน ระบบที่เคยมีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันกลับกลายเป็นใครมี

อะไรก็ซื้อขายกัน ใครไม่มีเงินซื้อก็ต้องหาหยิบยืมมาซื้อกินซื้อใช้ หรือแม้กระทั่งการแลกเปลี่ยนแรงงานแบบการลงแขกช่วยเหลือกันก็แทบจะไม่มีให้เห็นในชุมชนกุดชุมอีกต่อไป

4.2 ปัจจัยเสริมอื่นๆ ได้แก่

1. ชุมชนมีการรวมกลุ่มกันอย่างหลากหลายและมีประสิทธิภาพในการพัฒนามายาวนาน
2. ชุมชนต้องการทางเลือกใหม่ๆ ในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน
3. มีการบริหารจัดการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ
4. มีที่ปรึกษาทั้งในชุมชนและนอกชุมชนอย่างหลากหลาย เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน ต่างๆ สถาปนาคความ เป็นต้น
5. ชุมชนมีการผลิตที่หลากหลายพอสมควร สามารถนำมาแลกเปลี่ยนกันได้ เช่น นมถั่วเหลือง ผ้าสิริธรรมชาติ ข้าว สมุนไพร ผัก ผลไม้ เป็นต้น
6. ชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็งทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

5. การสร้างระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

หลังจากที่มีการเตรียมความพร้อมของชุมชนมานานพอสมควร และชุมชนมีความพร้อมที่จะสร้างระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนขึ้น คณะทำงานจึงได้เริ่มต้นสร้างระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนกุดชุมขึ้นมา

5.1 กำหนดพื้นที่เป้าหมาย คือ

1. บ้านโสกชุมปูน หมู่ 2 ต.นาโสี อ.กุดชุม จ.ยโสธร
2. บ้านท่าลาด หมู่ 3 ต.นาโสี อ.กุดชุม จ.ยโสธร
3. บ้านสันติสุข หมู่ 11 ต.นาโสี อ.กุดชุม จ.ยโสธร
4. บ้านกุดหิน หมู่ 4 ต.กำแมด อ.กุดชุม จ.ยโสธร
5. บ้านโคกกลาง หมู่ 6 ต.ไผ่ อ.ทรายมูล จ.ยโสธร

5.2 กำหนดวัตถุประสงค์ ของระบบแลกเปลี่ยนชุมชนกุดชุม

จากการพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย คณะทำงานระบบการแลกเปลี่ยนกุดชุมได้สรุปวัตถุประสงค์ของระบบแลกเปลี่ยนกุดชุม ได้ดังนี้

5.2.1 ด้านสังคม

- เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองในชุมชน
- เพื่อลดการพึ่งพาภายนอก
- เพื่อสร้างกิจกรรมที่มีความหลากหลายและยั่งยืน
- เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันของคนในชุมชน

5.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

- เพื่อลดจำนวนเงินบาทและทรัพยากรที่ไหลออกนอกชุมชน
- เพื่อให้สมาชิกมีเงินบาทเก็บออม
- เพื่อให้มีเงินบาทและทรัพยากรหมุนเวียนในชุมชนและตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน

5.3 กำหนดรูปแบบและชื่อของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

5.3.1 การเลือกรูปแบบ จากการสรุปการแลกเปลี่ยนแบบนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกันโดยตรงของกลุ่มเฮ็ดอยู่เฮ็ดกินทำให้คณะทำงานได้บทเรียนว่า ควรจะมีการสร้างสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนขึ้นแทนการนำสิ่งของแลกกันโดยตรง เพราะมีความสะดวกกว่า แต่ถ้าใช้วิธีการจดบันทึกเหมือนกับการเล่นบทบาทสมมติในช่วงแรกไม่สะดวกสำหรับชาวบ้านทั่วไป เช่น เด็กหรือคนแก่ซึ่งมีปัญหาการบวกลบเลข ดังนั้น เพื่อความเหมาะสมกับชุมชน รูปแบบที่คณะทำงานคิดขึ้นจึงเป็นแบบบัตรแลกเปลี่ยนแทนการแลกกันโดยตรง และการจดบันทึกโดยการกำหนดชื่อและมูลค่าลงไปที่บัตรแลกเปลี่ยน หรือสื่อกลางนั้น

5.3.2 ชื่อของสื่อกลางการแลกเปลี่ยน คณะทำงานได้กำหนดชื่อของสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนร่วมกัน โดยคณะทำงานได้เสนอชื่อต่างๆ มากมาย เช่น หมาก แอ ก หน่วย เบี้ย บุญ กิ โล ข้าว ดัน ใบ ในที่สุดคณะทำงานได้ใช้ชื่อสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนนี้ว่า “เบี้ย” เพราะมีความเหมาะสมที่สุด เบี้ย หมายถึง กล้าไม้ที่เริ่มผลิพร้อมที่จะเจริญเติบโตงอกงามเป็นไม้ใหญ่ต่อไป ซึ่งคำว่า“เบี้ย”จึงมีความมงคลในความหมายของคนอีสาน “กุดชุม” เป็นชื่อของอำเภอที่เริ่มต้นสร้างระบบการแลกเปลี่ยนเป็นแห่งแรกของประเทศไทย ดังนั้น คณะทำงานจึงใส่คำว่ากุดชุมไปในเบี้ย เป็น “เบี้ยกุดชุม”

5.3.3 ออกแบบเบี้ยกุดชุม คณะทำงานได้ให้เด็กนักเรียนช่วยกันวาดภาพชุมชนเข้าประกวดโดยมีกรอบในการวาดคือ ด้านหน้าของภาพต้องเป็นการทำนาของชาวบ้าน ด้านหลังเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ตรงกับการทำนาในแต่ละช่วง โดยเน้น สิต 12 ของชุมชน

5.3.4 ผญา หลังจากที่ได้ชื่อและรูปแบบ คณะทำงานได้ช่วยกันสร้างเอกลักษณ์ของเบี้ยกุดชุมขึ้น โดยแปลงวัตถุประสงค์ให้เป็นผญาหรือกลอนอีสาน และใส่บทผญานั้นลงในเบี้ยกุดชุม

5.3.5 กำหนดมูลค่า เพื่อเป็นการเตือนความจำของสมาชิกแต่ละคน การกำหนดมูลค่าของเบี้ยจึงเป็นสิ่งที่ไม่ขาดไม่ได้ ในเบื้องต้นคณะทำงานได้กำหนดให้ 1 เบี้ย เท่ากับ 1 บาท เพื่อให้สมาชิกเข้าใจการใช้ก่อน หลังจากนั้นจึงพัฒนามูลค่าเบี้ยให้เท่ากับสิ่งที่มีในชุมชน ในเบี้ยแต่ละใบจะมีมูลค่าแตกต่างกัน คือ มี 1 เบี้ย 5 เบี้ย 10 เบี้ย 20 เบี้ย 50 เบี้ย ซึ่งมูลค่าเท่ากับ 1 บาท 5 บาท 10 บาท 20 บาท และ 50 บาท ตามลำดับ

5.3.6 ลงชื่อกำกับใบแต่ละใบ เพื่อสร้างความมั่นใจในการใช้เบี้ยกดชুমให้กับสมาชิกว่าเบี้ยใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของได้และไม่ใช้ระบบที่หลอกลวงคัมตุ้นชาวบ้าน เพราะมีคนในชุมชนรับรองลงในเบี้ยกดชุมทุกใบ โดยเฉพาะพระครูสุภาจารวัฒน์ ที่เป็นที่พักพิงกลุ่มเฝ้าอยู่เฝ้ากิน และเป็นพระนักพัฒนาที่ชาวบ้านในอำเภอกดชุมให้ความเลื่อมใสศรัทธา และนางบัวทอง บุญศรี ซึ่งเป็นผู้แทนธนาคารเบี้ยกดชุมในช่วงนั้น

5.3.7 ใส่เลขรหัสเบี้ยกดชุม เพื่อป้องกันการปลอมและเพื่อต่อการตรวจสอบ เบี้ยกดชุมจึงจำเป็นต้องมีรหัสทุกใบ

5.3.8 ใส่ลายน้ำ เพื่อความสวยงามและป้องกันการปลอม

5.4 กำหนดข้อตกลงสมาชิก

ผู้ที่ใช้เบี้ยกดชุมได้นั้น จะต้องเป็นสมาชิกในหมู่บ้านเป้าหมายเท่านั้น และก่อนที่จะเข้าเป็นสมาชิกเบี้ยกดชุมจะต้องเข้าใจหลักการของระบบแลกเปลี่ยนและยอมรับข้อตกลงสมาชิกก่อน

5.4.1 หลักการของระบบการแลกเปลี่ยนเบี้ยกดชุม มีดังนี้

ก. เบี้ยกดชุม ไม่มีดอกเบี้ยไม่ว่าขึ้นหรือฝาก เนื่องจาก

- เป็นการป้องกันการเก็งกำไรจากดอกเบี้ย
- ต้องการให้มีเบี้ยหมุนเวียนในระบบ
- ไม่ให้เกิดการสะสมมูลค่าจากการสะสมเบี้ย
- ธนาคารเบี้ยไม่มีเบี้ยที่จะมาจ่ายเป็นดอกเบี้ยให้กับผู้ฝาก
- ธนาคารเบี้ยไม่เอาเปรียบผู้ยืมเบี้ยออกจากธนาคาร เพราะผู้ที่ยืมเบี้ยคือคนที่ไม่มีเงินบาท เพราะฉะนั้นธนาคารเบี้ยจะไม่ฉวยโอกาสกับคนที่ลำบากอยู่แล้ว และคนที่ยืมเบี้ยออกจากธนาคารเบี้ยถือว่ามิบุญคุณต่อระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน เพราะถ้าไม่มีคนยืมเบี้ยออกไปใช้ เบี้ยจะยังอยู่ที่ธนาคาร ไม่เกิดการหมุนเวียนระบบการแลกเปลี่ยนจะไม่เกิดขึ้น

ข. เบี้ยกดชุมแลกกับเงินบาทหรือเงินสกุลใดๆ ไม่ได้ เพราะ

- ป้องกันการเก็งกำไรจากการขายเบี้ยหรือแลกเบี้ย
- ป้องกันการปลอมเบี้ยกดชุมเพื่อนำไปแลกกับเงินบาท
- ป้องกันการเกิดคนกลางแลกเปลี่ยนเก็งกำไรจากการแลกเบี้ยกดชุมกับเงินบาท
- ป้องกันเบี้ยกดชุมกลายเป็นสินค้า เพราะเบี้ยกดชุมถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเท่านั้น ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสินค้า

- ป้องกันการลดลงของจำนวนเบี้ยที่จะหมุนเวียนในชุมชน เพราะถ้าเบี้ยแลกกับเงินบาทได้ อาจจะมีคนข้างนอกนำเงินบาทมาแลกเบี้ยกุดชุมไปเก็บไว้จะทำให้เบี้ยกุดชุมในระบบลดลง
- ค. สมาชิกสามารถยืมเบี้ยจากธนาคารเบี้ยได้ไม่เกินครบครวละ 500 เบี้ย เพื่อป้องกันปัญหาเบี้ยเฟ้อในชุมชน
- ง. เบี้ยกุดชุมใช้ได้เฉพาะ ห้าหมู่บ้านเป้าหมายจะนำไปใช้นอกชุมชนไม่ได้ เพราะ
  - ในห้าหมู่บ้านมีความเชื่อถือกันพอสมควร
  - ชาวบ้านในห้าหมู่บ้านรู้จักกันดี สามารถตรวจสอบกันได้
  - ป้องกันคนข้างนอกนำเบี้ยกุดชุมมาซื้อสินค้าในชุมชนออกไปจำหน่ายข้างนอก
- จ. การตกลงราคาสินค้า ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ซื้อและผู้ขาย
- ฉ. ใช้เบี้ยกุดชุมคู่กับเงินบาท เพราะ
  - ในความเป็นจริงยังมีความจำเป็นต้องใช้เงินบาท ถ้าใช้เบี้ยกุดชุมแลกเปลี่ยนเพียงอย่างเดียว จะไม่มีเงินบาทใช้ซื้อสิ่งของที่จำเป็นที่ใช้เบี้ยกุดชุมแลกไม่ได้
  - สินค้าที่ผลิตบางอย่างวัตถุดิบต้องซื้อเป็นเงินบาทมาจากภายนอก ถ้าใช้เบี้ยกุดชุมทั้งหมด จะไม่มีเงินบาทไว้ซื้อวัตถุดิบมาผลิตอีก

5.4.2 ข้อตกลงสมาชิกเบี้ยกุดชุม มีดังนี้

ก. ข้อที่หนึ่ง การใช้เบี้ยกุดชุม

1. สมาชิกระบบเบี้ยกุดชุมและสมาชิกในห้าหมู่บ้านเป้าหมายที่ไม่เป็นสมาชิกสามารถเอาเบี้ยไปใช้แลกสิ่งของและแรงงานเฉพาะในเขตชุมชน ห้ามใช้นอกชุมชน
2. มูลค่าเบี้ยกุดชุมมีค่าเท่ากับเงินบาทของประเทศ ดังนี้

1 เบี้ย = 1 บาท	20 เบี้ย = 20 บาท
5 เบี้ย = 5 บาท	50 เบี้ย = 50 บาท
10 เบี้ย = 10 บาท	

หากมีการปรับเปลี่ยนมูลค่าเบี้ยจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกระบบทั้งหมด

3. การกำหนดราคาและคุณภาพของสินค้าที่จะแลกด้วยเบี้ยอยู่ในอำนาจตัดสินใจของสมาชิกทั้งหมด ไม่ใช่มติของกรรมการหรือคณะทำงาน
4. สมาชิกระบบสามารถเบิกเบี้ยจากธนาคารเบี้ยได้ไม่เกิน ห้าร้อย (500) เบี้ย แต่ทั้งนี้สมาชิกต้องจ่ายส่วนหนึ่งของยอดห้าร้อยเบี้ยที่เคยเบิกก่อนจึงจะมีสิทธิเบิกใหม่

กรณีพิเศษสามารถเบิกเงินได้แต่จะ ต้องมีการประชุมสมาชิกทั้งหมดและได้รับความเห็นชอบเกินครึ่งหนึ่งของที่ประชุม หากมีการปรับเปลี่ยนนโยบายนี้ จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกระบบทั้งหมด

5. กรณีมีการเบิกหรือฝากเบี้ย จะไม่มีดอกเบี้ยไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น

6. สมาชิกหรือใครก็ตามที่ใช้เบี้ยจะนำเบี้ยไปแลกกับเงินบาทไม่ได้ หากนำไปแลกเปลี่ยนกับเงินบาทจะถือว่าผิดข้อตกลงสมาชิกทันที

7. หากเบี้ยในมือสมาชิกสูญหายหรือถูกลักขโมย สมาชิกต้องรับผิดชอบเอง หากเบี้ยชำรุดฉีกขาด สมาชิกสามารถนำมาเปลี่ยนเอาเบี้ยใหม่ที่ธนาคารเบี้ยได้ แต่ทั้งนี้เลขกำกับเบี้ยนั้นต้องชัดเจนทั้ง 2 ฝ่าย

8. ผู้แทนธนาคารจะโอนเบี้ยจากบัญชีของสมาชิกรายหนึ่ง ไปยังบัญชีของสมาชิกอีกรายหนึ่ง ได้นั้น ต่อเมื่อทั้งสองฝ่ายไปทำการโอนที่ธนาคารเบี้ยเท่านั้น

ข. ข้อที่สองกรณีเกิดความขัดแย้ง

1. ความขัดแย้งระหว่างผู้บริหารระบบกับสมาชิกระบบ

- หากการเก็บบันทึกข้อมูลในบัญชีเบี้ยของสมาชิกเกิดข้อผิดพลาด สมาชิกจะต้องแจ้งผู้แทนธนาคารทันทีขณะรับส่งเบี้ย
- ในกรณีที่บัญชีไม่ตรงกัน ต้องมีหลักฐานมายืนยันกับผู้แทนธนาคาร
- ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกกับสมาชิก ให้ตกลงกันเอง (ดูข้อที่ 1.3)

2. การถอดถอนสมาชิกจะกระทำได้เมื่อ

- สมาชิกทำผิดข้อตกลง
- สมาชิกไม่มาติดต่อกับธนาคารเบี้ยมากกว่าหนึ่งปี หรือ สมาชิกไม่มีการใช้เบี้ยในการแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง

3. กรณีสมาชิกลาออกจากระบบ ไม่ว่าจะกรณีใดก็ตาม

3.1 หากสมาชิกไม่มีเบี้ยเลย และเป็นหนี้ธนาคารเบี้ยอยู่ สมาชิกจะต้องปฏิบัติดังนี้

- สมาชิกจะต้องจ่ายหนี้ธนาคารเบี้ยเป็นเงินบาท เท่ากับจำนวนเบี้ยที่ค้าง หรือ
- สมาชิกโอนหนี้ให้กับสมาชิกอื่น หากสมาชิกรายนั้นยินยอม และต้องโอนผ่านธนาคารเบี้ยเท่านั้น

3.2 หากสมาชิกมีเบี้ยเหลืออยู่ ไม่ว่าจะเป็นเบี้ยในมือหรือเบี้ยในบัญชีจะต้องปฏิบัติ

ดังนี้

- ถอนหรือโอนเบี้ยให้สมาชิกรายอื่น หรือ
- บริจาคให้กับกิจกรรมของชุมชน

4. กรณีที่สมาชิกผู้มีรายชื่อในบัญชีเสียชีวิต ให้เปลี่ยนชื่อเป็นชื่อสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่ง

ก. ข้อที่สามการบริหารจัดการของระบบ

1. นายธนาคารมีอำนาจในการจัดเก็บค่าธรรมเนียม จากบัญชีของสมาชิก ตามจำนวนที่ตกลงกันในการประชุมใหญ่สามัญประจำปีของสมาชิก

2. กรรมการบริหารมีวาระคราวละหนึ่งปี

3. กรณีคณะผู้ทำงาน ลาออก ตาย หรือออกในกรณีใดก็ตาม ให้สมาชิกประชุมเลือกสมาชิกอื่นขึ้นมาใหม่

4. สมาชิกทุกคนมีสิทธิเปิดดูบัญชีของธนาคาร ได้ตลอดเวลา เพื่อความโปร่งใสในการบริหารงาน

6. การบริหารจัดการระบบ

6.1 บทบาทหน้าที่คณะกรรมการ บทบาทของคณะกรรมการแบ่งได้ดังนี้

6.1.1 ฝ่ายธนาคารเบี้ย มีบทบาทในการเบิกจ่ายเบี้ยให้กับสมาชิกและรับเบี้ยจากสมาชิก ระบบ รวมทั้งการทำบัญชีเบี้ยและบัญชีเงินบาท มีสามคน คือ แม่บัวทอง บุญศรี แม่นิทรา ทองน้อย และแม่กองศรี เทศไธ

6.1.2 ฝ่ายส่งเสริมการใช้เบี้ย มีบทบาทในการสร้างความเข้าใจเรื่องเบี้ยอุดหนุนกับสมาชิกเอง ระบบในห้าหมู่บ้านเป้าหมาย เช่น จะใช้เบี้ยที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร กับใคร กับอะไรได้บ้าง เป็นต้น มีสามคน คือ แม่ปราณี ศรีมันตะ แม่ลำไผ่ พันธุ์เลิศ แม่ละมัย นาแซง

6.1.3 ฝ่ายประชาสัมพันธ์เบี้ยอุดหนุน มีบทบาทในการประชาสัมพันธ์เรื่องราวเบี้ยอุดหนุนกับบุคคลภายนอกชุมชน เช่น คณะศึกษาดูงาน เป็นต้น มีสามคน คือ นายประนอมพร เทศไทย นายทองยูน ลาพัง นายบุญมา แก่นจำปา

6.1.4 ฝ่ายประเมินผลและตรวจสอบระบบ มีบทบาทในการประเมินผลและตรวจสอบระบบเบี้ยอุดหนุนในชุมชนว่า มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการอย่างไรบ้าง ควรพัฒนาระบบเบี้ยอุดหนุนอย่างไร เป็นต้น มีสองคน คือ นายสุวิธ ธนาคุณ และนายสมนึก พานิชย์กุล

6.2 ธนาคารเบี้ยอุดหนุน

ธนาคารเบี้ยอุดหนุนตั้งอยู่ที่บ้านสันติสุข ม. 11 ต.นาโเส อ.อุดร มีผู้รับผิดชอบสามคนโดยมีนางบัวทอง บุญศรี เป็นผู้แทนธนาคาร ธนาคารเบี้ยอุดหนุนจะมีหน้าที่จดบันทึกว่าสมาชิกแต่ละรายเบิกเบี้ยออกไปจำนวนเท่าไร และควบคุมดูแลระบบบัญชีเบี้ยอุดหนุนและระบบบัญชีเงินบาทของธนาคาร

การเบิกเบี้ยจากธนาคารเบี้ย สมาชิกมีสิทธิถอนเบี้ยออกไปรายละเอียดไม่เกิน 500 เบี้ย (ในครอบครัวหนึ่งถ้ามีสมาชิกในครอบครัวสมัครเป็นสมาชิกแล้วถือว่าเป็นสมาชิกทั้งครอบครัว แต่ว่าสิทธิถอนเบี้ยมีเฉพาะผู้สมัครเป็นสมาชิกเท่านั้น) ซึ่งจะถอนได้ที่ธนาคารเบี้ยกลุ่มที่บ้านสันติสุข ทุกวันอาทิตย์จะมีตัวแทนธนาคารอยู่ที่นั่น และที่ตลาดนัดชุมชนซึ่งจะมีธนาคารเคลื่อนที่ออกไปให้บริการ

การคืนเบี้ย เมื่อสิ้นปีสมาชิกจะต้องนำเบี้ยตามจำนวนที่ยืมไปมาคืน แต่ถ้าหากว่าสมาชิกไม่มีเบี้ยมาคืนตามจำนวนที่ยืมไป ก็ต้องศึกษาว่าสาเหตุที่ไม่มีเบี้ยคืนเพราะอะไร ถ้าหากว่า ในระหว่างปีนั้นสมาชิกมีการใช้เบี้ยแลกเปลี่ยนสิ่งของ มีการผลิตสินค้าหรือบริการมาแลกเปลี่ยน แต่ว่าสิ้นปีไม่มีเบี้ยกลุ่มเพียงพอที่จะคืนกลุ่มไม่เป็นไร แต่ถ้าหากว่าสมาชิกถอนเบี้ยออกไป แล้วใช้หมดไม่มีการผลิตสินค้าหรือบริการมาแลกเปลี่ยนกับสมาชิกคนอื่นๆ จะถือว่าสมาชิกรายนั้นพ้นจากการเป็นสมาชิกตามข้อตกลงทันที และจะต้องใช้คืนเบี้ยที่ค้างให้หมด

จำนวนเบี้ยที่พิมพ์ การพิมพ์เบี้ยกลุ่มจะพิมพ์ตามจำนวนครอบครัวที่มีในชุมชนหัวหมู่บ้าน ซึ่งในหัวหมู่บ้านเป้าหมาย มี 537 ครอบครัว หนึ่งครอบครัวถอนได้ 500 เบี้ย ดังนั้นพิมพ์เบี้ยมูลค่าทั้งสิ้น 250,000 เบี้ย (ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 1.4 ของปริมาณเงินที่หมุนเวียนในชุมชนสี่หมู่บ้าน ได้แก่บ้านโสกชุมพล บ้านท่าลาด บ้านโคกกลางและบ้านกุดหิน)

6.3 การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนในชุมชน การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนในชุมชน มีวิธีการดังนี้

6.3.1 การทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการใช้เบี้ย การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้เบี้ยในวงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเวทีประชุม รวมทั้งการศึกษาจากการใช้จริงที่ตลาดนัดในชุมชน และการเล่นบทบาทสมมติเกี่ยวกับเงินตราชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องแนวความคิดและวิธีการบริหารจัดการระบบ

6.3.2 การส่งเสริมการผลิตสินค้าและบริการให้มีความหลากหลายในชุมชน โดยเน้นการนำทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในชุมชน มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน เช่น ให้การอบรมเพื่อการผลิตฐานการผลิตสินค้าและบริการ การเรียนรู้ความต้องการบริการที่จำเป็นในชุมชน ตลอดจนการบันทึกสินค้าที่ผลิตในชุมชนและสินค้าที่ผลิตไม่ได้ในชุมชนแต่มีความจำเป็นต้องใช้ เป็นต้น

6.3.3 การส่งเสริมให้มีตลาดนัดแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการในชุมชน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการแลกเปลี่ยน และเพื่อให้มีตลาดรองรับผลิตชุมชน ดังนี้ วันเสาร์ที่บ้านโสกชุมพล วันอาทิตย์ที่บ้านโคกกลาง วันศุกร์บ้านกุดหิน วันพุธที่บ้านท่าลาด

6.3.4 จัดนิทรรศการแสดงสถานที่จำหน่ายสินค้าและบริการ เพื่อให้สมาชิกได้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับสินค้าและบริการว่าผลิตที่ไหน อย่างไร ใครทำ ราคาเท่าไร หาซื้อได้ที่ไหน เป็นต้น

6.3.5 การรับสมัครสมาชิก มีสมาชิก 124 คนจากห้าหมู่บ้าน ซึ่งคนที่สนใจระบบสมัครเข้ามาเป็นสมาชิก โดยจะต้องยอมรับข้อตกลงสมาชิกก่อน ถ้ายอมรับได้จึงสมัครเข้าเป็นสมาชิกได้

6.3.6 ธนาคารเคลื่อนที่ เพื่อความสะดวกของสมาชิกในการเบิกเบี้ยไปใช้แลกเปลี่ยนสินค้าบริการ คณะผู้แทนธนาคารจึงมีธนาคารเคลื่อนที่หมุนเวียนไปตามห้าหมู่บ้านเป้าหมาย

6.4 การใช้เบี้ยกุดชุม

เบี้ยกุดชุม สามารถใช้แลกเปลี่ยนสินค้าได้ที่ตลาดนัดชุมชน สินค้าที่ใช้แลกเปลี่ยนเป็นสินค้าที่ผลิตได้ในชุมชน เช่น ข้าวหอม ข้าวเกรียบ ขนมต่างๆ ถั่วทอด ขนมจีน ของหวานต่างๆ น้ำหวาน กลอย วนกะทิ ข้าวจี น้ำแข็งไส ถั่วฝักยาว มะม่วง ฝรั่ง มะละกอ มะม่วงคอง ตำลึง พริก มะเขือ หน่อไม้ แดงกวา ผักบุ้ง ถั่ว ดอกข่า ดอกฟักทอง ดอกแคป้า ข้าวอ่อน ตะไคร้ ถั่วฝักยาว กระน้ำ มะเขือเทศ หน่อไม้คอง ปลูกอง ปลาร้า ถั่วจีบ ปลาต่างๆ ไข่ กุ้ง จิ้งหรีด เห็ด หอย ไข่เป็ด กบ เป็นต้น โดยเฉลี่ยแล้วมีเบี้ยที่หมุนเวียนในชุมชนสัปดาห์ละประมาณ 20 เบี้ย

วิธีการใช้เบี้ย เช่น ถั่วฝักยาวมัดละห้าบาท ใช้เงินบาท สี่บาทและใช้เบี้ย หนึ่งเบี้ย เป็นต้น ทั้งนี้สินค้าอะไรจะรับก็เบี้ยก็บาทขึ้นอยู่กับราคากลางกันของผู้ที่ต้องการแลกเปลี่ยน

ในบางครั้งที่ตลาดนัดชาวบ้านจะนำสินค้าแลกกันโดยตรง เช่น มะม่วงแลกกับกบ ข้าวหอมแลกกับปลา เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแบบไม่คิดมูลค่ากำลังกลับคืนสู่ชุมชนอีกครั้ง

7. การเปิดใช้เบี้ยกุดชุม

หลังจากที่มีการสร้างระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนขึ้น โดยคณะทำงาน ในวันที่ 29 มีนาคม 2543 ได้มีการเปิดใช้เบี้ยกุดชุมขึ้นที่บ้านสันติสุข โดยมีประธานในงานคือ อ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ซึ่งในวันเปิดงาน มีสมาชิกถอนเบี้ยครั้งแรก จำนวน 33 ราย มูลค่า 7,000 เบี้ย และในงานยังมีการเปิดตลาดนัดแลกเปลี่ยนสินค้าชุมชนอีกด้วย

8. ปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากมีการใช้เบี้ยกุดชุม

8.1 การเข้ามาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ สื่อมวลชน และกลุ่มคนต่างๆ ที่สนใจระบบเบี้ยกุดชุม

หลังจากที่มีการเปิดใช้เบี้ยกุดชุมเมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2543 ทำให้เป็นที่สนใจของสื่อมวลชนต่างๆ และได้มีหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งเสนอข่าวในทางลบว่า ชาวบ้านต้องการตั้งตนเป็นรัฐอิสระ มีการขยายการใช้เบี้ยไป ห้าอำเภอ เป็นต้น ทำให้ชุมชนได้รับการตรวจสอบจากรัฐอย่างหนัก หลังจากที่เปิดใช้ไปแล้วเพียง 15 วัน เท่านั้น ซึ่งเบี้ยกุดชุมถูกส่วนราชการประเมินว่าเป็นการละเมิดกฎหมาย 2 มาตรา คือ มาตรา 9 พ.ร.บ.เงินตรา พ.ศ.2501ระบุว่าห้ามมิให้ผู้ใดจัดทำ จำหน่าย ใช้หรือนำออกใช้ ซึ่งวัตถุหรือเครื่องหมายใดๆ แทนเงินตรา ยกเว้นได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรี

และมาตรา 9 พ.ร.บ. ธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 ระบุว่า ห้ามมิให้บุคคลใดนอกจากธนาคารพาณิชย์ ใช้ชื่อหรือคำแสดงชื่อในธุรกิจธนาคารหรือคำอื่นใดที่มีความหมายเช่นเดียวกัน ส่งผลให้หน่วยงานของราชการต่างๆ เข้าไปในชุมชนมากมาย ไม่ว่าจะเป็น ตำรวจทั้งในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น ทหาร กอ.รมน. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ธนาคารแห่งประเทศไทยและธนาคารต่างๆ นายอำเภอ ส่วนจังหวัดและวุฒิสมาชิก เป็นต้น แต่ที่กระทบกับชาวบ้านมากที่สุดก็คือ ทหารและตำรวจ บางคนในกลุ่มนี้บอกว่าเบียดเบียนสิทธิมนุษยชน ใครมีอยู่ในมือจะต้องถูกจับ บางคนมาขอซื้อไว้เป็นที่ระลึกหรือขอเอาไปฝากเพื่อน ฝากหัวหน้างาน สื่อมวลชนต่างๆ บ้างเข้ามาขู่เอาจากชาวบ้าน นอกจากส่วนราชการแล้วยังมีสื่อมวลชนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุและรายการโทรทัศน์บางรายการ นอกจากนี้ยังมีบุคคลที่ไม่ทราบว่าเป็นใคร เข้าไปสอดแนมชุมชน ซึ่งทำให้ชาวบ้านทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่ได้เป็นสมาชิกต่างหวาดผวามาตามๆ กัน

8.2 ผลกระทบจากการเข้าไปของเจ้าหน้าที่ของรัฐ สื่อมวลชน และกลุ่มคนต่าง ๆ

8.2.1 ผลกระทบด้านลบ

ก. ผลกระทบต่อคณะทำงาน หลังจากที่มีเจ้าหน้าที่ส่วนต่างๆ เข้าไปในชุมชนเป็นจำนวนมาก ในระยะแรกๆ นั้นคณะทำงาน ค่อนข้างกลัวมาก เพราะทุกคนบอกว่าผิดกฎหมาย โดยเฉพาะข่าวที่ถูกนำเสนอออกไปว่า ชุมชนต้องการตั้งตนเป็นรัฐอิสระ จนคณะทำงานบางคนลาออกจากการเป็นคณะทำงาน

ข. ผลกระทบต่อสมาชิก หลังจากที่เป็นข่าว สมาชิกบางคนลาออกจากระบบ บางคนไม่กล้าไปที่ตลาดนัด บางคนขายเบียร์ที่มีอยู่ออกไปทิ้งๆ ที่มีข้อตกลงร่วมกันว่า ห้ามแลกเปลี่ยนกับบาท เพราะกลัวว่า ถ้ามีเบียร์ในมือจะถูกจับ

ค. ผลกระทบต่อชาวบ้านทั่วไป ชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ใช่สมาชิก โดยเฉพาะผู้สูงอายุจะกลัวมาก เพราะไม่เคยเห็นทหารและตำรวจเข้าไปในชุมชนมานานขนาดนั้น ซึ่งในความเชื่อของชาวบ้านนั้น ถ้าตำรวจหรือทหารเข้าไปในชุมชน จะต้องมีความผิดเกิดขึ้น ผู้สูงอายุบางคนไม่กล้าออกจากบ้าน ไม่เปิดประตูหน้าต่าง เพราะกลัวตำรวจทหาร นอกจากนี้ชาวบ้านยังไม่กล้าไปตลาดนัด เพราะกลัวจะถูกจับ ทำให้ตลาดนัดเริ่มหายไป

ง. ผลกระทบต่อการบริหารจัดการระบบ สามเดือนแรก คณะทำงานใช้เวลาไปกับการต้อนรับกลุ่มคนที่มาซักถามเรื่องเบียดเบียนชุมชน คณะทำงานต้องเล่าเรื่องราวของเบียร์ให้ผู้ที่มาเยี่ยมฟัง บางวัน 5-6 รอบ จนไม่มีเวลาที่จะทำกิจกรรมอื่นๆ

8.2.2 ผลกระทบด้านบวก

- ก. ทำให้ชุมชนได้รู้จักผู้คนมากมาย ทั้งภาครัฐและเอกชนทั้งในและนอกท้องถิ่นๆ
- ข. ทำให้ส่วนราชการในท้องถิ่นให้ความสนใจกับชุมชนมากยิ่งขึ้น
- ค. ชุมชนได้มีการประสานงานกับส่วนราชการในท้องถิ่นมากขึ้น

9. ทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้น

- 9.1 ประกาศระงับการใช้เบี้ยกลุ่มชั่วคราวเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2543
- 9.2 จัดเวทีสัมมนาเรื่อง เบี้ยกลุ่มที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2543
- 9.3 ออกพูดคุยกับสมาชิกเพื่อสร้างกำลังใจให้สมาชิกและคณะทำงานระบบเบี้ยกลุ่ม
- 9.4 ประสานส่วนราชการในท้องถิ่น ได้แก่ นายอำเภอกลุ่มเพื่อปรึกษาหารือแนวทางในการแก้ไขปัญหา
- 9.5 ทำหนังสือขอคำชี้แนะทางออกในการแก้ไขปัญหามาไปยังธนาคารแห่งประเทศไทยสาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
- 9.6 ทำหนังสือถึงสภาพนาความ เพื่อให้สภาพนาความทำหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เพื่อขออนุญาตใช้เบี้ย แต่กระทรวงไม่อนุญาตให้ใช้ เพราะเกรงว่าจะกระทบกับระบบเศรษฐกิจของประเทศ และให้หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ชุมชน ซึ่งหน่วยงานเหล่านั้นไม่ได้ให้ความช่วยเหลือแต่อย่างใด
- 9.7 ทำหนังสือร้องเรียนกระทรวงการคลังที่ละเมิดสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญไปยังสำนักงานสิทธิมนุษยชน
- 9.8 ผลักดันให้เกิดงานวิจัยเรื่องระบบเงินตราชุมชน
- 9.9 หาพันธมิตรทั้งในประเทศและต่างประเทศ
- 9.10 สร้างความเข้าใจกับมวลชนเรื่องระบบเงินตราชุมชนและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเบี้ยกลุ่มผ่านสื่อมวลชนและเวทีการสัมมนาต่างๆ
- 9.11 สร้างกิจกรรมการผลิตที่หลากหลายเพื่อรองรับระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

10. เบี้ยกลุ่มในปัจจุบัน (ภายใต้งานวิจัย) วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2546

10.1 วัตถุประสงค์

10.1.1 ด้านสังคม

- เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองในชุมชน
- เพื่อลดการพึ่งพาภายนอก
- เพื่อสร้างกิจกรรมที่มีความหลากหลายและยั่งยืน
- เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันของคนในชุมชน

10.1.2 ด้านเศรษฐกิจ

- เพื่อลดจำนวนเงินบาทและทรัพยากรที่ไหลออกนอกชุมชน
- เพื่อให้สมาชิกมีเงินบาทเก็บออมมากขึ้น

- เพื่อให้มีเงินและทรัพยากรหมุนเวียนในชุมชนและตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน

10.2 ชื่อ หลายส่วนมีความเห็นว่าชื่อเบี้ยใกล้เคียงกับชื่อของเงินไทยในอดีต คณะทำงานจึงเปลี่ยนชื่อจากเบี้ยกุดชุม เป็น “บุญกุดชุม” ซึ่งมีความหมายในทางกุศลศรัทธาเป็นคุณงามความดีเป็นความสุขทางจิตใจในรูปแบบหนึ่งและในส่วนที่เป็น“ธนาคารเบี้ย”ใช้ชื่อใหม่ว่า“กลุ่มพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง” “ผู้แทนธนาคาร” เปลี่ยนเป็น “ผู้แทนคณะทำงานบุญกุดชุม”

10.3 รูปแบบ ยังคงใช้รูปแบบเดิม เพียงแต่ปรับตราคำว่าบุญกุดชุม แทนคำว่าเบี้ยกุดชุม

10.4 พื้นที่เป้าหมาย พื้นที่เป้าหมายของบุญกุดชุมยังเป็น อำเภอบ้านตามเดิม

10.5 การบริหารจัดการ มีคณะทำงาน ชุดเดิม และมีคณะกรรมการกองทุนหมุนเวียนธุรกิจย่อยในชุมชนเพิ่มขึ้น มีการจำกัดพื้นที่ใช้บุญกุดชุมให้เหลือใช้เฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น เพื่อง่ายต่อการบริหารจัดการและการสร้างความเข้าใจระบบ โดยแยกการบริหารออกเป็นแต่ละหมู่บ้านมีบ้านสันติสุขเป็นบ้านนำร่อง

10.6 การเบิกบุญจากกลุ่มฯ สมาชิกเบิกได้รายละ ไม่เกิน 100 บุญ

10.7 การกำหนดมูลค่า ไม่ได้เทียบค่านุญกับเงินบาทแต่ กำหนดให้ 1 บุญ เท่ากับ 1 บุญ ขึ้นอยู่กับการตกลงกันระหว่างสองฝ่ายที่แลกเปลี่ยนกัน

10.8 ตลาดนัด ยังคงมีทุกหมู่บ้านและมีตลาดนัดบ้านสันติสุขเพิ่มขึ้นในวันอาทิตย์ เวลา 06.30-08.00 น.และมีการใช้นุญในการแลกเปลี่ยนทุกครั้ง บางครั้งสมาชิกเอาของแลกกับของกันโดยตรง

10.9 การส่งเสริมการใช้เบี้ย ยังมีกิจกรรมการส่งเสริมเหมือนเดิม

10.10 คณะทำงาน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่เหมือนเดิม แต่มีการเปลี่ยนผู้แทนคณะทำงานจากแม่บัวทอง บุญศรี เป็นแม่ปรางศรี ศรีมันตะ นอกจากนี้หลักการอื่นของบุญกุดชุมยังเหมือนเดิมทุกอย่าง

11. คณะทำงาน

คณะทำงานระบบการแลกเปลี่ยนกุดชุมมี สองรุ่น คือ รุ่นบุกเบิกแนวคิดและรุ่นดำเนินการ
ดังนี้

คณะทำงานรุ่นบุกเบิกแนวคิด และสร้างระบบ

1. นางปราณี ศรีมันตะ
2. นายเกรียงไกร บุญถาวร
3. นางบัวทอง บุญศรี
4. นางนิทรา ทองน้อย
5. นางสาวเฟริส บุญถาวร
6. นางสาวเชาวนีย์ ทองน้อย
7. นายบุญมา แก่นจำปา
8. นางลำไผ่ พันธุ์เลิศ
9. นายทองอุ่น ลาพัง
10. นายอุดร ทองน้อย
11. นางละมัย นาแซง
12. นายประนมพร เทศไทย
13. นางก่องศรี เทศไทย
14. น.ส.พรพิตรรา คลังภูเขียว
15. โครงการระบบเงินตราชุมชน

(Jeff and Menno)

คณะทำงานรุ่นดำเนินการ

1. นางปราณี ศรีมันตะ
2. นางบัวทอง บุญศรี
3. นางนิทรา ทองน้อย
4. นางลำไผ่ พันธุ์เลิศ
5. นายทองอุ่น ลาพัง
6. นางละมัย นาแซง
7. นายบุญมา แก่นจำปา
8. นางก่องศรี เทศไทย
9. นายสมนึก พานิชกุล
10. นายประนมพร เทศไทย
11. นายสุวิธ ธนาคุณ
12. น.ส.พรพิตรรา คลังภูเขียว
13. โครงการระบบเงินตราชุมชน

(Jeff and Menno)

ในแต่ละช่วงเวลามีคณะทำงานบางคนที่ต้องถอนตัวออก ด้วยสาเหตุต่างๆ ดังนี้ ต้องเปลี่ยน
ที่เรียน มีงานมากเกินไป และไม่มีเวลาที่จะร่วมกิจกรรม

2. คำขวัญเบ็ญกุดชุม หรือผญา หมายถึง วัตถุประสงค์ของเบ็ญกุดชุม มีดังนี้

1. เขามาพากันสร้างชุมชนแบบใหม่	ช่วยกันเก็บออมไว้ภาน้ำสืำบาย
สวนครัวเห็ดไว้ผักมีให้มืหลาย	เหลือกินเขาจ้งขายภายในชุมชนนั้น
2. เขาเอาเบ็ญไปแลกเปลี่ยนเอาสิ่งของ	ทรัพยากรเงินทองบ่รั่วไหลออกไปนอก
คือจ้งเขาถ่อมคอกจัวควายให้มันอยู่	ช่วยกันสู้เรื่องส้างอยู่เฮ็ดกิน
3. ความสัมพันธ์สร้างได้ให้มันแน่นแค้นหนา	ทั่วแดนมาเห็นคุณค่าพากันย่อง
ทุกสิ่งอันที่เขาส้างนำทางเป็นฮ่อง	มันเป็นสิ่งดีก็ต้องนำฮ่องเบ้งกัน
4. เพิ่งตนเองส้างมิตรไมตรี	พืชผักมีพ้อมกับของใช้
เก็บออมแลกเปลี่ยนกะดัย	เงินบ่ไหลออกไปทางนอก
5. คนเฮานี้มีสังคมเป็นอยู่ ช่วยกันส้างช่วยกันชู	หมู่วมวลมิตรพี่น้องมีเบ็ญค่าหลาย
ใช้แลกเปลี่ยนกันไค้ส้างหมู่ไมตรี	เขาใช้สิ่งที่มีในชุมชนทั้งสิ้น
บ่อยากมีหนี้สินให้อดออมเอาไว้	ฮ่วมใจรักษาพัฒนาเมืองบ้าน

3. สรุปผลการวิเคราะห์ฐานเศรษฐกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วม ในสี่หมู่บ้านเป้าหมาย ได้แก่ บ้านกุดหิน บ้านท่าลาด บ้านโสกชุมปูน และบ้านโคกกลาง เมื่อปี 2544

ตารางรายได้ในชุมชน

(บาท)

รายการ/หมู่บ้าน	ข้าว		พืชสวนสมุนไพร		สัตว์		หัตถกรรม		รายได้อื่น	
	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน
โคกกลาง	10,952	1,861,840	282	49,620	1,580	278,200	14,665	258,150	42.61	7,500
กุดหิน	15,122	2,419,520	456.75	7,566	21,281	1,023,560	16,902	2,738,227	33,886	4,141,567
โสกชุมปูน	79,372	1,879,084	125	12,140	3,485	338,075	0	0	43,512	4,220,700
ท่าลาด	3,617	216,340	790	52,150	4,613	304,500	68	4,500	41,598	2,745,500
รวม	109,063	6,376,784	1,653.75	110,576	30,959	1,944,335	31,635	3,000,877	119,038.6	11,115,267

ตารางรายจ่ายในชุมชน

(บาท)

รายการ /หมู่บ้าน	ข้าว		สัตว์		อาหาร		อุปโภค		หัตถกรรม		รายได้อื่น	
	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน	ครอบครัว	ชุมชน
โคกกลาง	11,917	20,260,101	119.55	2,104,076	22,331.5	3,930,344	20,374.92	3,585,985	0	0	28.41	5,000
กุดหิน	11,200	808,227	33,114	4,240	24,311	4,665,864	51,629.65	5,071,862	350	700	0	0
โสกชุมปูน	9,541	925,477	10,203	989,685	27,341	2,589,169	86,597	7,497,783	482	46,800	0	0
ท่าลาด	6,750	439,010	11,365	750,150	20,662	1,363,722	80,160	5,290,528	13	900	0	0
รวม	39,408	5,198,724	54,841.59	2,525,115	94,645.5	12,549,099	238,761.57	21,446,158	845	48,400	0	0

ตารางสรุปข้อมูลเศรษฐกิจชุมชน

รายการ/หมู่บ้าน	เงินไหลเข้าในชุมชน (บาท)	เงินไหลออกนอกชุมชน (บาท)	เงินหมุนเวียนในชุมชน (บาท)	หมายเหตุ
โคกกลาง	4,850,850	8,691,421	1,531,418	
กุดหิน	9,688,595	9,016,771	1,953,887	
โสกชุมปูน	5,175,659	11,254,930	13,187,220	
ท่าลาด	7,271,440	3,118,340	777,520	
รวม	26,986,544	32,141,362	17,450,045	

ภาคผนวก 4
ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น
การเปรียบเทียบระหว่างโลกอุตสาหกรรมกับโลกที่กำลังพัฒนา

ความแตกต่างเกี่ยวกับบางเรื่อง	โลกอุตสาหกรรม (N)	โลกที่กำลังพัฒนา (S)
รูปแบบของสังคม	สังคมอุตสาหกรรมที่มั่งคั่ง ค่อนข้างมั่นคง เป็น ประชาธิปไตย	สังคมที่กำลังพัฒนา ไม่มั่นคง มี ความแตกต่างกันหลายด้าน และ มีลักษณะอำนาจนิยม
ความยากจน	ปัญหาของคนส่วนน้อย	ปัญหาของคนส่วนใหญ่
ค่านิยมทางสังคม	วัตถุนิยม เน้นการสะสมวัตถุ	เน้นเรื่องชีวิต จิตวิญญาณ
กลไกสังคม	ปัจเจกชนนิยม และ การแข่งขัน	ชุมชนนิยมและความสามัคคีทาง สังคม
ปัจจัยที่กระตุ้นให้ผู้คนเข้าร่วม โครงการ	อุดมการณ์ - วิถีชีวิตทางเลือก - ความเป็นชุมชน - สายใยทางสังคม	ความต้องการพื้นฐานที่จะแก้ไข ปัญหาความยากจนและความ ขาดแคลนในชุมชน
จุดมุ่งหมายของระบบการ แลกเปลี่ยน	- เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่น - เพื่อสร้างความสามัคคีของ ชุมชน - เพื่อฟื้นฟูชุมชน	เพื่อฟื้นฟูการดำรงชีพอย่างยั่งยืน
ความสำเร็จของการทดลอง โครงการ	- ผลกระทบมีขีดจำกัดทั้ง ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และธุรกิจชุมชน - แต่มีศักยภาพพอสมควรในการ นำระบบมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อ ฟื้นฟูชุมชนให้เกิดความยั่งยืน	- ล้มเหลวมากกว่าสำเร็จ เพราะ สมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับระบบการจัดการเงินตรา ชุมชน

ภาคผนวก 5

สัญญาประชาคมในระบบเศรษฐกิจสมานฉันท์

ในเขตชุมชนต่างๆ ของประเทศอาร์เจนตินา ในการสร้างระบบเครือข่ายการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น กลุ่มผู้ก่อตั้งให้ความสำคัญสูงมากต่อเรื่องการร่างข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นกติกาที่สมาชิกทุกคนของชมรมจะต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ข้อตกลงนั้นมี 13 ข้อ

1. การดำรงชีวิตของเราไม่จำเป็นต้องถูกกำหนดโดยเงิน การสนองความต้องการพื้นฐานของเรา ก็ไม่จำเป็นต้องใช้เงิน
2. จุดมุ่งหมายของเราไม่ได้อยู่ที่การส่งเสริมการผลิตหรือบริการ สิ่งที่สำคัญกว่า คือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้มีชีวิตที่ดีกว่าโดยการทำงาน ความสามัคคีและการค้าที่เป็นธรรม
3. เราเชื่อว่า เป็นไปได้ในการให้ความสำคัญแก่เรื่องการตอบสนองซึ่งกันและกัน มากกว่าเรื่องการแข่งขัน การแสวงหากำไร และการเก็งกำไร
4. เราเข้าใจว่า การกระทำของเรา ผลผลิตและบริการ จะต้องยึดติดกับมาตรฐานทางจริยธรรมและนิเวศวิทยา มากกว่าที่จะยึดติดกับเจตจำนงของตลาด ลัทธิบริโภคนิยม และการคิดถึงกำไรระยะสั้น
5. เงื่อนไขสำคัญของการเป็นสมาชิกของเครือข่ายการแลกเปลี่ยน คือ :
  - เข้าร่วมในการชุมนุมการค้าทุกสัปดาห์
  - เข้ารับการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่น
  - ต้องเป็นบุคคลที่เรียกว่า prosumers (คือ เป็นทั้งผู้ผลิต และผู้บริโภค ภายในเครือข่ายของตน) ไม่ว่าจะเป็นทางด้านผลผลิต การบริการ และ ความรู้
  - พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการปรับปรุงคุณภาพ และการควบคุมราคาของเครือข่าย
6. ในฐานะที่เครือข่ายเป็นชมรมของบุคคลต่างๆ ทุกคนจะต้องรับผิดชอบในการกระทำของตน รวมทั้งสินค้า/บริการที่เสนอในเครือข่ายด้วย
7. เราเชื่อว่า การเป็นสมาชิกของเครือข่าย ไม่ได้หมายความว่า เราต้องขึ้นต่อเครือข่าย ทุกคนมีความเป็นอิสระและเท่าเทียมกัน
8. เครือข่ายของเรา ไม่มีการจัดองค์กรอย่างเคร่งครัด “ตัวแบบเครือข่าย” มีความหมายว่า บทบาทหน้าที่ต่างๆ เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา
9. เราเชื่อว่า ในการจัดการปัญหภายใน เป็นไปได้ที่จะเชื่อมโยงหลักการ “ความเป็นอิสระของกลุ่ม” กับ หลักการต่างๆ ของเครือข่าย

10. เราขอแนะนำ ไม่ให้สมาชิกของเครือข่ายสนับสนุนพฤติกรรมที่ขัดกับอุดมการณ์ของเครือข่าย
11. เราเชื่อว่า พฤติกรรมของเราต้องเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย
12. เราเชื่อมั่นในแนวคิดเกี่ยวกับความเจริญ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมือและกัน อย่างยั่งยืนระหว่างผู้คนของสังคมต่างๆ
13. ในเครือข่าย ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีการสูญเสีย ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีการนำมาใช้ใหม่ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีการตอบแทน

ที่มา : Demeulenaere, 2000

Greco, 2002

- บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (บรรณาธิการ) รัฐธรรมนูญของเรา กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลาคม จำกัด
2541

โกวิท พวงงาม (บรรณาธิการ) อปค.ในกระบวนการทศวรรษใหม่ : พัฒนา สร้างเครือข่ายและเสริม
ความเข้มแข็ง กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาธรรม, 2544

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน : ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทสังคม กรุงเทพฯ :
โครงการวิถีทรรศน์ 2545

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้ กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
2542

นิธิ เอียวศรีวงศ์ มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจแบบพอเพียง : ความหมายและความสำคัญ
ปาฐกถาเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2542 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

นวลน้อย ศรีรัตน์ การถอนตัวและการไว้วางใจในบริบทการกระจายอำนาจไทย เอกสารประกอบการ
สัมมนาทางวิชาการประจำปี พ.ศ. 2545 ของศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ประมวลกฎหมายอาญา

ประยงค์ เต็มขวลา. การกระจายอำนาจ : ยุทธศาสตร์การปฏิรูปงานสาธารณสุขไทย
ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนากาสาธารณสุขมูลฐานภาคกลาง 2540

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ระบบการแลกเปลี่ยนท้องถิ่นและเงินตราชุมชน : แนวคิดและประสบ
การณ์ระดับสากล เอกสารโครงการวิจัยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง 2546

พระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐

วอลเดน เบลโล สภาวะเศรษฐกิจไทยกับกระแสโลกาภิวัตน์ พจน์ กริชไกรวรรณ(บรรณาธิการ)
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก 2542

วุฒิสาร ตันไชย การกระจายอำนาจ : บทบาทของท้องถิ่นในอนาคต ในโกวิท พวงงาม
(บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาธรรม 2544

สถาบันท้องถิ่นพัฒนา LDI (Local Development Institute) การศึกษา พัฒนาและเผยแพร่ระบบเงินตรา

ชุมชนในประเทศไทย. <http://www.ldinet.org/tccs4.html>

สภาร่างรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับประชาชน.

สมชัย ฤชุพันธุ์ การกระจายอำนาจทำไม เพื่อใคร และอย่างไร. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาสยาม
2545

สังสิต พิริยะสังสรรค์. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง : ข้อเสนอเชิงนโยบาย. เอกสารประกอบการ
สัมมนาทางวิชาการในโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย และโครงการผลวัดเศรษฐกิจ
ชุมชนลุ่มน้ำในประเทศไทย ภายใต้การสนับสนุนของ สกว. วันที่ 23-24 เมษายน 2544

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้เบื้อพระยุคลบาท สมหมาย ปาริจฉัตต์(บรรณารักษ์),2544

สำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่างแผนการกระจาย
อำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2543 (เอกสารอัดสำเนาประกอบการสัมมนา)

สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ. 2545-2549

อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์ 2544

อภิชัย พันธเสน. ปุจฉา-วิสัชนา ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ
โครงการวิจัยและพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ณ หมู่บ้านสันติสุข ต. นาโปลี
อ. กุดชุม จ.ยโสธร 27-29 มกราคม 2546

อภิชัย พันธเสน ยุทธศาสตร์ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน : การสังเคราะห์และ
ข้อเสนอแนะ 2544 (เอกสารอัดสำเนา)

ภาษาอังกฤษ

- About earthday money. <http://www.earthdaymoney.org/earthdaymoney/01en.html>
- AES Report. 1997. The Alternative Economy Systems Report.
<http://www.socsystem.org.uk/aesreport/>
- Brouillet , C. 1996. Reinventing Money, Restoring the Earth. Reweaving the Web of Life.
<http://www.communitycurrency.org/reweaveWeb.htm/>
- Bowring, F. 1998. LETS : An Eco-Socialist initiative? New Left Review. 232; 91-111.
- Cahn, E.S. 2001. On LETS and Time Dollars, in : International Journal of Community Currency
Reseach, 2001, vol . 5. <http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/vol4-6/5no2.htm>
- Cahn, E.S. 1999. Time Dollars at Work. <http://www.ndol.org/blueprint/spring99/whatworks2.htm/>
- Caldwell, C. 2000. Why do people join local exchange trading system? In *IJCCR*, Vol.4
- Cohen-Mitchell, T. 2002. Community Currencies at a Crossroads.
http://www.radical.org/many_worlds/cc/cc@Xroads.htm/
- De Meulenaere, S. 1994. Managing a Mutual Credit Community Currency System :A Short Outline
and Guide.
<http://ccdev.lets.net/materials/mutualcreditmanual.htm/>
- _____. 1997. Financing Local Initiatives while strengthening the Local Economy : The Union of
Microcredit and Community Currency. <http://ccdeb.lets.net/materials/microcdt.htm/>
- _____. 1998. An Overview of Parallel, Local and Community Currency Systems.
http://ccdev.lets.net/materials/overview_of_Parallel_Local_and_Community_Currencies.pdf.
- _____. 2000. A Pictorial History of Community Currency Systems
- _____. 2000. *Reinventing the Market: Alternative Currencies and Community
Development in Argentina*. Volume 4 <http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/vol4-6/4no3.htm>
- Demeulenaere, S. 2000. Reinventing the market: Alternative currencies and community development
in Argentina. In *IJCCR*, Vol. 4
- Doteuchi, Akio. *Community currency and NPOs —A model for solving social issues in the 21st st
century*. In *NLI Research*, 163, April, 2002.
- Gaiden & Seidentopf. 1982. Strategies for Administrative Reform. Massachusetts : Lexington Books.

- Gesell, S. 1929. *The Natural Economic Order*, translated from German edition by Philip Pye, Neo-verlag.
- Glover, P. 1995 ,b. *Hometown Money : How to Enrich Your Community With Local Currency*.
<http://www.lightlink.com/hours/ithacahours/starterkit.htm/>
- _____. 1995 ,a. Grassroots Economics, in : *In Context*, Summer 1995.
http://www.context.org/ICLIB/IC_41/Glover.htm
- _____. 2000. A History of Ithaca HOURS. <http://www.ithacahours.com/archive/0001.htm/>
- Gran, E. 1998. Green domination in Norwegian LETSsystems: Catalyst for growth or constraint on development. In *IJCCR*, Vol. 2
- Greco, T.H. 1994. 60 Years of the WIR Economic Circle Cooperative : Origins and Ideology of the Wirtschaftsring. <http://www.ex.ac.uk/~RDabies/arian/wir.htm/>
- Gregg แปลจากเอกสารภาษาเยอรมันของ WIR
- _____. 1994. *New Money for Healthy Communities*.
http://www.ratical.org/many_worlds/cc/NM&HC/toc.htm/
- _____. 1998. Improving local Currencies, or How to Make a Good Thing Better.
<http://circ.2.home.mindspring.com/implocur.htm>
- _____. 2001. *Money : Understanding and Creating Alternatives to Legal Tender*. Chelsea Green Publishing Company. http://www.chelseagreen.com/Money/Money_E_book.pdf
- Greco, T. 2002. *Money: Understanding and creating alternatives to legal tender*. Chelsea Green Publishing.
- Hirota, Yasuyuki. 2000. *Community currencies in Japan*. In
<http://ccdev.lets.net/asia/japan/socialmoneyjapan.html>
- Ingleby, J. 1998. Local economic trading system: Potentials for new communities of meaning. In *IJCCR*, Vol. 2
- Ithaca HOURS Local Currency. 2002. All About HOURS.
http://www.ithacahours.org/all_abouthours.htm/
- Liesch, P.W., and D. Birch. 2000. Community-based LETSsystems in Australia: Localized barter in a sophisticated western economy. In *IJCCR*, Vol. 4

- Lopezllera, L., and S.Demeulenaere. 2000. Towards an economy in the hands of the people: The Tianguis Tlaloc local currency system in Mexico. In *IJCCR*, Vol.4
- Izumi, Rui. *The implementation of the WAT-System : Building a smooth circle of trust*. Gesell Research Society Japan. <http://home.debitel.net/user/Rmittelstaedt/Money/watto-c.htm>
- Kabeer, Naila. 1994. *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*. New York:
- Kawai, Masahiro., and Asako Shimazaki. 2002. *Community currency systems in Japan*.
The Paper presented at the international conference on "Alternative Economic Systems in Asia: Challenges of Community Currency Systems." Bangkok, February.
- Liesch, Peter W., and Dawn Birch. 2000. *Community-based LETS systems in Australia: Localised barter in a sophisticated western economy*. <http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/vol4-6/4no2.htm>
- Lietaer, B. 2002. *The Future of Money : Creating New Wealth, Work and a Wiser World*, Century/Random House.
- _____. 2003. *Community Currencies : A New Tool for the 21st Century*.
<http://www.transaction.net/money/cc/cc01.htm/>
- _____. and Warmoth, A. 1999. *Designing bioregional Economies in Response to Globalization*.
<http://ccres.ca.gov/tcsf/pathways/chapter2.htm/>
- Linton, M. Soutar, A. 1994. *The LET System Design Manual*, Landman Community Services Ltd.
<http://www.gmlets.u-net.com/design/home.htm/>
- Lopezllera-Mendez, Luis., and Stephen DeMeulenaere. 2000. *Towards an economy in the hands of the people: The Tianguis Tlaloc local currency system in Mexico*. Volume 4
<http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/vol4-6/4no4.htm>
- Meeker-Lowry, S. 1995. *Communities – The Potential of Local Currency*.
[http://www.zmag.org/ZMag/articles/july as lowry.htm](http://www.zmag.org/ZMag/articles/july%20as%20lowry.htm)
- Monthly New, March 2000. *Using "Eco-Money" to deepen community ties*.
- Nishibe, M. 2001. On LETS. http://ccdeb.lets.net/materials/On_LETS.htm
- Paper Currency Initiative. Disadvantages of a LETSYSTEM.
http://www.mullum.com.au/bmt_lets/PaperCurrency.html
- Pichongsa, Wanlop., and Pornpita Khlangpukhiaw. 2002. Opportunities and challenges of

- community currency systems: The case of Bia Kud Chum. The Paper presented at the international conference on “Alternative Economic Systems in Asia: Challenges of Community Currency Systems.” Bangkok, February.
- Powell, J., Salverda, M. 1998. A Snapshot of Community Currency Systems in Europe and North America. <http://ccdev.lets.net/materials.htm/>
- Powell, J. 2002. Community currencies: Alternative development at the conjuncture of feminism and associationalism. In *IJCCR*, Vol. 6
- Powell, Jeff. 2002. Community currencies: Alternative development at the conjuncture of feminism and associationalism. *International Journal of Community Currency Research* (Vol.6). In <http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/vol4-6/6no1.htm>
- Ratitor's corner. 1999. March oguinox 1999 : Expanding the Song of Life. http://www.ratical.org/ratitors_Corner/03.20.99.htm/
- Schraven, J. 2000. The Economics of Local Exchange and Trading Systems : a Theoretical Perspective, in *International Journal of Community Currency Research*, vol. 4 , 2000. <http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/vol4-6/4no5.htm>
- นอกจากนั้น ควรจะดู J.Schraven (2000), The Economics of Community Currency – a Theoretical Perspective.
- Schroeder, R.F.H. 2002. Talente Tauschring Hannover (TTH) : Experiences of a German LETS and the relevance of a theoretical reflections in *International Journal of Community Currency Research*, vol.6, 2002. <http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/vol4-6/6no2.htm>
- Seron, S. 1995. Local Exchange Trading Systems. <http://www.gmlets.u-net.com/resources/sidonie/home.htm/>
- Seyfang, G. 1997. Examining Local Currency Systems : A Social Audit Approach, in : *International Journal of Community Currency Research*, vol.1.
- _____. 2000. Full Circle Social Impact Evaluation Report (Women's Enterprise , Employment and Training Unit, Norwich.
- _____. Pearson, R. 2000. Community Regeneration and community Finance : Beyond the bottom line, in : *Town and Country Planning*, vol.69, No.11.

- _____. 2001. Greening the Economy – One Trade at a Time, in : Town and Country Planning, vol. 70, No. 6.
- _____. 2001. Money that makes a Change : Communities Currencies, North and South in : Gender and Development, vol.9 ,No.1.
- Seyfang, G. 2002. Tackling social exclusion with community currencies: Learning from LETS to Time Banks. In *IJCCR*, Vol. 6
- Swann, Robert., and Susan Witt. 1995. Local currencies: Catalysts for sustainable regional economics. <http://www.schumachersociety.org/currencypiece.html>
- Trends in Japan. 2001(c). *Yen rivals: The rising popularity of local currencies*. Japan Echo Inc, ed. January 15, 2001. Japan Information Network.
- Williams, Colin C. 1997. *Local exchange and trading systems (LETS) in Australia: A new tool for community development?* *IJCCR*, vol 1. <http://www.geog.le.ac.uk/ijccr/>
- Williams, C.C. 1997. Local exchange and trading systems (LETS) in Australia: A new tool for community development? In *IJCCR*, Vol.1
- Williams, S. 1995. The Environmental Implication of LET Systems.
<http://www.green-pages.com.au/lets/index.htm/>
- Yuniver, Ferry., and Stephen DeMeulenaere. 2000. A Visit to Mendasar and Tri Tunggal Credit Unions, Yogyakarta Special Area, Central Java, Indonesia
July 29 – August 2, 2000. In <http://ccdev.lets.net>.

บทสัมภาษณ์

ผาย สร้อยสระกลาง. 3 กันยายน 2546.
จรัสศรี มาดีสุขสถิตย์. 28 สิงหาคม 2546.
ไชยกุล หมิงหะ. 26 สิงหาคม 2546.
บุญเดือน ราคาแพง. 29 สิงหาคม 2546
พุด ขวัญงอน. 30 สิงหาคม 2546
ภราคร สะอะ. 26 สิงหาคม 2546.
อิสมาแอล เหยียบบวช. 26 สิงหาคม 2546.

เอกสารประกอบข้อมูล

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
ประมวลกฎหมายอาญา
พระราชบัญญัติเงินตรา พ.ศ. 2501
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐

คณะวิจัย

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน

ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์

ผศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชูგი

รศ.ดร.จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ

ดร.ทิพวัลย์ สีจันทร์

คุณจักรชัย โฉมทองดี

คุณณัฐสัน สุภวัตรวรรณ

คุณพรพิศรา กลังภูเขียว

คุณอรสา สุนันท์

คุณมังกร ชัยชนะดารา

ผู้จัดการโครงการ

คุณชลจิตต์ ยุกตะนันท์